

Univerzita J. Selyeho

Aspekty slovensko-maďarskej porovnávacej morfosyntaxe

Sándor János Tóth

Monographiae Comaromienses 19.

Skratky a značky

A	akuzatív
adj.	adjektívum, prídavné meno
adv.	adverbium, príslovka
Ag	agens
angl.	angličtina, anglický
č.	čeština, český
D	datív
Dj	dej
dok.	dokonavý vid
fem.	feminínium, ženský rod
G	genitív
I	inštrumentál
JOS	jazykový obraz sveta
kpt.	kapitola
L	lokál
lat.	latinčina, latinský
maď.	maďarčina, maďarský
mask.	maskulínium, mužský rod
MSJ	<i>Morfológia slovenského jazyka</i> (RUŽIČKA, Jozef red. 1966)
N	nominatív
nedok.	nedokonavý vid
nem.	nemčina, nemecký
Ns	nositeľ deja
neutr.	neutrum, stredný rod
O	objekt
os.	osoba
Pc	paciens
PU	príslovkové určenie
pl.	plurál
porov.	porovnaj
poss.	posesívnosť
psl.	praslovančina, praslovanský
refl.	zvrätne
S	subjekt
sg.	singulár
slk.	slovenčina, slovenský
subst.	substantívum, podstatné meno
V	verbum, sloveso
vki	maď. <i>valaki</i> 'niekto'
vmi	maď. <i>valami</i> 'niečo'
WALS	<i>The World Atlas of Language Structures</i> (DRYER - HASPELMATH et al. 2013)
†	zastarané slovo, archaizmus
↔	protiklad, opozícia, verzus
*	nesprávny/rekonštruovaný tvar
	segmentácia, morfematický švík
:	pomer, analógia
∅	nulová morféma/neexistujúci prípad
'.....'	význam slova, vety
,.....'	úvodzovky vo vnútri citátov

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta

Aspekty slovensko-maďarskej porovnávačej morfosyntaxe

Sándor János Tóth

Komárno 2017

Monographiae Comaromienses

19.

Redakčná rada:
Kinga Horváth
Péter H. Nagy
József Liszka
Katalin Szarka
Sándor János Tóth
Barnabás Vajda

*Wer fremde Sprachen nicht kennt,
weiß nichts von seiner eigenen.*

Johann Wolfgang Goethe

© Sándor János Tóth, PhD.

Recenzenti:

Prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

Mgr. Katarína Dudová, PhD.

PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

Prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.

Jazyková korektúra:

Mgr. Erika Sztakovicsová

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a PRO SELYE UNIVERZITAS n. o. támogatásával készült.
Publikációt finanszírozták: Ministerstvo humánných
zdrojov MR a PRO SELYE UNIVERZITAS n. o.

ISBN 978-80-8122-220-7

Obsah

Predslov	9	1.2 Lexikálno-gramatické paralely a rozdiely slovenských a maďarských slovies	170
I Úvod do metodológie porovnávacej morfosyntaxe	11	1.2.1 Reflexívnosť slovies	170
1 Vymedzenie morfosyntaxe	18	1.2.2 Slovesný vid	185
2 Morfológická typológia a porovnávacia morfematika	23	1.2.3 Slovesné predpony – prefixálne slovesá	195
3 Morfosyntaktické aspekty jazykovej kategorizácie	34	1.3 Gramatické kategórie slovies v súvislosti s konjugáciou	204
3.1 (Ne)logickosť gramatických kategórií a skutočnosť	34	1.3.1 Čas	204
3.2 Slovné druhy ako kategorizácia a kritériá ich delenia	36	1.3.2 Spôsob	209
3.3 Tri amorfné slovné druhy	41	1.3.3 Osoba, číslo osoby a predikatívna zhoda	211
II Morfosyntax nominálnych slovných druhov	50	2 Doplnenie a bližšie určenie predikačného významu	216
1 Substantívna morfosyntax	50	2.1 Pomocné slovesá	216
1.1 Morfológické súvislosti lexikálnosémantického triedenia podstatných mien	50	2.1.1 Fázové slovesá	218
1.2 Menná kategória čísla	52	2.1.2 Limitné slovesá	219
1.3 Kategória menného rodu	60	2.1.3 Modálne slovesá	220
1.4 Kategória pádu a vyjadrovanie predmetových, príslovkových a prívlastkových vzťahov substantív	71	2.1.4 Sponové slovesá	226
2 Adjektívna morfosyntax	101	2.2 Verboidy	230
2.1 Druhy prídavných mien a ich ekvivalenty v maďarčine	102	2.2.1 Neurčitok	231
2.2 Stupňovanie adjektív	104	2.2.2 Prechodník	233
2.3 Zhoda prídavných mien v maďarčine a v slovenčine	107	2.2.3 Príčastia	234
3 Numerálna morfosyntax	111	2.2.4 Slovesné podstatné meno	237
4 Pronominálna morfosyntax	117	2.3 Príslovky	240
4.1 Zámená a kategória osoby	117	3 Syntaktická typológia slovenského a maďarského jazyka	242
4.2 Zámená a kategória určenosti	119	3.1 Slovosled z typologického hľadiska	246
III Sloveso a verbálna fráza	128	3.1.1 Významová výstavba vety	248
1 Intenčná štruktúra a jazykové kategórie plnovýznamových slovies	128	3.1.2 Gramatický činiteľ slovosledu	251
1.1 Sémantika slovesa a štruktúra vety	129	3.1.3 Rytmický činiteľ slovosledu v slovenčine	253
1.1.1 Intencia slovesa	129	3.1.4 Syntaktická charakteristika záporu v slovenčine a maďarčine	254
1.1.2 Slovesný rod	138	IV Závery a aplikácia	256
1.1.3 Valencia slovesa	150	1 Jazykový obraz sveta v translatológii	257
1.1.4 Odlišné väzby slovies v slovenčine a maďarčine	155	2 Lingvodidaktické využitie prirodzenej morfológie	262
		Zhrnutie	276
		Összegzés	278
		Summary	280
		Bibliografia	282
		Zoznam tabuliek	295

Predslov

Cieľom publikácie je prispievať k vzniku nového prístupu chápania gramatických kontrastov a zhôd slovenského a maďarského jazyka zapracovaním jednotlivých porovnávacích štúdií do rámca jazykového relativizmu pod morfosyntaktickým aspektom. Zaujíma nás, aké sú paralely a odlišnosti jazykového obrazu nepríbuzných, areálovo blízkych jazykov, ako sú slovenčina a maďarčina (porov. FURDÍK 1976 s. 83).

S týmto zámerom súvisí aj poukazovanie na súvislosti jazykového obrazu sveta (JOS) skúmaných jazykov na morfosyntactickej rovine. Lexika je síce najnápadnejším a najdynamickejším nositeľom JOS, ale aj morfosyntax vykazuje hlbšie štruktúrne prvky k porovnaniu, preto sme si vybrali túto tému.

Touto prácou chceme zároveň integrovať štúdium systémovej a porovnávej lingvistiky do xenolingvistického prúdu slovenskej jazykovedy (porov. DOLNÍK 2012 s. 227–353, 2015 s. 13–172). Svoju pozornosť zaciľujeme najmä na javy slovenského jazyka v interakcii s maďarčinou, pri komunikácii v dvojjazyčnom prostredí. Veríme, že náš prístup poznania JOS a príčin interferenčných javov v morfosyntaxi poslúži aj na vzájomné prehĺbenie poznatkov o susednom národe. V tejto súvislosti preskúmame kontaktové, etnolingvistické, xenolingvistické a relativistické aspekty slovensko-maďarskej porovnávej morfosyntaxe.

Autor na tomto mieste vyjadruje vďaka za neoceniteľnú pomoc posudzovateľov a každému, kto inšpiroval vznik tejto knihy.

I Úvod do metodológie porovnávacej morfosyntaxe

Predkladaná publikácia je zacielená na komparatívny opis a výklad morfológických prvkov slovenčiny a maďarčiny z hľadiska ich synchronného fungovania v syntaktickej a sémantickej štruktúre vety. Ide teda o morfosyntaktické spracovanie javov slovenskej a maďarskej gramatiky, pri ktorom sa zohľadňuje aj vzájomný analogický a interferenčný vplyv v morfológii a syntaxi obidvoch jazykov.

Morfosyntaktické otázky zo slovensko-maďarského porovnávacieho hľadiska skúmali najmä s praktickým lingvodidaktickým zámerom KRÁLIK (1997), VAŇKO (IN: ŽILKA et al. 1995a, b), AUXOVÁ - VAŇKO (2015), VAŇKO (2015a, b), ALABÁNOVÁ (2008, 2015 s. 98-111), MISADOVÁ (2011). Vedecké spracovanie problematiky zastupujú najmä štúdie FURDÍKA (1976, 1977), BUZÁSSYOVEJ (1977a, b, 1981), HORECKÉHO (1977, 1981) a SZABÓMIHÁLYOVEJ (1989, 2010), ktoré však nie sú systematicky a monograficky integrované. Jedným naším cieľom je ich syntéza. Bibliografiu relevantných česko-maďarských porovnávacích prác zhrnul JANUŠKA (2013 s. 57-59), jeho článok sme tiež používali pri výbere literatúry.

Na základe porovnávacieho princípu analyzujeme jazykový obraz slovenského a maďarského sveta z morfosyntaktického hľadiska, lebo okrem lexikálnej roviny práve morfosyntax je jednou dôležitou oblasťou, kde sa prejavuje jazykový obraz sveta (JOS) (KRUPA 1980 s. 37-38). Porovnávanie gramatických kategórií je efektívnejším spôsobom odhalenia kognitívnych implikácií štruktúrnych diverzít jazykov ako komparácia lexikálnej zásoby (ČULENOVÁ 2012 s. 29). Gramatická stránka jazyka stvára kognitívne relácie (DURANTI 1997 s. 174), preto pri rekonštrukcii JOS je základným zdrojom gramatika daného jazyka, gramatické kategórie sa dajú pomerne ľahko odhaľovať a porovnávať na interkultúrnej škále (KARČOVÁ 2014 s. 226). Gramatika nereaguje na kultúrne zmeny tak rýchlo ako slovná zásoba, avšak konceptualizácia sa vnáša do gramatiky, každý jazyk má svoj jedinečný systém gramaticky kódovaných významov (WIERZBICKA 2014 s. 420-426).

Ďalším cieľom je poukazovanie cez súradnice JOS, typológie a porovnávanie na to, čo môže byť spoločné v gramatickej stavbe dvoch nepríbuzných, typologicky odlišných, ale areálovo blízkych jazykov.

Na základe súčasných interpretácií JOS (VAŇKOVÁ - NEBESKÁ et al. 2005 s. 37-106, BAŇCZEROWSKI 2008, VAŇKOVÁ 2010 s. 245-249, ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 9-62, MANDELÍKOVÁ 2014 s. 15-20) je možné stručne triediť výskum JOS do týchto oblastí bádania:

1. Humboldt skúmal vzťah jazyka a myslenia z toho aspektu, ktorý z týchto prvkov je určujúci pre ten druhý (porov. DEUTSCHER 2010 s. 131-141, BARTMIŇSKI 2016 s. 28).

Jazykový univerzalizmus: aj hovoriaci iných jazykov rozmyšľajú rovnako, lebo ich svet je totožný. Kognitívna lingvistika skúma v tejto súvislosti to, čo je možné zistiť o myslení pomocou skúmania jazyka, ako tvoríme pojmy, čo je univerzálne pre celé ľudstvo a čo je vlastnosťou danej kultúry.

Jazykový determinizmus: myslenie človeka určujú vlastnosti jazyka, ktorý používa. Gramatika ale neohraničuje naše myslenie, naopak ovplyvňuje to, čo pokladáme za absurdné a neobvyklé alebo za logické, prirodzené. Napr. v jazyku maja je plurál opcionálny (SÁNDOR 2014 s. 286–282). „Thinking is a matter of different tongues“ (WHORF 1956 s. 239).

Jazykový relativizmus: dištinkcie a kategórie kódované v danom jazyku nezodpovedajú presne kategóriám druhého jazyka. Podľa slabšej verzie jazykového relativizmu jazyk iba ovplyvňuje náš obraz vytvorený o svete (PLÉH - LUKÁCS et al. 2014 s. 859–862). Nie je dôležité to, aby sme sa rozhodli medzi univerzalizmom a determinizmom, ale aby sme poukázali na pomer rozdielných a rovnakých prostriedkov v skúmaných jazykoch. Najväčší rozdiel medzi jazykmi nie je v tom, čo sa dá vyjadriť (a ako), ale v tom, čo sa nedá vyjadriť;

2. Vzájomný vplyv kultúry a jazyka. Relativistická lingvistická škola vychádza z neohumboldtovskej školy: rozdiely sociálneho, zemepisného a kultúrneho prostredia vedú k existencii rozličných jazykových systémov. ŽILÁKOVÁ (2013 s. 477) sa venovala aj historickým kontextom, navrstveniu a zmenám JOS. Načrtla možnosti sledovania odlišnosti JOS v lexike slovenskej minority v Maďarsku z aspektu interakcie JOS v dôsledku migrácie a vzájomného vplyvu slovenského a maďarského jazyka (ŽILÁKOVÁ 2004 s. 144–145). Pri takomto kontaktovom hľadisku sa budeme venovať synchronným morfo-syntaktickým vplyvom a na diachrónne súvislosti odkazujeme iba okrajovo;
3. Antropocentrizmus (porov. VAŇKO 2014 s. 10–20), egocentrizmus, interpretácia inakosti (porov. DOLNÍK 2012 s. 235–250). Egocentrickosť znamená, že používatelia jazyka „aktualizujú istý poriadok ako vlastný a čo sa dostáva do kontaktu s týmto poriadkom ako neasimilovateľné, je cudzie. Xenizmus je produkt ‚egoistickej‘ exploitácie cudzosti ako efektu egocentricky orientovanej interpretácie jazykového sveta. [...] ide o] dichotomické vnímanie sveta z pozície individuálneho aj kolektívneho egocentrizmu (môj/náš svet ↔ svet oproti)“ (DOLNÍK 2015 s. 62);
4. Kognícia a jazykové stvárnenie sveta napr. farby (WALS kpt. 132–135, POKORNÝ 2010 s. 234–241, DEUTSCHER 2010 s. 35–57, 217–231), priestor¹ (POKORNÝ 2010 s. 249–272, DEUTSCHER 2010 s. 157–193). „Languages are the best mirrors of the human mind“ (WIERZBICKA 1994 s. 431). Nejde o skreslený obraz sveta, ale o označenie pojmov na báze videnia, stvárnenia v danom jazyku (HEGEDŮS

1 Podrobnejšie v kpt. II. 1.4.2.

- 2012 s. 226). „Jazyk [...] nie je priamym odrazom skutočnosti. Vecný význam je špecificky spracovaným, stvárným odrazom skutočnosti“ (MSJ s. 28);
5. Metafory, idiomatickosť, frazémy (porov. KÖVECSÉS 2005, BOHUNICKÁ 2013, OLOŠTIAK - IVANOVÁ 2013);
6. Usudzovanie, hodnotiaci prístup k jazyku (porov. ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 184–220);
7. Sémantické pole (lexikálna sémantika), tvorba pojmov (BAŇCZEROWSKI 2008 s. 155–284), možnosť prekladu, otázky ekvivalencie (porov. ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 40–41);
8. Percepcia a kategorizovanie reality prototypová teória (DOLNÍK 2003 s. 27–40).² Jazykové kategórie (gramatické aj sémantické) nám ukazujú empirické pozorovanie reality. Jazykový obraz sveta obsahuje aj ideologické aspekty. Musíme rozoznávať prvú a druhú realitu: prvá realita je objektívna, fyzická, druhá obsahuje jazykový, kultúrny a vedecký obraz. Prvá realita je základom uskutočnenia druhej reality. Druhá realita je súborom kategórií a je hierarchiou všeobecných kognitívnych štruktúr. V JOS sa odzrkadľuje ľudská interpretácia reality (porov. BAŇCZEROWSKI 2008 s. 123–130, 139–150, 2010 s. 155–156);
9. Porovnávací prístup. AIKHENWALD (2007 s. 6) upozorňuje na ohraničené možnosti celkového opisu JOS a odporúča porovnanie JOS z kontaktologického aspektu: „We may never be able to define the ‚soul‘ of a language, or reconstruct ‚cognitive structures‘ which perhaps underlie contact-induced change reflected in calqued idioms and shared discourse patterns. The idea of ‚layering‘ is much more ‚down to earth‘.“ DOLNÍK (2015 s. 62) sformuluje súvislosť JOS a porovnanie jazykov takto: „Základným je poriadok vlastného jazyka, ktorý sa aktualizuje pri konfrontácii s iným jazykom – na pozadí tejto konfrontácie sa vynára prototypová cudzosť –, a v rámci tohto poriadku používatelia vnímajú rozličné protikady ako základ ‚egocentrickej‘ štrukturácie sveta vlastného jazyka.“

Na základe teórie JOS sa skúma súbor zákonitostí obsiahnutých v gramatických kategóriách alebo v sémantických štruktúrach lexiky, ktoré v danom jazyku poukazujú na špecifické videnie jednotlivých častí sveta, ich spôsob organizovania, hodnotenia a hierarchizáciu. JOS existuje, tvorí sa mimo jazyka a zároveň vstupuje do štruktúry jazyka (DUDOVÁ 2014a s. 183).

Osobitnou črtou skúmania JOS v tejto súvislosti je aj značný počet bilingválnych hovoriacich. V ich myslení sú viac-menej vedome uložené kódy slovenčiny aj maďarčiny, a tak dochádza k interferenčným javom a k striedaniu kódu (porov. ŽILÁKOVÁ 2004 s. 143–152, LANSTYÁK 2006 s. 95–120, UHRINOVÁ 2011 s. 81).

2 Podrobnejšie v kpt. I. 3.2.

Z normatívneho hľadiska a z hľadiska vyučovacieho procesu sú tieto interferenčné javy chybami (porov. ŠTEFÁNIK 2007 s. 97–104). Z hľadiska medzijazykových súvislostí porovnania JOS sú to prejavy analógie, snahy o pravidelnosť a o vyrovnanie logiky dvoch alebo viacerých jazykov. Skúmanie týchto otázok má aj praktický lingvodidaktický a translátologický prínos.

Pri porovnávaní morfosyntaxe slovenčiny a maďarčiny pracujeme s nasledujúcim **metodickým postupom**:

1. Dlhšie citáty z porovnávacích prác (najmä BUZÁSSYOVÁ 1977a, 1977b, 1979, 1981, HORECKÝ 1977, 1979, 1981, FURDÍK 1976, 1977, VAŇKO 1995a, b, 2015a, KRÁLIK 1997, MISADOVÁ 2011) systematizujeme na základe akademických a funkčne orientovaných diel slovenskej morfológie (MSJ, DOLNÍK et al. 2010, VAŇKO – AUXOVÁ 2015, VAŇKO 2015a) a súčasnej maďarskej odbornej literatúry (vychádzame z publikácií KESZLER et al. 2000, KIEFER et al. 1999, 2000, 2006, HEGEDŮS 2004). Systematizačným hľadiskom sú vzájomné doplnenie a porovnanie zdrojov a hľadanie spoločného menovateľa. Citované state sú zvýraznené iným typom písma, avšak graficky sme ich prispôbovali našej koncepcii textu (napr. členenie, zvýrazňovaie) a zjednotili sme v nich používanie skratiek a značiek.
2. Metodiku synchronného porovnávaní gramatík čerpáme zo SCHWANZERA (1966 s. 5–17), BUZÁSSYOVEJ, (1971 s. 160–174) a HORECKÉHO (1981 s. 105, 1972 s. 176–178) ale aj z českých zdrojov (SKALIČKA 1935 s. 38, ŠTÍCHA 2015). Pri porovnaní vychádzame zo slovenčiny, ale keďže ide o typologicky odlišné jazyky, nemôžeme operovať s rovnakým systémom gramatických kategórií alebo slovných druhov. Štrukturalistické porovnanie a inventár gramatických kategórií SCHWANZERA (1966 s. 5–17) využívame iba obmedzene, napr. keď sa odvolávame na *The World Atlas of Language Structures* (WALS) ukázkami, akými formálnymi prostriedkami vyjadrujú danú gramatickú informáciu jazyky sveta. Kvôli ťažkostiam alebo nemožnosti porovnania štruktúr (napr. pád, aspekt) sme si zvolili sémantický a funkčný prístup stelesnený jazykovým obrazom sveta. Takto je možné poukázať i na konvergentné javy. CROFT (2003 s. 13–15) sa venuje teoretickým otázkam porovnávaní jazykov. Variantnosť typológie komplikuje identifikáciu gramatických kategórií podľa štruktúrnych kritérií. Riešením je sémantická komparácia. Platí to pre morfosyntax, porovnávanie jazykov vyžaduje analýzu súvislosti formy a funkcie. Opierame sa o tvrdenie BUZÁSSYOVEJ (1971 s. 168): „Môžeme však nájsť a systematizovať v cieľovom jazyku jazykové prostriedky sémanticky ekvivalentné tým prostriedkom, ktoré vo východiskovom jazyku gramatický charakter majú. Často iba konfrontáciou s iným jazykom objavujeme v skúmanom jazyku javy alebo ich vlastnosti, ktoré by sme inak nezbadali, lebo javy, ktoré nepredstavujú v istom jazyku explicitné kategórie, nie sú obyčajne v tomto jazyku preskúmané.“

3. Morfosyntaktické súvislosti JOS korelujeme s typologickými vlastnosťami skúmaných jazykov (CROFT 2003, WALS), lebo DOLNÍK (2012 s. 250) upozorňuje na to, že cudzosť, pocit protikladu vlastné ↔ cudzie môžu vyvolávať nielen mimojazykové faktory, ale aj typologické odlišnosti, napr. maďarčiny a slovenčiny. „Obraz sveta je interpretovateľný aj prostredníctvom gramatických štruktúr. V takomto prípade teda hovoríme najmä o dvoch gramatických javoch: o morfológických kategóriách a o syntaxi. Zároveň sa prihladá na klasický typologický opis jazykov“ (ČULENOVÁ 2012 s. 106). Sémantika gramatiky teda koreluje s typológiou jazyka.
4. Porovnanie interpretujeme z etnolingvistického a relativistického aspektu (na teoretickej báze diel ako KRUPA 1980, ŽILÁKOVÁ 2004 s. 143–152, BAŇCZEROWSKI 2008, WALS, POKORNÝ 2010, ORGOŇOVÁ– DOLNÍK 2010). V paralelných a divergentných javoch porovnaných jazykov hľadáme prejavy JOS. Kontrastívna lingvistika významne prispieva k poznaniu vzťahu jazyka a myslenia, pričom „ide o kontrasty medzi jazykmi so zreteľom na ich účasť na mentálnom uchopovaní sveta“ (ORGOŇOVÁ – DOLNÍK 2010 s. 17). Kontrasty sú spojené s kultúrnou vzdialenosťou jazykových spoločenstiev. Zistené rozdiely medzi jazykmi aktualizujú otázku, či odlišné výrazy a kategórie podmienené jazykom vplyvajú na vnímanie, myslenie a správanie človeka (MANDELÍKOVÁ 2014 s. 19). „Teória jazykového relativizmu je založená najmä na gramatických rozdieloch medzi jazykmi. Čiže gramatika jazyka utvára pohľad na svet. Jazykový relativizmus znamená, že ľudia vidia svet podľa toho, akým jazykom hovoria. Jazykový relativizmus predpokladá relatívne vnímanie sveta v dôsledku používania rozličných jazykov. V prvom rade materčina má značný význam pre naše chápanie sveta. Teda jazyk, v ktorom sme vychovávaní a v ktorom od detstva myslíme, vytvára náš spôsob vnímania okolitého sveta“ (MANDELÍKOVÁ 2014 s. 15). Môže sa zdať, že exemplifikácia mimoeurópskymi jazykmi je rušiaca, ale v súlade s HEGEDŮSOM (2012 s. 9) považujeme tento prístup za užitočný pri vysvetlení univerzálnych a mentálnych gramatických javov, resp. pri relativizovaní cudzosti slovenského a maďarského jazyka. Vidíme tu možnosť vysvetlenia, v čom sú si maďarský a slovenský jazyk cudzí, a v čom nie.
5. Závery prezentujeme z aspektu praktickej aplikácie: lingvodidaktiky a translátológie a so zámerom vyučovania slovakistickej lingvistiky v maďarskom prostredí. Porovnanie morfosyntaxe dvoch jazykov má tieto najvýznamnejšie praktické prínosy: zohľadňujeme kontaktné situácie bilingválneho prostredia, prenos, prelínanie JOS vo forme interferenčných javov a medzijazykovej analógie v opozícii s vnímaním jazykovej normality (DOLNÍK 2012 s. 236). Sledujeme interferenciu videnia reality v relácii dvoch jazykov a logické procesy pri štúdiu cudzích jazykov (HEGEDŮS 2012 s. 232, 258). Manifestáciu JOS budeme sledovať priebežne v celej práci a v záveroch charakterizujeme JOS v morfosyntaxi slovenského a maďarského jazyka z aspektu aplikovanej lingvistiky.

Koncepcia práce

Náš výklad odvíjame od metodológie porovnania a morfolologickej typológie skúmaných jazykov, pričom si všímame protiklad štruktúrno-formálnej a funkčno-sémantickej komparácie. Cez tému kategorizácie v jazyku dostávame sa k slovným druhom, ktoré si všímame z funkčného hľadiska (operátory, funktoxy); naša pozornosť sa sústreďuje na skúmanie spôsobov vyjadrenia gramatických informácií a relácií v skúmaných jazykoch. Sú to problémy, s ktorými sa stretávame pri štúdiu cudzieho jazyka - naším cieľom však nie je vydanie jazykovej pomôcky, ale výklad jazykových javov na porovnávacom základe, pričom budeme hľadať paralely a odlišnosti JOS vo fungovaní slovenskej a maďarskej morfológie. Vymedzujeme súvislosti JOS s typológiou, kategorizáciou, analógiou a transparentnosťou v morfológii. Tieto teoretické východiská potvrdzujeme príkladmi z porovnania slovenského a maďarského jazyka.

Pri delení slovných druhov do kapitol pokladáme syntaktickú funkciu a sémantické aspekty za dôležitejšie ako ohybnosť (porov. NAVRÁTIL 2003 s. 14). V tradičných indoeurópskych gramatikách tento princíp oddeľuje od seba funkčne blízke slovné druhy, napríklad v slovenskej lingvistike podstatné mená a predložky, v maďarskej gramatike slovesá a slovesné predpony. Neohybné slovné druhy na rozdiel od tradičného spracúvania predstavíme na začiatku morfologického výkladu. Spojky a maď. negačné slová majú logickú funkciu vo vete. Častice a citoslovčia ako najnovšie, resp. najarchaickejšie slovné druhy, sú príkladom diachrónnej dynamiky systému slovných druhov, ale aj synchronnej prechodnosti medzi slovnými druhmi (AUXOVÁ IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 135).

Syntaktickú funkciu autosémantických slovných druhov vyjadrujú relačné morfémy alebo pomocné, relačné slovné druhy, preto ich v nasledujúcich kapitolách predstavujeme v súvislých celkoch s gramatickými funkciami plnovýznamových slovných druhov. Štruktúra našej publikácie je v súlade s výskumnou perspektívou FURDÍKA (1976 s. 91-92): „Synchronický konfrontačný výskum maďarčiny a slovenčiny sa v oblasti syntaxe a sémantickej morfológie sústreďuje na dva základné komponenty dvojčlennej vety:

- a) na slovesnú skupinu v súvislosti s vyjadrovaním členov intenčnej štruktúry slovesa,
- b) na mennú skupinu s osobitným zreteľom na fungovanie gramatických kategórií substantíva.“

Podstatné mená sú najčastejším partnerom sloves v predikácii. V ich lexikálnosémantickom delení hrá popri abstraktnosti najdôležitejšiu úlohu počítateľnosť. V súvislosti s gramatickou kategóriou rodu a čísla predkladáme širší výklad o prirodzenosti a logickosti kategorizovaní a klasifikácii. Pád a predložky tvoria v slovenčine, ako aj vo väčšine indoeurópskych jazykov, neoddeliteľnú jednotku pri vyjadrení časovo-priestorových vzťahov (- ich funkciu porovnáme s tým, ako maďarčina rieši tento vzťahový aspekt substantív. Koncentrujeme sa na porovnanie systémov, neuvádzame skloňovacie paradigmy, lebo sú zachytené

v ich úplnosti v akademických príručkách a vedeckých monografiách (MSJ, KESZLER et al. 2000, KIEFER et al. 1999, 2006, SOKOLOVÁ 2007, NAVRÁTIL 2003, 2009a, 2009b) aj v univerzitných učebniciach (ORAVEC - BAJZÍKOVÁ - FURDÍK 1988, CSERNICKSKÓ - KARMACSI 2008, LŐRINCZ 2015, VAŇKO - AUXOVÁ 2015, DUDOVÁ 2015, MANDELÍKOVÁ 2016). Do časti o nominálnych slovných druhoch sme zhrnuli prostriedky na bližšie určenie kvality a kvantity (prídavné mená a číslovky). Zámená slúžia ako záver výkladu o menných slovných druhoch nielen preto, lebo ich zastupujú, ale aj preto, lebo ich deiktická funkcia a situ-ačnosť významu súvisí s určenosťou, anaforicnosťou a kontextovosťou.

Syntakticky aj tvarotvorne najpestrejším slovným druhom sú slovesá. Prostriedky predikácie opisujeme s osobitným zreteľom na niektoré problematické body používania sloves v slovenčine a maďarčine (napr. zvratnosť, väzba). Ide o porovnanie sémantického delenia, gramatických a lexikálno-gramatických kategórií sloves v slovenčine a maďarčine. Pomocné slovesá dopĺňajú význam predikátu, verboidy tvoria prechodný slovný druh medzi slovesami a mennými slovnými druhmi (znázorňuje to ich maďarský názov *igenevek* 'slovesné mená'). Príslovky tiež zaraďujeme do časti o verbálnej fráze, lebo určujú akosť deja.

Konklúzie na rovine aplikovanej lingvistiky, predovšetkým štúdia druhého jazyka a prekladu zhrnieme v poslednej kapitole, a tým určíme aj možnosti využitia tejto publikácie v praxi, v rôznych manifestáciách slovensko-maďarských jazykových dotykov.

1 Vymedzenie morfosyntaxe

Morfológia má za úlohu „obsluhovať“ štrukturačné potreby pri tvorbe viet. Morfológia skúma štruktúru slova, opisuje vlastnosti a gramatické kategórie slovných druhov, syntax analyzuje štruktúru vety, opisuje syntaktické konštrukcie, skúma viac slov ako komponent konštrukcie. Morfosyntax je disciplínou skúmajúcou funkciu morfém pri vetotvorbe. Gramatické kategórie signalizujú syntaktickú spolupatričnosť jednotiek vety (KAČALA 2014 s. 72–74). Najdôležitejšou úlohou morfológie je výstavba vety, syntaktická štruktúra slov sa stáva zrozumiteľnou pomocou morfológického systému aglutinačných a flektívnych jazykov. Niektoré črty syntaxe prenikajú do morfológie a naopak (SKALIČKA 1957 s. 603).

Morfosyntax zahrňuje v sebe jazykové stratégie a operácie, ktoré reprezentujú syntaktické konštrukcie pomocou morfológických prostriedkov. Morfosyntax je štúdium morfológických a syntaktických obsahov jednotiek jazyka a pravidiel, ktoré determinujú vzťah týchto jednotiek na základe syntaktických a morfológických kritérií. Ide o proces, keď sa z jednotlivých slov pomocou morfológických prostriedkov vytvorí veta (porov. FRANKS 1995, PAYNE 1997).

Myslíme na obvyklú úlohu v učebniciach cudzieho jazyka: Utvorte vetu z nasledujúcich slov:

Peter, kniha, kúpiť, pekný, kníhkupectvo – Péter, könyv, venni, szép, könyvesbolt

Existuje viac riešení, vety však budú mať odlišné významy v závislosti od toho, aké gramatické morfémy používame. Tieto morfémy určujú úlohu daného slova vo vete.

Peter kúpil peknú knihu v kníhkupectve.

*Peter kúpil pekné kníhkupectvo s knihami.

Péter szép könyvet vett a könyvesboltban.

*Péter szép könyvesboltot vett könyvekkel.

Morfológia a syntax tvoria gramatické jadro jazyka, vety tvoríme pomocou morfosyntaktických prostriedkov a pravidiel. Pojem *gramatika* často chápu v školskom zmysle slova, cieľom tejto publikácie nie je výklad gramatických pravidiel a ohýbacích paradigiem, ale predstavenie interakcie morfológickej a syntaktickej roviny slovenského a maďarského jazyka.

Morfosyntax je možné vymedziť aj na základe jej vzťahu k ostatným rovinám jazykového systému. Nasledujúca tabuľka č. 1 ukazuje súvislosti rovín jazykového systému a jazykovedných disciplín. Svetlosivá farba značí jadro disciplín, v ostatných prierezoch sú prechodné oblasti plánov jazyka a hraničné disciplíny. Tmavosivou farbou sme označili oblasti výskumu morfosyntaxe, ktorými sa budeme zaoberať podrobnejšie z porovnávacieho hľadiska. Morfosyntax je teda možné chápať ako tú časť morfológie, ktorá pokrýva vzťah morfológickej a syntaktickej roviny.

Tabuľka č. 1 Oblasť výskumu morfosyntaxe

	fonetika a fonológia	morfológia	lexikológia	syntax	typológia	lingvodaktika a aplikovaná lingvistika
zvuková rovina	hláska alofóny dištinkatívne príznaky fonéma	morfofónéma	prízvuk	dôraz intonácia	fonologická typológia	ortoepia ortografia počúvanie s porozumením hláskoslovie
morfológická rovina	alternácia neutralizácia	morfeematika slovné druhy morfológické kategórie paradigmatika ohýbania	derivácia derivačné morfémy	syntagmatika väzba zhoda pád gramatické typy viet spojky	morfológická typológia	gramatika (tvaroslovie) gramatické translačné úkony
lexikálna rovina	fonémy ako najmenšie jednotky rozlišujúce význam	morfémy ako najmenšie nositelia významu	lexikálna sémantika a paradigmatika slovotvorná motivácia onomastika	frazeológia lexikálna syntagmatika	lexikálna typológia	rozvíjanie slovnej zásoby lexikálne translačné úkony lexikografia
syntaktická rovina	kadencia a modalita vety	valencia intencia modálnosť a ďalšie syntaktické kategórie	kolokácia kompozícia	vetné členy syntaktické vzťahy a konštrukcie podstata vety súvetia	syntaktická typológia	gramatika (vetná skladba) rozbor vety vetné modely slovosled písanie čiarky
rovina textu	fónické štýlémy	morfológické štýlémy gramatické konektory textu	lexikálne štýlémy suprasémantika lexém lexikálne konektory	syntaktické štýlémy vetosled nadvetná syntax príznakové syntaktické konštrukcie	typológia textu	sloh slohové postupy kompozícia a členenie textu rečové akty

Prepojenosť morfológickej a syntaktickej roviny spočíva v tom, ako sa vytvárajú syntaktické konštrukcie zo slov, ako sa dostávame od ohýbania jednotlivých slovných druhov k zrozumiteľným vetám. „Jednotky morfológickej roviny slúžia výstavbe konštrukcií — jednotiek syntaktickej roviny, ale z toho ešte nevychodí, že by sa syntaktické útvary budovali len prostredníctvom jednotiek morfológickej roviny (tj. prostredníctvom tvarov a gramatických slov)” (MSJ s. 23).

Ide o pretváranie paradigiem gramatických tvarov slov do syntagmatických vzťahov medzi nimi. Porovnávaním týchto procesov je možné zistiť paralely a odlišnosti, ktoré jednak poukazujú na JOS, na druhej strane je ich možné využiť pri vyučovaní druhého jazyka.

S lexikológiou súvisí morfológia nielen tak, že sa vo flektívnych a aglutinačných jazykoch vyjadrujú syntaktické vzťahy medzi slovami morfológickými prostriedkami (HASPELMATH – SIMS 2015 s. 110), ale aj tak, že derivácia je hraničnou disciplínou lexikológie a morfológie (FURDÍK 2004 s. 20).

- Zaradenie podstatných mien do skloňovacích vzorov má svoje slovtvorné stránky (SOKOLOVÁ 2007 s. 40), napr. do vzorov *dlaň* a *kosť* sa zaraďujú deriváty so sufixom *-áreň*, resp. *-osť*.
- Funkciou slovtvornej prípony je nielen modifikácia lexikálneho významu slova, ale aj spoluurčovanie gramatického zaradenia daného slova. Napríklad v podstatných menách *taxík*, *poník* sa dá zreteľne vyčleniť príponu *-ík*; jej funkcia však nie je slovtvorná, pretože vzťah týchto slov k fundujúcim slovám je iný ako pri väčšine odvodených slov. Pri adjektívach *fajn – fajnový*, *príma – prímový* prípony *-ový*, *-ovný*, *-ný*, *-avý* nenesú „slovtvornú informáciu“, ale vytvárajú pravidelnú adjektívnu formu týchto slov. Vidotvorba je taktiež prechodným javom medzi deriváciou a gramatikou (FURDÍK 2005 s. 227-252).
- Autosémantickosť a synsémantickosť morfému a slovných druhov je tiež styčným bodom lexikológie a morfológie.

V maďarskej gramatike je menej výrazný rozdiel medzi gramatickými a derivačnými morfémi. Slovtvorbu maďarská gramatika zaraďuje do tvaroslovia, kým v slovenčine je to súčasť disciplíny lexikológie (KESZLER et al. 2000 s. 55-60, PILECKÝ 2007 s. 26). V tejto publikácii sa nevenujeme derivačnej stránke tvaroslovia, morfofonologické javy a morfematiku pripomenieme iba z aspektu typológie, nezaobráame sa hlbšie ani paradigmami ohýbania slov. Koncentrujeme sa na slovné druhy a gramatické kategórie a na ich funkciu vo vete. Porovnávame gramatické kategórie a ich zaťaženosť, transparentnosť v skúmaných jazykoch. Paralely a odlišnosti vyjadrovacích prostriedkov gramatickej informácie analyzujeme aj z aspektu JOS a vzájomného vplyvu dvoch jazykov.

Styčným bodom morfológie a zvukovej roviny jazyka je morfofonológia. Táto disciplína nám ponúka analýzu paralelných javov alternácie a neutralizácie v slovenčine a maďarčine. V tabuľke č. 2 porovnávame vokalicke alternácie slovenčiny a maďarčiny na základe údajov PILECKÉHO (2007 s. 74-75):

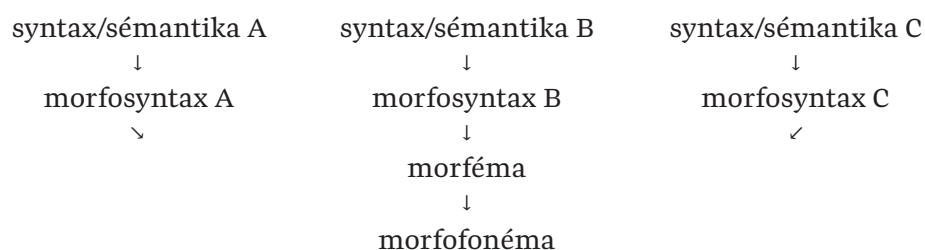
Tabuľka č. 2 Morfofonologické súvislosti slovenčiny a maďarčiny

kvantitatívna vokalicke alternácia	v slovenčine	v maďarčine
v morfológickom systéme	s gramatickou funkciou <i>rana/rán, sila/síl, ruka/rúk,</i> <i>noviny/novín, kniha/knít,</i> <i>čítať/čítáreň, žena/žien, chlieb/chleba,</i> <i>niešť/nesiem, skala/skál, mráz/mrazu,</i> <i>rásť/rastiem, osem/ôsmy, stôl/zo</i> <i>stola, peniaze/peňazí, priateľ/prajem,</i> <i>vlna/vln, srdce/srdce,</i> <i>vlk/vlčica, kvk/kvčik</i>	bez gramatickej funkcie, z diachrónnych príčin <i>kanna/kannát,</i> <i>kefe/kefét,</i> <i>kanál/kanalat,</i> <i>fa/fák,</i> <i>zene/zenével,</i> <i>enyhe/enyhébb</i>
v derivačnom systéme	<i>obraz/obrázok, list/lístok, kus/kúsok,</i> <i>kvet/kvietok, hlava/hlávka, kôš/košík,</i> <i>časť/čiastka, brada/briadka</i>	<i>fa/fás, henye/henyél,</i> <i>bogár/bogaras,</i> <i>kártya/kártyázik/kártyás,</i> <i>szolgai/szolgái,</i> <i>lő/lovász,</i> <i>kő/köves</i>
kvalitatívna vokalicke alternácia	v slovenčine	v maďarčine
v morfológickom systéme	<i>kupovať/kupujem,</i> <i>sedieť/sadať,</i> <i>ležať/lahnúť,</i> <i>vešať/visieť</i>	∅
v derivačnom systéme	<i>podložiť/podlaha,</i> <i>kvet/kvitnúť</i>	∅
kvalitatívno-kvantitatívna vokalicke alternácia	v slovenčine	v maďarčine
v morfológickom systéme	Alternácia <i>o/a</i> v slovesných tvaroch pri zmene vidu: <i>báť sa/bojí sa, dosoliť/dosáľať,</i> <i>dorobiť/dorábať, hodiť/hádzať</i>	Alternácia <i>o/a</i> z diachrónnych príčin: <i>ajtó/ajtaja,</i> <i>szó/szavak,</i> <i>tó/tavak</i>
v derivačnom systéme	<i>rozštiepiť/tázštep, pamäť/pamiatka,</i> <i>viazať/väzba, päť/piaty</i>	<i>idő/idei,</i> <i>szó/szaval</i>
alternácia vokálu s nulou	v slovenčine	v maďarčine
v morfológickom systéme	<i>krídlo/krídel, otec/otca,</i> <i>deň/dňa, orol/orla, niesol/niesla,</i> <i>fajka/fajok, rúčka/rúčok,</i> <i>koniec/konca, hrniec/hrnca,</i> <i>matka/matiek, hradba/hradieb</i>	<i>ugrik/ugrotok</i>
v derivačnom systéme	<i>krídlo/krídelko, krídlo/krídelný,</i> <i>srdce/srdcečný</i>	<i>érez/ézés</i>

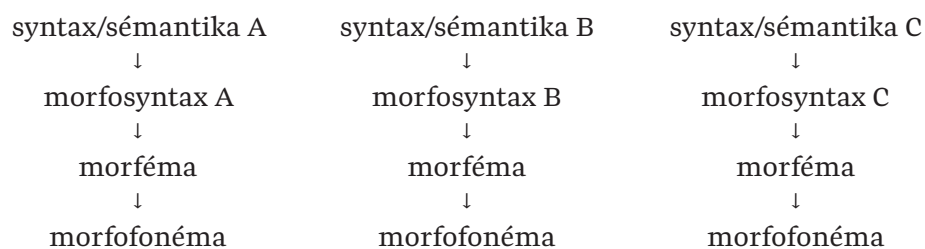
Podľa odbornej literatúry o jestvovaní vzájomného vzťahu fonologickej a morfológickej roviny niet pochýb. DOLNÍK (2015 s. 71) v súvislosti s ideálnou, prirodzenou morfológiou položí otázku: „Ako by vyzerala morfológia, keby na ňu nevplyvala fonológia?“

Z fonologického hľadiska ide o alternáciu foném, z morfológického hľadiska pravidelné skupiny alternácií vytvárajú triedy slov na základe kmeňov, a takto sa zaraďujú slová do deklinačných alebo konjugačných tried (HEGEDŮS 2004 s. 56). Smerom od fonologickej roviny k morfológickej rovine ide o ponuku súboru konštitutívnych jednotiek a ich distribučných, kombinačných a frekvenčných zákonitostí (PILECKÝ 2007 s. 91–102, MISADOVÁ 2011 s. 70–73). Konsonantické alternácie sú charakteristické iba pre slovenský jazyk, pre aglutinačnú maďarčinu nie. Vokalické alternácie sa vyskytujú v oboch jazykoch, avšak v odlišnej miere a čiastočne s odlišnou funkciou, napr. pri tvorbe plurálu.³

Vymedzenie morfosyntaxe vykazuje podľa O'NEILLA (2013 s. 229–230) súvislosti s **typom jazyka**. Prvý model morfosyntaxe predstavuje schému flektívneho typu jazyka (na príklade latinčiny), kde sa viaceré sémantické a syntaktické informácie transformujú do jednej čistej morfémy, ktorá sa realizuje fonematically.

Jeho druhý model predstavuje priamočiare súvislosti medzi východiskovými syntaktickými významami a morfosyntaktická transformácia má za výsledok toľko formálnych paradigiem, koľko je vstupných obsahov vetnej sémantiky.

Druhý O'NEILLOV model je typický pre aglutinačné jazyky. Typologickým súvislostiam slovenského a maďarského jazyka sa venujeme v nasledujúcej kapitole.

³ Pozri kpt. II. 1.2.3.

2 Morfológická typológia a porovnávací morfematika

Všeobecne známu morfológickú typológiu uvádzame na začiatku morfosyntaktického výkladu preto, lebo v našom prípade ide o porovnanie dvoch nepríbuzných aj typologicky odlišných jazykov. Nižšie, v tabuľke č. 3 je súhrn paralelných a odlišných javov slovenskej a maďarskej morfológickej typológie. Výklad o klasifikácii morfém nepatrí tesne do morfosyntaxe, ale typológia morfém súvisí s morfológickou typológiou (HORECKÝ 1979 s. 313) a je vhodná na porovnanie medzi maďarčinou a slovenčinou, preto tento exkurz považujeme za potrebný.

2.1 Morfológická typológia slovenčiny a maďarčiny

CROFT (2003 s. 45–48) zmapoval možné typy jazykov a frekvenciu týchto typov jazykov (CROFT 2003 s. 50–52). Morfológicko-typologické porovnanie LEHEČKOVEJ (2003 s. 1–16) na báze dvoch slovanských, dvoch ugrofínskych a dvoch germánskych jazykov sa zhoduje s klasickým triedením jazykov (DOLNÍK 2009 s. 86–96):

- **izolačný typ:** autosémantické slová sú neohybné, analytické tvary, vzťahy medzi lexémami sú vyjadrené slovosledom a pomocnými slovami:
angl. *in my house* - nem. *in meinem Haus* - slk. *v mojom dome* - maď. *házamban*
angl. *I go* - nem. *ich gehe* - slk. *idem* - maď. *megyek*
angl. *I see You* - nem. *ich sehe dich* - slk. *vidím ťa* - maď. - *látlak*

Osobné zámená sú pri anglickom a nemeckom slovese záväzné, v syntetickej maďarčine a slovenčine nie.⁴ Ako pomocné slová fungujú slovné korene, ktoré sa desémantizovali a gramatizovali.

- **aglutinačný typ:** „sa zakladá na korešpondencii gramatického významu a formálneho vyjadrenia príponou v rámci jedného slova: istému významu zodpovedá istá prípona“ (MSJ s. 50). Má syntetické tvary (prilepovanie gramatických morfém), pád, číslo, privlastňovací a predložkový vzťah sa vyjadrujú osobitnými morfémami:
maď. *ház* - *házak* - *házakban* - *házaimban*, + vokalická harmónia porov. slk. *dom* - *domy* - *v domoch* - *v mojich domoch*
pravidelnejšie tvary, málo supletivizmu
- **flektívny typ:** základný význam slov modifikujú prípony, napr. slk. *žena* - *ženy* - *ženu* - *ženami*
Gramatické kategórie sa vyjadrujú intergovane, v jednej morféme, preto je tvar kratší. Polymorfizmus: istý gramatický význam sa vyjadruje rôznymi morfémami, napr.:

⁴ Podrobnejšie v kpt. II. 4.1.

A sg.: *chlapca, ženu, domØ- fiút, nőt, házat*

Alomorfizmus: alternácia, supletivizmus, paradigmy nie sú v takej miere unifikované ako v aglutinačných jazykoch, napr.:

katona – katonák   vojak – vojaci
ember – emberek   človek – ľudia
jó – jobb   dobrý – lepší

(HASPELMATH – SIMS 2015 s. 42)

- **introfektívny typ:** vnútorná flexia, napr.:

nem. *nehmen – nahm – genommen, Vater – Väter, Haus – Häuser*

angl. *spring – sprang – sprung, to sing – the song*

Semitské jazyky: striedanie samohlások, napr.: *katab ‘písal’, katib ‘píšuc, pisateľ’, kitab ‘písané, kniha’.*

- **polysynetický typ:** napr. indonézsky jazyk: *orang ‘človek’, orang-orang ‘ľudia’*

- **klasifikačný typ:** má veľa „rodov“ ako klasifikačné kategórie

- **inkorporačný typ:** nemá vetné členy, príslovkové určenia, objekt aj subjekt sú včlenené do predikátu, napr. severoamerické indiánske jazyky: *iniáľudam ‘Prišiel som, aby som jej dal’* (ONDRUŠ – SABOL 1984 s. 273–284).

Typologická klasifikácia nie je vždy jednoznačná. Napr. angličtina ako indoeurópsky jazyk bola flektívnym jazykom, ale novodobá angličtina vykazuje izolačné atribúty. Zo stredovekej angličtiny sa zachovali iba sufixy *-s, -er*. Fínčinu tiež nie je možné jednoznačne zaradiť medzi aglutinačné jazyky, lebo má aj flektívne črty podobné ruštine. Pri zaradovaní treba brať do úvahy dominantné črty. Ak neanalyzujeme iba typológiu spisovného jazyka, sú aj ďalšie varianty.

Paralelné typologické javy súvisia s časovým vývinom jazykov – je možný aj sledovateľný cyklický prechod z jedného typu do druhého: izolačný → aglutinačný → flektívny → izolačný (porov. HAARMANN 2010 s. 53–56). Pevný slovosled pomocných gramatických slov sa môže ustáliť tým, že sa aglutinuje ako sled morféme (je iba otázkou pravopisu, či ich píšeme spolu alebo zvlášť, napr. v ruštine sa zvrtné tvary *sa* píšu spolu so základom slova). Príkladom na prechod z aglutinačného typu do flektívneho je splývanie morféme (kontrakcia: *nova|je|go → nov|ého*⁵). Anglický jazyk je príkladom prechodu z flektívneho typu do analytického, príčinou bol vznik neohybných tvarov pod vplyvom nedostatočnej adaptácie cudzích slov, ako aj v slk. *kakadu*, čiastočne *euro*, rus. *metro* atď. (porov. OLOŠTIAK – GIANITSOVÁ–OLOŠTIAKOVÁ 2007). Ťažkosti zaradenia prevzatých slov do rodu a skloňovacích tried aglutinačné jazyky nemajú.

Tieto diachrónne možnosti prechodu medzi typmi sme načrtli preto, aby sme odôvodnili, prečo sa synchronne vyskytuje viac typologických črt v slovenčine a maďarčine. Jazyková typológia je teda relatívna, napr. kým flektívna slovenčina

5 Znak | sme prevzali z maďarsko-nemeckej kontrastívnej gramatiky (FORGÁCS 2007). V maďarčine sa vyskytujú slová so spojovníkom častejšie ako v slovenčine, preto pri segmentácii nepoužívame spojovník podľa úzu slovenskej morfeistiky.

tvorí tvary prítomného času flektívne, zatiaľ tvary imperatívu aglutinačne, tvary *vár|j|unk – čakaj|me* majú v podstate paralelnú morfeatickú štruktúru.⁶ Preto v nasledujúcej tabuľke sumarizujeme výsledky opisu typologických črt slovenčiny a maďarčiny na základe prác zaoberajúcich sa morfológiou slovenského jazyka z pohľadu maďarčiny (SKALIČKA 1935 s. 39, MSJ s. 50–60, HÁBOVČÍK 1995 s. 93–94, PILECKY 2007 s. 25–28, DOLNÍK 2009 s. 87–96, MISADOVÁ 2011 s. 21, DUDOVÁ 2015 s. 8–11, VAŇKO – AUXOVÁ 2015 s. 26–29), ktoré sa zvyčajne začínajú porovnávaním morfologickej typológie skúmaných jazykov.

Tabuľka č. 3 Typologické črty slovenského a maďarského jazyka

Flektívne črty v slovenčine:	Aglutinačné črty v maďarčine:
<ul style="list-style-type: none"> - výrazne sa odlišuje skloňovanie podstatných mien, čísloviek a zámen, existuje celý rad rôznych deklinačných štruktúr - ustálený počet pádov - existencia nulovej relačnej morfémy - výskyt synonymie a homonymie pádových prípon - supletívnosť bázy - kvantitatívna variácia v relačných morfémech - typická kategória gramatického rodu 	<ul style="list-style-type: none"> - bohatá sústava sufixov - dlhé rady morféme: <i>vár hat ja, nyelv ész ek nek</i> - homogénnosť skloňovania mien - počet pádov nie je presne stanovený - väčšia priezračnosť a na druhej strane expanzívnosť formy - existuje gramatická kategória určenosti a neurčenosti, napr.: <i>az asztal – egy asztal</i> - neprítomnosť gramatických rodov
<p>Privlastňovací vzťah vyjadruje slovenčina privlastňovacími zámenami, ktoré sa so slovom vyjadrujúcim vlastníctvo zhodujú v rode, čísle i páde (napr.: <i>od môjho otca</i>). Privlastňovanie však v slovenčine možno vyjadriť aj ďalšími jazykovými prostriedkami, napr. privlastňovacími prídavnými menami, pri ktorých sa ale takisto vyžaduje zhoda medzi privlastňovacím prídavným menom a podstatným menom v rode, čísle a páde (napr. <i>v otcovom dome</i>).</p>	<p>Privlastňovanie sa nevyjadruje zámenami a G ako v slovenčine, ale nasledujúcimi spôsobmi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. k slovu označujúcemu vlastníctvo sa pridáva privlastňovacia prípona, napr.: <i>(a) ház am</i> – ‘môj dom’ (WALS kpt. 24: head marked possessive); 2. privlastňovacou syntagmou napr.: <i>(a) bátyámnak a háza</i> – ‘dom môjho brata’; 3. privlastňovacím zámenom, napr.: <i>a ház az enyém</i> – ‘ten dom je môj’; 4. tzv. privlastňovacím znakom, napr.: <i>(a) bátyámé</i> – ‘bratov/-a/-o/-e’; 5. pomocou slovesa <i>van</i>, napr.: van ház – ‘má dom’ (MISADOVÁ 2011 s. 28). <p>Pl. privlastňovacieho vzťahu sa vyjadruje alomorfami: <i>-jai/-jei/-ai/-ei/-i</i>, napr.: <i>vár – vár a:m – vár ai:m</i> ‘hrad – môj hrad – moje hrady’, <i>kert – kert e:m – kert jei:m</i> ‘záhrada – moja záhrada – moje záhrady’ (BUZÁSSYOVÁ 1979 s. 321–327, 1980 s. 261–280, 1981 s. 87–104)</p>
<p>Gramatická zhoda je charakteristická nielen s ohľadom na prídavné mená, ale aj na číslovky a zámená, napr.: <i>pekná mačka, pekné mačky, pekný pes</i>.</p>	<p>Neprítomnosť zhody v atributívnej konštrukcii napr.: <i>szép macska, szép macskák, öt macska</i> ‘pekná mačka, pekné mačky, päť mačiek’. Zhoda sa v maďarčine vyskytuje málokedy, napr. medzi ukazovacím zámenom a podstatným menom: <i>ezt a lányt</i>.</p>

6 Pozri aj kpt. III. 1.3.2.

Flektívne črty v slovenčine:	Aglutinačné črty v maďarčine:
Gramatické významy slov sa hromadia v koncovke , v rámci jedinej morfémy sa hromadia dva-tri rôzne gramatické významy: v A pl. podstatného mena <i>domy</i> morféma -y označuje paralelne tri významy: číslo, pád a rod podstatného mena, gramatická morféma prídavného mena <i>dobrýj</i> poukazuje na zhodu s podstatným menom v rode, čísle a páde; slovesné koncovky zase poukazujú na osobu i číslo aktéra, ďalej na spôsob a čas deja.	Každá z pripájajúcich sa morfém označuje jednu gramatickú informáciu (gramému). Každý gramatický význam sa vyjadruje samostatnou gramatickou príponou: <i>dom om</i> (-om: rod, číslo, pád) † <i>ház a:k a:t</i> (-k: číslo, -t: pád)
Gramatická synonymia: istý gramatický význam sa formálne vyjadruje rozličnou formálnou relačnou morférou, napr. v D: <i>chlapovi, domu, žene, kosti, vysvedčení</i> , v A: <i>chlapca, ženu, dubu, mesto</i> . „Synonymia pádových prípon sa zakladá na tom, že ten istý pádový význam sa môže vyjadriť formálne rozličnou príponou“ (MSJ s. 51).	Neprítomnosť gramatickej synonymie: A je vždy vyjadrený príponou -t, D príponou -nak/-nek atď., táto transparentnosť uľahčuje úlohu študujúcich maď. Výnimky: 2. os. sg. <i>vársz</i> 'čakáš', ale <i>nézel</i> 'pozeráš' - odlišnosť podľa časovacieho kmeňa.
Gramatická polysémia: kumulatívne gramatické morfémy (WALS kpt. 21): jedna gramatická morféma je nositeľom viacerých rovnorodých gramatických významov: -u je D mask. <i>dubu</i> , A fem. <i>ženu</i> , aj L: <i>na Slovensku</i>	Neprítomnosť gramatickej polysémie: separatívne gramatické morfémy (WALS kpt. 21) napr. -ban, -ben vždy L, -t je všeobecne platným sufixom A. Výnimku tvoria prívlastňovacie osobné prípony: <i>karom</i> 'moja ruka' - <i>akarom</i> 'chcem to' <i>karod</i> 'tvoja ruka' - <i>akarod</i> 'cheš to' <i>karunk</i> 'naša ruka' - <i>akarunk</i> 'chceme to' <i>vérem</i> 'moja krv' - <i>kérem</i> 'prosím si to' <i>véred</i> 'tvoja krv' - <i>kéred</i> 'prosíš si to'
Gramatická homonymia: istou relačnou morférou sa vyjadrujú rozličné pádové významy. Synkterizmus znamená systémovú flektívnu homonymiu (HASPELMATH - SIMS 2015 s. 196). Jediná gramatická morféma vyjadruje viac gramatických významov, napr. pri skloňovaní podstatného mena <i>dom</i> v N a A sa vyskytuje nulová morféma, v G a D morféma -u; G aj A sg. <i>chlapa, hrdinu</i> .	Neprítomnosť gramatickej homonymie. Výnimky nenarúšajú komunikáciu, lebo sufixy sa rozlišujú aj podľa slovných druhov (GECSŐ 1999 s. 80-83), ide o náhodnú flektívnu homonymiu . -t je sufixom A menných slovných druhov aj minulého času sloviess: <i>embert</i> 'človeka' ↔ <i>kért</i> 'prosil', -nek je sufixom D aj 3. os. sg. sloviess: <i>égnek</i> 'nebe / oni horia' - <i>nál</i> / - <i>nél</i> je sufixom komparatívu adj. aj adessivu subst.: <i>magasabb Árpádnál</i> 'vyšší ako Árpád' ↔ <i>háznál</i> 'pri dome' -i je znakom pl. prívlastku aj derivačným sufixom obyvateľských mien: <i>fáim</i> 'moje stromy' <i>pozsonyi</i> ↔ 'Bratislavčan' (SKALIČKA 1935 s. 66).
Supletivnosť bázy je reliktným javom staršej fázy vývinu jazyka, uplatňuje sa pri malom počte slov, ale sú to slová základnej slovnej zásoby, napr.: <i>človek - ľudia, ja - mňa, ty - teba, byť - som - budem - bol...</i> , <i>ísť - idem, dobrý - lepší, malý - menší, málo - menej</i> .	Málo supletivizmu: <i>sok - több</i> <i>lenni - vagyok</i> (SKALIČKA 1935 s. 65)
Veľký počet slovesných časovacích vzorov (14) Kategórie osoby a čísla sú vyjadrené jednou relačnou morférou v oznamovacom spôsobe prítomného času, napr.: <i>volám, voláš ...</i> je tu len jedna variantná prípona: v 3. os. pl. -u/-ia	Sloveso má podmetové a predmetové časovanie , napr.: <i>várok</i> - čakám niečo, niekoho, <i>várom</i> - čakám ho, to

Aglutinačné črty v slovenčine	Flektívne črty v maďarčine
Väčšinou sa objavujú v tvaroch slovesa: Aglutinačný typ sa výrazne uplatňuje v tvaroch imperatívu (MSJ s. 56); -ť ako jediná prípona neurčitku; -m ako jediná prípona 1. osoby prítomného času bez ohľadu na časovacie vzory, napr.: <i>nesiem, kupujem, volám</i> , podobne: -š: <i>čítaš, robíš</i> -me: <i>čítame, robíme</i> -c ako jediná prípona prítomného prechodníka, napr.: <i>nesúc, plačúc</i> -li ako základný tvar minulého času v pl., napr.: <i>chlapci / ženy / deti pracovali</i> -prefixové tvorenie budúceho času dokonavých sloviess, napr.: <i>napíšem, poletím</i> Slovenské inštrumentálne sufixy -ou, -om, -ami, -mi sa viažu pevne na inštrumentál, analogicky ako maď. -val, -vel.	Sú marginálne, prejavujú sa v slovesnej paradigme. Pri časovaní sloviess osobné prípony kondenzujú gramatické kategórie sloviess do jednej morfémy, napr.: <i>áll ok</i> 'stojím', <i>ül sz</i> 'sedíš', <i>olvas nak</i> 'čítajú'. Ako flektívnu črtu maď. je možné považovať značný počet výnimiek z vokalickej harmónie alebo pri tvorbe imperatívnych tvarov (MISADOVÁ 2011 s. 70-73). Aglutinačná maďarčina má osobné koncovky flektívneho typu - jednou morférou sa vyjadrujú gramatické významy osoby aj čísla, napr.: <i>vár unk</i> 'čakáme', <i>olvas ol</i> 'čítaš', <i>ír t atok</i> 'písali ste' (FURDÍK 1977 s. 49).
Pri deklinácii podstatných mien sa pádové koncovky pripájajú pevne, čo sa prejavuje aj neprítomnosťou asimilácie znelosti, napr.: <i>koč - kočmi</i> . Podobne voľne sa aglutinuje aj predpona v budúcom čase typu <i>poletím, poniesiem</i> , v infinitíve <i>letieť, niesť</i> , ako aj predpona superlatívu, napr.: <i>najnovší, najvyššie</i> .	Morféma -nak, -nek vyjadruje viac gramatických významov: D aj G. Ojedinele sa vyskytuje supletivnosť niektorých slovesných tvarov, napr. <i>lenni</i> 'byť' - <i>van</i> 'je' - <i>lesz</i> 'bude'
Zachovávanie rovnakej podoby koreňa a s tým súvisiaci ubúdajúci počet alternácií (napr. v porovnaní s češtinou), napr.: <i>nový</i> → <i>novší</i> , <i>najnovší</i> oproti <i>zlý</i> → <i>horší</i> , <i>najhorší</i>	
V slovenčine je snaha o jednotnú bázu, ktorá sa prejavuje v ústupe alternácií, napr.: <i>jedináčk a, Hudeca, Šustera, Dudoka, trestajú / trescú, skákajúci / skáčuci, pri Centrum, Nero / Nera / Neróna</i> . Je tendencia uniformity tvarov, napr. jednotné pádové prípony D sg. životných maskulín, a: posilňuje sa koncovka -i v N pl., napr.: <i>lexikografi, fotografi, choreografi</i> posilňuje sa koncovka -mi v I pl., napr.: <i>architektmi, taktmi, aktmi, projektmi, *dievčatmi</i> vnútroparadigmatické vyrovnávanie, napr.: <i>*moriami, *sietiam</i> medziaparadigmatické vyrovnávanie A pl., napr.: <i>*chovať pštrosov, *bratove auto</i> Slovenčina sa pri tvorení slov vyznačuje značnou pravidelnosťou, systémovosťou. Nové gramatické i lexikálne tvary sa v nej tvoria predovšetkým pomocou predpon a prípon najčastejšie od slovesného alebo menného slovného základu, napr.: <i>riadiťel, letec, napísať, nadporučik</i> .	

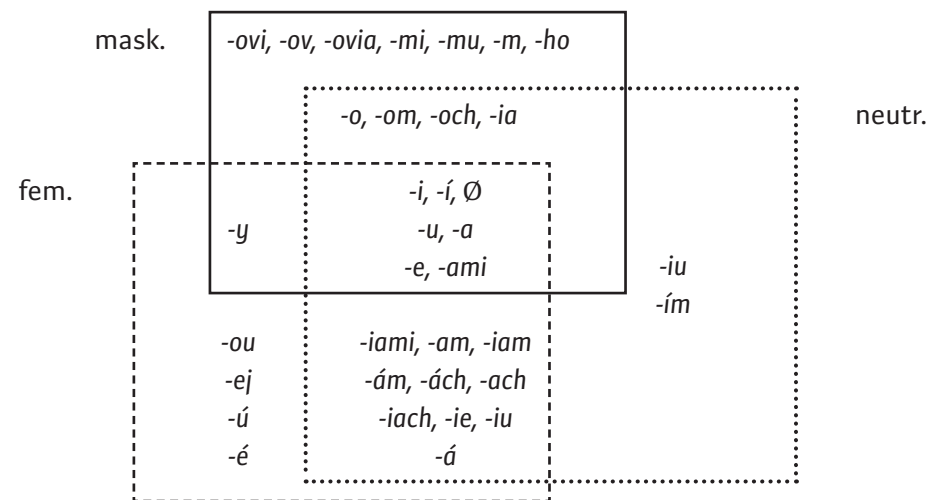
Analytické črty v slovenčine	Analytické črty v maďarčine
<p>Analytické prvky sa v slovenčine realizujú: v zložených / opisných slovesných tvaroch, napr.: <i>volal som, šiel by som, budem pracovať, bol som volaný, budem písať, písal by som, boli volaní</i> v zvratných tvaroch neosobných, napr.: <i>ide sa, bolo by sa išlo</i> v pasívnych tvaroch, napr.: <i>bude sa spievať</i></p> <p>analytické predikáty: <i>robiť kontrolu, vykonávať opravu</i></p> <p>Nesklonné tvary (najmä podstatných mien a prídavných mien, ale aj prísloviak, čísloviek), napr.: <i>kakadu, kupé; lila kabát, super cena; idem domov, pol hodinu</i>.</p> <p>vyjadrovanie vzťahov predložkami: <i>pri obraze</i></p>	<p>Analytickosť je menej dôraznou črtou v maďarčine, je však možná, napr. v štruktúre maďarského člena.</p> <p>Vo funkcii prívlastku sémantickú príslušnosť slov vyjadruje slovosled, napr.: <i>anyám házának a kéményei</i> 'komíny domu mojej matky'.</p> <p>Pevný slovosled - inak charakteristický pre analytické jazyky - sa objavuje na vyjadrenie opozície nezhodný prívlastok a <i>szegény fiú</i> 'chudobný chlapec' ↔ nominálna veta bez spony a <i>fiú szegény</i> 'chlapec je chudobný' (SKALIČKA 1935 s. 47)</p> <p>vyjadrovanie vzťahov postpozíciami: <i>kép mellett</i> (SKALIČKA 1935 s. 69)</p>
Introflektívne črty v slovenčine	Introflektívne črty v maďarčine
<p>Alternácie koreňa s gramatickým významom: <i>čas - čas, ryba - rýb, žena - žien, púta - piat, viem - vedz, Margecany - Margecian</i></p>	<p>V gramatike podstatných mien a slovíec je viac tzv. subdeklinácií a subkonjugácií, sú v nej prítomné varianty, napr.: <i>kéz - kezek, tó - tavak, kő - kövek</i> 'ruka - ruky, jazero - jazerá, kameň - kamene'</p>
Polysyntetické črty v slovenčine	Polysyntetické črty v maďarčine
<p>v predložkách, napr.: <i>spodod, spoza, pozdola, pomedzi</i></p> <p>v spojkách, napr.: <i>akoby, lenže, avšak, ibaže</i></p> <p>v častiach i citoslovciach, napr.: <i>všakve, preboha, eštežečo, isteže, čoby, kdežeby, dozaista, možbytže</i></p> <p>v príslovkách, napr.: <i>dennodenne, spakruchy</i></p>	<p>Kompozitá sú veľmi dôležitými a typickými zložkami maďarského jazyka. Prefixy používané v maďarskom jazyku sú tiež polysyntetického charakteru, ale majú iné vlastnosti ako slovanské alebo latinské prefixy.</p> <p>Modálne významy slovíec sa vyjadrujú syntetickými tvarmi, napr.: <i>maradhatok</i> - 'môžem zostať' <i>maradhatsz</i> - 'môžeš zostať' <i>varrat</i> - 'dá si šiť' <i>varrhat</i> - 'môže šiť' <i>varrna</i> - 'šil by' <i>varrathatna</i> - 'mohol by si dať ušiť'</p>

Súhlasíme s tvrdením DUDOVEJ (2014a s. 183): „Ak porovnáme slovenský a maďarský systém deklinačných sufixov, zisťujeme opozíciu medzi lineárnym systémom maďarčiny (kde má rozhodujúcu úlohu sémantika) a viacvrstevne korelovaným flektívnym systémom slovenčiny, v ktorom gramatický význam sufixu aktualizuje rod, prípadne vzor a bližšie určuje predložka. Tieto formálne a typologicky odlišné spôsoby vyjadrovania môžu konkurovať vnútrojazykovo.“

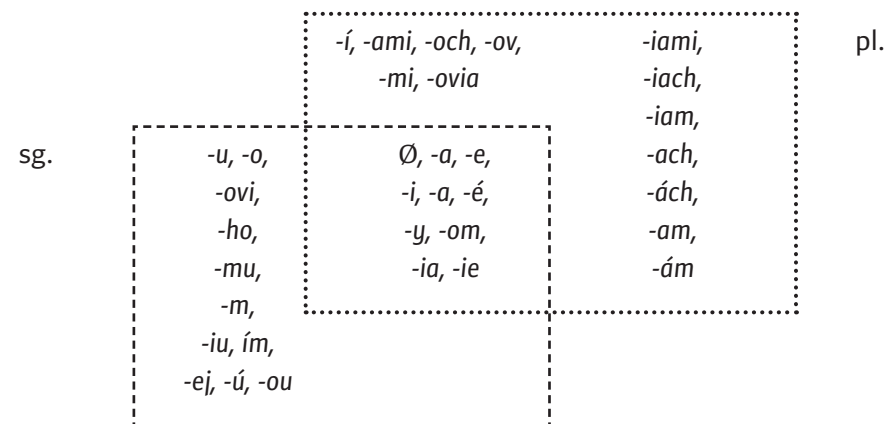
Grafické znázornenie PÁLEŠA (1994 s. 74) v tabuľke č. 4 je súhrnom homonymie, synonymie a polysémie slovenských pádových prípon a flektívnych črt slovenčiny, na rozdiel od lineárnej stavby aglutinujúcej maďarčiny:

Tabuľka č. 4 Flektívne pádové prípony v slovenčine

Pádové prípony a ich rodová príznačnosť:

Pádové prípony a ich príznačnosť podľa čísla:

Pádové prípony a ich príznačnosť podľa pádov:

pád	príznačné sufixy	polyfunkčné sufixy
N	-ovia	-Ø, -a, -e, -i, -í, -y, -o, -ia, -é, -á, -ie
G		-Ø, -a, -e, -u, -i, -í, -y, -ia, -ov, -ho, -ej
D	-mu, -ám, -am, -iam	-Ø, -e, -u, -i, -om, -ovi, -ej, -iu
A	-ú	-Ø, -a, -e, -u, -i, -í, -y, -o, -ia, -ov, -ho, -á, -iu, -ie
L	-och, -ách, -ach, -iach	-Ø, -e, -u, -i, -í, -om, -ovi, -m, -ej
I	-ou, -ím, -mi, -ami, -iami	-Ø, -om, -m

2.2 Morfematika slovenského a maďarského jazyka

Triedenie morfémy a morfematická štruktúra slova súvisia s morfológickým typom jazyka. Isté morfémy sa vyskytujú univerzálne (napr. koreňová morféma, ale aj v jej prípade majú flektívne jazyky supletívnosť, čo pre aglutinačný typ nie je charakteristické), iné typy morfémy majú odlišnú zťaženosť, ale aj ich funkčné triedenie môže byť odlišné. V ďalšom výklade porovnáme triedenie morfémy v slovenskej a maďarskej lingvistike.

Tabuľka č. 5 Triedenie morfémy v slovenčine a v maďarčine

morfémy v slovenčine (flektívna morfematika)	morfémy v maďarčine (aglutinačná morfematika)
autosémantické morfémy (hlavná pozícia):	
kmene sú dlhšie, zo sémantického hľadiska dôležitejšie, ich miesto vo vnútri slova je stabilné	
<p>koreň = radix (autosémantická morféma) je nositeľom lexikálneho významu, napr.: <i>pis ať, škol ský</i>.</p> <p>prázdna morféma je lexikalizovaná, nie je nositeľom nijakého významu ani funkcie, napr.: <i>smiať sa, stať sa, čudovať sa, brieždiť sa</i> (MSJ s. 43).</p> <p>supletívnosť koreňových morfémy: <i>byť - som - si - je ...</i></p> <p>alternácie napr.: <i>vlk Ø, vlc j; zvon Ø, o zvon e; Čech Ø, Čes j</i></p> <p>alomorfa - hláskový variant jednej a tej istej morfémy, ktorý vznikol pod vplyvom morfematického okolia: <i>žen a : žen k a : žen ň a : žen ň í sa, človek Ø : človeč í : ľud ia : ľud sk ý</i></p> <p>rozširovanie: <i>Kóre a, Kóre j č an, kóre j č in a, kóre j sk ý</i></p> <p>trunkácia: <i>Michalovce, michalov sk ý</i></p>	<p>volný koreň sa vyskytuje samostatne vo vete: <i>ló, lónak, lóhoz</i>;</p> <p>viazaný koreň existuje len spolu so sufixom: <i>ugr ik, rep ül, ford ul, ford ít</i>;</p> <p>alternatívny koreň má viac tvarov: <i>visz, vi het, viv ó</i> (CSERNICSKÓ - KARMACSI 2008 s. 11, LŐRINCZ 2015 s. 132-135);</p> <p>unikátne morfémy sú ťažko segmentovateľné: <i>szel bb</i></p>
syntetické morfémy (vedľajšia pozícia)	
<p>Pred gramatickými morfémy je pozícia derivačných morfémy.</p> <p>postfix: derivačná morféma, pripojuje sa za gramatickú morfu. - <i>ak j si, ked kol vek</i> - maď. morfematika s nimi neráta;</p> <p>rozštiepené morfémy (↔ súvislé morfémy): cirkumfix / konfix skladajúci sa z dvoch častí, napr. <i>ná hub ok, ná mest ie</i>, nem. <i>ge sag t</i> - v maď. je diskutabilné, či existuje, vyskytuje sa okrajovo: <i>leg nagy o bb</i> (KESZLER et al. 2000 s. 56)</p> <p>prefix (predpona): pripojuje sa pred koreňovú morfu - <i>pred večer, nad človek, pred nies ť, z prevzatých slov: mini golf, ex manžel</i>. V slovtvorbe sa prefixácia hojne využíva v oboch jazykoch: <i>elő ad, fel kel</i>;</p> <p>sufix (prípona): pripojuje sa za koreňovú morfu. - <i>dom u, stol ík</i>.</p>	<p>Prechodnú oblasť medzi gramatickou a derivačnou morfológiou tvoria stupňovanie, vidotvorba, prefixácia slovík - ide o gramatikalizačné procesy a o lexikálno-gramatické kategórie (LADÁNYI 2007 s. 183, AUXOVÁ 2015 s. 97, MANDELÍKOVÁ 2016 s. 12).</p> <p>V slovenčine a maďarčine je prevažná väčšina afixov príponou, okrem nich maďarská gramatika zaraďuje medzi morfémy aj analytické tvary vyjadrenia gramatickej funkcie, napr.: <i>asztal alatt, úszni fog, evett volna</i> 'pod stolom, bude plávať, bol by jedol'.</p> <p>Ide o tzv. formálne slová (<i>névtök</i> - postpozície, <i>kötőszók</i> - spojky a <i>névelők</i> - členy) (MISADOVÁ 2011 s. 22).</p> <p>V oboch jazykoch je prevažná syntetických tvarov: <i>néz ett ség é nek,</i> 'svojej sledovanosti' <i>vág ja</i> 'reže' (CSERNICSKÓ - KARMACSI 2008 s. 13).</p>

<p>gramatické morfémy:</p> <p>relačná morféma má gramatický význam, je nositeľom gramatickej kategórie, nezmení slovný druh, napr.: <i>pekný, pekného, školami</i>;</p> <p>nulová morféma: aj neprítomnosť gramatickej morfémy je nositeľom gramatického významu, napr.: <i>pán Ø</i> → N sg.;</p> <p>kongruenčná gramatická morféma: <i>čítal Ø, matkin Ø, čítala, matkina, čítalo, matkino, čítali, matkine</i> - v maď. nie je;</p> <p>formové morfémy:</p> <p>infinitív (neurčitok): <i>rob í t</i></p> <p>l-ové paricipium (príčastie): <i>rob í l Ø</i></p> <p>činné príčastie: <i>rob iac j</i></p> <p>trpné paricipium: <i>rob e n j</i></p> <p>prechodník (transgresív): <i>rob iac</i></p>	<p>V maďarčine sa gramatické morfémy tradične delia podľa pozície v aglutinačnom rade prípon na dve skupiny:</p> <p>jel 'gramatický znak': má vnútornú pozíciu, nasleduje za koreňovou alebo derivačnou morfémy, vyjadruje plurál, stupňovanie, čas, spôsob, posesívnosť, akuzatív. Môže ho sledovať ďalšia gramatická morféma, napr. prívlastňovací znak + znak plurálu + osobná prípona + relačná morféma: <i>ház a j l m ra</i>;</p> <p>rag 'deklináčna alebo konjugačná morféma': je posledným, záverečným členom reťazca sufixov, môže byť len jedna. V prípade slovík a podstatných mien je povinným prvkom (alebo je nulová morféma), je viazaná na slovný druh. Jeho gramatickou funkciou je vyjadrenie pádov, napr.: <i>levele t ír, asztal ok on</i> táncol a zhody, napr.: <i>én író k, te ír sz, ő k ír hat nak</i> (CSERNICSKÓ - KARMACSI 2008 s. 13, T. SOMOGYI 2000 s. 13-40, KESZLER et al. 2000 s. 59).</p>
submorfémy	
<p>interfixy</p> <p>spájacie sa vyskytujú v kompozitách, napr.: <i>vod o vod, kameň o lom, star o dávny, zem e gula, de j e pis, lásk j plný</i> (iba v slovenčine);</p> <p>fonologické: spájajú rozličné morfémy z dôvodu fonologickej nezlúčiteľnosti (pozri maď. bod 3 na opačnej strane), napr.: <i>žij e m, Kóre j ec Ø, hr a j ú, svie z ej š í</i></p> <p>infixy (interfigované submorfémy) v maď. sa nevyskytujú (KESZLER et al. 2000 s. 56):</p> <p>modifikačná morféma:</p> <p>vid: <i>rob í t : u rob í t</i></p> <p>negácia (slovík): <i>rob í t : ne rob í t</i></p> <p>gradácia: <i>dlh j : dlh š í : naj dlh š í</i></p> <p>tematické, zaraďovacie (klasifikačné) submorfémy - zaraďujú slovesá do časovacích tried, napr.: <i>rob í t, vol a t, vol a j ú</i> (iba v slovenčine);</p> <p>derivačné infixy: <i>otc ov sk ý, motor iz ov a t, šport ov ec, pedagóg ic k ý, pedagóg ic k a, nedel ň aj š í, Trnav č an Ø, páll č iv ý, kresl j í t</i> (MANDELÍKOVÁ 2016 s. 16);</p> <p>rozširujúce infixy: <i>diev č at á, dv aj a, diev č en sk ý</i> (iba v slovenčine).</p>	<p>Špecifickými prvkami morfematicky aglutinačných jazykov sú submorfémy súvisiace s hláskovou harmóniou. Tieto sa interpretujú na základe troch teórií: finálna hláska kmeňa ako historický, reziduálny prvok samohlásky, ktorá sa redukovala (<i>utu - út, keszi - kéz</i>) a zachovala sa iba v pozícii pred sufixom (<i>út o n, kez e t</i>), ale historicky nie je možné vysvetliť jej výskyt v novších slovách, napr.: <i>szoftver e k, MÁV o t</i>;</p> <p>alternatívny alomorf, podobne ako v prípade príslovkovej pádovej morfémy <i>-n/-on/-en/-ön</i> aj gramatický znak množného čísla by mal mať päť podôb: <i>-k, -ek, -ak, -ök, -ok</i>;</p> <p>spájacia submorféma zabezpečujúca ľahšiu výslovnosť, napríklad <i>*házk, *házt</i> nie je možné vysloviť, preto máme <i>ház a k, ház a t</i> (KESZLER et al. 2000 s. 45-46).</p>

Morfologická forma je prirodzená, ak je ikonická, uniformná a transparentná (LADÁNYI 2007 s. 35-38). Prirodzená, ideálna morfológia so svojou pravidelnosťou, racionalitou, kognitívnou jednoduchosťou (DOLNÍK 2015 s. 73) je v súlade s očakávaniami študujúcich o ľahkom cudzom jazyku a sleduje vysokú mieru pravidelnosti a transparentnosti.⁷ V opozícii s pravidelnosťami sú výnimky (porov. GLOVŇA 2002 s. 89-94) ako napr. supletívne tvary, ktoré predstavujú krajinu nepravidelnosť.

7 O lingvodidaktických otázkach v tejto súvislosti pozri kpt. IV. 2.

Prirodzenosť = ikonická jednoduchosť – istá flektívna forma je tým jednoduššia, prirodzenejšia, čím vyšší stupeň ikonickosti sa v nej odráža.

- maximálna ikonickosť, napr.: *dom* – *domy*;
- menšia ako maximálna ikonickosť, napr.: *žena* – *ženy*;
- minimálna ikonickosť, napr.: *žena* – *žien*| $\emptyset$;
- neikonickosť, napr.: *atašé* (sing.) – *atašé* (pl.).

Opozičnosť v morfológii ako prostriedok na vyjadrenie gramatického významu si všímame z hľadiska transparentnosti gramatických tvarov v slovenčine a maďarčine:

X : X+a segmentálny (aditívny) homomorfizmus, napr.:

slk. *dom* : *domy*, *dom* : *domu*, *chudnúť* : *schudnúť*
maď. *ház* : *házba*, *ház* : *házna*, *fogyni* : *lefogyni*

X+a : X+b neutralizovaný homomorfizmus, napr.:

slk. *žena* : *ženy*, *vysvedčenia* : *vysvedčení*, *penikáť* : *peniknúť*
maď. $\emptyset$

X+a : X inverzný (subtraktívny) homomorfizmus, napr.:

slk. *scény* : *scén*, *gestá* : *gest*, *orezávať* : *orezať*
maď. $\emptyset$

X : X'+a segmentálno-modifikačný homomorfizmus:

- redukovaný, napr.:
slk. *herec* : *herci*, *herec* : *herca*, *zlomok* : *zlomky*
maď. *bokor* : *bokrok*, *zörög* : *zörgök*

- alternovaný, napr.:

slk. *černoch* : *černosi*, *Slovák* : *Slováci*

X+a : X'+b neutralizačno-modifikačný homomorfizmus:

- redukovaný, napr.:

slk. *dieťa* : *deti*
maď. $\emptyset$

- alternovaný, napr.:

slk. *bandita* : *banditi*
maď. *menni* : *megy*

X : X' modifikačný homomorfizmus:

- normálny, napr.:

slk. *vojny* : *vojen*, *lýtka* : *lýtok*, *zomierať* : *zomrieť*
maď. $\emptyset$

- slabý, napr.:

slk. *vajcia* : *vajec*
maď. $\emptyset$

- silný, napr.:

slk. *ženy* : *žien*, *ruky* : *rúk*, *vyplatiť* : *vyplácať*
maď. *kéz* : *kezek*, *víz* : *vizek*

X(+a) : Y(+a/+b) supletívny homomorfizmus, napr.:

slk. *človek* : *ľudia*, *zlý* : *horší*
maď. *van* : *lesz*, *sok* : *több*

X : X deaktualizovaný homomorfizmus, napr.:

slk. *atašé* (N sg.) : *atašé* (N pl.), *odpovedať* (nedok.) : *odpovedať* (dok.)
maď. $\emptyset$

(MOŠAŤOVÁ IN: DOLNÍK et al. 2010 s. 12, LADÁNYI 2007 s. 33–35)

Uvedené príklady predstavujú rôzne stupne transparentnosti morfeologickej štruktúry slova, typické pre flektívny typ jazyka. V aglutinačnej maďarčine nie sú zastúpené všetky typy, segmentálny homomorfizmus je v prevahu, alternácie sú zriedkavejšie, supletívnosť sa vyskytuje iba ojedinele, nie sú systémovejšími prvkami.

Záver

Pre nositeľa jazyka nie sú všetky morfológické štruktúry a procesy v rovnakej miere normálne, prirodzené, neprípisuje sa im rovnaká hodnota. Morfológická prirodzenosť je zameraná na optimálnu symbolizáciu gramatických kategórií, je motivovaná semioticky (DOLNÍK 2009 s. 190–194).

HORECKÝ (1979 s. 313–316) sumarizuje spoločné črty a osobitné vlastnosti morfeologickej štruktúry slovenčiny a maďarčiny, vyplývajúce z typologických rozdielov medzi dvoma jazykmi:

- Spoločné črty: základné poradie je *koreňová* – *derivačná* – *gramatická* morféma, možnosť prefixácie a sufixácie;
- Odlišné črty: slovenské tematické morfémy slovíčok, aspektuálnosť a reflexívnosť vyjadrujú v slk. modifikačné morfémy, v maď. derivačné morfémy, v maď. sú špecifické morfémy vokalickej harmónie.

WALS (kpt. 26, 27) uvádza ako spoločnú črtu maďarčiny a slovenčiny prevahu sufixácie, ako odlišnú morfeologicкую vlastnosť produktivitu reduplikácie v maď.

Z porovnania typologických vlastností slovenčiny a maďarčiny vyplývajú nielen odlišné či paralelné morfosyntaktické riešenia vyjadrenia gramatických obsahov, ale aj charakteristické črty morfeologie skúmaných jazykov. Tieto vlastnosti morfémy sú výzvou aj z lingvodidaktického aspektu, pri výbere vhodných morfológických prostriedkov pri sformulovaní viet v druhom jazyku. Syntax a morfológia tvoria gramatické jadro jazyka, v izolovaných jazykoch je prevaha syntaxe oproti morfológii pri vyjadrení gramatických významov, kým flektívne a aglutinačné jazyky majú komplexnejší morfológický systém.

3 Morfosyntaktické aspekty jazykovej kategorizácie

K jazykovému obrazu sveta patria aj kategorizácie. Každá kultúra kategorizuje istým spôsobom, či už v systéme rodov, pádov, vidu atď., alebo si vyberie za dôležitý prvok rozlišovanie určitosti a neurčitosti podstatného mena a bezpredmetnosť a predmetnosť slovesa. Všetky gramatické kategórie aj sémantické delenie slovných druhov, či systém vetných členov, vôbec kategorizácia morfosyntaktických javov sú prejavmi JOS (BAŇCZEROWSKI 1996 s. 64–70). JOS obsahuje pojmy a kategórie, ktoré vytvorili a ustálili celé generácie určitého jazykového spoločenstva v interakcii so svetom. Pojmy a kategórie sú prítomné pri používaní jazyka (MANDELÍKOVÁ 2014 s. 19).

Jazyková kategorizácia rozčleňuje kontinuálne prvky reality a takto umožňuje ich pomenovanie. Takto vzniknuté kategórie nie sú izolované, ale tvoria systém. Jazyková kategorizácia je dynamická a je špecifická pre jednotlivé jazyky (SZILÁGYI N. 1996 s. 59). Otázkou je, prečo niektoré jazyky kategorizujú skutočnosť práve tak a nie iným spôsobom. „Gramatické kategórie kódujú sémantické rozdiely, ktoré príslušníci daného jazykového spoločenstva (podvedome) chápu ako mimoriadne dôležité“ (WIERZBICKA 2014 s. 426).

Kategorizácia, klasifikácia súvisí s morfosyntaxou z nasledujúcich aspektov:

- jazykové (gramatické, lexikálno-gramatické, syntaktické) kategórie;
- kategorizovanie do slovných druhov a vetných členov.

3.1 (Ne)logickosť gramatických kategórií a skutočnosť

Gramatické kategórie a členenie sveta, vnímanie skutočnosti na rovine slovnej zásoby ovplyvňujú ľudské myslenie. Konkurujúce si spôsoby rečového stvárnenia skúsenosti, vnímaného sveta existujú na úrovni metafor v rozličných jazykoch (KRUPA 1990 s. 122–132). Jazyk odráža realitu tak, že ju rozčleňuje. Gramatika obsahuje stopy starších vývinových fáz, archaickejších poznávacích postojov prekrytých neskoršími kognitívnymi vrstvami.

Jazyky sa často značne líšia vo výbere gramatických kategórií. Teoreticky nie je možné obmedziť počet gramatických kategórií, ale vo väčšine jazykov sa gramatikalizuje číslo, čas, rod, vid, nástroj, cieľ, príčina, vlastníctvo, osoba, vôľa, potenciálnosť, pád atď. (KRUPA 1980 s. 39).

Čím viac je menných kategórií, tým sú voľnejšie organizované. Počet tried môže rásť alebo ustupovať, podľa toho, v akej fáze dynamického vývinu je daný jazyk – či smeruje k priezračnosti, zjednodušeniu, alebo k rozmanitosti kategórií. Triedy sú diachrónne motivované, ich synchronna nelogickosť vyplýva z obligatórnosti.

Existencia klasifikačných ukazovateľov je výsledkom abstrahujúcej činnosti, ktorá sa prejavila v konceptuálnom členení mien (KRUPA 1980 s. 156–158).

Vo všeobecnosti je možné skonštatovať, že na jednej strane sa v gramatických kategóriách odráža reálna skúsenosť človeka (číslo, prirodzený rod, osoba), na druhej strane gramatika skresľuje skutočnosť (*dievča* v slovenčine, *Mädchen* v nemčine sú stredného rodu). Takéto krikľavé protirečenia medzi gramatikou a realitou sa vysvetľujú tak, že gramatické kategórie sú súčasťou štruktúry, formy jazyka, ich obsah je síce motivovaný zvonku, ale gramatikalizované významy prestávajú bezprostredne odrážať realitu a nadobudnú relatívnu nezávislosť (KRUPA 1990 s. 124, KAČALA 2014 s. 25–28). Pri porovnávanom spracúvaní gramatických kategórií vychádzame z tézy WIERZBICKEJ (1988 s. 526): „...grammatical categories a language offers, [...] shape and organize the speaker's thought...“

- **Sémantické kategórie** vyjadrujú príznaky substancí a procesov;
- **klasifikačné kategórie**: menný rod, životnosť;
- **odrazové kategórie** majú vysoký stupeň zhody s mimojazykovou skutočnosťou: číslo, osoba;
- **modulačné kategórie**: pád, privlastňovanie, vid, slovesný rod (KRUPA 1980 s. 41);
- **determinačné kategórie** vytvárajú zhodu: osoba, číslo, čas, pád;
- **transformačné kategórie**: spôsob, vid;
- **bázové kategórie** sú v našom uvažovaní primárne;
- **radiálne kategórie** neplatia všeobecne, sú nehomogénne a majú rôzny rozsah (KAČALA 2014 s. 19);
- **flektívne kategórie** obsahujú flektívne hodnoty: číslo, pád, osoba, čas (HASPELMATH – SIMS 2015 s. 103).

Príznačnosť gramatických kategórií typologizuje CROFT (2003 s. 156–157) v postupnosti od bezpríznačových k príznačnejším:

- číslo (menná aj verbálna kategória): sg. > pl. > duál > paukál > triál;
- menný rod: mask. > fem. > neutr.;
- stupňovanie: pozitív > komparatív > superlatív;
- numeráliá: kardinálne > radové;
- osoba: 3 > 1 > 2;
- čas: prezent > préteritum > futúrum;
- spôsob: indikatív > hypotetickosť;
- slovesný rod: aktívum > pasívum > mediopasívum;
- polarita: klad > negácia;
- menné flektívne kategórie: číslo > rod, napr. zhodu v maďarčine zabezpečuje predovšetkým gramatická kategória čísla (FURDÍK 1977 s. 48–50);
- slovesné flektívne kategórie: čas-vid-spôsob > osoba-číslo > vyznačenie rodu osoby.

Maďarská gramatika nepracuje s pojmom gramatická kategória. Inventár menných gramatických kategórií v maď.: stupňovanie, posesívnosť (osoba), číslo veci, pád (s výhradami), určenosť. Inventár slovesných gramatických kategórií v maď.: spôsob, čas, určenosť predmetu, číslo osoby. Kým v slovenčine existuje striktné delenie gramatických kategórií na nominálne a slovesné (čomu zodpovedá aj štruktúra tejto knihy), v maďarčine sú kategórie, ktoré sa objavujú paralelne na tvare slovesa aj mena, a to:

- osoba (pri slovese funguje tak, ako v slovenčine, ale nominálne slovné druhy dostávajú pri vyjadrení vlastníckeho vzťahu tie isté osobné prípony, napr.: *macskám*, *macskáđ* 'moja mačka, tvoja mačka' ako slovesá *iszom*, *iszod* 'pijem, piješ');
- určenosť sa realizuje nielen na podstatnom mene pomocou určitého alebo neurčitého člena, ale aj časovanie sloves odzrkadľuje formálnymi prostriedkami určenosť predmetu;
- číslo - podobne ako v slovenčine - podstatné mená vyjadrujú číslo veci, slovesá číslo osoby (BUZÁSSYOVÁ 1977b s.137-145).

V ďalších častiach publikácie sa budeme venovať aj porovnaniu gramatických a lexikálno-gramatických kategórií jednotlivých slovných druhov.

3.2 Slovné druhy ako kategorizácia a kritériá ich delenia

Poznáme dva typy kategorizácie vo všeobecnom **ľudskom uvažovaní**:

klasická, aristotelovská kategorizácia:

Je založená na definícii. Definícia sa „povznáša“ nad detaily skúsenosti, má zovšeobecňujúci (abstraktný) charakter. Objekt sa zaradí do najbližšej nadržanej triedy (genus proxima), a potom sa uvedie špecifikačný príznak (diferentia specifica), napr.:

vták operený stavovec so **schopnosťou lietať**: *spevavý*, *stahovavý vták*.

pštros veľký afr. **nelietajúci vták** s dlhým krkom, *zool. Struthio* (DOLNÍK 2003 s. 28).

Wittgensteinove kategórie „rodinných podobností“:

Kategorizácia počítajúca so skúsenosťou človeka. Medzi kategóriami je komplikovaná sieť podobností, tzv. „rodinných podobností“, napr.:

kartové hry, *loptové hry*, *stolné hry*, *olympijské hry* (DOLNÍK 2003 s. 29-30).

Prototypová teória

Najvýraznejší reprezentant kategórie je **prototyp**. Podľa prototypovej teórie nemá každý člen kategórie rovnaké postavenie. Význam prototypov sa prejavuje v tvorení pomenovaní. Jednu verziu predstáv o mentálnom slovníku predstavuje sémantická sieť. Slová sú zoskupené na základe pravidla najmenšieho kontrastu a hierarchizácie významov. Jedným zo spôsobov reprezentácie významov je rozklad na sémantické rysy. Napríklad „pri slovenských modálnych slovesách s vysokým stupňom gramatikalizácie v oblasti sémantiky sa prostredníctvom konceptuálneho modelu nádoby štruktúrujú tieto radiálne kategórie: konkrétny význam vlastníctva → možnosť ↔ nutnosť → nízka miera presvedčenia ↔ vysoká miera presvedčenia → cudzia mienka“ (PEKARÍKOVÁ 2010 s. 50).

Poznávací prototyp je výsek skutočnosti, ktorý je vymedzený na základe opakovaného výskytu kombinácie istých obrazností.

Prototyp je výsekom skutočnosti, ktorý je z poznávacieho hľadiska prvotný, je zafixovaný vo vedomí človeka ako model - prvotný interpretačný konštrukt. Prvok kategórie, abstraktný objekt, ktorý nositelia jazyka považujú za najznámejší exemplár v kategórii (BAŇCZEROWSKI 2010 s. 155-156, DOLNÍK 2003 s. 27-40).

Hranice kategórií sú neostré, v jazyku treba počítať s prechodnými javmi, napr.:

volajúci: neurčitý tvar slovesa, adjektívne skloňovanie;

hlavný (čaišník): substantivizované adjektívum.

Slovné druhy sú komplexnými lexikálno-gramatickými **triedami slov** vyznačujúce sa spoločnými lexikálnymi, morfológickými a syntaktickými vlastnosťami a spoločným kategoriálnym významom. Podľa nášho názoru sa preto oplatí porovnať aj tieto „delenia“, ktoré sú na prvý pohľad iba otázkou tradície jazykovedného pojmoslovia. V tejto časti uvažujeme o tom, prečo sa klasifikácia slovných druhov v slk. a maď. morfológii líši, čím sa líši.

Systém slovných druhov analyzujú ONDRUS (1975 s. 199-207) a KESZLER et al. (2000 s. 67). Obidva zdroje zdôrazňujú zosúladenie kritérií delenia systému slovných druhov.

Kritériá delenia v slovenskej aj v maďarskej gramatike sú totožné:

lexikálny význam

- plnovýznamové: autosémantické
- gramatické, pomocné: synsémantické

V prípade, ak lexikálny význam nie je dostatočnou oporou pri zaradení do slovného druhu, zohľadňuje sa morfológické kritérium.

Sémantické pole predstavuje súbor významov, ktoré označujú vzájomne súvisiace pojmy. Pojmy sú v rámci sémantického poľa usporiadané v opozíciách (POKORNÝ 2010 s. 222-224).

morfologické vlastnosti

- ohybnosť/ neohybnosť: - distribučnou analýzou sa vymedzujú gramatické morfémy vlastné pre daný slovný druh a toto pomáha pri kategorizovaní, ak lexikálne kritérium nie je dostatočné.
- gramatické kategórie: pri delení tiež operujeme zistením, či je skúmané slovo nositeľom typických gramatických kategórií pre daný slovný druh.

syntaktické kritérium

- autosyntagmatické: slovné druhy, ktoré majú úlohu vetného člena
- synsyntagmatické: netvoria samostatne vetný člen

Maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 69, KIEFER et al. 2006 s. 83-90) kategorizuje slovné druhy tiež podľa kritérií významu, úlohy vo vete a ohybnosti, ale vznikajú iné skupiny slovných druhov ako v klasickom desiatkovom delení v slovenčine a v nemčine (porov. FORGÁCS 2007 s. 62-71):

- **Základné (lexikálne) slovné druhy:** autosémantické, autosyntaktické, ohybné + zámená + prechodné slovné druhy (verboidy);
- **Vzťahové (dependenčné) slovné druhy:** synsémantické, synsyntaktické - vyjadrujú vzťahy vo vete, majú gramatickú funkciu (pomocné sloveso, postpozícia, slovesná predpona) a vzťahové slová nemorfologických konštrukcií: (spojka, člen, negačné slovo, partikula);
- **Vetné ekvivalenty:** slovné druhy v úlohe vety - zvukomalebné a citové citoslovce, modifikujúce slovo, interakčné slovo. Tvoria neslovesné vety typu *Nie! Áno. Pst! Ach! Heš!*

S delením na základné a vzťahové slovné druhy súvisia otvorené a uzavreté skupiny slovných druhov. Otvorené sú tie, v ktorých je možné neohraničene rozširovať počet členov. Uzavreté sú gramatikalizované a menej produktívne slovné druhy (KIEFER 2006 s. 90).

ORGOŇOVÁ a DOLNÍK (2010 s. 11-12) interpretujú tézu Whorfa, podľa ktorého samotný svet nie je takto rozdelený, preto si kladie otázku: Keď tvrdíme, že *udrieť, otočiť, zhltnúť* atď. sú slovesá, ktoré označujú krátko trvajúce deje alebo procesy, prečo je potom *päsť* podstatným menom? Veď je to tiež krátkodobý dej. Prečo sú slová *blesk, iskra, vlna, tep, fáza, okamih, pocit* atď. substantíva? Neoznačujú krátko trvajúci dej, proces? Na druhej strane slová *dom, strom* sú substantíva, lebo označujú dlhodobé, stabilné procesy, to znamená objekty, kým slová *trčať, vyčnievať, vlastniť* sú zaradené medzi slovesá, napriek tomu, že vyjadrujú statickosť.

Pre nás je napríklad proces jednoducho to, čo je v našom jazyku označené slovesom. V jazyku nootka na ostrove Vancouver sa všetky slová ukazujú ako slovesá: napríklad *dom* sa zobrazuje v slovesnom ponímaní. Podobne ako *horí*, čiže *oheň sa javí*, aj *dom sa javí*, t. j. *domí*. Slová vyzerajú ako slovesá, lebo

sa ohýbajú s vyjadrovaním rozdielov v čase a trvaní, takže sufixy pri slove označujúcom *udalosť* *dom* ho obmieňajú v zmysle *dlhodobý dom*, *krátkodobý dom*, *budúci dom*, *bývalý dom*.

V tomto jazyku sa teda kategorizuje na základe trvania procesu, deja, čo je z nášho hľadiska prekvapujúce. Čo je však priam nepochopiteľné, že v tomto jazyku chýba pojem čas, ale aj *rýchlosť* a *hmota* (ORGOŇOVÁ - DOLNÍK 2010 s. 11-12).

Aj európske **kategorizovanie slovných druhov má problematické body a prechodné sféry**, napr. pri vymedzení čísloviek alebo zámen, ktoré je z formálneho, morfologického aspektu možné zaradiť aj medzi podstatné mená, prídavné mená atď., ale na základe sémantiky sú samostatne vydeliteľné. Podobnú prechodnú oblasť tvoria verboidy (už aj na základe pomenovania, napr.: *főnévi igenév - neurčitok*, *melléknévi igenév - prídavné mená*, *határozói igenév - prechodník*) - slovenská lingvistika ich vníma ako neurčité tvary sloves, teda sú zaradené medzi slovesá tak isto ako pomocné slovesá. Maďarská gramatika pokladá za slovesá iba tie plnovýznamové, preto tvoria pomocné slovesá, slovesné predpony a verboidy osobitný slovný druh.

Tzv. poloslová sú pohyblivé prvky na hranici morfémy, tieto slová v slovenčine nie sú ako napr. maď. slovesné predpony (*megjön - mikor jön meg?* 'príde - kedy príde?') alebo osamostatnené časti kompozít pri opakovaní (*elnök- és igazgatóválasztások, város- és falukutatók* 'voľby prezidenta a riaditeľa, výskum miest a obcí') (KIEFER 2006 s. 83).

Slovnodruhovou kategorizáciu ovplyvňuje aj typológia jazyka. V maďarčine nie sú predložky, sú však postpozície a člen. Tieto prvky patria k inventáru slovných druhov v závislosti od toho, akou morfosyntaktickou štruktúrou disponuje daný jazyk.

Existuje **konverzia medzi slovnými druhmi**⁸, ktorá sa týka predovšetkým slov patriacich do skupiny najfrekvencovanejších slovných druhov. Konverziu medzi slovnými druhmi v maďarčine ovplyvňuje aj rozdiel medzi derivačnými morfémy a príslovkovými príponami. Z toho vyplýva, že slová typu *szépen, lassan* 'pekne, pomaly' niektoré maďarské gramatiky považujú za skloňované prídavné mená, iné za príslovky.

Az ég kék. Nebo je modré. - prídavné meno;

A kék jól áll neki. Modrá jej pristane. - podstatné meno: slovný druh určuje vetnočlenská úloha.

Denominálne adjektíva, ktoré sa neskoršie nominalizovali:

kösi: dedina Kocs (toponymum) - *kösi* (adj., pochádzajúci z danej dediny) - *kösi* určitý typ voza, pochádzajúci z tej dediny (podstatná meno);

vasutas: *vasút* (železnica, podstatné meno) - *vasutas* (adj., formant -as 'je vo vzťahu so železnicou') - *vasutas* 'železničiar' (KESZLER et al. 2000 s. 78-79).

⁸ Pozri bod 3.3.1.

Slovné druhy v spojitosti s niektorými morfológickými kategóriami z hľadiska funkcie sa delia na základe monografie *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny* (DOLNÍK et al. 2010) takto:

- plnovýznamové slovesá = diferenciátory predikátu;
- modálne slovesá = modálne relátory;
- predložky a pády = fixátory dependencie;
- spojky = operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede;
- zámená = deiktické identifikátory;
- stupňovanie = intenzifikácia.

SKALIČKA (1957 s. 605, 607) spájal tieto prvky sémantickej morfológie s účelom komplexného výskum:

- predložky + pády
- genitív + privlastňovanie
- osobné prípony + zámená
- spôsob + modalita
- číslo + číslovka
- vid + príslovka spôsobu.

Na rozdiel od tradičných gramatík, ŠTÍCHA (2015) spracúva slovné druhy a vetné členy do jedného morfosyntakticko-sémantického celku, ako napr. atribúcia (prídavné mená+prívlastok), predikácia (slovesá+prísudok). V našej knihe síce používame tradičnú terminológiu, ale vetné členy taktiež spracúvame ako súčasť morfosyntaktických celkov (napr. príslovkové určenia spolu s pádmi a predložkami, vzťah slovesa s podmetom a predmetom v kapitole o verbálnej fráze).

Tento funkčný prístup sa čiastočne prekrýva s klasickou slovnodruhovou klasifikáciou, ale nové hľadisko je voľnejšie: na vyjadrenie danej funkcie v jazyku je možné využiť nielen slovný druh, ale aj iné prostriedky, napr. gramatickú kategóriu alebo iné prostriedky podľa typológie daného jazyka. Slovné druhy sú vyabstrahované na základe lexikálno-gramatických vlastností a jedným z najdôležitejších kritérií zaradenia do slovného druhu je výskyt totožných gramatických kategórií v danej skupine slov patriacich do jedného slovného druhu. Z toho dôvodu sa pri charakteristike slovných druhov vymedzujú gramatické kategórie, lexikálno-sémantické triedenie a triedenie do paradigiem ohýbania. Táto morfológická klasifikácia môže byť v skúmaných jazykoch odlišná, čo má 3 príčiny:

- odlišnosť stvárnenia sveta a kategorizácie vnímanej skutočnosti;
- odlišnosť štruktúry jazyka;
- odlišná gramatická tradícia.

Funkčný princíp je síce v súlade s prirodzenými otázkami človeka, ktorý chce zvládnuť cudzí jazyk, napr.: *Ako sformulujem minulý čas? Ako vyjadrím, že niečo je moje, niečo je niekde?* Na druhej strane logický hierarchický opis je zabehnutý v klasických štruktúrach klasifikácie slovných druhov.

Záver

Pri porovnaní JOS v morfológii dvoch jazykov môže byť gramatická tradícia rušiacou aj z terminologického hľadiska. Tieto kategorizácie sú však ovplyvnené štruktúrami jazykov, preto porovnáваме aj klasifikáciu slovných druhov v slovenskej a maďarskej gramatike. Vo výklade sledujeme funkčný princíp, takto je možné integrovať aj otázku vetných členov a slovných druhov do jedného celku, ako to predkladá napr. ŠTÍCHA (2015 s. 14-15), ale na rozdiel od Štíchu používame klasickú terminológiu a lexikálnosémantické, resp. gramatické kategórie. Dôvodom je, že funkčný prístup k slovenskej morfológii ponúka lepšie možnosti porovnania JOS, ale logická štruktúra a zabehnutá, jasná terminológia je výhodou staršej morfológickej školy.

Predtým však, ako na uvedenom princípe porovnáваме slovenské a maďarské slovné druhy v ďalších kapitolách, upozorňujeme na neohybné slovné druhy, ktoré sú špecifické v tom, že na rozdiel od centrálne postavených slovných druhov v nich výrazne prevláda jedna vlastnosť, a to amorfnosť.

3.3 Tri amorfné slovné druhy

Spracovanie neohybných synsyntagmatických slovných druhov z aspektu morfosyntaxe je síce otáznou, ale porovnávacie hľadisko vyžaduje ich pripomenutie. Tie neohybné slovné druhy, ktoré majú funkciu vyjadriť gramatické vzťahy (napr. slk. predložky alebo maď. slovesné predpony, člen) analyzujeme v súvislosti s príslušným plnovýznamovým slovným druhom. Častice, citoslovčia a spojky nemajú vlastnú morfosyntaktickú úlohu. Ich postavenie medzi slovnými druhmi je príkladom dynamického vývinu slovných druhov v oboch jazykoch. Uvedené amorfné slovné druhy nedisponujú gramatickými kategóriami.

3.3.1 Častice

Na rozdiel od plnovýznamových slovných druhov partikuly neodpovedajú na otázky, netvorí morfosyntaktické konštrukcie. Na ich rozoznávanie uplatňujeme syntaktické kritériá. Ich úlohou je vyjadrenie postoja hovoriaceho, preto súvisia napr. s modalitou, zdvorilosťou a negáciou. Sú to funkcie častíc v oboch skúmaných jazykoch.

Homonymia a polysémia častíc a ich vznik zmeravením ohybných tvarov sú taktiež spoločným javom maďarského a slovenského jazyka. Súvisí s faktom, že vznikli slovnodruhovým prechodom, preto sa častice často prekrývajú s inými slovnými druhmi:

- **so spojkami** *a, aby, ak, akoby, ale, ani, až, ba, či, ešte, hoci, iba, ináč, jednako, keby, keď, len, nech, no, nuž, potom, predsa, sotva, takže, teda, totiž, veď, však, že*
Na rozdiel od spojok nespájajú vetné členy, iba uvádzajú, zdôrazňujú, vytyčujú, napr.:

časťica	spojka
<i>Nech už odíde!</i>	<i>Povedal som jej, nech už odíde.</i>
<i>Keby odpadol dejepis!</i>	<i>Bol by som rád, keby odpadol dejepis.</i>
<i>Takže továrnikova dcéra!</i>	<i>Je dcérou továrnikova, takže bude bohatá.</i>

- **so zámenami** *akože, čím, čo, čože, nič, nijako, on, ona, ono, tam, takto, to*
Na rozdiel od zámen nezastupujú iné slovo a na nič neukazujú, napr.:

časťica	zámeno
<i>No nič, pôjdeme domov.</i>	<i>Nič s tým nespravíš.</i>
<i>To si zo mňa robíš srandu?</i>	<i>Aj ty to vidíš?</i>
<i>Čo sa mám rozplakať?</i>	<i>Čo ťa rozplakalo?</i>

- **s príslovkami** *akurát, dobre, celkom, čisto, ešte, fakt, hlavne, hneď, iste, jednoducho, najskôr, nepochybne, nesporne, pomaly, pochopiteľne, prirodzene, rovno, rozhodne, skôr, skutočne, správne, určite, už, zrejme*

Na rozdiel od prísloviak nie sú vetnými členmi, nezávisia od iného slova, môžu stáť vo vete na viacerých miestach, napr.:

časťica	príslovka
<i>Jeho hneď tak niečo nerozhodí.</i>	<i>Prídem hneď.</i>
<i>Každopádne, zídeme sa.</i>	<i>Nákup sa každopádne vyplatí.</i>

- **s tvarmi sloviak** *myslím, tuším, dúfam, povedzme, prosím, hádam, prepytujem, môžu byť, reku, vraj, bodaj*

Na rozdiel od sloviak sa nečasujú a nie sú vetnými členmi, napr.:

časťica	sloveso
<i>To sa vám, myslím, veľmi nepodarilo.</i>	<i>Myslím, teda som.</i>
<i>Je to otázka, povedzme, dôvery.</i>	<i>Povedzme si to na rovnu.</i>

- **s podstatnými menami** *čerta, figu, neúrekom, paroma, pravda, slovom, žiaľ*
Na rozdiel od postatných mien majú zmeravené pády a nie sú vetnými členmi, napr.:

časťica	podstatné meno
<i>Mohol to nám, pravda, povedať.</i>	<i>Prisahám, že hovorím pravdu.</i>
<i>Kričali, div sa nepobili.</i>	<i>Bude to ôsmy div sveta.</i>

- **s citoslovcami** *aj, ale, hej, no*
Na rozdiel od citosloviak majú ustálený význam, vyjadrujú postoj, nie emócie, napr.:

časťica	citoslovec
<i>Ale aby si sa nezašpinil!</i>	<i>Ale, ale! Sú tam hostia.</i>
<i>Chystáš sa na koncert? Hej.</i>	<i>Hej, slečinka!</i>

- **s predložkami** *za, zo*
Na rozdiel od predložiek nevyjadrujú priestorové vzťahy, napr.:

časťica	predložka
<i>Mám zo 50 eur.</i>	<i>Spadol zo stromu.</i>
<i>Čo sú to za ľudia?</i>	<i>Čo je za tým domom?</i>

- **s číslovkou** *raz*

časťica	číslovka
<i>Raz neviem, ako sa to stalo.</i>	<i>Raz, dva, tri a bola som tam.</i>

(AUXOVÁ IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 135-137)

Maďarská gramatika rozdeľuje slová, ktoré sú zaradené medzi časťicami v slk. na 3 skupiny:

- 1. vlastné partikuly** zodpovedajú časťiciam s modálnym, zdôrazňovacím, hodnotiacim významom;
- 2. modifikačné slová** sú nezávislé od vetnej štruktúry, sú vytýčené: *Joli való-színűleg férjhez megy. Jolana sa pravdepodobne vydá. Biztosan mondá meg neki! Určite mu to povedz!*
- 3. negačné slová** tvoria v maďarčine osobitnú skupinu, nezávisle od časťic (KESZLER et al. 2000 s. 275-280, 289-291, 298-302).

3.3.1.1 Maďarská gramatika nezaraďuje záporové slovo k časťiciam

Negáciu vyjadrujú jazyky sveta negačnou morférou, časťicou, pomocným slovesom, negačným slovom alebo ich kombináciami. Pre približne 10% skúmaných jazykov sveta je charakteristický dvojité zápor (WALS kpt. 112, 143). Dvojité zápor môže byť ďalej povinný alebo opcionálny.

Ďalšou klasifikáciou záporu je aspekt symetrickosti - asymetrickosti. Nemčina neguje symetricky, negačné slovo *nicht* je bez zmeny spájateľné so všetkými tvarmi slovesa. Vo fínčine je asymetrická negácia, lebo negačný tvar slovesa sa mení paradigmaticky (WALS kpt. 113).

KESZLER et al. (2000 s. 289-290) určuje popieraciu časťicu ako osobitný slovný druh. Na zisťovaciu otázku je Nem. plnohodnotnou odpoveďou.

Popieracia častica *ne* vyjadruje v maďarčine:

- zákaz, napr.: **Ne** idd meg a kávé! – *Nevypi mi kávu!*
- prípustku (denotickú modalitu), napr.: **Ne** legyen a nevem Pista, ha ez igaz! – *Nech sa nevolám Števo, ak je to pravda!*
- želanie, napr.: **Ne** főzzek valamit? – *Nemal by som niečo navariť?*
- vôľu (buletickú modalitu), napr.: **Ki ne** akarná? – *Kto by to nechcel?*

Rozdiel je v pravopise prvkov vyjadrujúcich zápor: v maďarčine sa negačné slovo (osobitný slovný druh) *nem* píše osobitne, v slovenčine záporná morféma *ne-* spolu so slovesom, napr.: **Nem ismerem.** – **Nepoznám** ho.; **Nem tudnám** megmondani. – **Nevedel by som** to povedať. V prípade, že má maďarské sloveso predponu, môžeme ju dať aj pred záporové slovo *nem*, napr.: **Nem tudom** elképzelní./*El nem tudom képzelní.* – *Neviem si to predstaviť.* Písanie negačného slova/negačnej morfémy dovedna alebo zvlášť je teda mimojazykovou otázkou normy: **nem** lát – *nevidí*, ale: **nielen** – **nem** csak – iné slovné druhy, ako napr. príslovky s negačným významom, sa píše aj v maď. spolu (KESZLER et al. 2000 s. 289–290).

MISADOVÁ (2011 s. 112–114) zhrnula štúdiu, ktorú publikoval KUČERA (1977 s. 156–166) o zápore v slovenčine a maďarčine: „V maďarčine sa na vyjadrenie záporu používajú záporové slová *nem, ne, sem, se*, slovesné formy v 3. osobe sg. a pl. *nincs/nincsenek, sincs/sincsenek* a derivačné prípony *-tlan/-tlen, -talan/-telen, -atlan/-etlen*. V slovenčine vyjadrujeme zápor časticou *nie*, záporovými morfémmi *ne-, ni-* a záporovými slovesnými tvarmi *niet, niето*.

Vyjadrenie záporu záporovým slovom *nem* v maďarčine

Záporové slovo *nem* zahŕňa spolu s tvarmi prísudkového slovesa v prítomnom, minulom a budúcom čase, v oznamovacom a podmieňovacom spôsobe v maďarčine vetný zápor, tak ako v slovenčine záporná morféma *ne-* [...]

Členský zápor sa aj v maďarčine môže týkať hociktorého vetného člena okrem prísudku, napr.: **nem** szép mosoly – *nepekný úsmev*, **nem** Pozsonyban – *nie v Bratislave*, **nem** holnap – *nie zajtra*. Zápor pred substantivizovanými adjektívami však v skúmaných jazykoch vyjadrujeme odlišne, napr.: **nem** dohányzó – *nefajčiar*.

Pri tzv. korelovanom súvetnom zápore sa záporové slovo *nem* vyskytuje spolu s odporovacou spojku *hanem*, napr.: **Nem** futottak, **hanem** egyenesen repültek. – *Neutekali, ale priam leteli.*

Absolútny zápor sa aj v maďarčine, aj v slovenčine vyjadruje samostatným záporovým slovom, napr.: *Elhiszed?* **Nem.** – *Veríš tomu?* **Nie.** Ak sa má absolútny zápor zdôrazniť, pred záporovú časticu sa v oboch jazykoch dáva zdôrazňovacia častica, napr.: *Elhiszed?* **Egyáltalán nem.** – *Veríš tomu?* **Vôbec nie.**

V oboch jazykoch sa často stretávajú dva zápory, čím vyjadrujeme vlastne kladnú výpoveď, ale zdržanlivejším spôsobom, napr.: *Peti nem nevetlen.* – *Peťo nie je nevychovaný.*

Ďalšie jazykové prostriedky na vyjadrenie záporu v maďarčine

Logický vetný zápor v maďarskom jazyku vyjadrujeme kladnou výpoveďou pomocou slov *dehogy, úgyse*, napr.: **Dehogy** mondta! – *Kdeže by niečo také povedal!*

V hovorovom štýle sa však zápor v oboch jazykoch môže vyjadriť aj bez záporového slova, napr.: *Fityiszt!* 'semmit' – *Figu borovú!* 'nič'.

Kým v slovenčine na vyjadrenie zákazu alebo rozkazu používame tvary záporového slovesa, v rozkazovacom spôsobe so záporovým slovesom sa v maďarčine používa záporové slovo *ne*, ktoré sa píše osobitne, napr.: *Ne haragudj!* – *Nehnevaj sa!*, **Ne nézz** ilyen csúnyán! – **Nedívej sa** tak škaredo!

Namiesto záporového slova *ne* sa v maďarských odporovacích súvetiach používa partikula *sem*, napr.: *Peti nagyon magas, de én sem vagyok alacsony.* – *Peťo je veľmi vysoký, ale ani ja nie som nízky.* Najmä v hovorovej maďarčine sa namiesto záporového slova *sem* čoraz častejšie používa skrátený tvar *se*, napr.: **se** te, **se** én – **ani** ty, **ani** ja; **se** szép, **se** csúnya – **ani** pekný, **ani** škaredý.

Pre maďarčinu je charakteristické vyjadrenie záporu partikulou *sem*, po ktorom nasleduje sloveso v kladnom tvare. V slovenčine takémuto záporu zodpovedá častica *ani* s prísudkovým slovesom v zápornom tvare, napr.: *Engem sem szeret.* – *Ani mňa nemá rád.*

Na vyjadrenie viacnásobného záporu v oboch skúmaných jazykoch môžeme používať tzv. popieracie zámená, napr.: **Senki** sem tudja. – *Nikto to nevie.*, **Senki** sem tud semmit. – *Nikto nič nevie.* V maďarských vetách s multiplikačným záporom však nájdeme prísudkové sloveso v kladnom tvare, kým v slovenčine v zápornom tvare.

Záporným tvarom pomocného slovesa *van/vannak* je v maďarčine sloveso *nincs/nincsenek*, napr.: *Most éppen nincs/nincsenek otthon.* – *Teraz práve nie je/nie sú doma.* Pri zdôraznenom alebo opakovanom zápore používame tvar záporového slovesa *sincs/sincsenek*, napr.: *Ő sincs otthon., Ők sincsenek otthon.* – *Ani on nie je doma., Ani oni/ony nie sú doma.*

Logický vetný zápor vyjadrujeme v oboch jazykoch aj formou opytovacej vety v podmieňovacom spôsobe s kladným tvarom prísudkového slovesa, napr.: *Ezt mondtam volna?* – *To by som povedal?* Týmto typom záporu aj v maďarčine, aj v slovenčine výrazne popierame pravdivosť istého tvrdenia“ (MISADOVÁ 2011 s. 112–114).⁹

9 O zápore pozri ďalej kpt. IV. 3.1.4.

3.3.2 Citoslovčia

Zastupujú svojou amorfnosťou a asyntaktickosťou osobitný slovný druh z dvoch hľadísk: Na počiatku vývinu ľudského jazyka sa napodobňovali zvuky prírody – citoslovčia dodnes vyjadrujú mimovoľné citové reakcie na vonkajšie okolie, alebo napodobňujú zvuky (CRYSTAL 2007 s. 350–351).

Vyjadrujú citové kvality vzruchu, strachu, smútku, radosti, žiaľu, napr.: *ach, joj, íha, ej-ej*. Napodobňujú aj zvuky zvierat, napr.: *krá-krá, kvik*, a prírodných javov, napr.: *bim-bam, žblnk*. Toto napodobňovanie sa však v každom jazyku realizuje inak – ide teda o odlišnosť vnímania okolitého sveta:

- citové, napr.: *ach, fuj*, maď. *fuj, ujjé, jé, brv*
- zvucomalebné, napr.: *bum, bé, bim-bam, cup*
- vôľové, napr.: *hej, hah*, maď. *hohó, hé, pszt, hess, sicc*
- zamerané na adresáta, napr.: *ahoj, nazdar*, maď. *apropó, hát, ja*

Maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 292–303) pokladá iba citové a zvucomalebné slová za pravé interjekcie, citoslovčia vôľové a zamerané na adresáta zaraďuje do skupiny tzv. *interakčných vetných slov*. Sem patria napr. pozdravy a slová, ktoré fungujú ako uvádzacie častice, napr. *hát, azaz, tehát, ugyanis* ‘nuž, totiž, teda, však’.

Citoslovčia sú pôvodne amorfné (beztvaré) slová, odzrkadľujú počiatočnú fázu vývinu ľudského jazyka, keď sa ešte netvorili súvislosti medzi slovami, nebolo ohýbanie ani vety (HAARMANN 2010 s. 35–38). Ich negramatickosť spočíva v neohybnosti, avšak v maď. súvisia so spôsobom slovesného deja, napr. v citoslovciach *köhög/köhint, sziszeg/szisszent, locsol/loccsant* sa prejavuje opozícia plynulého a bodového deja (SKALIČKA 1937 s. 151).

Medzi **pôvodné** patria všetky neodvodené citoslovčia, ako sú *á, í, ó*, niekedy stoja v skupine spoluhlások *pst, hrrí, ššš-ššš*, alebo *no-no-no, hehehe, kikirikí*. Tento druh citoslovciac má fonetickú motiváciu, obsahujú príznakové spoluhlásky, napr. *k, t*, alebo opozíciu vysokých a nízkych samohlások, napr.: *kukorékol, cincog*. Na základe týchto opozícií sa vytvárajú ich hláskové varianty, napr.: *ballag/billeg, totyog/tötyög*, ďalej sú citoslovčia často zdvojené, napr.: *krížom-krážom, írka-fírka, tipeg-topog* (SKALIČKA 1937 s. 139–140, 150).

Nepôvodné citoslovčia sú odvodené z iných slovných druhov, napr. zo slovesných tvarov: *hla ← hľad, hybaj ← hýbať, bodaj ← boh|daj* (KRAJČOVIČ 2009. s. 96–152).

Častice a citoslovčia tvoria na časovej osi vývinu ľudského jazyka protipóly: kým citoslovčia zastupujú starodávnu fázu vývoja, častice sú jedným z najnovších produktov slovnodruhového prechodu, čo je príčinou homonymie (AUXOVÁ IN: VAŇKO – AUXOVÁ 2015 s. 135). Citoslovčia vykazujú z aspektu JOS univerzálne totožné prvky, keďže sú najstaršími prvkami jazyka.

3.3.3 Spojky

Sú pomocné syntaktické slová, ktoré spájajú slová do syntagiem → členské spojky, a do viet → vetné spojky. Ich delenie zodpovedá v slovenčine aj v maďarčine vzťahu spojených jednotiek vo vete (KESZLER et al. 2000 s. 268–274) a vykazuje paralely v oboch jazykoch. Je to dôkazom veľmi podobnej logiky stavby súvetí v slovenčine a maďarčine, na rozdiel napr. od nemčiny (ŠTÍCHA 2015 s. 705–871). Spojky ako slovný druh majú špecifickú syntaktickú funkciu, slúžia ako spájacie prostriedky, operátory vzťahov výpovede (podrobnejšie: KESSELOVÁ 2010 s. 327–386).

Podľa formy ich delíme na:

- jednoduché: *i, ale*, maď. *és, de, meg, hát*
- zložené: *aj-aj, čiže, akoby, nielen, akonáhle*, maď. *is-is, hanem, merthogy, tudnillik, jóllehet* – ide o podobné druhotné spájanie ako u predložiek
- viacslovné: *ale predsa, ba ešte, iba že, ako keby*
- opakované: *is – is, sem – sem, vagy – vagy, akár – akár, aj – aj, ani – ani, bud’ – alebo, bud’ – bud’*

Vlastnosť spojok súvisí so vzťahom spojených konštrukcií, podľa funkcie ich delíme na:

Parataktické: spájajú rovnocenné členy/vety

- zlučovacie = komputatívne: *a, ani, ako, és, is, de, vagy, akár, tehát, azaz*
Zlučovacie spojky majú v slovenčine a maďarčine totožnú logiku:
Anna és Péter. – Anna a Peter.
Péter olvas és tanul. – Peter číta a učí sa.
Péter olvas és Anna tanul. – Peter číta a Anna sa učí.
Péter olvas, míg Anna tanul. – Peter číta, kým Anna sa učí.
Spojky spájajú menné aj slovesné konštrukcie. V jazykoch sveta existujú rôzne riešenia vyjadrenia zlučovacieho vzťahu (WALS kpt. 63, 64). Možné vzorce:
  - bezspojkovo: *Anna Peter
  - plysyndeton: *Anna a Peter a
  - iná poloha: *Anna Peter a
  - zlučovacia spojka je totožná s formantom inštrumentálu: *Anna s Petrom*
- odporovacie = adverzatívne: *hanem, de*
  - vlastné odporovacie: *ale, no, lež*
  - obmedzovacie: *iba, len*
  - konfrontačné: *zato, zatiaľ, pritom*

- stupňovacie: *sőt*
  - vlastné vylučovacie: *buď, alebo*
  - eventualitné.: *skôr, radšej, respektíve*
- vysvetľovacie: *veď, však, predsa, inak, ináč*, maď. *ugyanis, vagyis*
  - dôsledkové: *preto, teda, tým*
  - prípustkové: *beztoho, pritom*

Hypotaktické: vyjadrujú podradovací vzťah medzi členmi konštrukcie

- všeobecné podradovacie: pripájajú niekoľko druhov vedľajších viet
- špecifické podradovacie so špeciálnym významom:
  - časové: *keď*
  - príčinné: *lebo*
  - účelové: *aby*
  - podmienkové: *ak*
  - prípustkové: *hoci*
  - účinkové: *takže*
  - zreteľové: *posiaľ*
  - prostriedkové: *tým, že*

Väčšina spojok sa vyvinula z iných slovných druhov alebo z gramatických tvarov. Okrem toho spojky vznikali aj vzájomným spájaním, napr.: $a + i = aj$, $a + ni = ani$ alebo pripájaním častíc, napr.: $a + by = aby$. Priraďovacia spojka *i* vznikla z *ide*, podradovacia spojka *keď* vznikla z *kedy* (KRAJČOVIČ 2009 s. 150). V maďarčine sa spojky vyvinuli zo vzťažných zámen (*aki, ami, amely, amikor, ahol*) alebo z prísloviak (*pontosabban, ráadásul, másként, nemrég*) (KESZLER et al. 2000 s. 268–273).

V oboch jazykoch je možné pozorovať kolísanie pri používaní niektorých spojok: slk. *keď/kedy*, maď. *ami 'čo' / amely 'ktorý'*. Slk. *kedy* sa používa pri presnom časovom vymedzení, kým *keď* uvádza časovú vetu. Maď. *ami* odkazuje na sloveso v súvetí, *amely* však na podstatné meno. Paralelným trendom oboch jazykov je stieranie týchto dištinkcií v subštandardných prejavoch a ich prenikanie do širšieho úzu.

Záver

Uvedené tri slovné druhy sú z morfosyntaktického hľadiska okrajové, ale dobre odzrkadľujú kategorizačné rozdiely slovných druhov v slovenčine a maďarčine i napriek rovnakým východiskovým funkčno-sémantickým kritériám a rovnakým vlastnostiam JOS. Nasledujúca tabuľka č. 6 znázorňuje delenie amorfných slovných druhov v slovenčine a maďarčine. V maď. dominuje syntaktické kritérium delenia všetkých troch slovných druhov, kým v slovenčine hrá sémantika

dôležitejšiu úlohu v prípade častíc a citosloviec. Preto sú paralely v prípade klasifikácie spojok a výraznejšie odlišnosti u častíc a citosloviec.

Tabuľka č. 6 Klasifikácia častíc, spojok a citosloviec v slovenskej a maďarskej jazykovede

slk.	maď.
častice	
uvádzacie / vetné	partikula
pripájacie: <i>a, ale, ináč, nuž, síce, tak, teda</i>	<i>és, de...</i>
pobádacie: <i>nech, však, veď, vari...</i>	<i>hadd, ugyanis, hiszen...</i>
vytyčovacie / členské	módosítószó
vysvetľovacie: <i>beztak, ešte, konečne...</i>	<i>még, végül...</i>
hodnotiace: <i>asi, bohužiaľ, samozrejme...</i>	<i>talán, sajnos, természetesen...</i>
zdôrazňovacie: <i>áno, ale, aspoň, hlavne, práve...</i>	<i>igen, de, legalább, főleg...</i>
	tagadószo: <i>ne, nem</i>
spojky	kötőszók
priraďovacie	<i>mellérendelő</i>
podradovacie	<i>alárendelő</i>
vetné	<i>mondatkapcsoló</i>
členské	<i>mondatrészkapcsoló</i>
citoslovicia	
citové: <i>ach, fuj, ó, jaj...</i>	indulatszók: <i>fuj, ujjé, jé, brv...</i>
vôľové: <i>hej, hah, ahoj, čau, čit, pst, heš, marš, vitaj...</i>	akaratkifejező mondatzó <i>hohó, hé, pszt, hess, sic...</i>
„poukazovacie slovo v úlohe vety“: <i>hľa</i>	mutató mondatzó: <i>íme, lám</i>
zvukomalebne: <i>bum, bé, bim-bam, cup, miau</i>	hangutánzó mondatzó: <i>bumm, durr, miau, bí</i>
odvodené zvukomalebne: <i>čáry-máry, cupi-lupi...</i>	hangfestő: <i>hapci, brühühü, csingilingi, csitt-csatt</i> (prechod k subst.: <i>egy nagy durr, nénó autó</i>)
citoslovicia zamerané na adresáta: <i>ahoj, nazdar...</i>	interakciós mondatzó: <i>izé, szóval, aha, apropó, hát, ja...</i>

II. Morfosyntax nominálnych slovných druhov

1 Substantívna morfosyntax

Podstatné mená pomenúvajú samostatne existujúce veci a javy skutočnosti chápané ako veci. Pomenovanie je univerzálnym javom JOS. Lexikálna sémantika apelatív úzko súvisí s gramatickou kategóriou čísla. Sú tu javy, ako napr. pomnožné podstatné mená, ktoré nie sú prítomné v maďarčine. Rodovosť podstatných mien je tiež iba vlastnosťou slovenčiny a indoeurópskych, flektívnych jazykov. Pád spolu s predložkami vyjadruje predmetové, príslovkové a prívlastkové vzťahy vo vete. Tie isté gramatické významy sa v aglutinačnej, negenerickej maďarčine vyjadrujú inými prostriedkami: pádovými príponami a postpozíciami. V tejto kapitole sa budeme venovať porovnaniu týchto morfosyntaktických javov.

1.1 Morfológické súvislosti lexikálnosémantického triedenia podstatných mien

Substantíva sa klasifikujú v oboch jazykoch na základe **opozícií: propriá ↔ apelatíva, konkréta ↔ abstraktá, životné ↔ neživotné** podstatné mená apod. (pozri tabuľku v MSJ s. 67). Tieto univerzáliá sémantického triedenia podstatných mien súvisia s ich úzkym vzťahom so stvárnenným svetom a s pomenovacou funkciou substantív, preto sú totožné v slovenčine aj v maďarčine.

Lexikálnosémantický JOS substantív skúmaných jazykov sa však premieta na morfosyntaktickú rovinu odlišným spôsobom. V slovenčine ako aj v indoeurópskych jazykoch, je menná klasifikácia výrazným morfosyntaktickým javom (porov. DEUTSCHER 2010 s. 204–205), kým v maďarčine uvedené klasifikačné opozície podstatných mien ostávajú na sémantickej rovine, neprejavujú sa v deklinácii. Na rozdiel od maď., v slk. abstraktnosť ako subkategória vyvolá variantnosť pádových prípon, napr.: *letu, cukru, plyšu* (TIBENSKÁ 2002 s. 51). V slovenčine ovplyvňujú zaradenie slov do deklináčnych typov a vzorov medzimorfémová homonymia (SOKOLOVÁ 2007 s. 36) a derivačný, sémantický, morfofonologický a interlingválny faktor. Tieto faktory vyvolávajú analógie a anomálie v deklinácii, vlastné mená v slovenčine si vyžadujú osobitnú pozornosť pri deklinácii (OLOŠIAK 2010 s. 108–134), podobne ako slová cudzieho pôvodu (OLOŠIAK – GIANITSOVÁ–OLOŠIAKOVÁ 2007 35–145).

V prípade zaradenia cudzích slov a vlastných mien do skloňovacieho vzoru nezápasí maďarčina s toľkými morfofonologickými a slovotvornými aspektmi ako slovenčina, nie sú typické a netypické zakončenia kmeňov, keďže ide o jazyk bezrodový. To už predstavuje iný pohľad na svet a odlišný spôsob jeho stvárnenia – JOS sa realizuje v typológii jazyka, ak sa kategorizácia objaví aj v gramatike. Namiesto fonologickej opozície mäkkosť – tvrdosť, v kmeni slov platia pravidlá vokalickej harmónie pri výbere príslušného alomorfu, napr.: *New Yorkban* ‘v New Yorku’, *Sydneyben* ‘v Sydney’. V maďarčine nie sú nesklonné podstatné mená, ako napr. v slk. *homo sapiens, entente, pax, lex, habeas corpus, atašé, marabu, kakadu, emu, čau-čau, callgirl, šou, wok, persona non grata, findle, rande, faksimile, milieu, müsli, karé, pyré, kanoe, tamagoči, tabu, ragú, pneu, bijou, barbecue, niveau, omen, travois, laissez-passer, know-how, feng šuej, no comment* a oslovenia *Spectabilis, monsieur* (OLOŠIAK – GIANITSOVÁ–OLOŠIAKOVÁ 2007 s. 51, 75, 111, 129–130), ktoré by ovplyvňovali dynamiku deklinačného systému¹⁰ a vyvolávali by pocit cudzosti. V slk. je ich deklinácia niekedy kolísavá (*aguti, pekari, kuli*), v iných prípadoch si slovenčina pomáha domácimi derivačnými morfémami ktoré stratili funkciu modifikácie slovotvorného významu, majú úlohu iba pri morfológickej adaptácii prevzatých slov: *cédečko, keksík* apod. (porov. TÓTH 2016 s. 257). V maď. takýto desémantizovaný slovotvorný formant nie je potrebný, lebo spájacie submorfémy zabezpečujú vokalickejšiu harmóniu sufixov aj v prevzatých slovách.¹¹

Zmeravené pády názvov ulíc a častí osád typu *Pod hrádzou, Obrancov mieru* rieši maďarčina kompozitami (*Gátalja, Békevédők*), ako aj viacslovné názvy miest (*Košická Nová Ves = Kassaújfalu, Nové Mesto nad Váhom = Vágújhely*), preto v maď. deklinačný problém nepredstavujú.

Z maďarského aspektu špecifikum slovenského jazyka tvoria osobitné skupiny etnoným a obyvateľských mien, ktoré sa v maďarčine vyjadrujú adjektívami (*német, tunéziai, arab, ciprusi, keresztyén, meszite* atď.).

- Vzťah obyvateľské meno = etnonymum je vtedy, keď funkciu obyvateľského mena preberá etnonymum, napr.: *Nemci, Poliaci, Rusi, Ukrajinci*; resp. funkciu etnonyma preberá obyvateľské meno, napr.: *Tunisia, Kamerunčania, Ghančania*.
- Vzťah etnonymum → obyvateľské meno je vtedy, keď etnonymum je širší pojem, než obyvateľské meno, napr.: *Arabi: Jemenčania, Jordanci, Sýrčania, Kuvajťania, Omančania* atď.
- Vzťah obyvateľské meno → etnonymum je vtedy, keď etnonymum je užší pojem, než obyvateľské meno, porov. *Cyperčania: Gréci, Turci; Maročania: Berberi, Arabi; Iračania: Arabi, Kurdi; Kambodžania*;

¹⁰ O slk. systéme deklinačných typov a vzorov podrobnejšie SOKOLOVÁ 2007.

¹¹ Kpt. I. 2.1.

- Obyvateľské meno v sebe zahŕňa okrem etnika, rasy aj príslušníkov náboženstiev, porov. *belosi, mestici, černosi* : Indiáni, Kolumbijci, Španieli, Bosniaci a Hercegovinci obyvatelia Bosny a Hercegoviny: *Moslimovia, kresťanskí Srbi, kresťanskí Chorváti* (SOKOLOVÁ 2007 s. 19).

Etnonymá sa v slovenčine skloňujú ako apelatíva, v maďarčine sú to spolu s obyvateľskými menami adjektívami: *arab, török, ciprusi, brazil, spanyol, bosnyák, muszlim*. Ďalšiu interakčnú sféru vlastných mien a prídavných mien predstavuje v medzijazykovom porovnaní fakt, že v slovenčine existuje adjektívna deklinácia substantív (napr. *gazdiná, kuli*). Pre maďarský JOS z aspektu vlastných mien by však bolo cudzie interpretovať priezvisko ako prídavné meno v prípadoch *Hillary Clintonovej, Františka Rákócziho*, i keď značná časť priezvisk vznikla aj v maďarčine proprializáciou, napr.: *Kiss, Nagy, Fekete* apod.

1.2 Menná kategória čísla

Táto kategória je reálne motivovaná výskytom jednej veci alebo viacerých vecí (HORECKÝ 1978 s. 113–114), preto ho BUZÁSSYOVÁ (1977 s. 139) v súlade s maďarskou terminológiou nazýva kategóriou čísla veci v kontraste s verbálnou kategóriou čísla osoby.¹² SOKOLOVÁ (2007 s. 23) aj ŠTÍCHA (2015 s. 324–332) upozorňujú na súvislosť gramatickej kategórie čísla a sémantickej klasifikácie podstatných mien. Kvantita podstatných mien disponuje aj aspektom **počítateľnosti a nepočítateľnosti**. Ďalej ich môžeme rozdeliť na **hromadné mená** (súbor vecí chápaný ako celok, napr.: *mládež, školstvo*) a **látkové mená** (nedajú sa počítať, napr.: *voda, mlieko*). Pravda, nie všetky jazyky majú takéto členenie. Číslo nemajú len entity, ale aj slovesá, kde je kvantifikovaný dej alebo predikát (mnohonásobnosť deja, frekvencia, miera, časová extenzia, priestorová extenzia) (POKORNÝ 2010 s. 242–245).

Slovenčina aj maďarčina rozlišujú číslo gramaticky, tvarom podstatných a prídavných mien, zámen a sloves. Existujú však jazyky (napr. amazonský jazyk *piraha*), kde sa neodlišuje číslo osoby (*ja/my*), v ich JOS sa nevenuje veľká pozornosť množstvu.

Slovenčina zdedila tri gramatické čísla z praslovančiny: sg., pl. a duál. Sg. označoval jedinca, jednu vec. Pl. označoval väčší počet jedincov, vecí a duál dve veci v párovom vzťahu, napr.: *očima, nohama, rukama*, neskôr dve živé veci alebo bytosti. Duál v starej slovenčine zanikol približne v 14. storočí. Jeho funkciu prevzal plurál. Toto splynutie sa odrazilo v tom, že v pl. sa uplatnili niektoré prípony duálu, napr.: *ženáma, rukáma, chlapoma*. Dvojtvary sa ustálili, napr.: *do ušú → do uší, do prsú → do prs* (KRAJČOVIČ 2009 s. 84).

¹² Podrobnejšie o kategórii čísla osoby pozri kpt. III. 1.3.3., o problematike počtu v jazyku v súvislosti s číslovkami pozri kpt. II. 3.

Značná časť jazykov (napr. *lihir, sursurunga*) naopak vyjadruje duál, triál, paukál označujúci malé množstvá (DURANTI 1997 s. 184–186, HASPELMATH – SIMS 2015 s. 103). Z tohto vonkajšieho hľadiska je možné skonštatovať paralely JOS v slovenskom a maďarskom jazyku, ale v slovenčine sú diferencovanejšie súvislosti medzi sémantickými kategóriami substantív a gramatickou kategóriou ich čísla.

Počítateľné podstatné mená: majú jednotné aj množné číslo. Medzi počítateľnými a nepočítateľnými entitami je najostrejší rozdiel v angl., kde je rozdielna aj otázka: *how many?/ how much? Information* je v angl. nepočítateľné slovo, vyžaduje kvantifikátor: *a piece of information*. Slovenčina taký jav vo vzťahu k abstraktným pojmom nemá, len v prípade látkových subst.: *dva poháre vína*. V maď. takáto dištinkcia nie je gramatiklizovaná.

1.2.1 Singulária tantum v slovenčine

- **hromadný sg.** napr.: *mládež, ľudstvo, diplomacia*;
- **látkový sg.** napr.: *voda, múka, káva, piesok*;
- **distributívny sg.** – ide o prideľovanie (distribúovanie) jednotliviny nadradenému množstvu, napr.: *Naliala chlapom po pohárik. Každá sekretárka má vedieť písať na počítači*;
- **druhový sg.** napr.: *Babôčka pávoooká znáša vajička na listy žihlavy*.

Tieto typy singuláru súvisia s počítateľnosťou podstatných mien. Ide o indo-európsky jav, maďarčina na tieto aspekty JOS nekoncentruje. Uvedené typy singuláru sa v slk. využívajú v týchto lexikálnosémantických skupinách podstatných mien:

Hromadné podstatné mená – kolektíva: označujú súbor vecí chápaný ako celok v sg., napr.:

obyvateľstvo, ľudstvo, živočíšstvo, zver, bučina, zelenina, vodstvo, školstvo, výstroj.

Látkové podstatné mená – materiáliá: skupina predmetov toho istého druhu, masa nerozčlenená na kusy, vždy v sg. napr.:

mlieko, lieh, krv, lekvár, kapusta, mak, tráva, hodváb, súkno, silon, krmivo, hnojivo, slonovina, cement, plech, smola, vápno, hlina, kameň, žula, piesok, cín, meď, olovo.

1.2.2 Typy plurálu

V jazykoch sveta

- aditívny plurál: X a X a X...;
- porovnávací plurál: X a podobné;
- asociatívny plurál: *Karlovcí, rodičia*;
- príbuzenský plurál: *bratia*;
- inkluzívny plurál: X a ďalší;
- lomený plurál;
- plurál veľkého alebo malého počtu;
- hromadné podstatné mená so singulatívnym charakterom (POKORNÝ 2010 s. 242-244).

V slovenčine

- **Výlučný pl.**, napr.: *prázdniny, Vianoce, plúca, ústa, okuliare*
- **Viazaný pl.**, napr.: *vlasy, čipsy, omrvinky, piškóty, chlpy, lyže*

Používanie sg. pri substantívach s viazaným pl. je **štylisticky príznakové**, napr.:

Už je **ruka** v rukáve.

Žiť z **ruky** do úst.

Deti sú samá **noha**, samá **ruka**.

Unikol o **chlp** (o **vlások**).

Dať si niečo pod **zub**.

Ani **vlas** sa mu na hlave neskrivil.

V slk. majú abstraktá sémantické špecifiká v **pluráli**, v maď. – okrem prvého príkladu – také funkcie pl. nemá.

- intenzita, napr.:
*tuky sa pri vysokých **teplotách** prepaľujú*
*udreli **mrazy** 'megjöttek a fagyok'*
*nastali **suchá***
*rodičovské **tlaky** na učiteľa*
- opakovanie, napr.:
***zneužitia** úradov*
***tunelovania** podnikov*
*naše **hasenia** požiarov boli zatiaľ neúspešné*
*tvoje **nespavosti** musia mať svoju príčinu*
- druhy, napr.:
*hodnotenie **praxí** študentov*
*nové zdroje **energií***
*na príkladoch rozličných **umení***

- záporné stránky ľudského správania, napr.:
špinavosti, banálnosti, trápnosti, nerozvážnosti
- vnútorná zloženosť, napr.:
štandardy, sylaby
- sekundárna konkretizácia, napr.:
sladkosti, dobroty, netesnosti, drobnosti

K abstraktným podstatným menám má maďarská gramatika jedinú poznámku: „nezvykneme ich dávať do množného čísla“ (KESZLER et al. 2000 s.188). Na rozdiel od toho v slovenčine existuje diferencovanejšie delenie podstatných mien vo vzťahu k plurálu.

Skupinový pl.: párové veci, súvislé množstvo, existuje sg., ale je príznakový, napr.: *ponožky, ríbezle, jahody, čerešne, vlasy, oči, chlpy, ruky*.

Naopak, podľa anglického JOS tvoria niektoré abstraktá nedeliteľné jednotky, preto patria k singuláriam tantum (HEGEDŮS 2012 s.190):

informácie – információk – *informations;

vedomosti – ismeretek – *knowledges;

nákupy – bevásárlások – *shoppings;

nábytky – bútorok – *furnitures;

vlasy – hajak – *hairs.

Pre JOS Maďarov sú takéto delenia entít cudzie, v maďarčine je formálne všetko počítateľné. Táto skupina substantív existuje aj v maďarčine, ale len ako sémantické kategórie, v gramatických vlastnostiach sa neodlišuje (CSERNICSKÓ – KARMACSI 2008 s.51).

Pomnožné podstatné mená: plurália tantum

Sémantické skupiny pomnožných podstatných mien:

prázdniny, vohľady, fašiangy, hody, meniny, Vianoce, Turíce, pytačky, páračky, priadky;

Nové Zámky, Košice, Topoľčany, Donovaly, Dolniaky, Levice, Apeniny, Vysoké Tatry;

nohavice, šaty, lyžiarky, tepláky, modráky, nylonky, gate, traky;

čučoriedky, brusnice, drieny;

bedrá, plúca, útroby, kučery, šediny, ústa, kríže;

odpadky, omrvinky, piliny, otruby, zostatky, obrezky, zlievky, výplaky;

hrable, jasle, kliešte, krosná, nožnice, vidly, sane, hodiny, peniaze;

ošĺpky, suchoty, príušnice.

K pomnožným podstatným menám patrí používanie skupinových čísloviek: *jedny ústa, dvoje hrable, troje vidly* (ORAVEC – BAJZÍKOVÁ – FURDÍK 1988 s. 41–43).

V maď. a slk. na rozdiel od angličtiny tieto významy neevokujú pl. tantum (HEGEDŰS 2012 s. 190–191):

arrivals – príchod – *érkezés*

departures – odchod – *indulás*

V maďarčine sa plurália tantum vyskytujú iba okrajovo: *háromkirályok* 'Traja králi', *mindenszentek* 'Všechsvätých', *gázművek* 'plynárne', *Egyesült Államok* 'Spojené štáty', *Kárpátok* 'Karpaty', *Kellemes ünnepeket!* 'Príjemné sviatky!', (VAŇKO 1995a s. 100). Avšak sloveso je po takýchto výrazoch v jednotnom čísle, preto ich nie je možné považovať za pomnožné podstatné mená v takom zmysle ako v slovenčine: *Az Egyesült Államok volt [sg.] a legnagyobb imperialista hatalom. A gázművek számlát küldött [sg.]*.

V maďarčine síce neexistujú plurália tantum, predsa sa však preberajú slová spolu so zakončením slk. množného čísla, a to pod vplyvom medzijazykovej homonymie slk. plurálovej prípony *-y* maď. produktívnej abreviačnej prípony *-i*:

lodičky → *logyicski* 'körömcipő'

ťapky → *tyapki* 'titokzokni'

tepláky → *tyepláki* 'melegítő'

vložky → *vlozski* 'intimbetét'

Z týchto slov sa v maď. ďalej tvorí pl.: *tyapkik, vlozskik, logyicskik, tyepláki* (LANSTYÁK 2006 s. 95). Dôvodom je nielen medzijazyková homonymia sufixu *-ka* (maď. deminutívny význam, slk. typické zakončenie fem.) ale aj transnumerizácia ako v príkladoch internacionalizmov (OLOŠIAK – GIANITSOVÁ–OLOŠTIAKOVÁ 2007 s. 32):

lat. sg. *opus* pl. *opera* → slk., maď. sg. *opera*

lat. sg. *medium* pl. *media* → maď. sg. *médium*, *média pl. *médiumok*, *médiák v prípade tohto slova ide v maďarčine o nižší stupeň zdomácnosti, pl. sa tvorí na analógiu slov *opera* alebo *keksz*, ale jazyková norma túto formu ešte neprijala.

angl. pl. *cake*|s → slk. sg. *keks*, pl. *keksy, keks|ík|y* maď. sg. *keksz*, pl. *keksze|k*

angl. sg. *rifle* → slk. pl. *rifl|e* (na analógiu pl. tantum *nohavice*) ale angl. *jean*|s → slk. *džíns|y*.

Dôvod: *-e* je plurálovým sufixom v slovenčine, preto sa gramatikalizuje, kým *-s* nie, preto sa lexikalizuje.

angl. pl. *clip*|s → slk. pl. *klips|y*, maď. pl. *klipsz|ek*

angl. pl. *slip*|s → slk. pl. *slip|y*

Sú to prípady vplyvu jazykových kontaktov na gramatickú stránku JOS.

V maďarskom preklade môžu slovenské pomnožné podstatné mená spôsobiť homonymiu. Vety *Kúpil si si nohavice? Daj mi okuliare!* možno preložiť dvojako: *Vettél maganak nadrágot?/Vettél magadnak nadrágokat?*, resp. *Add ide a szemüveget! Add ide a szemüvegeket!* Prvá veta sa vzťahuje na jeden pár vecí, druhá na viac

párov. V slovenčine možno v prípade kúpy viac kusov takého druhu tovaru spresňovať význam vety lexikálnymi prostriedkami, napr. *Kúpil si si niekoľko párov nohavíc?*

Iný pohľad nazerania na číslo vo svete predstavuje špecifická črta maďarčiny, a to predmet pozostávajúci z viacerých častí je v sg. Je to všeobecnou tendenciou maďarského jazyka (HEGEDŰS 2004 s. 178)

maď. sg. *fáj a lába* 'bolí ma noha – možno, že obidve'

maď. sg. *féllábú* 'má pol nohy – čiže je jednonohý'

maď. sg. *levágatom a hajam* 'dám si ostrihať *vlas sg.!'

Myslenie v sg. je výsledkom jazykovej ekonómie v maď., jednotným číslom sa označuje predmet, ak zámeno alebo číslovka už vyjadruje pl. (HEGEDŰS 2004 s. 222).

maď. sg. *sok banánt vásárolt *sok banánokat* 'kúpil veľa banánu'

maď. sg. *a végzős hallgatókat orvossá avatták *orvosokká avatták* 'promovali lekárov'

maď. sg. *a mai gyerekek önzővé válnak *önzőkké válnak* 'stali sa sebeckým'

Pod vplyvom susediacich indoeurópskych jazykov sa v substrátových variantoch maďarčiny vytvárajú kontaktové plurálové konštrukcie:

**Szép banánokat árulnak az üzletben.* 'V obchode predávajú pekné banány'

Prosím si dve pivá. pl.– Két sört kérek. sg. – *Kérek két söröket. pl. (BENŐ 2008 s. 139).

Több *autó* *mentek, sok *verseket olvastam, Mária és Júlia férjhez *mennek

Na rozdiel od maďarčiny, v slovenčine je zhoda zloženého slovesno-menného prísudku v čísle.

Košice sú [pl.] metropola [sg.] východného Slovenska ↔ Košice sú metropolou východného Slovenska. Na riešenie tohto protikladu sa využíva inštrumentál (KAČALA 2014 s. 54).

Slovenčina a maďarčina majú celkovo blízky JOS z hľadiska čísla vecí, ale špecifické prípady (plurália tantum, hromadné, látkové a podobné indoeurópske kategórie) si vyžadujú pozornosť Maďara, mysliaceho v jednoduchom rámci sg. ↔ pl. a vyvolávajú pocit cudzosti pri štúdiu slovenského jazyka. Súvisí to s odlišnou logikou jazykov pri vnímaní súvislostí lexikálneho významu podstatného mena a čísla (porov. WIERZBICKA 1988 s. 503–526). WIERZBICKA (2014 s. 406) podrobne analyzovala logiku pomnožných podstatných mien, uvažovala napr. o tom, prečo nie je *košela* pl. tantum, keďže má tak isto rukávy ako *nohavice*. Otázky rieši s tým, že netreba hľadať logiku alebo pravidlá, ide o konvencionalizované zobrazenie, rôzne kultúry môžu mať rôzne konceptualizácie.

1.2.3 Transparentnosť plurálu

Podľa MISADOVEJ (2011 s. 70-74) „v slovenčine sa kategória čísla vyjadruje v rámci jednej gramatickej morfémy spolu s kategóriou pádu a v sg. aj s kategóriou rodu. Gramatickými morfémy N pl. v jednotlivých deklinačných štruktúrach mužského rodu sú *-i, -ovia, -y* a *-e, -i* a v strednom rode *-á, -ia* a *-atá*. Tieto prípony sa vždy spájajú s tzv. ‚zatvorenou‘ kmeňovou morfémy a bez spojovacej samohlásky. Tzv. ‚otvorené‘ kmene substantív sa v pôvodných slovenských slovách nevyskytujú. V maďarčine sa pl. podstatných mien vyjadruje tzv. všeobecným znakom *-k*, prípadne jeho variantmi (pri substantívach označujúcich privlastňovacie vzťahy príponou *-i* alebo jej variantmi), ktorý sa pripája k otvorenej (t. j. na samohlásku zakončenej, napr.: *fa – fák*) alebo zatvorenej (t. j. na spoluhlásku zakončenej, napr.: *nap – napok*) kmeňovej morfémy. Ak je kmeň zakončený na spoluhlásku, v maďarčine pred tzv. znakom *-k* musí stáť spojovacia samohláska. Pri tvorení podstatných mien v N množného čísla, napriek rozdielnym typologickým črtám slovenského a maďarského jazyka, sa v oboch jazykoch vyskytujú podobné varianty kmeňových morfémy.¹³

kmeňová morféma s chýbajúcou samohláskou:

<i>báseň – básn e</i>	<i>árok – ár ok</i>
<i>deň – dn i</i>	<i>bagoly – bagly ok</i>
<i>chlapec – chlapc i</i>	<i>fészek – fész ek</i>
<i>chovanec – chovanc i</i>	<i>izom – izm ok</i>
<i>nezmysel – nezmysl y</i>	<i>köröm – kör ök</i>
<i>oheň – ohn e</i>	<i>majom – majm ok</i>
<i>peň – pn e</i>	<i>sátor – sátr ak</i>
<i>svedok – svedk ovia</i>	<i>szobor – szobr ok</i>
<i>športovec – športovc i</i>	<i>tűkör – tűkr ök</i>
<i>veniec – venc e</i>	<i>vödör – vödr ök</i>

kmeňová morféma so skrátenou samohláskou:

<i>dážd’ – dažd e</i>	<i>bogár – bogar ak</i>
<i>kôň – kon e</i>	<i>fazék – fazek ak</i>
<i>kôš – koš e</i>	<i>kanál – kanal ak</i>
<i>mráz – mraz y</i>	<i>madár – madar ak</i>
<i>nôž – nož e</i>	<i>szekér – szeker ek</i>
<i>stôl – stol y</i>	<i>tér – ter ek</i>

alternácia spoluhlásky v kmeňovej morféme:

<i>baník – baníc i</i>
<i>beloch – belos i</i>
<i>bojovník – bojovnic i</i>

<i>Čech – Čes i</i>
<i>dlžník – dlžnic i</i>
<i>fyzik – fyzic i</i>
<i>hájnik – hájnic i</i>
<i>katolík – katolíc i</i>
<i>Turek – Turc i</i>

kmeňová morféma s predlžujúcou sa samohláskou na konci:

<i>apa – apá k ‘otec – otcovia’</i>
<i>fa – fá k ‘strom – stromy’</i>
<i>járda – járdá k ‘chodník – chodníky’</i>
<i>kapa – kapá k ‘motyka – motyky’</i>
<i>óra – órá k ‘hodina – hodiny’</i>

výskyt spoluhlásky v kmeňovej morféme:

<i>tő – töv ek ‘kmeň – kmene’</i>
<i>szó – szav ak ‘slovo – slová’</i>
<i>falu – falv ak ‘dedina – dendiny’</i>
<i>mű – műv ek ‘dielo – diela’</i>

V maďarčine, rovnako ako v slovenčine, sa v rámci kmeňovej morfémy môžu meniť niektoré hlásky, v dôsledku čoho vznikajú rôzne varianty týchto morfémy. *Kéz – kezek* – historický relikv otvorených slabík. Posledná samohláska kmeňa odpadla, pred príponou sa zachovala. Morfológický jav (prípona) konzervoval pôvodnú zvukovú formu. V tomto prípade ale alternujúca fonéma nie je nositeľom gramatického významu ako v prípade *žena – žien*. Maďarské plurálové sufixy *-ak, -ek, -ok* sú alomorfami, ako aj ostatné prípony v súhre s vokalicou harmóniou.

Na tvorení N množného čísla substantív sa v slovenskom jazyku zúčastňujú gramatické morfémy. V kmeňovej morféme podstatných mien v tvaroch N pl. sa v tomto prípade vyskytujú len tri významnejšie odchýlky oproti N sg. Pri tvorení N pl. životných a neživotných podstatných mien v mužskom rode (zriedkavo aj pri tvorení N pl. podstatných mien v ženskom rode) sa vypustia pohyblivé samohlásky *e, o* a dvojhásky *ie*. Zmeny foneticko-fonologického charakteru nastávajú pri tvorení N množného čísla životných a neživotných podstatných mien mužského rodu oproti jednoslabičnému N sg., a to tak, že sa skráti slovtvorný základ slova, napr.: *chlapec – chlapc|i, deň – dn|i*.

Hláskové zmeny vzniknuté v dôsledku spodobovania, resp. striedania spoluhlások môžeme pozorovať pri tvorení N pl. niektorých životných podstatných mien mužského rodu, a to pri skloňovacom vzore *chlap*. V tom prípade sa mení posledná spoluhláska kmeňovej morfémy, a to nasledovne: *k* na *c* a *ch* na *s*, napr.: *vojak – vojac|i, Čech – Čes|i*.

¹³ Morfofonologické súvislosti pozri v tabuľke č.2.

V maďarskom jazyku sa N pl. podstatných mien tvorí najčastejšie tzv. všeobecným znakom množného čísla *-k*, ale aj ten jediný spôsob tvorenia plurálových tvarov maďarských podstatných mien zapríčiňuje množstvo rôznych alternácií (kvantitatívneho i kvalitatívneho rázu) v kmeňovej morféme. V porovnaní s alternáciami v slovenčine sú to:

1. zmena dlhej kmeňovej samohlásky na krátku, napr.: *kéz* – *kez|ek*, *madár* – *madar|ak*
2. vypadnutie kmeňovej samohlásky, napr.: *dolog* – *dolg|ok*, *terem* – *term|ek*
3. zmena pozície samohlások v kmeňovej morféme aj s chýbajúcou samohláskou, napr.: *kehely* – *kelyh|ek*, *pehely* – *pelyh|ek*
4. zmena poslednej krátkej samohlásky kmeňovej morfémy na dlhú, napr.: *apa* – *apá|k*, *fa* – *fá|k*

Najtypickejšou hláskovou zmenou pri tvorení N maďarských podstatných mien v množnom čísle je ‚pridanie‘ spoluhlásky *v* do kmeňovej morfémy.

Táto zmena môže byť kvantitatívna, čo znamená, že okrem pridania spoluhlásky *v* sa skrúti aj samohláska kmeňovej morfémy, napr.: *ló* – *lov|ak*. V ostatných prípadoch okrem pridania spoluhlásky *v* v kmeňovej morféme nastávajú aj rôzne kvalitatívne zmeny: mení sa timbre samohlások, napr.: *szó* – *szav|ak*, *tó* – *tav|ak*, z kmeňovej morfémy vypadne posledná samohláska, napr.: *falu* – *falv|ak*, ale môže sa stať aj to, že okrem pridania spoluhlásky *v* do kmeňovej morfémy nenastanú v kmeni slova ďalšie zmeny, napr.: *mag* – *magv|ak*, *mű* – *műv|ek*.

Hláskové zmeny pri tvorení N pl. substantív sa teda v slovenskom jazyku vyskytujú v menšej, v maďarskom jazyku vo väčšej miere, čo zákonite vyplýva z typologických vlastností oboch jazykov.“ (MISADOVÁ 2011 s. 70–74)

1.3 Kategória menného rodu

Klasifikačná kategória menného rodu obsahuje črty, ktoré poukazujú na staršie fázy nazerania na svet – slová sú zaradené do rodov podľa typického zakončenia. Pohlavie predstavuje živú motiváciu. Protiklad medzi nelogickosťou a motivovanosťou gramatických kategórií sa dá preklenúť metaforou. Pri kategorizácii sa pôvodne vychádza z prirodzeného rodu, antropomorfizmus – hoci v odlišnej miere – je prítomný vo všetkých generických jazykoch (KRUPA 1990 s. 126–130). Rod predstavuje prepojenosť medzi kategorizáciou a stvárňovanou skutočnosťou (TIBENSKÁ 2002 s. 50–51).

Táto klasifikácia sa nachádza v systéme medzi sémantickou a formálnou kategóriou. Jazykový relativizmus predpokladá kognitívny vplyv jazykových kategórií. Problematika má interkultúrny a psycholingvistický ráz. Výsledky kognitívneho výskumu gramatickej kategórie rodu a asociácie s prototypovými vlastnosťami:

Tabuľka č. 7 Kognitívne rodové asociácie

	nemčina	španielčina
most	fem. pekný, elegantný, krehký, filigránny	mask. veľký, dlhý, nebezpečný, silný, odolný
klúč	mask. tvrdý, ťažký, kovový, praktický	fem. zlatý, malý, lesklý

(PLÉH – LUKÁCS et al. 2014. s. 871–872)

Z etnolingvistického hľadiska menná klasifikácia je zaujímavou, ale zároveň aj problematickou tematikou. Významy z takéhoto hľadiska sú ovplyvnené kultúrnymi špecifikáciami. Existuje súvislosť medzi mennými rodmi a mytológiou. Tie abstraktné pojmy a zvieratá, ktoré vystupujú v mytologických príbehoch ako ženy, majú väčšinou aj ženský rod a naopak. Niektorí jazykovedci tvrdia, že gramatický rod môže byť základom rôznych stereotypov a ovplyvňuje naše predstavy (POKORNÝ 2010 s. 227–228, HEGEDŮS 2012 s. 69–70).

Slová podľa gramatickej kategorizácie môžeme vložiť do rôznych skupín. Menné triedy majú za úlohu vyjadriť zhodu medzi syntaktickými členmi. Ak pohlavie nie je sémanticky motivované, používa sa pojem *menná trieda*. Sú aj jazyky bez menných rodov (napr. angličtina, alebo maď.). Klasifikácia z hľadiska rodu je v niektorých prípadoch náhodná alebo sú základom klasifikácie rozličné fonologické a morfológické vlastnosti daného výrazu. Slovenčina disponuje tromi rodmi, ale sú aj jazyky, kde je ich oveľa viac (jazyk yimas, jazyky Austrálie, oceánske jazyky) (POKORNÝ 2010 s. 228–229, WALS kpt. 30, DEUTSCHER 2010 s. 204–205).

Niektoré jazyky vyjadrujú rod aj v prvej a druhej osobe (slk. *písal som*, *písala som*, *písalo sa*, avšak v prítomnom čase len v tretej osobe). Stredný rod nie je typický pre všetky jazyky. Najmenej príznakový je v jazykoch Európy mužský rod. Tendencia poukazuje na to, že v dnešnej dobe je čoraz väčšou požiadavkou používanie neutrálnych foriem. Táto požiadavka však nie je neprirodzená, jazyk k nej smeruje. V niektorých jazykoch mimo Európy je menej príznakový ženský rod (napr. pomocou neho vyjadrujú množné číslo). Z praktického hľadiska treba dodať, že rozdelenie podstatných mien na mužský a ženský rod nie je totožné s rozdelením mužského a ženského pohlavia. V niektorých jazykoch ženský rod je pasívnejší, viac príznakový, abstraktnejší. Nevydaté alebo mladé ženy sú niekedy označené mužským alebo neutrálnym rodom (napr. aj v poľskom jazyku) (POKORNÝ 2010 s. 229–231).

Klasifikovať môžeme aj podľa pozície a funkcie. V rôznych austrálskych jazykoch poznáme kategórie, ako napr. *stromy*, *strava*, *spoločenské skupiny*. Väčšina jazykov nepoužíva len jeden klasifikačný systém (napr. čeština/slovenčina má niekedy tri rody: *on*, *ona*, *ono*, niekedy len dva: *kto*, *čo*) (POKORNÝ 2010 s. 233–234).

Klasifikácia môže ovplyvňovať širokú škálu javov. Trieda podstatného mena môže určovať tvar plurálu, slovesa, prídavného mena, člena, zámena, číslovky, privlastňovacej morfémy, lokatívnej morfémy v rôznych jazykoch.

Menný rod spravidla vyjadruje zhodu medzi vetnými členmi v generických jazykoch. Ak pohlavie nie je sémantickým základom pre triedenie mien a je vysoký počet tried, používa sa termín *menná trieda* namiesto *gramatického rodu* (POKORNÝ 2010 s. 228–229).

Afroázijské jazyky vyjadrujú aj rod druhej alebo tretej osoby. V európskych jazykoch je menej príznačným rodom maskulínium. Ženský rod je naopak bezpríznačným v papuánskom jazyku manambu. Predstavitelky a predstavitelia disciplíny či hnutia gender¹⁴ sa snažia nahradzovať rodové osobné zámená neutrálnymi novotvarmi.

JOS a relativizmus sa ukazuje pri porovnávej analýze jazykov. Gramatické úkony sú podobne zrkadlom myslenia ako lexikálne pomenovania. Zaujímavým problémom je gramatické vyjadrenie pohlavne zmiešaných skupín. V jazyku madija sa zmiešané skupiny vyjadrujú ženským rodom, v slovenčine mužským: ak je jeden muž v skupine alebo pohlavie prítomných nie je známe /dôležité, používa sa v pluráli forma *oni*, *Vážení prítomní!*, ženské tvary *ony*, *Vážené dámy!* sa používajú, iba ak sme presvedčení, že ide výlučne o ženy. Takýto kategoriizačný aspekt v maďarčine ako negenerickom jazyku neexistuje, tento spôsob myslenia je nositeľom odlišnosti JOS.

Gramatický rod ako klasifikačná kategória sa vyznačuje veľkou pestrosťou. Vyjadrenie je možné sufixmi alebo členom, gramatika môže vyžadovať zhodu v rode medzi podstatným menom a prídavným menom, resp. slovesom. Gramatika sa rozvíjala tesne v súvislosti so spôsobom života. V jazyku manambu asociujú na guľaté predmety ženským rodom, kým na hranaté a dlhé mužským rodom.

Rodové triedenie je možné aj na základe opozícií racionálnosť – ireálnosť, životnosť – neživotnosť, hierarchie (napr. ľudia, deti, veľké zvieratá, malé zvieratá, prírodné sily, abstraktá). V papuánskych jazykoch sú aj klasifikačné slovesá, inde môže byť klasifikátorom tvar, pozícia alebo dokonca privlastok (odcudziteľnosť alebo neodcudziteľnosť) (POKORNÝ 2010 s. 229–233).

V týchto súradniciach sa slovenčina a maďarčina síce vyznačuje rozdielmi v generickosti, resp. agenerickosti, avšak slovanské, indoeurópske triedenie podľa rodu nie je natoľko cudzie JOS Maďarov ako uvedené exotické príklady, veď prirodzený rod existuje aj v maďarčine.

14 Pozri bod 1.3.3.

1.3.2 Funkcia gramatického rodu

Klasifikácia je jedným z prostriedkov likvidácie nepriaznivých následkov homonymie. Relevantnosť menných tried pre gramatiku spočíva v ich syntaktickej funkcii.

Okrem klasifikácie má rozhodujúcu úlohu pri prenášaní rodovej charakteristiky na mená vecí a javov **zhoda** realizovaná na podradenom adjektívnom alebo adjektíválnom člene syntagmy (MIKO 1962 s. 19). Hlavnou funkciou rodu je vyjadrovať zhodu adjektíva alebo adjektívneho výrazu s nadradeným substantívom, resp. zhodu (v rode) slovesného prísudku s podmetom vety.

Od rodu substantív závisí vo vete tvar podradeného slova, napr.: *starý dom*, *stará chalupa*, *prvý dom*, *prvá chalupa*, resp. tvar slovesa, napr.: *otec čítal*, *matka čítala*, *dieťa čítalo*.

Okrem toho gramatický rod slúži ako prostriedok zaraďovania substantív do určitého skloňovacieho vzoru (VAŇKO 1995a s. 99–100).

Kategória rodu sa stala princípom vnútorného členenia sústavy menných paradigiem, ktoré sa dodnes používajú. Ide o tzv. redukciu paradigiem a tvarov, resp. formovanie nových paradigiem, napr. vznikol vzor *sluha* (KRAJČOVIČ 2009 s. 84).

V iných jazykoch tiež môžeme sledovať jav splyvania, napr. v románskych jazykoch splynul mužský rod s neutrom, zostali 2 rody: feminínium a maskulínium. V holandčine boli 3 rody (tak ako v nemčine: *der*, *die*, *das*), splynul mužský a ženský rod (*de*) a zostalo neutrum (*het*).

Sémantické jadro kategórie rodu v slovenčine tvorí tzv. prirodzený rod,

t. j. rozlíšenie ľudí a niektorých zvierat podľa pohlavia. MISADOVÁ (2011 s. 65) preberá výsledky kontrastívneho výskumu FURDÍKA (1977 s. 29–39) takto: „V slovenskom jazyku sa toto rozlíšenie uskutočňuje dvojako:

1. existenciou heteronymných dvojíc pomenovaní ľudí a zvierat rovnakého druhu, ale rozdielneho pohlavia, napr.: *muž* – *žena*, *kohút* – *sliepka* – *kurča*
2. slovotvorným postupom, pri ktorom sa ženský rod tvorí prechýľovaním z mužských základov, napr.: *sused* – *susedka*, *medveď* – *medvedica*

Mužský, ženský a stredný rod zdedila slovenčina z praslovančiny. Pravda, na maďarský jazyk sa to nevzťahuje, lebo v ňom neexistuje gramatická kategória rodu. V maďarčine platia pri lexikálnom vyjadrovaní rozdielov v pohlaví pomenovaných osôb a zvierat základné tendencie paralelné s pravidlami v slovenčine, napr.: *apa* – *anya*, *kakas* – *tyúk* – *csirke* / *csibe*. Rozdiely sú v slovotvorných postupoch, ktoré sa využívajú na tento účel v oboch jazykoch. Súvisí to so známou odlišnosťou vo vzájomnom vzťahu základných slovotvorných postupov: v slovenčine je základným slovotvorným postupom derivácia, v maďarčine, v tom prípade, kompozícia“, napr.:

diák – diáklány 'študent + dievča', orvos – orvosnő 'lekár + žena' (frekventovanejším tvarom je doktornő, kým mužský variant doktor je v maď. archaický).

V slovenčine možno hovoriť o takmer absolútnej kategóriálnej produktivite prechýľovania.

Feminatívnosť je potenciálnou súčasťou pomenovaní osôb. Realizuje sa, ak vznikne **komunikačná potreba**, napr.: bača – bačovka, maratónec – maratónkyňa, ombudsman – ombudsmanka, barman – barmanka.

Porovnávanie pomenovania živých bytostí (ľudí a zvierat) rovnakého druhu, ale rozdielneho pohlavia v slovenčine a maďarčine citujeme od MISADOVEJ (2011 s. 66–69), ktorá sa opiera o štúdiu FURDÍKA (1977 s. 29–39):

„Pomenovanie osôb v slovenčine a v maďarčine:

advokát – advokát ka	ügyvéd – ügyvéd nő
brat – sestra	báty/öcs – nővér/húg
čaišník – čaišníč ka	pincér – pincér nő
dedo – babka	nagypapa – nagymama
herec – hereč ka	színesz – színész nő
inžinier – inžinier ka	mérnök – mérnök nő
kamarát – kamarát ka	barát – barát nő
lekár – lekár ka	orvos – doktor nő
manžel – manžel ka	férj – feleség
muž – žena	férfi – nő
otec – matka	apa – anya
pán – pani	úr – hölgy
pokladník – pokladnič ka	pénztáros – pénztáros nő
poštár – poštár ka	postás – postás(nő)
predavač – predavač ka	eladó – eladó(nő)
profesor – profesor ka	tanár – tanár nő
robotník – robotnič ka	munkás – munkás nő
spevák – speváč ka	énekes – énekes nő
študent – študent ka	diák – diák lány
ujo – teta	bácsi – néni
zať – nevesta	vő – meny

Pomenovanie zvierat v slovenčine a v maďarčine:

baran – ovca	kos – bárány
býk – krava	bika – tehén
cap – koza	bak(kecske) – kecske
gunár – hus	gúnár – lúd
holub – holub ica	hím galamb – tojó/nőstény galamb

jelen – jelen|ica
káčer – kač|ica
kanec – sviňa
kocúr – mačka
kohút – sliepka
kôň – kobyla
lev – lev|ica
medved' – medved|ica
moriak – mor|ka
orol – orl|ica
pes – suka
slon – slon|ica
vlk – vlč|ica

szarvas|bika – szarvas|tehén
gácsér – kacs/a/tojó
kan|disznó – nőstény/anya|disznó/koca
kandúr – macska
kakas – tyúk
mén – kanca
hím oroszlán – nőstény oroszlán
hím medve – nőstény medve
pulyka|kakas – pulyka
hím sas – tojó/nőstény sas
kan|kutya – szuka
elefánt|bika – elefánt|tehén
hím|farkas – nőstény|farkas

[...]Rozsah heteronymných pomenovaní je v slovenčine aj v maďarčine približne rovnaký, napr.: muž – žena : férfi – nő, kohút – sliepka : kakas – tyúk.

Rozdiel medzi názvami osôb v okruhu príbuzenských názvov typu brat – sestra a ich maďarskými ekvivalentmi treba hľadať mimo morfolologickej roviny, a to v rovine lexikálno-sémantickej. Kým v slovenčine vekový rozdiel medzi súrodencami môžeme vyjadriť len pomocou prívlastkovej syntagmy, v maďarčine na to slúžia samostatné pomenovania, napr.: starší brat – báty, mladší brat – öcs, staršia sestra – nővér, mladšia sestra – húg.

Medzi slovotvornými postupmi tvorenými názvami – v ktorých sa ženský rod tvorí prechýľovaním z mužských základov – sa však už neukazuje jednoznačná paralela medzi pomenovaniami v slovenčine a ich maďarskými ekvivalentmi. Hlavný rozdiel je v tom, že tvorenie názvov ženských osôb prechýľovaním je v slovenčine oveľa produktívnejšie ako tvorenie týchto názvov v maďarčine kompozíciou. Slovenské prechýlené názvy ženských osôb tvorené derivačnou morféomou -ka majú paralely v maďarských zložených slovách, ktorých druhým komponentom je najčastejšie substantívum nő, niekedy asszony, napr.: szomszédasszony alebo lány, napr.: diáklány. V niektorých pomenovaniach sa ale tieto komponenty nevyskytujú, aj keď ide o názvy ženských osôb, napr.: členka – tag a nie *tagnő, [ďalej starostka – polgármester a nie *polgármesternő, ale polgármester asszony, futbalistka – futballista a nie*futballistanő. Práve z dôvodu bezrodovosti sú v maď. formy ügyvédnő, bírónő viac príznakové ako v slk.]¹⁵

Substantíva s komponentom -nő, -asszony, -lány však nemožno v maďarčine tvoriť ľubovoľne. V maďarskom jazyku sa na rozdiel od slovenčiny napr. netvoria názvy ženských osôb od názvov príslušníkov národov, teda substantíva typu Angličanka, Češka a pod. Názvy príslušníkov národov sa v maďarčine používajú bez ohľadu na pohlavie

¹⁵ O postavení žien v jazyku pozri kpt. II. 1.2.3.

označených osôb, nevyhnutné vyjadrenie zaradenia osoby k ženskému pohlaviu sa realizuje prívlastkovou syntagmou s určeným členom – teda nie zloženým slovom – *nő, asszony, lány*, napr.: *Bývala s dvoma Angličankami. – Két angol lánnyal/nővel* lakott.

Tvorenie názvov zvieracích samíc sa uskutočňuje v porovnávaných jazykoch odlišne. Maskulína v slovenčine sa zvyčajne používajú ako súhrnný názov daného druhu zvierat, bez ohľadu na pohlavie. Tvorenie zvieracích samíc pomocou derivačnej morfémy *-ica* sa uplatňuje len pri názvoch známejších zvierat, pri ktorých je diferenciácia podľa pohlavia pre človeka dôležitá. V maďarčine sa pri tvorení týchto substantív opäť používa produktivita tvorenia slov kompozíciou. K názvu zvieráťa ako druhu sa pripája ako prvý alebo druhý člen prívlastok alebo kompozita pomenovania samca alebo samice, napr.: *slon – hím elefánt* alebo *elefántbika*, *slonica – nőstény elefánt* alebo *elefánttehén*; *cap – bak* alebo *bakkecske*, *koza – kecske*; *bažant – fácánkakas*, *bažantnica – fácántyúk*.

V maďarčine je počet typov tvorenia názvov zvierat pestrejší. Svedčí to o tom, že sémantický protiklad maskulín a feminín nedosiahol ani v tomto okruhu pomenovaní všeobecnejší charakter slovo tvorného významu, ale ostáva na lexikálnej rovine. Tvorenie názvov zvierat podľa pohlavného rozlíšenia je v maďarčine pomerne heterogénne, a to nielen s ohľadom na formálne prostriedky. O rozdielnom stupni kategoriálnosti pri lexikálnom, slovo tvornom a gramatickom význame v maďarskom jazyku svedčia aj nasledujúce typy tvorenia názvov zvierat:

1. typ, v ktorom sa názov zvieráťa používa aj ako názov samca, kým názov samice sa tvorí s prívlastkom *nőstény*, napr.: *elefánt – nőstény elefánt*, *oroszlán – nőstény oroszlán*;
2. typ, v ktorom sa názov samca tvorí kompozíciou s členmi *hím-*, *bak-*, *-bika*, *kan-*, *-kakas*, kým názov samice s členmi *-tehén*, *-tyúk*, napr.: *elefántbika – elefánttehén*, *fácánkakas – fácántyúk*;
3. typ, v ktorom jednočlenný nezložený názov je súhrnným pomenovaním druhu a zároveň sa uplatňuje ako prvý člen dvojice kompozít označujúcich protiklad v pohlaví zvieráťa, napr.: *elefánt – elefántbika – elefánttehén*, *fácán – fácánkakas – fácántyúk*.

V slovenčine je teda prirodzený rod silnou významovou črtou gramatickej kategórie rodu substantív. Umožňuje sa to jednak veľkou produktivitou prechýľovania pri tvorení názvov osôb a pri najfrekvencovanejších názvoch zvierat. Rodovosť, resp. pohlavná príslušnosť je v slovenčine taktiež neoddeliteľnou významovou črtou každého názvu osoby, ako aj najbežnejších názvov zvierat.

V maďarčine sa pri názvoch živých bytostí uplatňuje sémantická črta pohlavnej príslušnosti len vtedy, ak je z hľadiska pomenovania podstatná. Je to iba fakultatívny sémantický príznak a nie gramatikalizovaná klasifikačná kategória.“

LEHEČKOVÁ (2003 s. 9–10) skúmala existujúce a chýbajúce gramatické kategórie v slovanských a ugrofínskych jazykoch. Skonštatovala, že vo fínčine a maďarčine sú veľmi zúžené možnosti vyjadrenia rodu. Je to možné iba aglutinačnými prostriedkami, špecifickými sufixmi vyjadrujúcimi rodovosť alebo

lexikálnymi prostriedkami. Ako protipól uvádza češtinu (a výsledky tu môžeme aplikovať aj na slovenčinu), kde sú nositeľmi rodovosti okrem podstatných mien prostredníctvom zhody aj prídavné mená, číslovky, zámená, slovesá minulého času, podmieňovacieho spôsobu, trpného rodu a prechodník.

Gramatický rod majú v slk. nielen osoby a zvieratá, ale aj všetky ostatné podstatné mená. Zaradenie substantív do gramatických rodov je formálne. Okrem typického zakončenia (mužský rod:Ø, ženský rod: *-a*, stredný rod: *-o/-e*) sú aj atypické, napr.:

- *dievča, chlapča, vnúča, kurča, žriebä* – prirodzený rod: ženský / mužský, gramatický rod: stredný;
- *dedo, ujo, strýko, zajko, pejko, Mišo, Jano* – typické zakončenie stredného gramatického rodu, ale prirodzený rod je silnejší – skloňuje sa podľa mužského rodu;
- *hrdina, sudca, predseda, starosta* – typické zakončenie ženského gramatického rodu, ale prirodzený rod je silnejší – skloňujú sa podľa mužského rodu.

Analógia silných rodových sufixov posilňuje interferenčný vplyv maďarčiny: *ten obuv, ten múzeum* (GYÖRGY 2013 s. 74). Z aspektu normy sú to chyby, z aspektu JOS ide o stretávanie dvoch logík jazykov.¹⁶ **Kolíkanie rodu** je nielen kontaktovým javom. V slovenčine je to zriedkavé (napr. *to vysoké chlapisko / ten vysoký chlapisko, to veľké rybisko / tá veľká rybisko*) a súvisí s opozíciou *rod základného substantíva* ↔ *rod augmentatívnej prípony* (KAČALA 2014 s. 124). V nemčine je kolíkanie rodu častejším javom ako v slovenčine, ale aj tu vytvárajú dvojtvary zväčša neutr. a mask. (napr.: *der/das Bonbon, der/das Gulasch, der/das Meter*). Nemčina má aj rodové homonymá, kde má rod dištinkatívnu funkciu významu, napr.: *der Band* ‘zväzok’ – *das Band* ‘stužka’, *der Leiter* ‘vedúci’ – *die Leiter* ‘rebrík’, *der Golf* ‘záliv’ – *das Golf* ‘golf’ (FORGÁCS 2007 s. 82–83).

Kategóriu prirodzeného rodu nenarúšajú **rodovo osihotené pomenovania**. Jedným tvarom podstatného mena sa pomenúvajú obe pohlavia:

- rodovo nediferencované hodnotiace pomenovania, napr.: *kapacita, miláčik, rojko*;
- rodovo nediferencované všeobecné pomenovania, napr.: *osoba, človek, bytosť*.

Ťažšie sa určuje rod pomnožných podstatných mien – treba hľadať súvislosť so všeobecnými menami, z ktorých vznikli miestne názvy, ako napr.:

- *Brehy* (*breh*), *Kúty* (*kút*), *Mlynky* (*mlyn*), *Dvorníky* (*dvorník*) – maskulína;
- *Dedinky* (*dedina*), *Lúky* (*lúka*), *Vyhne* (*vyhňa*) – feminína.

¹⁶ O tom podrobnejšie v kpt. IV. 2.

Neutrum má osobitné postavenie v slovnej zásobe a špecifické postavenie v syntaxi: tvar neutra na prísudkovom slovese v dvojčlennej vete je výrazom toho, že podmet nemôže na tvare prísudku dvojčlennej vety vyvolávať zhodu.

Tento stav je vlastný vetám

- so subjektom v genitíve;
- s kvantitatívnou genitívnou modifikáciou subjektu;
- so subjektom v neurčitku alebo v inom neskoľňovateľnom tvare;
- so subjektom vyjadreným vedľajšou vetou;
- vety typu máme *navarené/je navarené*. Neutrum je tu iba prejavom nezhody;
- jednočlenné hodnotiace alebo emocionálne vety typu *Nádherne! Zázračné! Dobre vyrátané!* (KAČALA 2014 s. 33, 131)

1.3.3 Gender a JOS v medzijazykových reláciách

Gender je smer jazykovedy skúmajúci používanie rodu v zmysle rovnoprávnosti muža a ženy, resp. v súvislosti s alternatívnymi formami pohlavnej identity, predovšetkým na rovine lexiky a analýzy diskurzu (porov. PAVLOVIČ 2011 s. 173–179, ORGOŇOVÁ – BOHUNICKÁ 2015 s. 229–248). Menné triedy môžu byť zaujímavým gramatickým problémom, často nimi vedome manipulujú a využívajú ich pri metaforických výrazoch. Výklad gramatického rodu sme začali na báze prirodzeného rodu, dostali sme sa k vysvetleniu funkcie klasifikačných kategórií. Teória gender je akýmsi návratom k interakcii *sexus : genus*, je príkladom jazykového obrazu stvárnenia rodovosti. Okrem iných aj SÁNDOR (2014 s. 239) to považuje za *sexizmus* v jazyku.

Z aspektu gramatického rodu ide o to, že vo všeobecnom význame sa používa mužský rod, čo je pre feministov nepríjemné, preto napr. v nemčine zaviedli formu *Studenten und Studentinnen* alebo skrátene *StudentInnen*, ang. *You guys!* sa vzťahuje aj na ženy. V slovenčine je to zvykom iba v osloveniach: *Vážené dámy a vážení páni!*, *Bratia a sestry!* (porov. PAVLOVIČ 2011 s. 168–169). Protikladmi tohto rovnostárstva sú jazyky na Malých Antilách so ženskou a mužskou verzou s charakterom diglosie (HEGEDŮS 2012 s. 220).

V bežnej reči je neprirodzené, priam sexistické stále opakovať rod, napr.: používať *učiteľky a učelia* namiesto *učitelia*, *žiačky a žiaci* namiesto *žiaci*. Ale formulácia *nie ste prihlásená/ý* sa vyskytuje. V automaticky tvorených textoch napr. v elektronických systémoch sa vyskytujú aj prípady, keď meno študenta negeneruje príslušný rod: **Študent Kinga Tóthová nie je *prihlásený na termín hodnotenia, ku ktorému je hodnotenie evidované. Pokračovať?*

V maďarčine táto problematika nie je vyostrená ale napriek negenerickosti tohto jazyka platí, že ženská forma napr. profesií je príznaková, neutrálny

variant je mužská forma.¹⁷ V slovenčine sa častejšie vyskytujú prechýlené páry názvov osôb, kým v maďarčine je slovotvorná paradigma často neúplná, čo sa týka prirodzeného rodu, napr.:

fem. mask.

varrónő : *varró 'ševkyňa : švec'

*szabónő : *szabó* 'krajčírka : krajčír'

Maďarské prechýlené formy s komponentom *-nő* sa dokonca cítujú ako menej zdvorilé preto vznikajú neologizmy ako napr. *sportolóhölgy* (SÁNDOR 2014 s. 334).

V interkultúrnej súvislosti môže dôjsť k nedorozumeniam: nie je jednoznačné, či chlapec s priezviskom *Novák* je synom ženy, ktorá má priezvisko *Nováková*. Anekdotickým príkladom takýchto nedorozumení je, keď maďarský spisovateľ György Moldova cestoval do Sovietskeho zväzu a v hoteli vzniklo nedorozumenie. Predtým, než ho videli, mysleli si podľa priezviska, že ide o ženu a pýtali sa, či príde aj súdruh *Moldov*. Morféma *-ová* v minulosti nebola pravidelná, tvorili sa ženské priezviská aj takto: *Hurbanka, Škultétyčka* (CZAMBEL 1902 s. 149), v súčasnosti sa to však homogenizovalo. V maďarčine je možné sledovať dynamiku ženských priezvisk (SÁNDOR 2014 s. 332), napr. z tradičnej formy *Kovács Zoltánne* vyznieva, ako keby žena bola majetkom manžela a nedozvieme sa jej krstné meno, čo spôsobuje komunikačné nedostatky. Preto sa rozširuje forma *Kovácsné Nagy Anna* a v slk. menej frekvencovaná forma *Anna Kováčsová Nagyová*. Pri paralelnom používaní dievčenského aj manželského priezviska v maď. prípona *-né* jasne definuje manželské priezvisko, v slovenčine má kvôli viacvýznamovosti prípony *-ová* signalizujúcu funkciu iba poradie. Na Slovensku v súčasnosti si ženy maďarskej národnosti môžu vybrať priezvisko i bez formantu *-ová*, ktorý je z maďarského aspektu silným nositeľom príznaku cudzosti. Zanechanie sufixu *-ová* môže spôsobovať komunikačné problémy, napr. pri čítaní menoslovu, kde sú uvedené iba priezviská, je možné pomýliť si ženy s mužmi. Sufix *-ová* je teda z aspektu Slovákov nositeľom príznaku ženskosti, kým z aspektu Maďarov je xenoznakom. Ak sa ukazuje rovnoprávnosť neutralizáciou protikladu *ženskosť ↔ mužskosť*, stratí sa istá komunikačná funkcia.

V nórskom a švédskom jazyku sú dva rody: mužský a ženský, v záujme rovnoprávnosti a neutralnosti pre tých, ktorí majú nejasnú sexuálnu identitu, chcú zaviesť stredný rod. V angličtine sa rody morfológicky nevyjadrujú v takom rozsahu, ako v slovanských jazykoch, ale existujú stopy gramatického rodu, napr. keď hovoríme o lodi, používame zámeno ženského rodu: *she*.¹⁸ Keď chceme hovoriť po anglicky o niekom bez uvádzania rodu, máme tieto prostriedky: *s/he, ne, ve, pl. hir*. Sú to novo vytvorené zámená, o ktorých sa vedú diskusie. V maďarčine je ľahké utajiť prirodzený rod podmetu, nevyžaduje to morfológia a nie sú ani rodové formy zámen (porov. DEUTSCHER 2010 s. 196–197). Pri preklade

¹⁷ O príznakovosti gramatických kategórií pozri aj kpt. I. 3.1.

¹⁸ Osobné zámená pozri v kpt. II. 4.1.

z jazyka so silnou rodovou dištinkciou do maďarčiny ale musíme dávať pozor na textové súvislosti (porov. PAVLOVIČ 2011 s. 168–172).

Príklady na problém zhody v rode uvádza KAČALA (2014 s. 56–58):

Martina Moravcová patrí medzi najúspešnejšie športovkyne.

Martina Moravcová patrí medzi najúspešnejších športovcov.

Martina Moravcová je jedna/jednou z najúspešnejších športovkýň.

*Martina Moravcová je jedna/jednou z najúspešnejších športovcov.

*Martina Moravcová je jedným/jeden z najúspešnejších športovcov.

Tieto vety môžu mať genderovú konotáciu z aspektu všeobecnej platnosti mužského rodu pre športovcov, ide o generické maskulínium. Inokedy sa univerzálnou platnosťou používa stredný rod:

Nebolo by vhodné...

Napadalo snehu.

Ubytovalo sa veľa cudzincov.

Fajčiť zakázané.

Forma stredného rodu v týchto príkladoch vyjadruje všeobecnú substanciu (KAČALA 2014 s. 124–127) a spolu s trpným rodom poukazuje na nadprirodzené javy, sily nezávislé od človeka (HEGEDŮS 2012 s. 70).

„Problematika rodových stereotypov sa v zmysle lingvodidaktickej koncepcie poníma ako súčasť JOS“ (PEKAROVIČOVÁ 2011 s. 215). Existujú rodovo citlivé a rodovo necitlivé jazyky, maďarčina je rodovo menej citlivá ako slovenčina a slovanské jazyky. Znázorňuje to prípad lesbičky, ktorá v Slovinsku musela explicitne povedať, či žije s ňou alebo s ním, keď sa presťahovala do Maďarska nemusela prezradiť o svojej orientácii viac ako chcela, lebo zámeno *vele* neinformuje komunikačného partnera o rode tretej osoby.

Rodovosť odzrkadľuje nazeranie na svet aj v arabčine, kde v súlade so spoločenským svetonázorom existuje striktné iba ženský a mužský rod, pričom ženský rod má prirodzenú a formálnu podobu, ktorá je označená príslušnými príponami. Je to znakom nazerania na svet cez mužsko-ženskú prizmu (ČULENOVÁ IN: ČULENOVÁ – GYÖRGY et al. 2011 s. 331, 342).

1.3.4 Subkategória životnosti a mužskej osoby

Táto kategória je založená na uvedomovaní si kontrastu živého a neživého, čiže životných a neživotných podstatných mien. Ide o ďalšiu antropomorfnú kategóriu. Opozícia životnosť – neživotnosť sa diferencuje aj v niektorých indiánskych a afrických jazykoch. Je to odrazom istej „filozofie“, napr. v slk. zvieratá sú v prechodnej sfére medzi životnosťou a neživotnosťou, rastliny sú neživotné. Životnosť sa v indoeurópskych jazykoch prejavuje aj v lexikálnej sémantike:

maď. *bőr* vyjadruje živú i spracovanú kožu, porov. angl. *skin* ↔ *leather*;
maď. *fa* vyjadruje živý strom i materiál z neho, porov. slk. *strom* ↔ *drevo*,
nem. *Baum* ↔ *Holz*;

Je to lexikálnym aj gramatickým prejavom JOS (SZILÁGYI N. 1996 s. 83).

Samostatnosť tejto gramatickej kategórie je otázna, keďže sa nevzťahuje univerzálnne na všetky podstatné mená, ale v niektorých slovanských jazykoch odlišenie N a A sa obmedzilo iba na substantíva označujúce mužské osoby. Práve toto označuje kategórie mužskej osoby. Zo slovenských nárečí sa táto kategória uplatnila najmä v stredoslovenskej oblasti. Tu sa uskutočnilo vyrovnávanie N a A v pl. aj životných zvieracích mien, napr. staršia slovenčina vyslovuje: [*had'i*] : [*hady*], dnes sa používa *hadi* : *hadi* ako *ploti* : *ploti*. Tvary N a A v pl. sa odlišili iba v rámci paradigmy substantív, ktoré označujú mužské osoby, napr.: *chlapi* : *chlapy* za staršie, dnes *chlapi* : *chlapov* (KRAJČOVIČ 2009 s. 84–85). „Osobitnú skupinu podstatných mien mužského rodu tvoria mená zvierat, lebo sa v jednotnom čísle chápu ako osobné — vzor *chlap*, ale v množnom čísle sa skloňujú ako neosobné“ (MSJ s. 53), napr. dublety A. pl. *psy* / *psov*, *vlky* / *vlkov*, *vtáky* / *vtákov*.

Najvýraznejším prejavom gramatickej kategórie životnosti / neživotnosti sú kongruentné tvary G a A sg. (*chlapa*, *hrdinu*, *kuliho*). Pri neživotných podstatných menách mužského rodu sa A a N zhoduje v sg. a pl. (*dub*, *stroj*, *duby*, *stroje*). Táto kategória sa objavuje aj pri skloňovaní prídavných mien, napr.: ženatého chlapa, ženatí chlapi (KAČALA 2014 s. 128).

Podstatou existencie tejto kategórie je v slovenčine flektívny skloňovací systém založený na páde a rode (MIKO 1962 s. 45). V negenerickej aglutinačnej maďarčine túto formálnu úlohu by nemohla plniť kategória životnosti / neživotnosti, preto ani neexistuje. Kategória životnosti sa v maď. aj v slk. uplatňuje pri zámenách: v prípade životnosti sa používa osobné zámeno *ő* = *on/ona*, slk. neutr. *ono* sa vyjadruje maď. ukazovacím zámenom *az*.

1.4 Kategória pádu¹⁹ a vyjadrovanie predmetových, príslovkových a prívlastkových vzťahov substantív

Pád je gramatickou kategóriou, ktorá slúži na vyjadrenie vzťahov medzi substantívami a slovami, ktoré s nimi významovo súvisia (pričom substantíva môžu byť zastúpené zámenami), preto má veľmi dôležitú morfosyntaktickú funkciu. Tieto vzťahy sú vyjadrené nominálne, napr.: *cesta lesom* alebo verbálne, napr.: *matka objala syna*.

Podstatu pádov nie je možné pochopiť bez vzťahu k slovesu. Pád spolu s valenciou slovesa je morfosyntaktickým prostriedkom spájania slovesa a substantíva

¹⁹ Táto kapitola je doplnenou verziou časti štúdie, v ktorej sme komplexne spracovali väzby sloviess a pády v slovenčine a v maďarčine (TÓTH 2017 s. 5–14).

(SOKOLOVÁ 2007 s. 28). BUZÁSSYOVÁ tvrdí (1977 s. 146), že pád má dve subkategorie: pád mena a slovesná väzba. Korelácie medzi slovesami a mennými argumentmi nás privádzajú k otázke vnútorného usporiadania predikácie.²⁰

Ak je predikácia systémom, v ktorom argumenty sú prvkami a sloveso je nositeľom vzťahu medzi týmito prvkami, platia pre predikáciu všeobecné zákonitosti systému: vzťahy nemôžu existovať bez prvkov ani prvky bez vzťahov.

Podľa počtu menných argumentov ide o unárny (*Kameň je tvrdý*), binárny (*Sedliak kosí trávu*), ternárny (*Sestra napísala matke list*) atď. predikačný vzťah (KRUPA 1980 s. 65-66). Podľa POKORNÉHO (2010 s. 250) napr. lokatívnymi významami súvisia formy sloves pozície, napr.:

- statívna forma, napr.: *leží*;
- inchoatívna forma, napr.: *lahol si*;
- kauzatívna forma, napr.: *položil ho*.

Funkciu pádov je teda vyjadrovať vzťahy podstatného mena k iným slovám vo vete. Na vyjadrenie predmetových, príslovkových a prívlastkových vzťahov slúžia v slovenčine pády, ktorých význam spresňujú predložky (MSJ s. 621), v maďarčine sa to rieši pádovými príponami a postpozíciami.

Počet pádov v jazykoch sveta sa pohybuje medzi nulou až vyše desať. Slovenčina zdedila z praslovančiny 7 pádov. Zmenám najviac podliehal vokatív. Používa sa iba vo východnej slovenčine a v záhoráckom nárečí, napr.: *babko, Haničko*. V strednej a západnej slovenčine vokatív úplne stratil funkciu. Zostali iba výrazy ako *človeče, pane, priateľko*. Namiesto vokatívu sa používa v slovenčine N.

Vyššie načrtnuté funkcie pádov sú príkladom ich sémantickej pestrosti v slovenčine, ale L a I sú na okraji pádového systému. Tento smer „nepádov“ je možné ďalej rozvíjať. PÁLEŠ (1994 s. 110-113) načrtnol **systém sémantických pádov pre slovenský jazyk**, kde pády nevnímá len v gramaticko-syntaktickom zmysle, ale približuje ich k jazykovým kategóriám. Ide o funkčné zložky jazyka, ktoré sú potrebné pri osvojovaní si druhého jazyka:

„Materiálne procesy

AGENS	AGS (životný pôvodca cieľavedomej činnosti)
PROCESOR	PCS (entita, ktorej činnosť zasahuje seba samú)
PRODUKTOR	PDK (produkuje zmyslovo vnímateľné produkty)
ELEMENTÍV	ELE (nevedomá aktívna prírodná sila, živel)
STATUÁL	STA (nositeľ stavu)
PACIENS	PAC (zasahovaná entita)
REZULTANT	REZ (vzniknutá entita)
DEŠTRUKTANT	DTK (zaniknutá entita)
BENEFAKTOR	BEN (v [ne]prospech koho)
MATERIÁL	MAT (látka)

²⁰ Valencia slovesa: kpt. III. 1.1.3, väzba: kpt. III. 1.1.4.

INŠTRUMENT	INS (nástroj)
REALIZÁTOR	REA (realizuje dej svojou vlastnou substanciou)
Verbálne procesy	
EDITOR	EDI (pôvodca verbálneho procesu)
ADRESÁT	ADS (adresát, komu)
FORMATÍV	FRM (forma, čo)
TEMATÍV	TEM (téma, o čom)
Majetkoprávne procesy	
DONOR	DON (darca)
RECIPIENT	REC (prijímateľ)
OBJEKT	OBJ (predmet transakcie)
ANTIOBJEKT	ABJ (protihodnota)
Percepčné a kognitívne procesy	
KOGNIZANT	KOG (poznávateľ)
FENOMENÁL	FEN (poznávané)
Citové procesy	
AFEKTOR	AFE (entita prežívajúca citový stav)
EVOKÁTOR	EVO (entita vyvolávajúca citový stav)
Atributívne procesy	
ATRIBUTANT	ANT (nositeľ vlastnosti)
ATRIBUTÍV	ATR (vlastnosť)
KVALIFIKÁTOR	KVF (hodnotiaci, pripisovateľ vlastnosti)
Ekvatívne procesy	
IDENTIFIKANT	IFT (kto je stotožňovaný)
IDENTIFIKÁTOR	IFR (s čím je stotožňovaný)
Miestne a časové pády	
LOKATÍV	LOK (kde)
DESTINATÍV	DES (kam)
ORIGINATÍV	ORI (odkiaľ)
VIAL	VIA (kadiaľ)
TERMINÁL	TER (pokiaľ)
EXLOKATÍV	EXL (odkadiaľ)
DIFERENCIÁL	DIF (o koľko)
TEMPORÁL	TMP (kedy)
INICIÁL	INC (odkedy)
FINÁL	FIN (dokedy)
FREKVENTÁL	FRE (ako často)
DURATÍV	DUR (ako dlho)
PERSPEKTÍV	PER (nakedy)

Doplňkové pády

KAUZATÍV	KAZ (príčina)
KONZEKVENT	KZK (následok)
MOTIVANT	MOT (dôvod)
KONDITIONÁL	KND (podmienka)
KONCESÍV	KCS (prípustka)
RESPEKTÍV	RES (zreteľ)
RELÁTOR	REL (objekt prirovnania)
SOCIATÍV	SOC (sprievodná okolnosť)
SUBSTITUÁL	SUB (zastúpenie, za koho)
SUKCESÍV	SUK (pôvod, po kom)
POSESÍV	POS (vlastnícky vzťah)
MESURATÍV	MES (miera)
MODUS	MDS (spôsob)
VERIFIKATÍV	VER (istotná modálnosť)
PARTITÍV	PAR (časť celku)
OKUPATÍV	OKU (objekt záujmu)
KOHERENTÍV	KOH (neurčitá súvislosť)

Číslovkové pády

KARDINÁL	KAR (koľko)
ORDINÁL	ORD (koľkáty)
KOLEKTÍV	KOL (koľkoro)
MULTIPLIKATÍV	MUL (koľkonásobný)
SPECIATÍV	SPE (koľkoraký)
DISTRIBUTÍV	DIS (po koľko)
FRAKTÁL	FRA (koľká časť)"

Za syntaktické pády sa v maďarčine považujú nominatív, akuzatív a datív. Ďalšie pády sú sémantické, ich výskyt presahuje rámec podstatných mien.

„Ak vychádzame z názoru, že kategória gramatického pádu je prítomná aj v maďarčine, musíme hneď upozorniť aj na to, že počet pádov nie je v týchto dvoch jazykoch rovnaký. V súčasnej slovenčine sa vymedzuje šesť rozličných pádov, kým v maďarčine ich počet nie je ustálený. Stáva sa to preto, lebo v dôsledku vývinu jazyka sa niektoré pádové prípony začínajú správať predovšetkým ako derivačné morfémy, t. j. aktívne sa zúčastňujú na tvorení nových slov, čím sa ich gramatická funkcia zmení na funkciu slovo tvornú“ (MISADOVÁ 2011 s. 89).

Tabuľka č. 8 Pády v maďarčine

pád v maď.	maď. príklad	slk. ekvivalent
nominativus	A ház magas. – podmet A ház ablaka. – posesor	N dom je vysoký poss. okno domu
accusativus	hajót	A, priamy predmet
dativus-genitivus	Add oda apának. – prísl. urč. A háznak az ablaka. – posesor	D G
inessivus	hajóban	v + L
elativus	hajóból	z + G (vnútro)
illativus	hajóba	do + G
superessivus	hajón	na + L
delativus	hajóról	z + G (povrch)
sublativus	hajóra	na + L
adessivus	hajónál	pri + G
ablativus	hajótól	od + G
allativus	hajóhoz	k + D
terminativus	hajóig	do + G
instrumentalis-comitativus	hajóval	s + I
causalis-finalis	hajóért	pre loď
translativus-factitivus	bátorrá (vállik vki) férfivé (vállik vki) okossá (tesz vkit) veszekedéssé (fajul vmi)	stať sa smelým stať sa mužom robiť múdрым (niekoho) zmeniť sa na hádku
essivus-modalis	kegyetlenül rendetlenül remekül rosszul szemtelenül szlovákul hajóul (szolgált vmi) jutalmul (kap vmit)	„pád spôsobu“ kruto neporiadne výborne zle bezočivo po slovensky (niečo) slúži ako loď dostane (niečo) ako odmenu
essivus-formalis(-similitivus)	hajóként (szolgált vmi) tanárként (dolgozik vki)	(niečo) slúži ako loď (niekto) pôsobí ako učiteľ
formalis	példaképp	ako príklad
distributivus (num.)	egyenként házanként	po jednom po domoch
sociativus	hajóstul	spolu s loďmi, vrátane loďí
temporalis	tévénezéskor ötökör	počas pozerania telky o piatej
temporalis iterativus	nyaranta reggelente	každé leto každé ráno
modalis (adj., adv.)	drágán elgyénileg	draho individuálne
multiplicativus (num.)	hétyszer	sedemkrát

(KIEFER et al. 1999 s. 200, WALŠ kpt. 49, KESZLER et al. 2000 s. 203–204, LŐRINCZ 2015 s. 67–68)

Slovenčina má pevný počet pádov, maďarský pádový systém je otvorený, menej stabilný. Téze *na jeden pád sa viažu viaceré funkcie, ich úlohu vo vete bližšie určujú predložky* protirečia príklady maď. pádov, ktoré v slovenčine nie sú vyjadrené pádmami a predložkami, ale inými prostriedkami.

„Pri pádovej prípone *-ul/-ül* sa v maďarčine prekrývajú viaceré významy. Najčastejšie vyjadrujú spôsob deja, pričom ich základný význam poukazuje na istú kvalitu, napr.: *rossz|ul - z|e, magyar|ul - po maďarsk|y*. Ako slovenský ekvivalent sa používajú morfémy vlastnostných prísloviek *-e* a *-o*, alebo gramatické prostriedky prefixálno-konverzným postupom tvorených okolnostných adverbií, napr.: *szlovák|ul - po slovensk|y*. Prípona *-ul/-ül* označuje v maďarčine aj stav deja, napr.: *hajó|ul szolgál vmi - niečo slúži ako loď*. V tom prípade jej ekvivalentný tvar v slovenčine treba hľadať v syntaktickej rovine jazyka. [...]

Prípony *-ként* a *-ul/-ül* sa v maďarčine považujú za synonymné sufixy. Napriek tomu príponou *-ként* vyjadrujeme užší význam slova, poukazuje iba na stav deja. Jej slovenský ekvivalent je totožný s ekvivalentom prípony *-ul/-ül*. [...]

Príponou *-vá/-vé* sa vyjadruje výsledok deja, ktorý súvisí s kvalitou a kvantitou základného významu. Ako slovenský ekvivalent sa používa slovné spojenie, ktorého nominálny člen stojí v holom bezpredložkovom I, napr.: *fér|vé válik - stáva sa mužom*“ (MISADOVÁ 2011 s. 94–95).

Avšak nie každý maď. sufix predstavuje plnohodnotný pád, napr. *-képpen, -kor, -stul/-stül, -anta/-ente* tvoria prechodnú oblasť medzi slovotvornými a gramatickými sufixmi. Prípony *-a/-an/-en, -lag/-leg, -ul/-ül, -szor/-szer/-ször* sa viažu na prídavné mená a číslovky, sú na periférii pádového systému maďarčiny, podobne ako u PÁLEŠA. SKALIČKA (1935 s. 51) navrhuje vylúčiť ich zo systému pádov.

1.4.1 Pádové funkcie v slovenčine a ich maďarské ekvivalenty

Pádové funkcie a ich sémantickú ekvivalenciu v skúmaných jazykoch charakterizujeme na základe *Morfologie slovenského jazyka* (MSJ s. 158–192, VAŇKO IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 35–58) a prác VAŇKA (IN: DOLNÍK et al. 2010 s. 265–325), ORAVCA (1967 s. 61–277) a OLOŠTIAKA a IVANOVEJ (2013 s. 80–86), pri porovnaní s maďarčinou vychádzame z materiálu SZABÓMIHÁLYOVEJ (1989 s. 479–494), MISADOVEJ (2011 s. 90–96), KESZLER (et al. 2000 s. 203–205) a KIEFERA (et al. 1999 s. 200). Zohľadňujeme základné, neviazané významové funkcie pádov aj predložiek.²¹

Porovnanie dvoch pádových systémov komplikuje nielen zložitnosť významových vzťahov v dvoch jazykoch, ale aj odstupňovanosť maďarského pádového systému:

21 Viazanými príslovkovými určeniami, ktoré užšie súvisia s významom slovesa, sa zaoberáme v kpt. III. 1.1.4.

1. Syntaktické pády: N, A, splývavý D+G;
2. Sémantické pády²² vyjadrujú príslovkové vzťahy množstvom sufixov a postpozícií (záložka) – čím je ich viac, čím je otvorenejší systém, tým menej ide o pád v indoeurópskom zmysle slova (BUZÁSSYOVÁ 1977b s. 145).

Pri porovnaní pádového systému maďarčiny a slovenčiny je možné vychádzať z viacerých **metód**. Napr. VAŇKO (IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 57) zdôrazňuje **prvotnosť pádu**: „Treba vychádzať najskôr z otázky, na čo pád slúži, a až potom skúmať, ako sa jednotlivé významy, ktoré sa vo flektívnych jazykoch – vrátane slovenčiny – fixujú pádovými koncovkami, vyjadrujú v maďarčine.“ Preto ani nepripájame deklinačné tabuľky, tie sa nájdu v štandardných príručkách morfológie. Bežný používateľ maďarčiny si neuvedomuje prítomnosť pádov vo svojom materinskom jazyku, lebo systém vyjadrenia syntaktických pozícií a adverbiálnych vzťahov je v maďarčine založený na súvislosti jedna gramatická séma – jedna gramatická prípona. Preto Maďar študujúci flektívny jazyk pociťuje pády indoeurópskych jazykov ako polysémické. Naopak, Slovák učiaci sa po maďarsky považuje maďarské „pády“ za rozptýlené, čo je opodstatnené jednak neustáleným počtom pádov, jednak faktom, že aj jazykovedci dlho diskutovali o tom, či je možné nazývať pádmami systém nominálnych morfo-syntaktických sufixov maďarčiny. Existujú však aj prípady, kde je možné nájsť určité paralely medzi pádmami slovenčiny a maďarčiny, napr. inštrumentál „pri vyjadrovaní významu sociatívnosti: *cestovať s mamou - anyá|val utazik*; podobne aj pri vyjadrovaní nástroja alebo prostriedku: *svietiť sviečkou - gyerty|val világít, cestovať autobusom - busszal utazik, [...]* maďarskému tzv. kauzálnu-účelovému pádu [...] by v slovenčine zodpovedalo spojenie predložky *po* s A, porov.: *gyógyszerért megy - íst po lieky* a pod.“ (VAŇKO IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 59).

Druhou metodickou možnosťou je vychádzať zo **sémantiky predložiek** (porov. ŠTÍCHA 2015 s. 615–708). Predložky sú pomocné, neohybné, neplnovýznamové slová. Pomáhajú vyjadriť predmetové a príslovkové vzťahy, napr. miesto a čas so zreteľom na skutočnosť, ktorú vyjadruje podstatné meno, sloveso alebo prídavné meno. Platí to napr. pre slovenčinu a nemčinu, avšak „príslovkové vzťahy v maďarčine nevyjadrujeme predložkami, ale príslovkovými príponami, postpozíciami alebo ukazovacími zámenami, napr.: *Pozsony|ba, Pozsony mellé*“ (MISADOVÁ 2011 s. 27). „Maďarčina ako aglutinačný jazyk používa ten istý systém pádových prípon pre celú kategóriu mien. Z typologických vlastností slovenského jazyka vyplýva, že gramatická kategória rodu, čísla a pádu sa v tomto jazyku vyjadruje v rámci jedinej gramatickej morfémy, kým v aglutinačnom maďarskom jazyku sa kategória pádu vyjadruje osobitnými pádovými príponami. [...] Kým v slovenčine sa na vyjadrenie objektívnych miestnych vzťahov využívajú predložky, v maďarčine tie isté vzťahy vyjadrujeme predovšetkým príslovkovými pádmami a postpozíciami, pričom postpozície

22 Podrobnejšie: WIERZBICKA 1988 s. 435.

sú len sekundárnymi gramatickými prostriedkami, ktoré najčastejšie vyjadrujú nejakú pozíciu a majú skôr komplementárnu funkciu. Navyše pádové prípony v maďarčine tvoria uzavretý systém, kým postpozície majú otvorený systém“ (MISADOVÁ 2011 s. 89).

Pri porovnaní nie je možné aplikovať štrukturalistický prístup, preto vychádzame zo sémantiky pádov a to komplexne spolu s predložkami (porov. metodiku spracúvania pádov spolu s prototypovými predložkami v publikácii *Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi* ŠIMKOVÁ et al. 2016). Funkciu slovenského G, A, D, L a I v kombinácii s predložkami na vyjadrenie príslovkových vzťahov preberajú v maďarčine sémantické pády. Tie majú svoje vlastné prípony, neexistuje pádová homonymia, synonymia ani polysémia ako v slovenčine, preto sú paradigmy transparentnejšie.

Metodicky sa opierame o funkčnú gramatiku a významy pádov rozoberieme na sémy vyžadujúce adverbialne významy. Je to naším riešením z dôvodu komplikovanosti formálneho porovnania pádov (BUZÁSSYOVÁ 1977b s. 147). Takéto funkčné triedenie predložiek a zároveň pádov používajú aj ŠTÍCHA (2015 s. 615–708) a MANDELÍKOVÁ (2016 s. 143–144).

1.4.1.1 Nominatív

Základnou funkciou N je v oboch jazykoch predstaviť podstatné meno ako samostatné, nezávislé, existujúce, preto nulová pádová prípona môže byť pre nás zaujímavou len z aspektu syntaktických funkcií.

Nominatív predstavuje neutrálnu základnú formu v pádovom systéme. Nulová pádová prípona (-Ø) je v slovenskom aj v maďarskom jazyku príznačná pre najviac gramatikalizovaný pád – pre N.

N je **pomenovanie** substancie bez vzťahu k inej substancii alebo deju:

- **úplný N** je súčasťou jednočlennej vety, napr.: *Potraviny. Horľavina. Sklo. Pitná voda.*
- **neúplný N**:
  - podmet, napr.: *chlapec beží – a fiú fut*
  - menná časť slovesného prísudku, napr.: *chlapec je usilovný – a fiú szorgalmas*
  - vetný základ, napr.: *takýto neporiadok – micsoda rendetlenség*
  - oslovenie, napr.: *Peter, ponáhľaj sa! – Péter, siess!*

Substantíva v N môžu mať ako podmet rolu:

- **činiteľa**, napr.: *Peter opravuje auto. – Péter autót javít.*
- **kauzátora**, napr.: *Búrka vyvalila strom. – A vihar kitörte a fát.*
- **nositeľa deja**, napr.: *Pacient ťažko dýcha. – A beteg nehezen lélegzik.*
- **prostriedku/nástroja**, napr.: *Tento kľúč otvorí každé dvere. – Ez a kulcs minden ajtót (ki)nyit.*

- **nositeľa stavu**, napr.: *Otec šedivie. – Apa őszül.*
- **nositeľa vlastníctva**, napr.: *Naša katedra má najnovší dataprojektor. – v maď. nie je posesívne sloveso, preto miesto N stojí posesívny D: *A mi tanszékünknek van a legújabb projektora.* Naopak, posesor je v N: *A ház|Ø ablaka. – Okno domu.**
- **miesta**, napr.: *Aula bola plná študentov. – Az aula tele volt diákokkal.*

Nominatív má v oboch skúmaných jazykoch totožné funkcie (až na privlastňovací vzťah), je centrálnym, gramatikalizovaným a neutrálnym pádom v slovenčine aj v maďarčine. Služi na pomenovanie, na fixovanie pozície podmetu.

1.4.1.2 Akuzatív

Ide o ďalší centrálny syntaktický pád neobmedzenej účasti deja na pomenovanom jave. Jeho primárnou syntaktickou funkciou je vyjadrenie objektu. To, čo je pomenované akuzatívom, je neobmedzene zasiahnuté dejom.²³ Používanie podstatného mena v A vo funkcii predmetu je podmienený tranzitívnosťou slovesa. V slovenčine je to prototypickou funkciou A (IVANOVÁ 2011 s. 15), v maďarčine je to však jej jedinou funkciou: *Videl som Petra – Láttam Pétert.*

Funkciu maďarských pádových prípon a postpozícií môžeme sledovať na úrovni morfematickej štruktúry slova, naopak v slovenčine sa niektoré pády dajú uchopiť často len v syntaktickej rovine jazyka (porov.: *házØ – domØ (N), ház|at – domØ A*). Maďarský predmet je vyjadrený príponou -t, preto je silná asociácia na A, avšak v slovenčine majú slovesné predložkové väzby aj iné pády.

Tabuľka č. 9 Najdôležitejšie funkcie akuzatívu s ekvivalentmi v maďarčine

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
priamy predmet	<i>ozdobíť stromček, zjesť polievku, zaskliť okno, pocukrovať koláč</i>	<i>fá t díszít, leves t eszik, beüvegezi az ablako t, megcukrozza a sütemény t</i>
predmet ako výsledok deja	<i>(na) písať román, (u)šít šaty</i>	<i>regény t ír, ruhá t szab</i>
zásahový predmet	<i>opravovať auto</i>	<i>autó t javít</i>
cieľový predmet	<i>hľadať kľúč</i>	<i>kulcs t keres</i>
výsledkový predmet	<i>kopať jamu</i>	<i>árko t ás</i>
objekt, ktorý sa stáva alebo prestáva byť nositeľom deja	<i>zhasiť svetlo</i>	<i>eloltja a villany t</i>
obsah deja	<i>rozprávať rozprávku</i>	<i>mesél t mond</i>

²³ O vzťahu slovesa s predmetom pozri kpt. III. 1.1.1.1.

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
predmetné vlastníenie	mať dom vlastniť pozemok	Vyjadruje sa posesívnym D lebo v maď. nie je sloveso <i>mať</i> ale: föld é t birtokol
A času	celú noc ma bolel zub pricestoval minulú sobotu čakal dve hodiny učil sa celý deň	N : egész éjszaka fájt a fogam alebo postpozíciou : éjszakán át múlt szombat on érkezett két órá t várt az egész napo t végigtanulta
A miery súvisí v slk. s partitívnym G	odpratali hromady snehu vypil pohár vína	Slovo vyjadrujúce mieru je v A (-t) a posesívnym vzťahu (-e-), -i- je za pl. eltakarították a hó tömege t egy pohár bor t ivott

Predložkový A

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
lokalizácia, smerovaie na povrch nešpecifikovaný kontakt s povrchom (môže to byť plocha, bod atď.)	na + A na stôl na poschodie na knihu na zem na ulicu (cestovať) na Slovensko Ø ale do Maďarska!	sublativus -ra/-re asztal ra emelet re könyv re föld re utca ra Szlovákia ba (utazik) ale Magyarország ra
budúce časové významy udalostí, sviatkov	na + A na Vianoce na siedmy deň na jeseň na budúci rok ísť na obed	sublativus -ra/-re karácsony ra hetednap ra ősz re jövő re ebéd re menni (iba maď. na Slovensku, interferenčný vplyv väzby)
miera	nad + A piť nad mieru je nad očakávanie	essivus -ül mértéktelenül várakozáson fölül
miesto vyše lokalizátora, smerovanie nahor	nad + A Otec zavesil obraz nad gauč.	postpozícia fölé Apa a kanapé föle akasztotta a képet.
miesto zdola lokalizátora	pod + A Pes sa schoval pod stôl. pod nulu	postpozícia alá A kutya az asztal alá bújt. nulla alá
miesto napred lokalizátora, smerovanie v horizontálnej línii na prednú stranu niečoho	pred + A Obžalovaný sa postavil pred súd. prísť pred dom predvolať niekoho pred komisiu	postpozícia elé A vádlott bíróság elé állt. a ház elé érkezni bizottság elé hívni valakit
lokalizácia na zadnú, neprístupnejšiu stranu lokalizátora	za + A Uterák spadol za práčku. Zaparkoval za budovu.	postpozícia mögé A törülköző a mosógép mögé esett. Az épület mögé parkolt.

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
príčina	za + A hanbiť sa za slabosť Hnutie za demokratické Slovensko	causalis -ért szégyenkezni a gyengeség ért Demokratikus Szlovákia ért Mozgalom
časový rozsah	za + A opraviť za deň naučiť sa za rok	postpozícia alatt megjavitani egy nap alatt megtanulni egy év alatt
zaujímanie interlokalizačnej pozície	medzi + A Bylinkárka vzala rastliny medzi prsty. medzi domy	postpozícia közé Ujjai közé vette a gyógynövényeket házak közé
prekonávanie priestoru, smerovanie z jednej strany na druhú alebo umiestnenie ponad objekt	cez + A pozeráť cez okno posielat cez internet preskočiť cez múr prehodiť šatku cez plece prejsť cez cestu	postpozícia át / keresztül nézni az ablakon át interet en (keresztül) küldeni át ugrani a falon át dobni a kendőt a vállon keresztül / át menni az úton Aj slovesná predpona!
miesto zásahu až po krajnú hranicu deja	po +A po okno po stôl po stenu po skriňu	terminativus -ig ablak ig asztal ig fal ig szekrény ig Vytvára dvojicu slov typu az asztal tól az ablak ig , v ktorých prvý člen možno chápať ako východisko a druhý ako koncovú hranicu.
príčina alebo účel deja	po +A (ísť) po drevo po syna po lieky po kvety	causalis-finalis -ért fá ért (megy) gyerek ért gyógyszer ért virágok ért
časový kontakt deja, časový interval, ktorý uplynie od istého času	o + A o päť minút o päť mesiacov o päť rokov o hodinu	časová postpozícia múlva öt perc múlva öt hónap múlva öt év múlva egy óra múlva
v priebehu niečoho	za + A (postavil dom) za dva roky	časová postpozícia alatt két év alatt (felépítette a házat)
v čase trvania niečoho	cez + A cez prestávku pracovať cez noc	časová postpozícia alatt szünet alatt egész éjen át / éjjel dolgozni
časový bod	v + A v deň volieb	superessivus -n a válszátások napjá n
príčina, dôvod	pre + A pre chorobu (zatvorené) pre (rôzne) príčiny chovať pre kožušinu druhotnými predložkami následkom niečoho v dôsledku niečoho	postpozícia miatt betegség miatt (zárva) különböző okok miatt prípona -ért szórmé ért tenyészt novšími postpozíciámi ennek következtében ennél fogva

Akuzatív v maďarčine – na rozdiel od slovenčiny – má iba tie funkcie, ktoré zastupuje bezpredložkový A v slk. Znamená to, že A v maď. nemá sémantické funkcie ako cieľ pohybu, prekonanie vzdialenosti, pohyb k cieľu, uskutočňovanie v čase, uplynulý čas a pod., tieto funkcie sa vyjadrujú inými pádmami. V maďarčine sa významy slovenských predložkových pádov vyjadrujú samostatnými sufixmi. V tomto ohľade sa maďarčina približuje k tzv. „nepádovým“ jazykom, ktoré nedostatok flexie kompenzujú predložkami (SZABÓMIHÁLYOVÁ 1989 s. 480).

1.4.1.3 Datív

Datív je pádom perspektívnej, čiastkovej účasti deja na pomenovanom jave. To, čo je pomenované datívom, je vo výhlade, v perspektíve deja, napr.: *písať list mame*.

V maď. D a G splývali (ako napr. aj v arménčine a v buhlarčine, porov. SKALIČKA 1935 s. 50), formálne sa vyjadrujú sufixom *-nak/-nek* pádu *dativus-genitivus*. Prípona *-nak/-nek* pôvodne označovala smerovú pozíciu (*észak|nak* – smerom *na sever*), dnes však už pomenúva neaktívneho účastníka deja, napr.: *ezt apá|nak vettem – kúpila som to otc|ovi*.

Prípona *-nak/-nek* má dve funkcie:

PU účastníka (részeshatározó): V tomto prípade je povinná zhoda v čísle medzi obsahovým vlastníkom a vlastníctvom:

Ilonának ráncos az arca. – Helena má vráskavú tvár.

Adtam enni a tyúkoknak. – Dal som jesť sliepkam.

Visszavettem apámnak a könyvét. – Vrátil som otcovi jeho knihu. Komu?

Posesívna prívlastková konštrukcia: nie je zhoda v čísle medzi obsahovým a významovým vlastníkom a je možné vynechať *-nak/-nek*:

Egy kicsit ráhajoltam Ilona(-ának a) kezére. – Sklonil som sa Helene na ruku. slk. G

Elég nagy a tyúkok(nak az) udvara. – Sliepky majú dosť veľký dvor.

Visszavettem apám(nak a) könyvét. – Vrátil som otcovu knihu.

(BUZÁSSYOVÁ 1981 s. 91–97, KIEFER 2006 s. 133)

Pri vlastníka sme mohli pozorovať určitý člen, lebo vlastník je determinantom: vyžaduje aj určité (predmetové) časovanie:

Keressük a kutya gazdáját.

**Keresünk egy kutya gazdáját.*

Keresünk egy gazdát a kutyának.

Tabuľka č. 10 Najdôležitejšie funkcie datívu s ekvivalentmi v maďarčine

funkcia/vzťah/význam	slovenčina	maďarčina
intenčný D	<i>napísať list otcovi</i> <i>podávať klobúk otcovi</i> <i>darovať cukríky deťom</i>	dativus-genitivus -nak/-nek <i>apá nak</i> <i>gyerekek nek</i>
príslovkové určenie zreteľa	<i>Márii bolo všetko jasné.</i>	dativus-genitivus -nak/-nek
adnominálny D	<i>blahoželanie novomanželom</i> <i>prispôsobovanie sa</i> <i>životným podmienkam</i>	dativus-genitivus -nak/-nek, -hoz/-hez/-höz <i>jókívánság vmihez/ vkinek</i>
D nezávislý od intencie a valencie slovesa	<i>primerané veku žiakov</i>	dativus-genitivus -nak/-nek <i>a diákok korának megfelelő</i>
nepriamy predmet	<i>pomáhať priateľovi</i> <i>ďakovať recenzentovi</i>	dativus-genitivus -nak/-nek <i>segít a barát nak</i> <i>köszönetet mond vkinek</i>
(ne)prospechový D podstatných mien pomenujúcich živé bytosti, ktoré sú schopné pociťovať dôsledky deja	<i>urobiť Jankovi bič</i> <i>hľadať výprave sprievodcu</i> <i>postaviť pomník padlým</i> <i>uplieť synovi sveter</i> <i>Moja dcérka mi upratala izbu.</i>	dativus-genitivus -nak/-nek polysémia: <i>A kislányom kitakarította</i> <i>a szobámat. (moju izbu)</i> <i>A kislányom kitakarította nekem</i> <i>a szobát. (pre mňa izbu)</i>
posesívny D sa syntakticky neodlišuje od prospechového datívu, rozdiel je medzi nimi sémantický (BUZÁSSYOVÁ 1979 s. 321) Posesívny datív môže byť vyjadrený osobným zámenom, subst. alebo D zvratného zámena. O variabilnosti posesívnych konštrukcií píše podrobnejšie SZABÓMIHÁLYOVÁ (2010. s. 287–292). O subjektívnom použití zvratného si pozri kpt. III. 1.2.1.2.2 C, D.	<i>otec mu zomrel</i> <i>uši jej očerveneli</i> <i>brat mu je vojacom</i> <i>on mi je priateľom</i> <i>strelil im do hlavy</i> <i>potlapkala Zoltánovi plecía</i> <i>pobozkala mu tvár</i> <i>stálo mi to v ceste</i> <i>umýva si ruky</i> <i>naprával si šál</i> <i>čakám si ženu</i>	posesívny sufix na názve vlastného predmetu <i>meghalt az ap ja</i> <i>vörösödtek a fü ei</i> <i>a báty ja katona</i> <i>ő neke m barát om</i> Zámeno <i>neki, nekem</i> vyjadruje dôraz alebo je vplyvom slk. na maď. alternujúci A/L <i>fejbe lőtte őket</i> <i>megveregette Zoltán</i> <i>vállá t/váll on veregette</i> <i>megcsókolta az</i> <i>arcá t/arc on csókolta</i> <i>utam ban állt</i> <i>megmossa a kezé t</i> <i>a sáljá t igazgatta</i> <i>várom a feleségem t</i>
D príslušnosti a vlastníka	<i>stratíť sestre knihu</i> <i>poznať niekomu otca i mamu</i> <i>rozbiť susedovi okno</i>	posesívna prípona <i>elveszti a nővére könyv é t</i> <i>ismeri az anyját és az ap ját is</i> <i>betöri a szomszéd ablak á t</i>
D sprostredkovaného zásahu	<i>nech je mu hanba</i> <i>jablone im bohato zarodili</i>	reflexívnosť: <i>szégyelljék magukat</i> posesívnosť: <i>sok almájuk termett</i>
stavový D	<i>odľahlo mu, chutí mu, ide mi</i> <i>o deti, záleží mi..., je mi jedno,</i> <i>dobro sa im žije, zle sa mu dýcha</i>	pozri slovesné väzby s D! Používanie zámena v D <i>nekem, neki je rozšírené</i> v maď. na Slovensku.
citové a kontaktové pragmatické funkcie D	<i>To ti je poriadok!</i> <i>Taká si mi pekná!</i> <i>Idem ti ráno do roboty...</i> <i>To vám bola zábava!</i> <i>Aby si nám bol pekný!</i> <i>Stojíš mi na nohe!</i>	V štandardnej maď. sa vyjadruje časticami: <i>ez</i> <i>aztán a rend, az ám a mulatság.</i> Používanie zámena v D je interferenčným vplyvom slk. na maď.: <i>ez nek tek jó buli</i> <i>volt, te nekem nagyon szép vagy</i>

Predložkový D

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
smerovanie k objektu vyjadrenie dynamického vzťahu, ale bez kontaktu, približovanie sa v priestore	k + D ísť k lekárovi, k rodičom, k priateľovi	allativus -hoz/-hez/-höz orvos hoz, szülő k höz, barát hoz megy
účel	k + D blahoželat' k úspechom byť úprimný k deťom	allativus -hoz/-hez/-höz gratulálni a siker hez őszinte a gyerekek hez
časový význam	k + D k 1. máju	terminativus -ig május 1-ig Interferenčný jav pod vplyvom slk.: május 1-hez
nepriateľská, prípadne bojovná činnosť, ale aj účel, cieľ na dosiahnutie alebo odstránenie niečoho	proti + D (bojovať) proti sebe proti kašľu proti zákonu	postpozícia ellen egymás ellen (harcolnak) köhögés ellen törvény ellen
smerovanie k niekomu / niečomu	proti + D hlavou proti múru	dativus-genitivus -nak/-nek fejvel a falnak
umiestnenie na opačnej strane, smerovanie na opačnú stranu	proti + D stáť proti sebe pozerat' sa proti sebe	postpozícia szembe(n) egymással szemben állnak egymással szembe nézni
porovnanie	proti + D byť proti svojmu bratovi mladý	a bátyj hoz képest fiatal
prospech	kvôli + D prísť kvôli kontrole	postpozícia végett ellenőrzés végett jön

V intencnom význame 'účasť na dejí' má slk. a maď. D spoločné vetotvorné funkcie. Ako syntaktický pád je D zastúpený v oboch jazykoch, JOS sémantickej zložky 'niekomu' je primárnou funkciou. Situáciu komplikujú dva faktory:

1. predložkové funkcie D vyjadrujúce priestorový význam;
2. posesívnosť ako osobitná kategória v maď.

1.4.1.X Posesívnosť v slovenčine a v maďarčine

Exkurz o privlastňovaní je odôvodnený tým, že tento vzťah je vyjadrený v slovenčine v rámci systému pádov, kým v maďarčine ide o osobitnú gramatickú kategóriu. WALS (kpt. 117) uvádza rôzne možnosti vyjadrovania posesívnosti v jazykoch sveta, ako napr. pre nás cudziu inštrumentálnu posesívnosť typu človek s klobúkom alebo odcudziteľnosť ako gramaticky vyjadrený aspekt posesívnej konštrukcie v iných jazykoch. Maoriovia a Polynézania kategorizujú privlastňovanie podľa toho, či sú privlastnené substantíva neodcudziteľné (napr. časti tela) alebo môžu ľahko zmeniť majiteľa (napr. košík, ryba) (KRUPA 1990 s. 130–131). Vlastník môže byť v rôznych jazykoch obsahový alebo gramatický. V slovenčine je vlastník gramaticky signalizovaný, v maď. je vlastník v N, vlastníctvo je označené znakom posesívnosti. Podľa BUZÁSSYOVEJ (1979 s. 321–327, 1980 s. 261–280, 1981 s. 87–104), SZABÓMIHÁLYOVEJ (2010 s. 287–292)

a CHOMOVEJ (2008 s. 239–240) maďarčina a slovenčina si „vyberajú“ z rôznych možností vyjadrovania privlastňovacieho vzťahu takto:

Privlastňovací vzťah vyjadruje v slovenčine:

- G podstatného mena (adnominálny G), napr.: plocha záhrady;
- privlastňovacie prídavné meno²⁴, napr.: otcova rola;
- privlastňovacie zámeno²⁵, napr.: moja ceruzka;
- G osobného zámena, napr.: jeho popolník;
- D osobného zámena, napr.: srdce mu puklo;
- opytovacie zámeno, napr.: či syn?
- Predikatívne privlastňovanie slovesom *mat'* (v maďarčine, ale ani v ruštine, neexistuje), napr.: mám súhlas. Miesto toho je v maď. nominálna veta (SKALIČKA 1935 s. 87) alebo existenčné vyjadrovanie posesívnosti: *neki van*, v ruštine je v tejto úlohe lokatívna posesívnosť: *u menjá jest*.

Privlastňovací vzťah vyjadruje v maďarčine:

- nezhodný (privlastňovací) atribút (posesívna prívlastková syntagma), napr.: *a ház(nak az) ablaka* 'ten dom okno|mu' = okno domu, *az én bátyám* 'ten ja brat|môj' = môj brat;
- privlastňovacie zámeno, napr.: *enyém, tiéd* 'môj, tvoj';
- privlastňovacia osobná prípona (v slovenčine neexistuje), napr.: *az én házam* 'môj dom';
- znak posesívnosti, napr.: *almáé* 'jablkové';
- posesívny D, napr.: *Kinek lesz hibátlan a munkája?* 'Čia práca bude bezchybná?' D je posesívny, ak je možné transformovať na atributívnu konštrukciu s privlastňovacím zámenom alebo privlastňovacím prídavným menom;
- opytovacie zámeno, napr.: *Kinek a fia?* 'Čí syn?'

BUZÁSSYOVÁ (1980 s. 262) vymedzuje širší a užší rozsah posesívnosti s plynulým prechodom a s odlišnou frekvenciou používania v maďarčine a v slovenčine:

1. užší rozsah posesívnosti: vyjadrovanie majetníctva, vlastníctva, privlastňovania;
2. širšia, inherentná posesívnosť: vyjadrovanie prináležitosti. Maď. to vyjadruje častejšie: *fáj a fejem* 'moja hlava bolí' = bolí ma hlava, *tudtomra adja* 'dáva na moje vedomie' = dáva mi na vedomie, *megiszom a kávémat* 'vypijem svoju kávu' = vypijem si kávu;
3. záujem, zainteresovanosť, prospechovosť: *otec mi leží* – citlivosť datívu sa častejšie využíva v slk. oproti neutrálnemu *môj otec leží*. Posesívnym D sa často vyjadrujú časti tela a odevu a iných vecí patriacich osobe (*oči mu leskli*,

²⁴ Podrobnejšie v kpt. II. 2.1.

²⁵ Podrobnejšie v kpt. II. 4.1.1.

sukňa jej pristane), príbuzenské a priateľské vzťahy (matka sa jej vyzdravela), dejové názvy (krok mu dunel). V slovenčine sa v predikatívnych konštrukciách uplatňuje skôr posesívnosť ako zainteresovanosť, kým v maď. skôr posesívnosť ako príslušnosť.

Posesívnosť je v prvom rade sémantickou kategóriou. Je možné vydeliť ďalšie odtiene jej vzťahu s opretím sa o mimojazykovú skutočnosť (CHOMOVÁ 2008 s. 237-238).

„Vlastnícky vzťah je elementárnym spoločenským vzťahom opierajúcim sa o myšlienkový proces človeka, o vnímanie a uvedomenie si celého okolitého sveta a vzájomných vzťahov v ňom. Kategória posesívnosti ako jazyková kategória vyjadruje jeden z vývinovo prvotných a základných sociálnych vzťahov, ktoré si ľudstvo vo svojej genéze vytvorilo. Posesívnosť je motivovaná vzťahom istej substancie (posesor) k inej substancii (posesum) a charakterizuje sa ako obsahovo-sémantická kategória vymedziteľná zámenom čí“ (CHOMOVÁ 2008 s. 234).

Jazykový obraz posesívnosti je preto možné umiestniť vymedziť medzi sémantikou pádov D a G, avšak vyjadrenie privlastňovacieho vzťahu je v maďarčine mimo gramatickej kategórie pádu, rieši sa privlastňovacou osobnou príponou (v úlohe slk. privlastňovacieho zámena) a znakom posesívnosti (v úlohe slk. G), podľa nasledovného algoritmu sufixácie:

sg.: koreň + znak posesívnosti + privlastňovacia osobná prípona v zhode s osobou vlastníka (totožná s osobnou príponou slovesa), napr.:

az állam hajó|ja|Ø - loď štátu

nev|e|m - moje meno

pl.: koreň + znak posesívnosti + znak pl. + privlastňovacia osobná prípona, napr.:

az én hajó|Ø|i|m - moje lode

a növények nev|e|i|Ø - mená rastlín

Ekvivalentom týchto konštrukcií je v slk. G, ďalej sa venujeme tomuto pádu.

1.4.1.4. Genitív

Genitív poukazuje na to, že k jednému substantívnemu pojmu je priradený iný substantívny pojem. Pád **obmedzenej účasti deja** na pomenovanom jave. To, čo je pomenované genitívom, je dejom zasiahnuté v istej miere.

Genitív sa v maď. nepokladá za samostatný pád. Jeho funkcie preberajú iné pády, kompozitá, resp. privlastňovanie je v maďarčine vyjadrené privlastňovacími príponami na privlastňovanom objekte (a tanító autója 'učiteľ auto poss.') alebo datívom (a tanítónak az autója 'učiteľ D auto poss.') (VAŇKO IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 57-58), kým v slovenčine má primárnu funkciu pád prívlastku (VAŇKO IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 39).

Tabuľka č. 11 Najdôležitejšie funkcie genitívu s maďarskými ekvivalentmi

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
adnominálny G ako „redukcia“ predpokladanej prívlastkovej vety s predikátom mať	adnominálny G vlastník je v G	vlastník je v nominatíve, possesum má posesívnu príponu, ktorá zastupuje aj slk. zámeno
privlastňovanie v širšom zmysle	záhrada nášho suseda kancelária dekana našej fakulty strecha domu trest smrti	szomszédunk kert je karunk dékán jáj nak irodál ja a ház tete je kompozícia: halálbüntetés
agens	adnominálny G let vtákov	subjekt je v nominatíve, possesum má posesívnu príponu madarak repülés je
nositeľ vlastní	adnominálny G sila argumentov krása našich hôr	vlastník je v nominatíve, possesum má posesívnu príponu érvék ere je hegyeink szépség je
vlastnosť	adnominálny G chlap vysokej postavy slovo cudzieho pôvodu	nezhodný prívlastok v N magas férfi idegen szó
vzťah časti k celku	adnominálny G člen strany strecha domu	kompozícia párttag háztető
paciens	adnominálny G výstavba bytov vypožičiavanie kníh	kompozícia lakásépítés könyvkölcsönzés
G vyjadrujúci kvantitu	adnominálny G kopa ľudí vrece zemiakov	takáto konštrukcia v maď. nie je, vyjadruje sa N-om. rakás ember, egy zsák krumpli
partitívny G	prilej mlieka, nanosil dreva, napi sa čaju, nakúpiť niečoho nasadalo prachu, pribudlo rýb kúpiť z malín, naliať (z) vína, odkrojiť chleba	bez partitívneho významu: A -t önts tejet, behordta a fát, igyál teát, bevásárolni vmit N: leült a por, több hal lett s partitívnym významom: -ból málnából venni, borból önteni, vágny a kenyérből
pri počítateľných predmetoch G vyjadruje bližšie neurčené množstvo	nazbierať hrúbou napieť koláčov	A -t gombát szed kalácsot süt
záporový G	nepovedal ani slova nebolo mlieka ustálené spojenia: memám ani groša nemá to konca-kraja memám pokoja	A alebo N + negačná častica egy szó t sem szó lt, nem volt tej privlastňovacia konštrukcia egy vasam sincs nincs széle-hossza nincs nyugtom
valenčné rozvíjanie adjektív	byť si vedomý niečoho	dativus-genitivus -nak tudatában van vminek
intenčný G	dovolávať sa pravdy	possessívna prípona + A -t eléri az igazát
v pozícii predmetu pri predikatívach je valenčným doplnením aj niekoľkých obsahových prísloviek a jednočlenných viet	Bolo mi jej ľúto.	takáto konštrukcia v maď. nie je sajnáltam őt 'tutoval som ho'
príslovkové určenie času	stalo sa to minulej jesene	instrumentalis-comitativus alebo superessivus v časovom význame: múlt ősz szel történt / múlt ősz ön történt

Predložkový G

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
smerovanie dovnútra, uskutočňovanie kontaktu deja s vnútrom objektu, vznik priestorového kontaktu	do + G (lahnúť si) do postele do obchodu (písať) do zošita (vojsť) do domu do Viedne (skočiť) do vody	illativus -ba / -be ágy ba (befekszik) bolt ba füzet be (ír) ház ba (bemegy) Bécs be víz be (ugrik)
vertikálny pohyb	do + G liezť do kopca	sublativus -ra, / -re hegy re mászni
časový význam	do + G spať do rána bdiť do noci	terminativus -ig reggel ig aludni éjjel ig virrasztani
hranica miesta	do + G umytť sa do pása	terminativus -ig derék ig megmosakodni
cieľ deja	do + G dať auto do opravy	illativus -ba / -be szerviz be adni az autót
rušenie kontaktu deja s povrchom objektu	z + G zostúpim z chodníku zo stromu zo zeme z prízemia	delativus -ról / -ről lelépek a járdá ról fá ról föld ról földszint ról
pôvod	z + G Plot je z dreva. – plot z dreva Cesto je z múky. – cesto z múky	elativus -ból / -ből a slovotvorné prostriedky A kerítés fá ból van. – fakerítés A tészta liszt ból van. – lisztes tészta
prostriedok deja	z + G vystreliť z pušky napiť sa z fľaše	elativus -ból / -ből puskák ból lóni palack ból inni
relatívny superlatív	z + G on je najlepší z triedy najlepší z triedy	elativus -ból / -ből az osztály ból ő a legjobb alebo prívlastňovací vzťah: az osztály legjobb ja
spôsob	z + G utekať z celej sily	elativus -ból / -ből teljes erejé ből futni
rušenie kontaktu deja s vnútrom objektu, smerovanie z dnu von Predložka z nepodáva bližšiu špecifikáciu podporovanú pádom.	z + G vystúpiť z auta z obchodu z domu zo školy z knihy z kina	elativus -ból / -ből kiszáll az autób ból bolt ból ház ból iskolá ból könyv ból mozil ból V maďarčine sa kontakt s priestorom jasne rozlišuje, napr.: kiveszem a könyvet a fiók ból – vyberiem knihu zo zásuvk y , leveszem a könyvet a polc ról – zoberiem knihu z polic e .

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
rušenie pozície v blízkosti objektu, vyjadrovanie priestorového východiska	od + G idem od lekára od okna od stola od priateľa	ablativus -tól / -től az orvos tól jövök ablak tól asztal tól barát tól
plynutie času ohraničeného začiatkom deja, vyjadrovanie časového východiska	od + G od pondelka od novembra od istého času od včerajška / odvčera	ablativus -tól / -től hétfőtől časová postpozícia óta november óta egy idő óta tegnap óta
príčina	od + G spievať od radosti plakať od bolesti	ablativus -tól / -től énekelni az örömtől sírni a fájdalom tól
účel	od + G od smädu od prechladnutia	ablativus -tól / -től szomjúságtól megfázás tól
preibeh času	počas + G počas prestávky	časová postpozícia alatt szünet alatt
nedostatok niečoho, neprítomnosť sociatívnosti	bez + G bez priateľov bez peňazí bez pomoci	postpozícia nélkül barátok nélkül pénz nélkül segítség nélkül
spôsob, miera, zreteľ	podľa + G podľa návodu podľa možnosti podľa mňa	postpozícia szerint az utasítás szerint lehetőség szerint szerint em postpozícia + prívlastňovacia prípona
vyjadrenie sociatívnej pozície u osobných objektov	u + G boli sme u Kováčovcov u lekára u rodičov	adessivus -nál / -nél Kovácsék nál voltunk orvos nál szülők nél

Slovenský G vyjadruje príslušnosť, prameň, cieľ niečoho, majetok, kvantifikáciu, porovnanie, časť celého (partitívny G, WIEZRBICKA 1988 s. 438–440) → časový úsek, referenčný bod v priestore → referenčný bod v čase, približný čas, bod, z ktorého vychádza pohyb → začiatok deja, cieľ pohybu → koniec deja. Maďarčina každú takúto sému vyjadruje osobitným pádom. Okrem tohto „rozptylu“ je najdôležitejším javom ovplyvňujúcim aj JOS neprítomnosť záporového a partitívneho G.

Partitívny G ustupuje aj v slk., jeho miesto preberá A, jeho význam sa zúžil na prípady, keď zdôrazňujeme množstvo, napr.: ponuknúť trochu vína; pridať ešte piesku. A sa používa ak zdôrazňujeme druh v protiklade inému druhu, napr.: ponuknúť víno, nie pálenku; pridať piesok, nie vápno (ORAVEC 1967 s. 105). V maď. sa tento sémantický rozdiel uplatňuje použitím prípony -ból / -ből, napr.: a könyvekből hozz magaddal – dones so sebou z kníh, egy fiú a házból – chlapec z domu. Vzťah časti a celku vyjadruje maď. aj pomocou stupňovania prídavných mien,

napr.: *egyike a legjobb szakácsoknak/a szakácsok legjobbika* – jeden z najlepších kuchárov/najlepší z kuchárov (HEGEDŰS 2004 s. 182).

Adnominálne významy G sú v maď. často vyjadrené kompozitami, ktorých slovotvorný význam je posesívny. Maďarským ekvivalentom predložkového G sú pády vyjadrujúce príslovkové vzťahy miesta a času. Predložkový G je spolu s ostatnými predložkovými pádmami súčasťou ternárneho lokalizačného systému zobrazeného v tabuľke č. 14.

Paralelným javom transnumerizácie je neutralizácia pádu pri preberaní. Genitívne tvary niektorých slov slovanského pôvodu prebrala maď. ako N, napr.: bulharská mena *Lev* má nad 5 G pl. *Leva* – v maď. sa tento tvar vyskytuje ako N sg.: *Leva*. Názov poľského seriálu *Dobrodružství Lolka a Bolka* (N: *Lolek, Bolek*) sa tiež realizuje v maď. ako N: *Lolka és Bolka kalandjai*. Posilňuje to i medzijazyková homonymia sufixu *-ka*, ktorý má v maď. deminutívny význam ale hlavne neexistencia takej funkcie G v maď.

1.4.1.5 Lokál

Lokál nemôže zaujímať vo vete ani jednu z centrálnych pozícií, vyjadruje však lokalizáciu v priestore a čase. Vždy stojí s predložkami, pomocou nich spresňuje vyjadrovanie okolnosti deja, napr.: *sedel na stanici, vrátil sa o šiestej, stretneme sa po/o šiestej*.

Nezúčastňuje sa na intencnej štruktúre. Nie je to pád v plnom zmysle slova, lebo bez predložky nemôže vyjadriť vzťah k slovesu. Vyjadruje len príslovkové vzťahy, syntaktickú funkciu predmetovú má zriedkavo, iba v spojení s predložkou *o*, napr.: *hovoríť, mlčať o niečom* a s predložkou *po*, napr.: *dať deťom po koláči*.

Lokalizačné významy sú jasne vydeliteľné a stoja sémanticky blízko k JOS v maďarčine. Lokál aj inštrumentál sú na okraji pádového systému slovenského jazyka, a práve preto sú bližšie k sémantickým pádom v maď. Pravda, nemálo priestorových funkcií majú aj predložkový G, D, A aj I, ako to uvidíme v tabuľke č. 14. Účasť iných pádov na vyjadrovaní priestorových vzťahov obmedzuje platnosť zjednodušenej rovnice lokál = priestor.

Dynamickú a statickú lokalizačnú príponu zemepisných názvov v maď. ovplyvňuje egocentrický prístup, čo je podľa JOS Maďarov cudzie, má príponu *-ban/-ben, -ba/-be*. Odlišné prípony zahraničných a vnútroštátnych lokalít podrobnejšie opisujú HEGEDŰS (2004 s. 159–160) a SZILÁGYI N. (1996 s. 28). Por. vplyv tvaru *na Slovensku* na používanie väzby *Szlovákiaán* (maď. na Slovensku) ↔ *Szlovákiaában* (štandardná maď.).

Tabuľka č. 12 Najdôležitejšie funkcie lokálu s ekvivalentmi v maďarčine

funkcia / vzťah / význam	slovenčina	maďarčina
statický kontakt deja s vnútrom objektu, lokalizácia vo vnútri	v + L <i>ležať v posteli</i> <i>v obchode</i> <i>(hľadať niečo) v zošite</i> <i>v dome</i> <i>v izbe</i> <i>v meste</i> <i>(nájsť niečo) vo vode</i>	inessivus -ban/-ben <i>ágy ban</i> fekszik <i>bolt ban</i> <i>fűzet ben</i> (keres vmit) <i>ház ban</i> <i>szobá ban</i> <i>város ban</i> <i>víz ben</i> (talál vmit)
temporálny význam	v + L <i>v detstve</i> <i>v 19. storočí</i>	inessivus -ban/-ben <i>gyerekkor ban</i> <i>a XIX. század ban</i>
prechod medzi na a v	<i>bývať na dedine</i> ~ <i>bývať v dedine</i> <i>bývať v Maďarsku</i> ~ <i>na Slovensku</i> <i>v Miškovci, v Debrecíne</i>	<i>falu n lakik</i> ~ <i>a falu ban lakik</i> <i>Magyarország on lakik</i> ~ <i>Szlovákia ban lakik</i> <i>Miskolc on</i> ~ <i>Debrecen ben</i>
lokalizácia, trvanie kontaktu deja s povrchom objektu	na + L <i>na poschodí</i> <i>na strome</i> <i>na zemi</i> <i>na chodníku</i> <i>na knihe</i> <i>na lavici</i> <i>na terase</i> <i>na námestí</i>	superessivus -n/-on/-en/-ön <i>emelet en</i> <i>fá n</i> <i>föld ön</i> <i>járdá n</i> <i>könyv ön</i> <i>pad on</i> <i>terasz on</i> <i>tér en</i>
časový význam	na + L <i>na konci roka</i>	superessivus -n/-on/-en/-ön <i>év végé n</i>
prostriedok deja	na + L <i>hrať na gitare</i>	superessivus -n/-on/-en/-ön <i>gítáron</i> játszani
pozícia v blízkosti objektu	pri + L <i>pri obchode</i> <i>pri stene</i> <i>pri dome</i> <i>pri nemocnici</i>	adessivus -nál/-nél <i>bolt nál</i> <i>fal nál</i> <i>ház nál</i> <i>kórház nál</i>
zreteľ	pri + L <i>pri ovocí je dôležitá chuť</i>	postpozícia esetében <i>a gyümölcs esetében</i> fontos az íz
časový bod	pri + L <i>pri práci</i> <i>pri behu</i>	postpozícia közben <i>munka közben</i> <i>futás közben</i>
časový bod	o + L <i>začínať o ôsmej</i> <i>končiť o polnoci</i>	sufix -kor je v prechodnej oblasti medzi derivačnými a gramatickými morfémmi. <i>nyolc kor</i> kezdeni <i>éjfél kor</i> végezni
časový význam 'po uplynutí niečoho, v čase trvania niečoho'	po + L <i>po svadbe</i> <i>po desiatej (hodine)</i>	postpozícia után <i>esküvő után</i> <i>tíz (óra) után</i>

1.4.1.6 Inštrumentál

Pád prechodnej (transgresívnej) účasti. Tým, čo je pomenované inštrumentálom, prechádza dej:

- **okolnostný I**, napr.: *prejsť tunelom – átmegy az alagúton, cesta lesom – erdei út, dívať sa kľúčovou dierkou – átnéz a kuleslyukon, vyhodíš ho oknom – kidobod az ablakon, vráti sa dvermi – visszatér az ajtón, tým okamihom – abban a szempillantásban, zajtrajším dňom – a holnapi nappal kezdődően*
- **kvalifikačný I, I spôsobu**, napr.: *hovoril silným hlasom – hangosan beszélt*
- **I miery**, napr.: *postupovať slimačím krokom – csigatempóban halad*
- **I pôvodcu**, napr.: *chránené zákonom – törvény által védett, strážený vojakmi – katonákkal őrzött*
- **I príčiny**, napr.: *jačať strachom – ordít a félelemtől, triasť sa zimou – rázza a hideg*
- **I zreteľa**, napr.: *príkladný životom – példás életű, úplný počtom – teljes számú, pôvodom Nemeč – német származású*
- **intenčný I**, napr.: *krčiť plecami – vállat von*
- **adnominálny I**, napr.: *prechádzky lesom – erdei séta, robota motykou – kapálás, krádež vlámaním – betöréses lopás*
- **menná časť slovesno-menného prísudku**, napr.: *brat je vojakom – bátyám katona, byť nástrojom – eszköze vminek, byť hlavným mestom – fővárosa vminek, stať sa niečím – vmivé válik*

Uvedené funkcie inštrumentálu (okrem dvoch zvýraznených príkladov *strážený vojakmi – katonákkal őrzött, zajtrajším dňom – a holnapi nappal kezdődően*) maďarčina nemá²⁶, inštrumentál v maďarskom jazyku má zúženú funkciu na pád **instrumentalis-comitativus**, ktorý vyjadruje príslovkové určenie prostriedku/nástroja, pri tranzitívnych slovesách, napr.: *cestovať autobusom, zaoberať sa úlohou, písať perom, naplniť pohár medom, ulica je vydláždená kockami*, a to sufixom **-val/-vel** (kivel, mivel? – /s/ kým, /s/ čím?):

„anyá|**val** – s mam|**ou**
fiú|**val** – s chlapc|**om**
gyertyá|**val** (világít) – (svietiť) sviečk|**ou**
Kati|**val** – s Katk|**ou**
busz|**szal** (utazik) – (cestovať) autobus|**om**
lányok|**kal** – s dievčat|**ami**
rendőr|**rel** – s policajt|**om**
szomszéd|**dal** – so sused|**om**
tanár|**ral** – s učiteľ|**om**
vendégek|**kel** – s host|**ami**

26 Pozri pri slovesnej väzbe s inštrumentálom, kpt. III. 1.1.4.

Pádovou príponou **-val/-vel** sa v maďarčine vyjadruje v prvom rade sociatívnosť. V tomto význame je jej slovenským ekvivalentom predložka *s*, ktorá sa viaže len s inštrumentálom a vyjadruje iný vzťah ako priestorový, napr.: *Kati|**val** utazik – cestovať s Katk|**ou***, pričom sa tento vzťah dá približne charakterizovať výrazmi ako spoluúčasť, sprievodná účasť. Prípona **-val/-vel** však v maďarčine môže zodpovedať aj slovenskému holému inštrumentálu, napr.: *busz|**szal** utazik – cestovať autobus|**om***, v tom prípade označuje iba vzťah prostriedku a konateľa deja. Ak príponu **-val/-vel** pripájame k podstatným menám zakončeným na spoluhlásku, príponová spoluhláska **-v-** sa asimiluje, napr.: *vonat + -val → vonat|**tal***” (MISADOVÁ 2011 s. 95–96).

Pri **I** sa vplyvom maďarčiny často používajú pred každým **I** predložky *s, so*. Vytvára sa sémantická analógia medzi maď. príponou **-val/-vel** a slk. predložkou *s*. Je to analogický prenos maďarského sufixu **-val/-vel**, napr.:

**Naplň flašu s vodou!* ↔ *Naplň flašu vodou!*

**S čím sa zaoberáš?* ↔ *Čím sa zaoberáš?*

**Natrela chlieb s masťou.* ↔ *Natrela chlieb masťou.*

**Môžete prísť aj s autobusom.* ↔ *Môžete prísť aj autobusom.*

(porov. SZABÓMIHÁLYOVÁ 1989 s. 491)

„Sú však slovesá, pri ktorých **I** s predložkou *s, so* je na mieste, napr.: *stretávať sa (stretnúť sa) s kým, s čím; dohodnúť sa s kým; zmierniť sa s kým, s čím*. Predložka *s, so* vyjadruje, že činiteľ koná činnosť spolu s druhým činiteľom: *Péter naponta találkozik Marival. = Peter sa denne stretáva s Markou*. Ale vo vete *Peter naplnil poháriky likérom* nejde o to, že Peter a likér spolu naplnili poháriky, ale že Peter ako činiteľ pri plnení pohárikov použil likér ako prostriedok, nástroj činnosti. V slovenčine na rozdiel od maď. (**-val/-vel**) predložka *s, so* sa používa obyčajne len na vyjadrenie spoločnej akcie, na označenie spoločníka, ale nie na vyjadrenie nástroja či prostriedku. Rozdielnosť prostého **I** s predložkou jasne ukazujú aj tieto príklady:

S tebou nehovorím. = **Veled** nem beszélek, nem állok szóba.

Nehovorím **tým jazykom**. = **Azon a nyelven** nem beszélek.

Peter na hranici musel stáť **s autom** v rade pol dňa. = Péter a határon fél napig állt sorba **az autójával**.

Peter neprišiel k nám **autom**, ale **autobusom**. = Péter nem **autóval**, hanem **autóbusszal** jött” (KRÁLIK 1997 s. 48).

Ďalšie predložkové spojenia s inštrumentálom uvádzame nižšie, pri porovnávaní vyjadrenia priestorových vzťahov v tabuľke č. 14.

Interferenčný vplyv, dynamika a variantnosť sa objavujú aj pri používaní predložiek. MANDELÍKOVÁ (2016 s. 142) sa sústreďuje na používanie predložiek z aspektu jazykovej kultúry, predovšetkým pod vplyvom češtiny:

Tabuľka č. 13 Interferenčný vplyv a variantnosť pri používaní predložiek

interferenčný variant	spisovné používanie
stáť u obloka	stáť pri obloku
byť u telefónu	byť pri telefóne
je za desať minút šesť	je o desať minút šesť
za účelom zvíťaziť	s cieľom zvíťaziť
vzhľadom k tomu	vzhľadom na to
byť pri riaditeľovi (v riaditeľni)	byť u riaditeľa (v riaditeľni)
ostať pri rodičoch (v rodičovskom dome)	ostať u rodičov (v rodičovskom dome)
k smrti unavený	na smrť unavený
cez naše sily	nad naše sily
cez desať eur	nad desať eur
kvôli chorobe	pre chorobu
ku podivu	na podiv

Podobný interferenčný vplyv sledujeme aj v slovensko-maďarskej relácii²⁷, napr.:

maď. na Slovensku	štandardná maď.
Az ajtó kártyára múködik. 'funguje na'	Az ajtó kártyá val múködik. I
buszra / ebédre / sörre menni 'íst na autobus / obed / pivo'	busz hoz / ebédelni / sörözni menni allativus 'k autobusu' / infinitív desubstantívneho slovesa obedovať / *pivovať
május 1-hez 'k 1. máju'	május 1- ig / május 1- re 'do 1. mája'
a régi Prior nak szembe 'oproti starému Prioru'	régi prior ral szembem I

1.4.2 Systém priestorových postpozícií a sufixov v maďarčine a ich slovenské ekvivalenty

Priestor je egocentrický. Egocentrické ukazovatele sú napr. v nemčine: *hin-, her-, herauf, hinab*, v slk. dialekte: *ta chodť, ta šiel*. Deiktické centrum sa označuje ukazovacími zámenami, deiktickými príslovkami (*tu, tam*) alebo slovesami pohybu.

V Strednej Amerike a v západnej Afrike sú jazyky, ktoré vyjadrujú pozíciu tzv. pozičnými podstatnými menami, ktoré sú gramatikalizované na úlohu predložiek (*v - brucho, za - chrbát, hore - nebo, dole - zem*) (POKORNÝ 2010 s. 250-252). Podobné gramatikalizačné procesy mali pádové prípony a postpozície v maďarčine a predložky v slovenčine.

²⁷ K tejto téme sa vrátíme v kpt. III. 1.1.4 v súvislosti s väzbou sloviess.

Vyjadrovanie priestoru je rozmanité a vyznačuje sa niekoľkými modelmi konceptualizácie sveta.²⁸ Základom vyjadrovania priestorových vzťahov napr. vo vete *Lampa je na stole*. sú:

- **figuratívny objekt** (určujeme jeho polohu): *lampa*
  - **vzťažný objekt** (ku ktorému určujeme jeho polohu): *stôl*
  - **deiktické centrum** (hľadisko pozorovateľa): miesto, odkiaľ pozorujeme.
- Sekundárnym vzťažným objektom môžu byť **vzdialenosť, kontakt, smer, dráha pohybu**.

K vyjadreniu dynamických zmien sa konfigurácia (poloha) medzi figuratívnym a vzťažným objektom kombinuje spôsobom smeru zmeny. V lokatívnych konštrukciách sa používa sponové sloveso (*byť*) alebo sloveso pozície (statické: *leží*, inchoatívne: *lahol si*, kauzatívne: *položil ho*) (KRUPA 1980 s. 84).

Kompatibilnosť slovesa so substantívom závisí od relačnej a referenčnej zložky významu. Tzv. figuratívnym objektom môžeme vyjadriť priestorové vzťahy, objekt, polohu a pohyb; vyjadrujeme ním pozíciu alebo orientáciu. Vzťažný objekt je objekt, ku ktorému polohu/pohyb určujeme; môže byť topologický alebo projektívny. Ďalším faktorom je deiktické centrum: hľadisko pozorovateľa, hovoriaceho. Napr. vo vete *Lampa je za stolom*. figuratívnym objektom je *lampa*, vzťažným objektom je *stôl* a deiktickým objektom je miesto, kde sa hovoriaci nachádza. Môže sa vyskytnúť aj sekundárny vzťažný objekt. Používaním týchto faktorov môžeme vytvoriť nekonečné množstvo variácií. Základná lokatívna konštrukcia je odpoveďou na otázku *kde?* (POKORNÝ 2010 s. 250).

MISADOVÁ (2011 s. 96-102) vychádza z konkrétnych príslovkových vzťahov, na prvom mieste sa zaoberá miestnymi vzťahmi. Jazykové prostriedky slúžiace na určenie miesta sa diferencujú podľa smeru pohybu, a to dvomi dynamickými vektormi (odpovedajúcimi na otázky *honnan?* 'odkiaľ?' a *hova?* 'kam?') a jedným statickým (odpovedá na otázku *hol?* 'kde?'). Ďalším činiteľom, ktorý určuje miestne vzťahy, je dimenzia priestoru, v ktorom sa osoba vykonávajúca činnosť alebo predmet nachádza. Na základe toho rozlišujeme vnútorné (*iskolá-ban* 'v škole'), povrchové (*asztalra* 'na stôl') a vonkajšie (*onnan* 'odtiaľ') miestne vzťahy. Pri určovaní miestnych vzťahov nesmieme zabudnúť na osobité formy vyjadrenia blízkosti a vzdialenosti, napr.: *ebbe/abba, erről/arról, ehhez/ahhoz* 'do toho, o tom, k tomu'.

Znázorňujeme to v tabuľke č. 14, ktorú sme vypracovali na základe zdrojov SKALIČKA 1935 s. 44, SZABÓMIHÁLYOVÁ 1989 s. 489, HEGEDŰS 2004 s. 70-81, 156, MISADOVÁ 2011 s. 90-98, PLÉH - LUKÁCS et al. 2014 s. 903, VAŇKO IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 59, ŠTÍCHA 2015 s. 618-648, MANDELÍKOVÁ 2016 s. 143-144.

²⁸ O vyjadrovaní smerovania deja slovesnými predponami pozri kpt. II. 1.2.3.

Tabuľka č. 14 Ternárne používanie pádových prípon, postpozícií a predložiek

lokalizácia / priestor	statickosť	dynamickosť (zaujatie pozície)	dynamickosť (rušenie pozície)
povrch	könyvön – na knihe terazon – na terase téren – na námestí utcán – na ulici slk. L	járdára – na chodník könyvre – na knihu slk. A	térről – z námestia utcaról – z ulice slk. G
lokalizácia vo vnútri trojrozmerného priestoru, nádoba	házban – v dome kertben – v záhrade várban – na hrade slk. L	kertbe – do záhrady lakásba – do bytu slk. G várba – na hrad slk. A	orvostól – od lekára üzlettől – od obchodu slk. G
lokalizácia v priestranstve, v inštitúcii	városban – v meste kollégiumban – na internáte maď. na Slovensku: internáton – interferenečný jav. utcán – na ulici állomás – na stanici slk. L	városba – do mesta slk. G kollégiumba – na internát utcará – na ulicu állomásra – na stanicu slk. A	városból – z mesta kollégiumból – z internátu utcaról – z ulice állomásról – zo stanice slk. G
susedstvo	orvosnál – u lekára szülőknél – u rodičov slk. G	orvoshoz – k lekárovi szülőkhöz – k rodičom slk. D	iskolából – zo školy könyvből – z knihy slk. G
zadná lokalizácia	asztal mögött – za stolom slk. I	asztal mögél – za stôl slk. A	asztal mögül – s poz a stola slk. G
predná lokalizácia	asztal előtt – pred stolom slk. I	asztal elé – pred stôl slk. A	asztal elől – s pred stola slk. G
spodná lokalizácia	asztal al att – pod stolom slk. I	asztal al á – pod stôl slk. A	asztal al ól – s pod stola slk. G
bočná lokalizácia	asztal mell ett – (stát) vedla stola slk. G	asztal mellé – (položiť niečo) vedla stola slk. G	asztal mellől – s po pri stola / (vstaf) od stola slk. G
lokalizácia „medzi“	házak köz ött – medzi domami slk. I	házak köz é – medzi domy slk. A	házak köz ül – s po medzi domov slk. G
vrchná lokalizácia	asztal föl ött – nad stolom slk. I	asztal föl é – nad stôl slk. A	asztal föl ül – z nad stola slk. G
lokalizácia „okolo“	asztal körül – (sediť) okolo stola slk. G	asztal köré – (sadniť si) okolo stola slk. G	∅
frontálna pozícia	egymással szem be nézni – pozerať sa proti sebe slk. D	egymással szem ben állnak – stát proti sebe slk. D	szem ből jön az autó – auto ide z protismeru slk. G
smer	∅	ház fel é – (ísť) smerom k domu slk. D	ház fel ől – (prichádzať) od domu slk. G
tranzitívna lokalizácia	úton át / keresztül – cez cestu slk. A	∅	∅

V slovenčine sa pri rovinnom členení takisto rozlišuje spodná, vrchná, predná, zadná a bočná časť, ale na vyjadrenie týchto pozícií, na spresnenie pádového významu sa používajú jednoduché predložky *pod, nad, pred, za, vedľa*; a podvojný, odvodené predložky *spod, znad, spred, spoza, spopri*. Slovenčina a maďarčina vykazujú analógiu v prípade významu predložky *medzi* a postpozície *között* v porovnaní s nem. *zwischen* – *unter* a angl. *between* – *among*. V slk. predložky *okolo, proti, vedľa* nie sú diferencované podľa opozície statickosti ↔ dynamickosti. Takéto prípady svedčia o totožnosti alebo odlišnosti JOS v súvislosti s vyjadrením časovo-priestorových vzťahov. Ďalšie špecifiká z výskumu SZABÓMIHÁLYOVEJ a MISADOVEJ:

„V skupine kontaktných predložiek v slovenčine sa vymedzuje osobitná skupina: *po, o*. Ich spoločným znakom je dynamizácia kontaktu. V maďarčine sa na vyjadrenie tohto významu nevyvinuli špecifické formy, používajú sa primárne kontaktné prípony, význam dynamickosti vyplýva zo sémantiky slovesa. [...]

sediť v lese : *chodiť po lese* – *az erdőben ül* : *az erdőben jár*

ležať na stole : *posúvať po stole* – *az asztalon fekszik* : *az asztalon tologat (valamit)* [...]

Predložka *o* vyjadruje časovo obmedzený kontakt deja s povrchom objektu. V maďarčine neexistuje prípona, ktorá by disponovala tými istými príznakmi, ako kontextové ekvivalenty sa používajú predovšetkým smerové prípony *-hoz* a *-nak*, v niektorých prípadoch *-ra*. To znamená, že v maďarčine z ternárneho protikladu približovanie ↔ kontakt ↔ rušenie kontaktu sa uprednostňuje prvý, ktorý už sám osebe obsahuje určitý dynamický moment. O interpretácii významu prípony rozhoduje kontext, predovšetkým sloveso:

a falhoz megy : *a falhoz dob valamit* – *íšť k stene* : *hodiť niečo o stenu*

Slovenská predložka *o* je neutrálna z hľadiska toho, či ide o kontakt vertikálny, alebo horizontálny. V maďarčine však pri objektoch, kde sú možné obidva kontakty, rozlišuje sa vertikálny kontakt (*-hoz, -nak*) a horizontálny kontakt (*-ra*): *az asztalhoz / asztalnak támaszkodik* : *az asztalra támaszkodik – opierať sa o stôl*“ (SZABÓMIHÁLYOVÁ 1989 s. 484–485).

„Pre obidva jazyky však platí, že predložky / prípony vyjadrujúce kontakt s povrchom objektu majú všeobecnejší, abstraktnejší význam, než prípony / predložky vyjadrujúce vnútorný kontakt“ (SZABÓMIHÁLYOVÁ 1989 s. 484).

„Na vyjadrenie zaujatia pozície *kam?* a pozície *kde?* sa v slovenčine používa tá istá predložka, ktorá sa však v dôsledku prekryvania predložkových významov viaže vždy s iným pádom – pri označení zaujatia pozície s A, napr.: *kam?* – **pod** stôl, a pri označení pozície s I, napr.: **pod** stol|om.

Postpozície *köré, körül* majú význam ‘nachádzať sa okolo objektu’. Vyjadrujú len zaujímanie pozície a pozíciu, rušenie pozície osobitne nevyčleňujú. Ako ich slovenský ekvivalent sa používa predložka *okolo*, ktorá však v maďarčine uvedené terárne významy nerozlišuje.

Postpozície *közé, között, közül* vyjadrujú pozíciu vzhľadom aspoň na dva objekty. Slovenským ekvivalentom je pri prvých dvoch členoch terárneho protikladu predložka *medzi* (A, I), pri označení rušenia pozície predložka *spomedzi*.

Postpozície *felé, felől* majú smerový význam. Ich ekvivalentom pri označení zaujatia pozície je datívna predložka *k*, ktorá pomocou smerových slovies vyjadruje dynamické vzťahy bez kontaktu. Na vyjadrenie rušenia pozície sa v slovenčine ako ich ekvivalent používa predložka *od*.

Synonymné postpozície *át, keresztül* stoja s podstatným menom s pádovou príponou *-n/-on/-en/-ön* a poukazujú na prekonanie vzdialenosti. V slovenčine im zodpovedá akuzatívna predložka *cez*, ktorá v základnom priestorovom význame vyjadruje len smerovanie“ (MISADOVÁ 2011 s. 98).

ONDREJOVIČ (1997 s. 157-159) a JANDA (2002b s. 4-6, 21) poukazujú na metaforické prenesenie priestorových významov na časové v slovanských jazykoch a v angličtine. Priestorová koncepcia je prvotná, je dôležitejšia, ako časová. Priestorová koordináta je bezprostrednejšie vnímateľná ako časová (KRUPA 1980 s. 78). Priestorový význam predložiek slúži ako základ pre tvorenie väčšiny druhotných významov. Iné ako lokálne významy sa v maďarčine vyjadrujú príponami *-nak/-nek, -ul/-ül, -ként, -vá/-vé, -val/-vel* a *-ért* či nulovou morférou. Ich slovenskými ekvivalentmi sú prvotné predložky *po, pre, s* a v ostatných prípadoch bezpredložkové pády. Maďarské postpozície s iným významom ako lokálnym *múlva, óta, után, ellen, miatt, végett* sa v slovenčine vyjadrujú predložkami *o, od, po, proti, pre* a *kvôli*. Orientácia v priestore a čase patrí k univerzáliám. Ich vyjadrovacie prostriedky v danom jazykovom systéme však závisia od JOS, od komunikačných potrieb, ktoré sa funkčne realizujú v gramatickej sústave.

Nepriestorové, abstraktné významy priestorových prípon tvoria prechod k slovesným väzbám:²⁹

szerelmes vki|be – je zamilovaný do niekoho
elege van a sajt|ból – má syra dosť
emlékezik vmi|re – pamätať sa na niečo
hall vki|ról – počuť o niekom
fél vmi|től – báť sa niečoho
csatlakozik vmi|hez – pridať sa k niečomu
(PLÉH – LUKÁCS et al. 2014 s. 911)

„Maďarské prípony vyjadrujúce lokálne vzťahy majú v slovenčine významovo veľmi podobné ekvivalenty, a to tzv. priestorové predložky, ktoré veľmi presne diferencujú priestorové vzťahy. [...] Pozície pri lokálnych významoch sa v maďarčine vyjadrujú predovšetkým postpozíciami. Tie isté sémantické príznaky sa v slovenčine realizujú

najmä prvotnými, ale aj druhotnými predložkami. Výrazné rozdiely sú však vo vyjadrovaní terárnych protikladov pomocou postpozícií v maďarčine a ich ekvivalentov v slovenčine. Kým v maďarčine sa rovinné pozície vyjadrujú samostatnými postpozíciami *alá, alatt, alól; fölé, fölött, fölül; elé, elött, elől; mögé, mögött, mögül; mellé, mellett, mellől*, v slovenčine sa používajú predložky *pod, nad, pred, za* (ktoré sa viažu s dvoma pádmami, čím sa rozlišujú prvé dva členy terárneho protikladu), ďalej predložky *spod, znad, spred* a *spoza*“ (MISADOVÁ 2011 s. 101-102).

Postpozície nie sú zaradené do pádového systému maďarčiny. Postpozície tvoria v maďarčine otvorený systém, navyše ich počet sa neustále zvyšuje. Prvotné sú postpozície, ktoré vyjadrujú základné miestne, časové a príčinné významy.

Systém maďarských prípon a postpozícií je diferencovanejší, ako systém ich slovenských ekvivalentov, táto diferencovanosť sa týka predovšetkým označenia rovinných pozícií, kde sa všetky významy vyjadrujú osobitnými príponami.

Maďarské postpozície sú dynamickejším slovným druhom ako slovenské prepozície. Majú silnú prepojenosť s príponami, zámenami aj príslovkami, napr.: *-ben/bennem/bent, -re/rám/rajta*. Postpozície aj prípony môžu byť v maďarčine koreňom slova pri ďalšej sufixácii, vyjadrujúc význam predložkového pádu osobného privlastňovacieho zámena, čiže pridáva sa sufix plurálu alebo osobná posesívna prípona, napr. postpozícia *alatt* → *alattam, alattad, alattunk* ‘podo mnou, pod tebou, pod nami’ sufix *-nál* → *nálam, nálunk* ‘u mňa, u nás’. Stupňovaním postpozícií vznikajú príslovky a častice *alatt* → *legalább* ‘aspoň’, *fölött* → *legföljebb* ‘navyše’. Navyše je možné z nich tvoriť prídavné mená: *alatti* ‘súci pod niečím’, *alsó* ‘dolný’, *legalsó* ‘najnižší’, *fölötti* ‘súci nad niečím’, *fölső* ‘horný’, *legfölső* ‘najvyšší’. Tieto korene fungujú v maď. aj ako predpony: *aláhúz* ‘podčiarknuť’, *felépítmény* ‘nadstavba’, *alagsor* ‘suterén’, *felad* ‘podať’, *feladat* ‘zadanie, úloha’ (HEGEDŰS 2004 s. 84-93). Na rozdiel od slk. predložiek sú teda maď. postpozície ohybné.

Pre oba jazyky je charakteristickým javom tvorba druhotných predložiek, resp. postpozícií, lebo prvotné sú mnohovýznamové (porov. HEGEDŰS 2012 s. 180-182):

- jednoduché – *bez, do, v, na, z, o, s, do*;
- podvojný – *po|nad, po|pod, po|pred, po|za*;
- trojný – *s|po|medzi, s|po|nad, s|po|pod, s|po|za*.

Staršie predložky vznikli z prísloviek.

- jednoduché – *blízko, dolu, hore, mimo*;
- podvojný – *poniže, powyše, pomimo*;
- trojný – *sponiže, spovyše*;
- odvodené – *kvôli, voči, namiesto, okolo*.

29 Ďalej v kpt. II. 1.1.4.

Novšie predložky vznikli z pádov plnovýznamových slovných druhov, majú konkrétnejší význam. Druhotnou predložkou je aj absolútny prechodník slovíes - začínajúc + I.

- jednoduché - *prostredníctvom, pomocou, zámerom, vinou*;
- zložené - *v prípade, v rámci, vo forme, v podobe*.

Zdrojom vzniku druhotných postpozícií v maďarčine sú taktiež ostatné slovné druhy: *pirula alakjában* 'vo forme tabletky', *milyen alapon* 'na akom princípe', *újév alkalmából* 'z príležitosti nového roka', *semmi áron* 'za žiadnu cenu', *fizetés dolgában* 'vo veci platu', *ettől eltekintve* 'neberúc do úvahy', *az üggyel kapesolatban* 'v súvislosti so záležitosťou', *gyengébbek kedvéért* 'pre (radosť) slabších', *maga módján* 'svojim spôsobom', *példának okáért* 'napríklad', *ebben a vonatkozásban* 'v tejto súvislosti', *erre vonatkozóan* 'vzťahujúc sa na...'

Záver

Z kognitívneho aspektu na prvom mieste je súvislosť maď. pádovej prípony a slk. predložky, pri tvorbe vety sa zvolí najprv predložka (a už sme ako používatelia cudzieho jazyka možno dosiahli komunikačný cieľ, i keď nesprávne sformulovanou vetou). Až druhotne si v slovenčine zvolíme pádovú príponu.

Pádová prípona má v oboch jazykoch súvislosti s kmeňom slova: v maď. ju ovplyvňuje vokalická harmónia, v slovenčine vzor, čiže súhra klasifikačných kategórií a zakončenia slov (slovotvorné aj morfofonologické aspekty, ktoré ovplyvňujú aj adaptáciu cudzích slov).

Po porovnaní údajov tabuliek č. 9 až 14 je možné konštatovať, že väčšia je diferencovanosť ekvivalencie v súvislosti s druhotnými významami predložiek.

JOS slovenského a maďarského jazyka sa zhoduje v tom, že sa vyjadrujú tie isté vzťahy medzi substantívami a inými slovami vo vete, neexistuje taká funkcia, ktorá by sa nerealizovala v druhom jazyku. Málo je takých konštrukcií (vyskytujú sa iba v prípade G), ktoré jeden zo skúmaných jazykov nemá. Konceptualizácia času aj priestoru je podobná, pohybujeme sa v tých istých časovo-priestorových sémantických súradniciach. Avšak v slovenčine je frekvencia sémantických pádov malá, L a I sú periférne (ORAVEC 1967 s. 38), kým v maďarčine naopak: väčšina pádov vyjadruje sémantické funkcie času, priestoru a ďalšie PU okolnosti.

Po slovensky hovoriaci musia zohľadňovať naraz viac faktorov ako v maďarčine a homonymia sufixov znamená osobitnú ťažkosť. V maďarčine nás táto homonymia typická pre flektívne jazyky neruší, avšak treba počítať s väčším inventárom sufixov s jemnejšími významovými odtieňmi. Z aspektu maďarčiny vyvoláva pocit cudzosti nielen typologicky daný fakt pádovej homonymie, polysémie a synonymie, ale aj to, že bezpredložkové pádové funkcie slovenských syntaktických pádov (A, D, G) z aspektu maďarčiny nemajú veľa spoločného s ich predložkovými významami vyjadrujúcimi lokalizáciu. Avšak nezávisle od formálnych prvkov, chápanie príslovkových vzťahov svedčí v skúmaných jazykoch o zhode JOS.

2 Adjektívna morfosyntax

Prídavné meno obohacuje obsah (intenziu) alebo zužuje rozsah (extenziu) podstatného mena v oboch jazykoch. Zároveň sa adjektívum konkretizuje, špecifikuje v spojení so substantívom, pomenúva statické príznaky substancí.

Pre slovenčinu sú charakteristické združené pomenovania a ustálené slovné spojenia tvorené adjektívami. Sú to osobitné prípady významovej zladenosti adjektív so substantívami.

Takéto konštrukcie sa v maď. vyjadrujú kompozitami, napr. *hus divá, žltá škvrna, hladký sval, detský domov, pštrosia politika - vadliba, sárgafolt, simaizom, gyermekotthon, struccpolitika*, ich slovotvorná motivácia však môže byť odlišná, napr.: *zimný štadión* 'téli stadion' - *jégcsarnok* 'ľadová hala', *diplomová práca - szakdgozat* 'odborná práca', maď. na Slovensku *diplomamunka* (pozri FURDÍK 1993 s. 148-155).

Pôvodné pomenovanie vlastnosti sa v skl. často stáva pomenovaním veci, napr.:

hlavný čašník → *hlavný*

turecká káva → *turecká*

fekete kávé → *fekete*

plzenské pivo → *plzenské*

tokaji bor → *tokaji*

Janáčkova ulica → *Janáčkova* (názvy ulíc nemajú v maď. privlastňovaciu podobu)

Rodová trojitosť adjektíva sa redukuje, substantivizované adjektívum získava vlastnú rodovú podobu.

Pôvodné pomenovanie veci sa stáva pomenovaním vlastnosti, napr.:

mrcha → **mrcha** počasie

striga → **striga** žena

chudák → **chudák** otec

potvora → **potvora** chlapčisko

huncút → **huncút** tetka

sviňa → **sviňa** človek

Podobný proces deadjektivizácie v maďarčine:

- podstatné meno, napr.: *kutya* (természetű) *róka* (lelkű) 'človek psej povahy'
- príslovka, napr.: *tele* (hordó), *össze|vissza* (beszéd) 'plný sud, zmätené reči'
- sloveso, napr.: *eszem|iszom* (ember), *bornemissza* (ember) 'pažravý človek, nepijan'

Niektoré slk. adj. konštrukcie sa v maď. opisujú postpozíciami a prídastiami, napr.:

nadmorská výška – *tenger feletti magasság*
nepovolená jazda – *engedély nélküli vezetés*
vlastenecký cit – *a haza iránti érzés*
susedný dom, dom vedľa nás – *a mellettünk lévő ház*
aj ja som tunajší – *én is ide való vagyok*

Rozdiel väzby prídavných mien v slovenčine a maďarčine, napr.:

skutok dôstojný človeka – *emberhez méltó tett*
schopný na prácu / schopný práce – *munkára alkalmas*
schopný naučiť sa niečo – *képes megtanulni valamit*
plný vody – *vízzeled teli*
verný niečomu – *hű valamihez*
podobný otcovi – *apjára hasonlít*
primeraný veku – *korához illő*
neverný niekomu – *hűtlen valakihez*

Z takýchto prídavných mien sa tvoria zložené adjektíva, napr.: *práceschopný, roduverný, vekuprimeraný*.

2.1 Druhy prídavných mien a ich ekvivalenty v maďarčine

A) vlastnostné – vyskytujú sa v oboch jazykoch, pomenúvajú statické príznaky substantív.

Aa) akostné – nie sú odvodené, môžu sa stupňovať, napr.: *hrubý – hrubší – najhrubší*
antonymia: *dobrý – zlý*
Pozor! *kvalitný – jó minőségű* (maď. na Slovensku: *minőségés)

Ab) vzťahové – odvodené od podstatných mien, v základnom význame sa nemôžu stupňovať, napr.: *drevený*

Maďarské ekvivalenty vzťahových prídavných mien:

- s príponami *-i, -s*, napr.: *kávový – kávéés, vínový – boros, ručný – kézi, mesačný – havi; múčny – tésztából készült, ražný – rozsból készült;*
- s príponami *-ú, -ű*, napr.: *maloletý – kiskorú, dvojlistý – kétlevelű;*
- s príponami *-atlan, -tlen*, napr.: *bezzubý – fogatlan, bezhlavý – fejetlen;*
- s príponou *-beli*, napr.: *priestorový – térbeli;*
- zložené slová, napr.: *medený bubon – rézdob, slamený klobúk – szalmakalap;*

Ac) druhové (živočíšne)

„V slovenčine – na rozdiel od maďarčiny – početnú skupinu adjektív tvoria tzv. živočíšne prídavné mená. Sú to sekundárne prídavné mená odvodené od všeobecných podstatných mien živočíchov (napr.: *hus – husí / -ia / -ie*) a od niekoľkých skutočných alebo fiktívnych bytostí (napr.: *človek – človečí / -ia / -ie, obor – obrí / -ia / -ie*). Tomuto typu prídavných mien v maďarčine zodpovedajú zložené slová, napr.: *husia masť – liba|zsír, kozie mlieko – kecske|tej, zajačie mäso – nyúl|hús*“ (MISADOVÁ 2011 s. 82, porov. aj FURDÍK 1993 s. 156–157), ďalej: *včelí vosk – méh|viasz, myšacia diera – egér|lyuk, vtáčie mlieko – madár|tej, rybacia polievka – hal|leves, hadia koža – kígyó|bőr*.

B) privlastňovacie

„Význam privlastňovacích prídavných mien v slovenčine spočíva vo vyjadrení vlastníckeho vzťahu. Slovenský jazyk privlastňovací vzťah vyjadruje predovšetkým privlastňovacími zámenami, ale aj privlastňovacími prídavnými menami (napr.: *otc|ov|o zamestnanie, matk|in|a sestra*), ktorých ekvivalentmi v maďarčine sú podstatné mená s tzv. privlastňovacími príponami (napr.: *az apa foglalkozás|a, az anya nővér|e / hűg|a*). Kým v slovenčine sa vyžaduje zhoda medzi privlastňovacím prídavným menom a podstatným menom v rode, čísle a páde, v maďarskom jazyku sa gramatické kategórie čísla a pádu vyjadrujú ďalšími osobitnými príponami (napr.: *od otcových súrodencov – az apa testvér|e|j|től, s matkinou kolegyňou – az anya kolléganő|j|é|vel*)“ (MISADOVÁ 2011 s. 82). V slk. sa vyžaduje znalosť rodu vlastníka aj privlastňovanej veci, samozrejme v maď. rod nehrá rolu, napr.: *otc|ov klobúk – apa kalapja, otc|ov|a zápisnica – apa jegyzet|füzete, matk|in zošit – anya füzete, sestr|in|o auto – nővére autója*.

Ustálené slové spojenia, ktoré vznikli v slk. z privlastňovacích prídavných mien, sú v maď. odvodenými adjektívami s príponou *-i*, napr.: *Pyrrho vo víťazstvo – pirruszi győzelem, sizyfovská práca – sziszifuszi munka*, alebo privlastňovacími konštrukciami, napr.: *Ariadnina niť – Ariadne fonala*.

Privlastňovacie prídavné mená interpretuje WALS (kpt. 58) ako posesívne substantíva. Je to v súlade s maď. *anya gyerekei* ‘matkine deti’ s rozdielom, že posesívnosť je v maď. označená na vlastníctve. Adjektivizácia posesívneho vzťahu sa objavuje aj v iných jazykoch. Posesívny D je možné transformovať na atributívnu konštrukciu s privlastňovacím zámenom alebo privlastňovacím prídavným menom.

Pre privlastňovacie adj. v atributívnom postavení je dôležitá rodovosť vlastníka ako osoby, ale nie vo všetkých prípadoch:

**záhradníčkina práca* – správne: adnominálny G *práca záhradníčky*;

**turistkin výstroj* – správne: atributívna konštrukcia *turistický výstroj / výstroj turistky*;

**v otcovej hlave hučalo* – správne: datívna konštrukcia *otcovi hučalo v hlave* (BUZÁSSYOVÁ 1981 s. 95, 1979 s. 322).

2.2 Stupňovanie adjektív

Lexikálno-gramatická kategória stupňovania sa v oboch jazykoch zakladá na porovnávaní intenzity vlastnosti pomenovanej akostným adjektívom. Ide o najvyššiu mieru totožnosti pri porovnaní gramatických kategórií slovenčiny a maďarčiny (BUZÁSSYOVÁ 1977b s. 138).

1. stupeň (pozitív): *mladý, ostrý, tenký*
2. stupeň (komparatív): *mladší, ostrejší, tenší*
3. stupeň (superlatív): *najmladší, najostrejší, najtenší*

Uplatňuje sa zákon o rytmickom krátení: *riedky - redší, úzky - užší, krátky - kratší...*

Nepravidelné, supletívne stupňovanie je archaickým typologickým prvkom slovenčiny (a indoeurópskych jazykov), napr.: *dobrý - lepší, zlý - horší, malý - menší, veľký - väčší, pekný - krajší*, v maďarčine sú takéto prípady okrajové, napr.: *sok - több* (SKALIČKA 1935 s. 65).

2.2.1 Operabilnosť adjektív

Schopnosť adjektíva zúčastňovať sa na operáciách:

- sémantických
- slovotvorných
- syntaktických

Vzťah medzi odvodenosťou a stupňovateľnosťou nie je priamočiary. Neplatí, že sa nestupňujú všetky vzťahové adjektíva; ani to, že všetky akostné adjektíva sa stupňujú. Východiskom operabilnosti adjektív je **(ne)prítomnosť slovotvornej motivácie**. Slovotvorná motivácia je jazykovým stvárnením faktu, že vlastnosti sa nechápu ako **jestvujúce na veci samej** (*biely, čistý, sladký, bosý, kolmý, hladký, pekný*); alebo ako **vyplývajúce zo vzťahu k iným javom reality** (*noc - nočný, lad - ladový, mesto - mestský, kryt - krycí, stierať - stieračí, dnes - dnešný, hore - horný*).

V maďarčine sú teoreticky všetky pôvodné prídavné mená stupňovateľné, operabilnosť adjektív je vyššia, výnimku tvoria len niektoré prídavné mená vyjadrujúce pôvod, **odvodené** od substantív adjektívnou príponou *-i*, napr.: *város - városi - *városibb - *mestskejší, Kassa - kassai - *kassaibb - *košickejší*. Nestupňovateľné adjektíva sú aj v maďarčine, ich operabilnosť však nesúvisí so slovotvorbou, ale so sémantikou (ide o vzťahové adj.): *hajadon lány* 'nevydaté dievča', *szomszéd kert* 'susedova záhrada', *néma ember* 'nemý človek' (KESZLER et al. 2000 s. 144.) Z toho vyplýva, že ekvivalenty privlastňovacích prídavných

mien sa v maď. čiastočne zaraďujú medzi vzťahové. Sú však príklady aj na stupňovateľné denominálne adjektíva vyjadrujúce vlastnosť v prenesenom zmysle: *róka - rókább* 'líška - väčšia líška', *király - királyabb* 'kráľ - väčší kráľ' (SKALIČKA 1935 s. 68).

V slovenčine je presne vymedzené, **ktoré typy prídavných mien sú stupňovateľné: akostné prídavné mená**, ktoré vyjadrujú príznaky vecí priamo. Vlastnosť vyplývajúca z takého vzťahu je možné chápať subjektívne v nerovnakej intenzite, čo umožňuje stupňovanie.

V slovenčine nie sú stupňovateľné:

1. **Prídavné mená vyjadrujúce krajný príznak**, napr. *živý, mŕtvy, nebohý, nemý, slepý, bosý, holý, nahý, zdravý, chorý, cudzí, číry, prázdny*.
2. **Privlastňovacie a druhové prídavné mená**, napr. *učiteľov, Jožkov, Chalupkov, medvedov, sestrin, Helenkin, mačkin, ovčí, vtáčí/vtačí, netopierí, včelí*.
3. **Sekundárne pridané mená označujúce presne určené farebné odtienky**, napr. *tehlový, gaštanový, mahagónový, medový, ocelový, tyrkysový*.
4. **Prídavné mená, ktoré sú súčasťou termínu alebo vlastného podstatného mena**, napr. *triedna kniha, veľké písmeno, priraďovacie súvetie, úzky profil, Vysoké Tatry, Dolný Kubín, Malá Ázia, Predná India*.
5. **Prídavné mená vyjadrujúce časový príznak vecí**, napr. *skorší, neskorší, ročný, dnešný, včerajší, zajtrajší, týždenný*.
6. **Prídavné mená typu prastarý, prehlboký** (MANDELÍKOVÁ 2016 s. 71).

2.2.2 Formálne prostriedky stupňovania

V slovenskom jazyku sa komparatív tvorí:

- modifikačnou morférou *-š-*, ku ktorej sa pripájajú gramatická morféma *-í/-ia/-ie*
- morféma *-š-* sa pripája priamo ku koreňovej morféme adjektíva, napr.: *nový - nov|ší*
- koreňová morféma je skrátaná o dnes už neživú derivačnú morfému *-k*, napr.: *sladký - slad|ší*. Toto neproduktívne tvorenie je sprevádzané aj viacerými vokalickeými alternáciami, napr.: *vysoký - vy|ší*.
- morféma *-š-* sa pripája k interfigovanej morféme *-ej-*, napr.: *úprimný - úprimn|ejší*. Nepravidelne sa stupňujú adjektíva, v ktorých sa morféma *-š-* pripája k zmenenej koreňovej morféme, napr.: *pekný - kraj|ší*.

„Kategória stupňovania sa v oboch jazykoch zakladá na porovnávaní intenzity vlastnosti pomenovanej akostným adjektívom, [...] je v oboch jazykoch trojčlenná, rozlišujeme základný, druhý a tretí stupeň prídavného mena (v maďarčine *alapfok, középfo*k a *felsőfo*k), pričom formálne prostriedky stupňovania sú tiež podobné.

Základný stupeň je aj v slovenčine aj v maďarčine významovo i formálne bezpríznakový, napr.: *pekný/-á/-é - szép, vysoký/-á/-é - magas*“ (MISADOVÁ 2011 s. 78–80).

„Maďarské prídavné mená v komparatíve stupňujeme tak, že k základnému tvaru pripájame príponu *-bb*, resp. jej varianty s pomocnými samohláskami *-abb*, *-ebb*, a to podľa zásad harmónie samohlások. Príponu *-bb* pripájame k prídavným menám končiacim sa na samohlásku, pričom sa koncová krátka samohláska predlžuje, napr.: *savanyú - savanyú|bb*, *sárga - sárgá|bb*, *síma - símá|bb* 'kyslý - kyslejší, žltý - žltší, hladký - hladkejší'. Adjektíva s veľárnymi (tzv. hlbokými) alebo zmiešanými samohláskami končiace sa na spoluhlásku v komparatíve dostávajú príponu *-abb*, napr.: *alacsony - alacsony|abb*, *fiatal - fiatal|abb* 'nízky - nižší, mladý - mladší', prídavné mená s palatálnymi (tzv. vysokými) samohláskami príponu *-ebb*, napr.: *idős - idős|ebb* 'starý - starší'. V maďarčine sa pri stupňovaní adjektív často skrakuje dlhá kmeňová samohláska, napr.: *nehéz - nehez|ebb* 'ťažký - ťažší', kým koncová samohláska *-ú/-ű* niekedy vypadáva, napr.: *könnyű - könnyű|ebb*, ale: *keserű - keserű|bb* 'lahký - ľahší, horký - horkejší'. Podobne ako v slovenčine aj v maďarčine sa vyskytujú prídavné mená s nepravidelným stupňovaním, napr.: *kicsi - kise|bb*, *sok - több*, *szép - szebb* 'malý - menší, veľa - viac, pekný - krajší'.

Tretí stupeň adjektív v maďarčine tvoríme tak, že ku komparatívemu tvaru prídavného mena pripájame predponu *leg-*, napr.: *leg|savanyú|bb*, *leg|fiatala|bb*, *leg|szegénye|bb*, *leg|sze|bb* 'najkyslejší, najmladší, najchudobnejší, najkrajší'.

Komparatívny tvar niektorých slovenských prídavných mien a ich maďarské ekvivalenty poukazujú na podobnosti a analógie v stupňovaní prídavných mien v skúmaných jazykoch. [...] Formálne prostriedky stupňovania v maďarčine sú podobné ako v slovenčine.

Komparatívna morféma však v maďarskom jazyku často spôsobuje rôzne hláskové zmeny v koreňovej morféme, navyše morféma *-bb* sa veľa krát nemôže pripojiť ku koreňovej morféme bez spojovacej samohlásky. Pri tvorení komparatívu maďarských prídavných mien treba vziať do úvahy aj to, či sa koreňová morféma adjektív končí na samohlásku alebo na spoluhlásku“ (MISADOVÁ 2011 s. 78–80).

V maďarčine pri porovnaní sa komparatív tvorí príponami *-nál/-nél*. Slovenské ekvivalenty tejto konštrukcie:

- od + G, napr.: *szebb nálad - krajší od teba*
- nad + A, napr.: *a napnál világosabb - nad slnko jasnejšie*
- o + A, napr.: *annál jobb - je to o to lepšie*
- spojkami *ako, než*, napr.: *fiatalabb nálad - mladší ako ty*.

2.3 Zhoda prídavných mien v maďarčine a v slovenčine

Zhoda nie je gramatickou kategóriou, lebo je formálnym, technickým prostriedkom vyjadrenia syntaktickej súvislosti, nie je bilaterálnym fenoménom ako napr. spôsob alebo rod. Vzniká súčinnosťou jazykových kategórií, napr. rod - číslo - pád, preto nemôžeme považovať zhodu za gramatickú kategóriu (KAČALA 2014 s. 48–51). Zhoda je druh syntaktického vzťahu, v ktorom flektívna hodnota podradeného slova musí byť totožná s nadradeným slovom, s ktorým je v tesnom syntaktickom vzťahu (HASPELMATH - SIMS 2015 s. 111).

„Na rozdiel od maďarčiny slovenské prídavné mená sú trojvýchodiskové: majú gramatickú kategóriu zhody v rode, čísle a páde. Adjektíva preberajú od nadradeného podstatného mena kategórie rodu, čísla a pádu. Kategória zhody prídavného mena s podstatným menom manifestuje spolupatričnosť substantív a im podriadených prídavných mien. Zhoda prídavného mena s nadradeným podstatným menom má v slovenčine rôzne formy, vo formálnom vyjadrovaní najdiferencovanejšia je však zhoda v prívlastkovej syntagme, napr.: *dobr|ému lekár|ovi*. Substantívum sa v slovenčine môže vyskytnúť vo všetkých pádových formách sg. i pl. a každá pádová forma, ak sa k nej pripája zhodný prívlastok, si vyžaduje aj jej zodpovedajúcu kongruentnú formu podradeného prídavného mena“ (MISADOVÁ 2011 s. 75).

Zhodu majú aj adjektíváliá: adjektívne zámená (*môj*), slovesné prídavné (čítajúci), radové, druhové, násobné číslovky.

„Hoci kategória rodu má v slovenčine významové pozadie, jeho základná funkcia je formálno-gramatická. Je to morfológická kategória, ktorou sa manifestuje spolupatričnosť substantív a im podriadených adjektíválií. Rod je v slovenčine hlavným konštituentom zhody ako syntaktického postupu, ktorým sa usúvzťažňujú členy atributívnej a sčasti aj predikatívnej syntagmy. [...]

Najsilnejšia a zároveň vo formálnom vyjadrení najdiferencovanejšia je zhoda v atributívnej syntagme. Substantívum sa môže vo vete vyskytnúť vo všetkých pádových formách sg. i pl. a každá pádová forma, ak sa k nej pripája zhodný prívlastok, si vyžaduje aj jej zodpovedajúcu kongruentnú formu atributívneho adjektívália“ (FURDÍK 1977 s. 40).

„V slovenskom jazyku môžeme pozorovať viac ako dvadsať modifikácií zhody prídavného mena s podstatným menom v prívlastkovej syntagme. Najviac modifikácií sa pritom vyskytuje v N a A sg. i pl.

Gramatická zhoda medzi prídavným menom a podstatným menom sa v maďarčine uplatňuje ako syntaktický postup na vyjadrenie spolupatričnosti slov vo vete. V porovnaní so slovenčinou sú však odlišné základné formy zhody, sčasti rozdielna je aj konfigurácia gramatických kategórií, ktoré sa na vytváraní zhody zúčastňujú a líšia sa aj formálne prostriedky vyjadrenia zhody“ (MISADOVÁ s. 75).

V tabuľke č. 15 sme vypracovali na základe štúdie FURDÍKA (1977 s. 40–48), O zhode v predikatívnej konštrukcii pozri aj kpt. III. 1.3.3.1 a tab. č. 31.

Tabuľka č. 15 Porovnanie mennej zhody

forma zhody	maďarčina		slovenčina	
	uplatnenie kongr. kat.	príklad	uplatnenie kongr. kat.	príklad
subst.-adj. atributívna kongruencia zhoda adj. v mennom prísudku so subst.	∅	Pri skloňovaní maďarského substantíva sa jeho relačná morféma vzťahuje nielen na samotné substantívum, ale na celú atributívnu syntagmu: <i>szép ház, szép ház nak, szép ház zal</i> . Relačná morféma má teda v maďarčine veľký akčný rádius, je funkčne syntetická.	rod, číslo, pád	<i>pekný dom</i> <i>do pekného domu</i> <i>s pekným domom</i>
subst.-de-monštratívna atributívna kongruencia Zhoda ukazovacieho zámena v prívlastku s nadradeným subst. je jediným prípadom atributívnej kongruencie v maďarčine.	číslo, pád	<i>ez t a könyv et</i> <i>az ok ban a ház ak ban</i> <i>az t a könyv et</i> <i>ab ból a könyv ből</i> <i>ez ek től az ember ek től</i> <i>ez a ház</i> <i>ab ból a ház ból</i> <i>ez ek a ház ak</i>	rod, číslo, pád	<i>túto knihu</i> <i>v tých domoch</i> <i>tamtú knihu</i> <i>z tejto knihy</i> <i>od tých ľudí</i> <i>tento dom</i> <i>z toho domu</i> <i>tieto domy</i>
subst.-adj. apozičná kongruencia konštrukcie s postponovaným adj.	číslo, pád	<i>Sör t csak hideg et iszom.</i> <i>Gyümölcsöt frisset kapsz.</i> <i>Macskát fogtunk,</i> <i>egészen feketét.</i> <i>Hát kalapot milyet vettél?</i> <i>Teát csak forró t iszom.</i>	rod, číslo, pád	<i>Pivo pijem iba chladné.</i> <i>Ovocie dostaneš čerstvé.</i> <i>Chytili sme mačku,</i> <i>úplne čiernu.</i> <i>A klobúk si kúpil aký?</i> <i>Čaj pijem len horúci.</i>
subst.-adj. semipredikatívna kongruencia zhoda adj. v doplnku so subst. vo funkcii podmetu	∅	∅	rod, číslo, pád	<i>O strýčkovi všetci hovorili</i> <i>ako o nenapraviteľnom.</i> <i>Poľovníka našli v lese roztrhaného.</i> <i>Kabát našli v lese roztrhaný.</i> <i>Ženu našli v lese roztrhanú.</i> <i>Kurča našli v lese roztrhané.</i>
subst.-adj. predikatívna kongruencia zhoda adj. v mennom prísudku so subst. v podmete.	číslo	<i>a lány szép ∅</i> <i>a lány ok szép ek</i> <i>a ház nagy ∅</i> <i>a házak nagyok</i> <i>a ház ∅ magas ∅</i> <i>a ház ak magas ak</i>	rod, číslo	<i>dievča je pekné</i> <i>dievčatá sú pekné</i> <i>dom je veľký</i> <i>domy sú veľké</i> <i>dom je vysoký</i> <i>domy sú vysoké</i>
zhoda medzi dvoma subst. (resp. medzi osobným zámenom a subst.) v prívlastňovacej konštrukcii	osoba číslo	<i>az én könyv em</i> <i>az én ház am,</i> <i>a te könyv eid</i> <i>a fiú(nak a) könyv e</i>	osoba, rod, číslo, pád Vzťahy medzi komponentmi sa tu formálne vyjadrujú práve opačne ako v slovenčine.	<i>moj a kniha</i> <i>môj dom</i> <i>tvoje knihy</i> <i>chlapc ova kniha</i>

„Na základe vzájomného porovnania tých gramatických kategórií, ktoré sa zúčastňujú na vytváraní zhody v oboch jazykoch môžeme konštatovať, že napriek rovnakému počtu základných foriem zhody v maďarčine a slovenčine ich rozloženie je rozdielne. Z porovnania vyplývajú dva podstatné rozdiely v systéme substantívnej kongruencie v maďarčine a slovenčine“ (MISADOVÁ 2011 s. 76).

„V maďarčine neexistuje zhoda prívlastkového adjektíva s nadradeným substantívom.“

Nech je podstatné meno v akomkoľvek tvare a funkcii, jeho adjektívny prívlastok je tvarovo nemenný, napr.:

szép|∅ nő|t, szép|∅ nő|ról, szép|∅ nő|k|et, szép|∅ nő|k|ról ‘peknú ženu, o peknej žene, pekné ženy A, o pekných ženách‘.

Vo viacerých jazykoch, v ktorých sa osobitnými formálnymi prostriedkami vyznačuje posesívna konštrukcia (napr. okrem maďarčiny aj vo svahilčine), atributívne spojenie prídavného mena a podstatného mena sa naznačí iba slovosledom a intonáciou. Pri skloňovaní maďarského substantíva sa jeho relačná morféma vzťahuje nielen na samotné substantívum, ale aj na celú atributívnu syntagmu: [*szép ház*]|*nak*.

Relačná morféma v maďarčine má teda veľký akčný rádius, je funkčne syntetická. V jazykoch s kongruenciou má relačná morféma substantíva malý akčný rádius, vzťahuje sa len na substantívum, je funkčne analytický, musí sa zdvojiť aj na adjektíve. To, pravda, robí značné ťažkosti tým, ktorí nepoznajú vo vlastnom jazyku tento funkčný analytizmus a musia ho pri učení sa cudzieho jazyka zvládnuť.

V maďarčine základnou kategóriou, ktorá konštituuje zhodu, je kategória čísla.

Je to vlastne jediná univerzálna kongruenčná kategória, prítomná vo všetkých formách substantívnej kongruencie. V slovenčine má táto kategória pri konštituovaní kongruencie len sekundárnu úlohu, pretože primárne túto funkciu zastáva kategória rodu a najmä pádu. Z toho vyplýva, že substantívna kongruencia v slovenčine, keďže je ‚zdvojená‘ (rod + číslo), je značne silnejšia ako v maďarčine, kde spočíva v podstate v jedinej kategórii.

Treba sa napokon zmieniť aj o formálnych prostriedkoch kongruencie v porovnávaných jazykoch. Kým vyjadrenie zhody na slovesnom prísudku je v oboch jazykoch do istej miery paralelné, zhoda na adjektíváliách sa v maďarčine vyjadruje iba opakovaním tých istých morfém, ktoré má nadradené substantívum, napr.:

az|ok|nak a lány|ok|nak; a ház|ak piros|ak; a macská|k|től, a feketé|k|től (vokalickej harmóniu neberieme do úvahy).

V slovenčine sa sústava relačných morfém adjektíválií dopĺňa so sústavou skloňovania adjektív, tvarovo sú však tieto relačné morfémy oproti relačným morfémam substantív samostatné. Tento rozdiel súvisí jednak s tvarovou a slovnodruhovou

vyhranenostou slovenských adjektív oproti substantívam (naopak, v maďarčine je medzi obidvoma slovnými druhmi značný stupeň synkretizmu), jednak s bohatstvom skloňovacích typov substantív i adjektív v slovenčine (naproti tomu v maďarčine je iba jediný deklináčny typ pre celú kategóriu mien).

Rozdiel generickosti a agenerickosti jazyka je spojený práve s touto diferenciou: ak substantíva aj atributívne adjektíva majú iba jedinú deklináciu, potom je v jazyku vylúčená zhoda v rode, čiže aj sám pojem gramatického rodu. Teda neprítomnosť gramatického rodu v aglutinačných jazykoch je len dôsledkom toho, že aglutinačné jazyky nemajú viac deklináčnych typov. Rozdiel v počte typov adjektívneho i substantívneho skloňovania je ďalším činiteľom, ktorý hovoriacim s agenerickým východiskovým jazykom sťažuje ovládnutie kategórie rodu v generických jazykoch“ (FURDÍK 1977 s. 48–50).

„Vzhľadom na to, že maďarčina nemá kategóriu gramatického rodu, zhoda prídatného mena ako určujúceho člena substantívnej syntagmy s podstatným menom ako určovaným členom syntagmy sa v maďarčine nerealizuje ani v čísle ani v páde.

Napríklad prídavné meno *öreg* ‘starý’ v spojení s pádmi podstatného mena *ház* ‘dom’ a *épület* ‘budova’ nemení svoj tvar: *öreg ház* – *öreg ház|at* – *öreg ház|ak|tól* [...] podobne *szép lány* ‘pekné dievča N’, *szép lány|t* ‘pekné dievča A’, *szép lány|ról* ‘o peknom dievčati L’, *szép lány|okról* ‘o pekných dievčatách’, *öreg épület* – *öreg épület|ek*“ (VAŇKO 2015a s. 46).

KIEFER (2006 s. 186) vysvetľuje tento jav tým, že v maďarčine je nositeľom gramatickej informácie základné slovo syntaktickej konštrukcie. Znázorňuje to vzorcom:

[[*a nagy ház*] **ban**] : [[*a sárga autó*] **val**]
‘vo veľkom dome’ : ‘so žltým autom’

Záver

Vyjadrovanie akosti je evidentným a elementárnym spoločným prvkom JOS slovenčiny a maďarčiny. Stupňovanie je gramatickou kategóriou, ktorá nemá typologické a formálne diferencie v maďarčine a v slovenčine. Slovtvorné obmedzenie operabilnosti adjektív v slovenčine je odlišnosťou JOS, keďže adjektíva nevyjadrujú významy, ako napr. *bratislavskejší, *mŕtvejší. Atributívna a posesívna konštrukcia sa v maďarčine na rozdiel od slovenčiny často vyjadruje kompozitami – vyplýva to z vysokej produktívnosti tohto slovtvorného spôsobu v maďarčine. Zhodu adjektívnych syntagiem zas ovplyvňuje bezrodovosť maďarčiny.

3 Numerálna morfosyntax³⁰

Ludské telo vždy bolo nástrojom počítania, preto sa vo väčšine jazykov vyvinul desiatkový systém (10 prstov), ale existujú aj dvanástkové, dvadsiatkové a šesťdesiatkové systémy. Reliktmi takého systému sú vo fr. *vingt* a maď. *húsz* a osobitné nemotivované pomenúvania (napr. *zwölf*, *eleven*) pre 11, 12 v germánskych a románskych jazykoch sú stopami dvanástkového systému (hodinky, mesiace). Slovenčina má osobitné archaické pomenovanie pre 40: *meru*, porov. rus. *sorok*. Na Novej Guinei počítajú podľa častí tela. V takomto prípade napr. slovo *rameno* môže znamenať aj viac čísiel, a znamená aj časť tela. Počítanie je kultúrnou aktivitou, ktorá nezávisí len od formálneho systému čísloviek. Pri výskume číslicových systémov sa treba zaoberať aj tým, že v dnešnej dobe čoraz viac spoločností prechádza na desiatkovú sústavu kvôli západnej kultúre. Z kultúrneho, antropologického a jazykovedného hľadiska je zaujímavý spôsob zápisu čísloviek aj tematika magických čísiel v rôznych kultúrach. Existujú jazyky (napr. v Amazónii), v ktorých sú len neurčité číslovky (rozlišuje sa *jeden* a *dva*, ďalej iba *mnoho*, *málo* a ‘*trochu viac než málo*’) (POKORNÝ 2010 s. 242–249). Súhlasíme s HEGEDÚSOM (2012 s. 243) v tom, že formy ako napr. nem. *einund-zwanzig* vyvolávajú pocit cudzosti v Maďaroch a Slovákoch, avšak česká logika sa približuje k takýmto nemeckým tvarom (ŠTÍCHA 2015 s. 336).

Číslovky sa formovali ako súčasť prirodzeného jazyka v bežnej komunikácii, nie ako súčasť exaktnej matematickej nomenklatúry. Počet sa spočiatku vyjadroval ako ohraničený celok v zmysle *dvojica*, *trojica*, *pätica* atď. Až neskôr vzniklo vedomie, že číslovky vyjadrujú **číselné hodnoty** aritmetických úkonov. Číslovky ako slovný druh sa začali formovať až v období samostatného vývinu slovanských jazykov. Vzory čísloviek slovenčina nezdedila z praslovančiny (KRAJČOVIČ 2009 s. 125–127).

V indoeurópskych jazykoch existoval aj duál (v slovinčine je zachovaný), existujú jazyky s triádom aj kvadrádom, na pomenovanie malého počtu do 5 (POKORNÝ 2010 s. 243). Porov. používanie G od čísla 5 v slovenčine!

Číselné systémy sú jednoznačným odrazom JOS daného jazykového spoločenského. Pomenovanie číslic ovplyvňuje aj matematické schopnosti ľudí: v čínskom jazyku sú transparentnejšie pomenovania číslic ako v angličtine, aj to môže byť príčinou toho, že ázijskí žiaci majú lepšie výkony v matematike (POKORNÝ 2010 s. 249). Na vyjadrenie zložitejších počtov treba mať aj vyvinutý systém čísloviek. Pri tvorení čísloviek poznáme bázy čísloviek, podľa ktorých tvoríme zložitejšie tvary pomocou matematických úkonov. Exponenciu môžeme vyjadriť buď novými slovami (*sto*, *tisíc*), alebo afixmi (*milión*, *bilión*, *trilión*). Táto forma tvorenia je dosť mladá, pochádza z Európy.

30 Túto kapitolu predniesol autor r. 2016 na vedeckej konferencii (Socio)lingvistika. Perspektívy, limity a mýty ako príspevok *Číslo a počet v slovenčine a v maďarčine*.

3.1 Klasifikácia čísloviek podľa vzťahu k číselným pojmom

Číslovky sú:

- z hľadiska lexikálneho významu: kvalitatívne pomenovania;
- zo sémantickej stránky: plnovýznamové = autosémantické;
- z morfolologickej stránky: ohybné a neohybné. Číslovky majú tendenciu k neohybnosti, komplexný tvar uplatňujú s gramatickou kategóriou subst., adj, adverbií;
- zo syntaktického hľadiska: slová v akejkoľvek vetnočlenskej funkcii: autosyntaktické.

Číslovky pomenúvajú v oboch jazykoch:

- samostatné pojmy počtu, napr.: v matematických úkonoch *jeden, sto*;
- číselné príznaky:
  - vecí, napr.: *dvaja študenti, dva stoly, päť žiakov*;
  - dejov, napr.: *dvakrát vyhrať*;
  - počet, násobnosť, poradie, napr.: *druhý pretekár, dvakrát drahší*;

Vzťah čísloviek a iných prostriedkov kvantitatívnosti, existencia iných lexikálnych a gramatických prostriedkov s významom kvantitatívnosti (ŠTÍCHA 2015 s. 319–324):

- **numerálne zámená**, napr.: *niekoľko, tolko*;
- **substantíva s kvantitatívnym významom**, napr.: *trojica, býval v dvojke sám, hrnček malín, miska jabĺk, šálka kávy*; hodnotenia v škole: *trojka, štvorka*; názvy číslic/liniek MHD: *deviatka*;
- **gramatická kategória čísla**;
- **partitívny G**, napr.: *daj si z čokolády*.

Číslovky sú nadstavbovým slovným druhom, lebo v rámci kategoriálneho významu kvantitatívnosti funkčne napodobňujú tri slovné druhy:

- substantíva (*tri, traja, jednotka, päťorka, polovina, polovica, tretina*);
- adjektíva (*trojaký, trojnásobný*);
- adverbiá (*trojnásobne, trojako, trojmo*).

Z toho dôvodu KESZLER (et al. 2000 s. 70–79) popiera opodstatnenosť samostatného slovného druhu čísloviek v maďarčine, lebo formálne aj funkčne sú prídavnými menami, resp. substantívami. Ani *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny* (DOLNÍK et al. 2010) nevenujú osobitnú pozornosť číslovkám. Existencia tohto slovného druhu je opodstatnená iba sémanticky a na základe tradície gramatík. ONDRUS (1962 s. 233) navrhuje prechodné riešenie, ktoré si zachová samostatný slovný druh pre užší kruh čísloviek (základné, rozčleňovacie, podielové, zlomkové – teda so samostatným významom pomenovania počtu).

Isté typy neurčitých, násobných, druhových a radových čísloviek navrhuje zaradiť medzi príslovky, zámená, prídavné mená alebo podstatné mená podľa toho, ako sa na ne pýtame.

Maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 426–427, 445–446) obsahuje tri vetné členy súvisiace s číslom:

- príslovkové určenie čísla (számhatározó): podtyp PU času vyjadrený multiplikatívami: *-krát – egy|szer élünk, öt|ször kérte, sok|szor gondolt rá*;
- príslovkové určenie číselného stavu (számállapot-határozó):
Csak négyen maradtunk. – Len štyria sme zostali.
Ők ketten vannak. – Oni sú dvaja.
- kvantitatívny prívlastok (mennyiségjelző): odpoveďou na otázku *koľko?* nie je vždy číslovka (*prvá herecká garnitúra*).

NAVRÁTIL (2009a s. 165) poznamenáva, že číslovky nemajú morfológickú kategóriu čísla, lebo tá je obsiahnutá v ich lexikálnom význame.³¹ Samostatne používané číslovky vyjadrujú kategóriu pádu. Číslovky, ktoré vystupujú pri mene, preberajú s obmedzením:

- kategóriu substantíva – rodu a životnosti;
- kategóriu stupňovania, ktorú majú neurčité číslovky, napr.: *veľa, mnoho, málo*;
- kategóriu čísla, ktorá sa uplatňuje iba pri číslovkách, ktoré:
  - majú formu adjektív, napr.: *jeden – jedni manželia, jedny cigarety*;
  - vyjadrujú číselné postavenie vecí a ich skupinu v rode: *chlapci boli prví, dievčence boli druhé*;
  - vyjadrujú číselné určenie druhovej variability (druhové číslovky), napr.: *dvojaká múka*;

Pre sémantiku čísloviek je v oboch jazykoch rozhodujúci pojem počtu jednotlivostí, druhov, skupín, opakovaní:

- **určité³² číslovky**: počet vyjadriteľný číslom, presné vyjadrenie počtu / číselné určenie vecí – môže byť nahradený číslicami;
- **neurčité číslovky**: počet nevyjadriteľný číslom, iba približne, na základe subjektívneho postoja (NAVRÁTIL 2009a s. 166–167).

31 O mennej kategórii čísla pozri kpt. II. 1. 2, o čísle osoby slovies kpt. III. 1.3.3.

32 O určenosti pozri kpt. II. 4.2.2.

V slovenčine aj v maďarčine majú neurčité a určité druhy tieto číslovky podľa vzťahu k číselnému pojmu:

druh čísloviek	otázka	určité	neurčité
základné/kardináliá	koľko?	<i>pět</i>	<i>mnoho</i>
skupinové/kolektíva	koľko?	<i>dvoje/štvoro</i>	<i>viacero</i>
radové/ordináliá	koľký/-á/-é?	<i>prvý/-á/-é</i>	<i>posledný/-á/-é</i>
druhové/špeciáliá	koľkoraký/-o?	<i>dvojaký/-o</i>	<i>mnohoraký/-o</i>
násobné/multiplikatíva	koľkokrát?	<i>dvakrát</i>	<i>mnohokrát</i>

(ORAVEC – BAJZÍKOVÁ – FURDÍK 1988 s. 96–107)

DRYER a HASPELMATH (WALS kpt. 53) analyzujú formálnu súvislosť odvodenosti radových čísloviek od základných. V jazykoch sveta sa vyskytujú tieto možné riešenia:

- nie je rozdiel medzi základnými a radovými;
- sú totožné s výnimkou *prvý*;
- pravidelná derivácia: **jeden|tý*, **dva|tý*;
- *prvý* je supletívny a od 2 sufixácia;
- ***prvý* a *druhý* sú supletívne a od 3 sufixácia.**

Logika tvorenia **základných a radových čísloviek** je podľa posledného, zvýrazneného postupu v maďarčine a v slovenčine totožná. Maďarská gramatika rozlišuje aj **zlomky**, napr.: *ötöd*, *hatod* ‘päťina, šestina’ (CSERNICKSKÓ – KARMACSI 2008 s. 60–61). Tieto slovenská gramatika nepokladá za samostatnú kategóriu čísloviek. Podstatné meno po zlomkách je v G sg., napr.: *tretina hrušky* – *harmad körte*, *polovica chleba* – *fél kenyér*. Číslovka *pol* je úplne nesklonná: *pol tucta*, *do pol tucta*, *s pol tuctom*. Číslovka *štvrt* má v singulári nesklonný tvar *štvrt* a v pluráli nesklonný tvar *štvrt*: *štvrt* hodiny, *po štvrt* hodiny.

Podielové číslovky tiež nie sú samostatnou kategóriou, pokladajú sa za skloňované tvary základných čísloviek, napr.: *po dvoch*, *po jednom* (ČULENOVÁ – GYÖRGY 2015 s. 157).

V slovenskom jazyku sa **pri označení počtu vecí vyjadrených pomnožnými podstatnými** menami používajú **skupinové číslovky** namiesto základných. Ich ekvivalentmi v maďarčine sú základné číslovky, porov.:

dvoje kachiel – *két kályha*
štvoro husiel – *négy hegedű*
dvoje očí – *két szem*
troje topánok – *három cipő*
desatoro príkazaní – *tízparancsolat*
jedny nohavice – *egy nadrág*
dvoje dverí – *két ajtó*

„Na pomenovanie obyčajného počtu dejov v slovenčine slúžia **násobné číslovky** tvorené zo základných čísloviek pomocou slova *raz* alebo nesamostatnou zložkou

-krát (napr.: *jeden raz*, *dva|krát*). V maďarčine im zodpovedajú adverbiá tvorené zo základných čísloviek príponami *-szor/-szer/-ször* (porov.: *egy|szer*, *két|szer*, *öt|ször*).

Druhové číslovky v slovenčine pomenúvajú počet druhov vecí (napr.: *dvojaký*, *päťoraký*). Ich ekvivalentmi v maďarčine sú prídavné mená tvorené zo základných čísloviek adjektívnymi príponami *-fajta*, alebo *-féle* (porov.: *két|fajta*, *öt|féle*) (MISADOVÁ 2011 s. 83).

VAŇKO (1995a s. 116–118) zdôrazňuje, že „v maďarčine zostávajú podstatné mená po číslovke (určitej i neurčitej) v jednotnom čísle, napr.: *egy asztal* – *két asztal* – *öt asztal*. Číslovky sú v pozícii prívlastku nesklonované.

V slovenčine oproti nemennej forme maďarskej číslovky *egy*, napr.: *egy férfi*, *egy nő*, *egy gyerek*, sa uplatňuje gramatická kategória rodu: **jeden muž**, **jedna žena**, **jedno dieťa**.

Od čísla *dva* až po *štyri* stojí v slovenčine substantívum v množnom čísle, kým v maďarčine v jednotnom čísle, napr.: *dva stoly* – *két asztal*, *dve ženy* – *két asszony*, *dve deti* – *két gyerek*, pričom pri podstatných menách mužského rodu sa v slovenčine uplatňuje aj kategória životnosti, napr.: *traja muži* – *három férfi*, *tri stoly* – *három asztal*.

Od čísla *päť* nahor je v slovenskom jazyku príslušné podstatné meno v G pl., napr.: ***päť mužov***, ***päť žien***, ***päť detí***, kým v maďarčine zostáva v N sg.: *öt férfi*, *öt nő*, *öt gyerek*.

V slovenčine sa číslovky zhodujú s podstatným menom – okrem gramatického rodu a čísla – aj v páde, napr.: *líbi jedného muža*. V maďarčine sa v takýchto konštrukciách nachádza vždy nemenný tvar čísloviek: *egy férfi* szeret.

V maďarčine má číslovka 2 dva tvary: *kettő* a *két*. Súvisí to s kategóriou určitosti – neurčitosti, predmetnosti – bezpredmetnosti v maďarčine. V spojitosti s ďalším slovom sa používa *két*, samostatne sa používa *kettő*:

- *Két kiló almát kérek.*
- *Hány kilót?*
- *Kettőt.*

V slovenčine číslovka *dva* formálne odzrkadľuje rod entity, ktorý má počet 2: *dva* sa používa v mužskom rode a všeobecne, *dvaja* v mužskom rode životnom, *dve* v ženskom a strednom rode: *dva domy*, *dve pívá*, *dve ženy*. Kategória životnosti mužskej osoby sa uplatňuje v číslovke ***dvaja*** / ***traja*** / ***štyria*** *chlapci*.

ONDRUS (1969 s. 49–53, 61–63) sa zaoberá so spájanosťou čísloviek s podstatnými menami, OLOŠTIAK a IVANOVÁ (2013 s. 73–76) analyzujú kolokáciu čísloviek s ostatnými slovnými druhmi. Morfosyntax základných čísloviek zhrnul VAŇKO (IN: VAŇKO – AUXOVÁ 2015 s. 79–80).

Záver

Číslovky sú tvarovo druhotným, ale sémanticky jasne vyčleniteľným slovným druhom v oboch jazykoch. Ich sémantická a gramatická klasifikácia síce vykazuje odchýlky, avšak stvárnenie skutočnosti sa realizuje v totožných myšlienkových rámcoch. Ani v jednom jazyku nie je taký číselný pojem, ktorý by nemal ekvivalent v druhom jazyku. Rozdiely sú typologického a nie etnojazykového charakteru.

Sumarizáciou porovnania čísloviek v slovenčine a maďarčine je tabuľka č. 16, vypracovaná na základe publikácií zhrňujúcich výsledky rôznych aspektov klasifikácie čísloviek (MANDELÍKOVÁ 2016 s. 88–90, ČULENOVÁ – GYÖRGY 2015 s. 156–161, CSERNICSKÓ – KARMACSI 2008 s. 60–61).

Tabuľka č. 16 Číslovky v maďarčine a v slovenčine

druh číslovky	slovenčina	maďarčina
základné / kardinálie	Uplatňuje sa zhoda s nadradeným podstatným menom. <i>štyria študenti prišli</i> ↔ <i>päť študentov prišlo</i> Od čísla 5 nahor je v slovenskom jazyku príslušné podstatné meno v G pl., napr.: <i>päť mužov, päť žien, päť detí</i> , kým v maďarčine zostáva v N sg.: <i>öt férfi, öt nő, öt gyerek</i> . Nesklonnosť: <i>jeden</i> v 21, 31... <i>dvadsaťdva študentov</i>	Podstatné mená zostávajú po číslovke v jednotnom čísle, napr.: <i>egy asztal – két asztal – öt asztal</i> <i>négy diák jött, öt diák jött</i> Číslovky sú v pozícii prívlastku neskloňované (SKALIČKA 1935 s. 47). Nie je zhoda v páde: <i>egy férfit szeret (A)</i>
zlomkové / numeralia fracta	Sú zaradené medzi kardinálie. <i>pol, štvrt</i> sú nesklonné.	<i>ötöd, hatod</i> 'päťina, šestina'
skupinové / kolektíva	<i>dвое, štvero, viacero</i>	Vyjadrujú sa kardináliami, lebo pl. tantum absentujú.
radové / ordinálie	1, 2: supletívnosť, ďalej prípona vyjadrujúca aj gr. rod. Derivačné varianty: <i>-t, -n-</i>	1, 2: supletívnosť, ďalej generálna prípona <i>-dik</i> .
druhovú / špeciálie	Označujú počet druhov, majú adjektívnu alebo adverbiálnu podobu: <i>dvoj aký, päť r aký, dvoj ako, mnoho r ako</i>	Maďarskými ekvivalentmi sú prídavné mená tvorené zo základných čísloviek adjektívnymi príponami <i>két fajta, öt féle</i> .
násobné / multiplikatíva	<i>raz, -krát / razy / násobný troj mo, troj itý</i>	<i>-szor / -szer / -ször / ízben / -szor os, három szor os an</i>
podielové / distributívne	prepozícia + pád: <i>po jednom</i>	derivácia: <i>egy en két, egyes é vel</i> reduplikácia: <i>egy – egy</i> (WALS kpt. 54)
číselné substantíva	<i>jednot ka, dvoj ka, dvoj ica</i>	<i>kett es, hárm as</i> Používa sa aj na zdôrazňovanie, napr. pri platbe: <i>nyolcvanhetes Forint</i> namiesto bezpríznačného <i>nyolcvanhét Forint</i> '87 HUF'

4 Pronominálna morfosyntax

Jazyková komunikácia zahŕňa aj identifikáciu priestorových, časových a osobných parametrov. V rečovom akte nastáva identifikácia účastníkov rozhovoru. Pravda, je ich možné identifikovať aj nedeiktickými prostriedkami, napr. vlastnými menami, takáto identifikácia je ale dosť ťažkopádna. Zámená sú deiktickými slovami: kontext určuje, ako sa konkretizuje ich význam. Koordinátami významu osobných zámen sú hovoriaci, prijímateľ a tretia osoba mimo rečového aktu. Systém zámen sa buduje na rôznej kombinácii týchto aspektov (KRUPA 1980 s. 87–95).

Funkcie zámen:

- demonštratívna: ukazovacia (mimotextová, tzv. exoforická) *Péter azt hitte, hogy Anna ezt látta*. 'Peter si myslel (to), že Anna videla (to).'
- odkazovacia (vnútrotextová), ktorá sa realizuje ako odkazovanie smerom dozadu (anaforicky, retrospektívne) alebo smerom dopredu (kataforicky, perspektívne) (MANDELÍKOVÁ 2016 s. 73): *Péter azt hitte, hogy Anna öt látta*. 'Peter si myslel, že Anna videla jeho.'
- substitučná: preto je ich skloňovanie v súlade s mennými slovnými druhmi (DUDOK 2010 s. 389–390).
- kvantor: opytovacie, negačné, neurčité, všeobecné, prípustkové (*hoci*) zámená. V maďarčine sa ich skloňovanie výraznejšie zhoduje s plnovýznamovými slovnými druhmi, napr. môže mať aj prípony stupňovaných prísloviak: *ide – idébb* slk. 'sem – *semejšie' (KESZLER et al. 2000 s. 152–153).

4.1 Zámená a kategória osoby

Základné tvary osobných zámen v jednotlivých osobách sg. i pl. sú v slovenskom a v maďarskom jazyku veľmi podobné, napr.: *ja – én, ty – te, on/ona/ono – ő, my – mi, vy – ti, oni/ony – ők*. Jediným výraznejším rozdielom medzi nimi sú osobitné tvary slovenských zámen v 3. osobe jednotného a množného čísla vyplývajúce z kategórie gramatického rodu (porov. DEUTSCHER 2010 s. 196–197).

„Na rozdiel od slovenčiny sa vykanie v maďarčine netvorí pomocou 2. osoby pl., ale osobnými zámenami *ön* a *önök*, ktoré zodpovedajú tvaru 3. osoby jednotného a množného čísla. Okrem nich maďarčina používa na vykanie aj zámená *maga* a *maguk*, ktoré sa považujú za dôvernejšie tvary ako *ön, önök*.

Niektoré z nich sa v oboch jazykoch vyznačujú tzv. dvojtvarmi, napr.: *ma / mňa – engem / engemet, ta / teba – téged / tégedet, ti / tebe – nekem / énnekem*, pričom dlhšie tvary sa používajú vtedy, ak je ich význam zdôraznený alebo postavený do porovnania so zámenom druhej osoby, kým kratšie zámenné tvary spravidla nestoja

vo vete na dôrazovom mieste. **Krátke tvary osobných zámen** sú aj v slovenskom, aj v maďarskom jazyku frekventovanejšie ako dlhšie tvary. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že v maďarčine je niekedy poukázanie na osobu zasiahnutú slovesným dejom včlenené do slovesného tvaru sloviess, napr.: čakám ťa – vár|lak, lúbim ťa – szeret|lek. [...]

Osobné zámená sa dajú **skloňovať** aj v slovenskom, aj v maďarskom jazyku. Skloňovanie osobných zámen je v maďarčine transparentnejšie. Kým slovenské osobné zámená majú svoje deklináčné vzory, maďarské sa tvoria z jednotlivých pádových prípon alebo postpozícií pridaním osobnej prípony, napr. D osobného zámena *én* tvoríme z pádovej prípony D -*nak* / -*nek* a pridaním variantu osobnej privlastňovacej prípony, a to nasledovne: -*nek* + -*em* → *nekem* (t. j. mi / mne), kým inštrumentál zámena *te* tiež z palatálnej (tzv. vysokej) alternácie pádovej prípony D -*val* / -*vel* alebo z postpozícií pridaním variantu osobnej privlastňovacej prípony, a to nasledovne: -*vel* + -*ed* → *veled* (t. j. s tebou), *alatt* + -*ad* → *alattad* (t. j. pod tebou)” (MISADOVÁ 2011 s. 84–85).

SKALIČKA (1935 s. 58, 67) opisuje jav maďarčiny, keď sa pádové sufixy vyskytujú ako samostatné korene slov s posesívnym osobným sufixom:

ki|**tól** : **tól**|em ‘od koho : odo mňa’
tenger|**tól** : **tól**|em ‘od mora : odo mňa’
ki|**ból** : **belől**|em ‘z koho : zo mňa’

Napriek formálnym odlišnostiam sa JOS manifestuje v osobných zámenách v oboch skúmaných jazykoch totožne. Hovoriaci slovenského a maďarského jazyka si ani nepredstavujú iné možnosti, napr. rozlišovať inkluzívne a exkluzívne *my* (HEGEDŮS 2012 s. 78) podľa toho, či je komunikačný partner chápaný ako súčasť *my*.³³

Vzhľadom na to, že osoba v pozícii subjektu je vyjadrená osobnou gramatickou morféomou slovesného predikátu, pronomiálny predmet sa v štylisticky bezpríznačových slovenských aj maďarských vetách nevyjadruje, nositeľmi gramatických informácií sú osobné slovesné prípony, napr.: *Chodím do práce každý deň.* – *Minden nap munkába járok*³⁴ (porov. VAŇKO 2015a s. 109).

33 Pozri aj časovanie sloviess III. 1.3.

34 O zhode zámen v predikatívnej syntagme pozri tabuľku č. 31.

4.1.1 Privlastňovacie³⁵ zámená

Privlastňovacie zámená netvoria osobitnú skupinu zámen ale sú flektívnymi tvarmi osobných zámen (KESZLER et al. 2000 s. 161).

„**Privlastňovacími zámenami v slovenčine** vyjadrujeme vlastnícké vzťahy v širokom slova zmysle, napr.: *môj brat*, *tvoja kniha*, *naše obavy*. V aglutinačnom maďarskom jazyku sa tento vzťah vyjadruje predovšetkým pomocou tzv. osobných privlastňovacích prípon, napr.: *bátyám*, *könyved*, *félelm|ej|nk*, alebo prívlastkovou syntagmou, napr.: *az én bátyám*, *a te könyved*, *a mi félelm|ej|nk*. Napriek tomu aj v maďarčine sa nachádzajú privlastňovacie zámená, ktoré sa často substantivizujú a vo vete sa používajú predovšetkým vo funkcii menného prísudku, podmetu, predmetu alebo príslovkového určenia, napr.:

Kié ez a toll? – *Az enyém.* [‘Čie je to pero? – Je moje.’]

Kik voltak ezek? – *Az enyéim.* [‘Kto boli títo? – Boli moji.’]

Melyik tollat kéred? – *A tied|et.* [‘Ktoré pero si prosíš? – Tvoje.’]

Melyik táskába tegyem? – *Az övé|be.* [‘Do ktorej tašky to mám dať? – Do jeho.’]

Privlastňovacie zvrtné zámeno *svoj* má medzi ostatnými slovenskými privlastňovacími zámenami osobitné postavenie. Kým privlastňovacie zámená *môj*, *tvoj*, *jeho* / *jej*, *naš*, *váš*, *ich* označujú privlastňovanie jednotlivým gramatickým osobám, zámeno *svoj* privlastňuje hociktorej gramatickej osobe, ak je príslušná osoba subjektom deja. Maďarský ekvivalent tohto privlastňovacieho zámena určujeme na základe toho, aký špecifický významový odtienok vyjadruje zámeno *svoj*. Významový odtienok ‘vlastný’ sa napríklad v maďarčine vyjadruje osobnou privlastňovacou príponou, ktorá sa viaže k podstatnému menu, napr.: *napriek svojej vôli* – *akaratl|a ellenére*. Ekvivalentom zámena *svoj* s významovým odtienkom ‘priliehavý, patričný, podmienený nejakou zákonitosťou’ je v maďarčine zvrtné zámeno *maga*, napr.: *Všetko má svoj čas.* – *Mindennek megvan a maga ideje*” (MISADOVÁ 2011 s. 85–86).

4.2. Zámená a kategória určenosti

V súvislosti s číslovkami sme sa už zaoberali s kategóriou určenosti. Na otázku s opytovacím zámenom je možné dať okrem negatívnej alebo konkrétnej odpovede aj neurčitú reakciu. Stavba zložených zámen sleduje v oboch jazykoch podobnú schému:

35 O privlastňovaní podrobnejšie: kpt. II. 1.4.1.X.

Tabuľka č. 17 Stavba a substitučná úloha zámen v maďarčine a v slovenčine

druh zámen	slovotvorný formant	substantívne zámená	adjektívne zámená	numerálne zámená	adverbiálne zámená	verbálne zámená
osobné personálne		én, te... ja, ty...				
opytovacie interogatívne		ki/ mi kto/ čo	milyen aký	mennyi koľko	hogyan ako	
ukazovacie demonstratívne		ez, az to	ilyen, olyan taký	ennyi/annyi tolko		
popieracie adverbatívne	se(n)- ni-	senki nikto	semelyik nijaký, žičaden	semennyi nič	sehol nikde	
neurčité indefinitné	vala- / né- / nie- / da- / voľa-	valaki Ø niekto dakto volakto ktosi	valamilyen akýsi čísi sotva	valamennyi nehány niekoľko dakoľko volakoľko máloko	valahol nehol niekde dakde volakedy zriedkakedy	izél ondiať onačiť tentovať
všeobecné	bár- / akár- / hoci- / kade-	bárki akárki hocikto kadekto	bármilyen akármilyen hocijaký kadejaký	bármennyi akármennyi hocikoľko	bárhól akárhól hocikde	
súhrnové	minden- vše-	mindenki každý	mindegyik všetky	mindannyi	mindenhol všade	
vymedzovacie	a-	aki kto	amilyen taký	amennyi tolko	ahogy tak	
stotožňovacie delimitatívne	ugyan- ten	ugyanaz ten istý	ugyanolyan taký istý	ugyanannyi tolko	ugyanúgy tak isto	
odlišovacie	más- ino-	másvalaki iní	másmilyen inakší		máshol inde, inokedy	

(KESZLER et al. 2000 s. 155, HEGEDŰS 2004 s. 102)

Zvýraznili sme supletívne tvary, tých je v slk. viac: *žičaden, každý* ↔ *se|melyik, minden|ki*.

4.2.1 Ukazovacie zámená

Ukazovacie zámená slúžia aj ako výrazové prostriedky zdôraznenej identifikácie.³⁶ Zámená *tu – tam* 'itt – ott' signalizujú vzťah *bližší – vzdialenejší* vlastným vzájomným protikladom: *tu* = *bližší*, *tam* = *vzdialenejší*. Na vyjadrenie tohto vzťahu disponuje slovenský aj maďarský jazyk sústavou ukazovacích zámen:

36 O zhode v demonstratívnej atributívnej konštrukcii pozri tabuľku č. 15.

bližší – *tento, takýto, toľkýto, toľkoto, takto, tadeto, tadialto, potialto*;

vzdialenejší – *ten, taký, toľký, toľko, tak, tade, tadial, potial*;

bližší – *odtialto, stadiolto, pre toto, za toto, na toto, tu, sem*;

vzdialenejší – *odtiaľ, stadiaľ, preto, zato, nato, tam, ta* (MANDELÍKOVÁ 2016 s. 78).

V maďarčine je možné diferencovanie blízkosti a vzdialenosti aj v prípade ekvivalenta slovenského zámena *tak*: *így* 'bližší' – *úgy* 'vzdialenejší'. Zámeno *úgy* je v maď. polysémne: druhý význam je *okolo*: *Úgy délután 6-kor. – Okolo šiestej poobede*. V rámci odkazovania maďarčina používa na rozlíšenie toho, čo je blízko zámeno *ez* a toho, čo je ďaleko zámeno *az*.

„Typologickou zvláštnosťou maďarčiny je, že kombinuje ukazovacie zámená s určitým členom, napr.: **az a ház, ez az ablak**. V tejto kombinácii ukazovacie zámeno vyžaduje gramatickú zhodu s príslušným určovaným substantívom, určitý člen sa ale neohýba, napr.: *ez az ablak – ez|t az ablak|o|t*.

V maďarčine rozlišujeme tri základné funkcie ukazovacích zámen:

1. deiktická
2. anaforická
3. preparatívna“ (MISADOVÁ 2011 s. 86).

„**Identifikácia** je proces aktualizácie, pri ktorom sa meno stotožňuje s označovaným predmetom alebo na základe poukázania na rečovú situáciu alebo na základe poukázania na kontext. Konštitutívnymi prvkami určenosti ako procesu aktualizácie sú teda identifikácia (stotožnenie) a deiza (ukázanie). Vyjadrovacími prostriedkami identifikácie a deizy sú členy a ukazovacie zámená. Medzi členmi a ukazovacími zámenami je taký rozdiel, že ukazovacie zámená vyjadrujú deiktický príznak zdôraznene, kým členy nie. Táto zdôraznenosť znamená v rámci determinátorov mena toľko, že ukazovacie zámená musia existovať vo výrazovej rovine všetkých jazykov, patria k jazykovým univerzáliám, kým členy nemusia existovať vo všetkých jazykoch. Na odlišenie jednotlivých typov identifikácie budeme používať dištinkívne príznaky **deiza, anafora, situácia a kontext**.

Deiza³⁷ je poukázanie na predmet prítomný na mieste, kde dochádza k rečovému aktu, napr.: *Hogy viselkedik ez a gyerek! – Ako sa to dieťa správa!*

Meno *to dieťa* má príznaky (+ ident. + deix.).

Anafora (+ anaf.) je vlastne textová deiza. Je to jeden z najbežnejších spôsobov identifikácie podmienenej kontextom. Meno má príznak anafory vtedy, keď odkazuje na to, čo sa už predtým spomenulo v texte, alebo o čom bola reč predtým, napr.:

Kaptam egy levelet. A levélben arról értesítenek... – Dostal som list. V tom liste mi oznamujú...

Meno *v tom liste* má príznaky (+ ident. + anaf.). Príznak **anaforickosti** majú mená odkazujúce na bezprostredne predchádzajúci kontext i na vzdialenejší kontext.

37 Podrobnejšie: DUDOK 2010 s. 391-400.

Príznak **situácia** získavajú také mená, ktoré sú určené (identifikované) s príslušným predmetom na základe situácie. Situačná určenosť mena sa často vyskytuje v adverbálnom určení miesta pri pomenovaní predmetov a javov známych preto, že sa nachádzajú v prostredí hovoriaceho:

A szobában meleg volt, erőszakosan ketyegett az óra. Halkan kinyitottam az ajtót... – V izbe bolo teplo, hodiny nástojčivo tikali. Potichu som otvoril dvere... [...]

Príznak **kontext** v rámci anafory vyčleňuje také prípady, v ktorých sa anaforické meno lexématicky odlišuje od mena, na ktoré odkazuje (teda od východiskového mena), a je jasné iba zo širšieho kontextu, že medzi menami je anaforický vzťah, že sa teda tieto mená vzťahujú na ten istý predmet mimojazykovej skutočnosti, napr.:

Trieda sedela ani na uhlíkoch, chlapci mykali hlavami ako pes, keď mu pozrú do očí. Kopa ich už prečítala svoj autoportrét... Típol som a dúfal: na mňa azda nedôjde. Trieda ticho počúvala, kým obeť hanblivo odrecitovali svoj text.

To, že meno *obete* sa vzťahuje na ten istý predmet ako slovo *chlapci*, je zrejmé iba z kontextu. Meno *obete* má z hľadiska určenosti príznaky (+ ident. + anaf. + kontext)“ (BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 68–69).

„V deiktickej funkcii, t. j. v určovaní predmetu z hľadiska priestorovej vzdialenosti vo vzťahu k hovoriacemu sa používajú obidve formy ukazovacích zámen, napr.: **ez** a **szék**, **az** az **asztal**.

V anaforickej funkcii, t. j. v odkazovaní na predchádzajúcu komunikačnú situáciu sa častejšie používa zámeno *ez*, ale nevylučuje sa ani forma *az*, napr.: **Ez/az** *nem lehet igaz!*, **Ez** *hallatlan!*

V preparatívnej funkcii, t. j. v odkazovaní na nasledujúci kontext vystupuje iba zámeno *az*, napr.: **Az** *telefonált*, **aki** *már tegnap is keresett*. [...]

Zámeno *az* vystupuje pri identifikácii menných skupín prostredníctvom deixy s určením 'vzdialenejší, vzdialený', pričom sa môže vzťahovať aj na miestny, aj na časový vzťah. Jeho slovenským ekvivalentom je v tom prípade zámeno *ten*, ale alternatívne sa môže použiť aj zámeno *tamten*, napr.: *Látod azt a boltot? – Vidiš ten/tamten obchod? Ak sa ukazovacie zámeno az používa pri odkazovaní na meno, ktoré sa nenachádza v bezprostrednej blízkosti mennej skupiny, jeho adekvátnym ekvivalentom v slovenčine je zámeno ten*, napr.: *Mit gondolsz Karcsiról? Az egy lehetetlen alak! – Čo si myslíš o Karolovi? Ten je ale nemožný chlap!*

Zámeno *az* sa v maďarčine používa aj pri identifikácii mennej skupiny vzťažnou vetou, ktorá v danom kontexte obsahuje z komunikačného hľadiska dôležitú informáciu pre určenie mennej skupiny. V maďarčine je v takom prípade obligátne, v slovenčine nie je, napr.: **Azt** *mondta, hogy sürgősen találkoznunk kell. – Povedal, že sa súrne musíme stretnúť.*

Maďarské ukazovacie zámeno *ez* sa najčastejšie používa pri identifikácii mennej skupiny s určením 'blízky'. Jeho ekvivalentom v slovenčine je v tomto prípade zámeno *tento*, napr.: **Ez** *a kutya támadt rád? – Tento pes tá napadol? Ak menná skupina je identifikovaná prostredníctvom deixy, ale vlastná deiktická funkcia je pritom oslabená, slovenským ekvivalentom zámena *ez* je ukazovacie zámeno *ten**, napr.: **Ez** *a ház tetszik nekem. – Ten dom sa mi páči*“ (MISADOVÁ 2011 s. 87).

4.2.2 Kategória určenosti

Gramatická kategória určenosti vyjadruje protiklady známe ↔ neznáme, blízke ↔ vzdialené, prítomné ↔ neprítomné (HORECKÝ 1978 s. 117–118). Túto gramatickú kategóriu slovenská lingvistika nevyčleňuje, hoci sa objavuje medzi číslovkami (určité–neurčité), zámenami ukazujúcimi, neurčitými i opytovacími. V maďarčine (ako aj v angličtine a nemčine) vyjadruje túto kategóriu člen pri podstatnom mene. V maďarčine sa neurčitý člen vyvinul z číslovky na analógiu nem. *ein*, s tým rozdielom, že maď. člen nevyjadruje ďalšie gramatické kategórie. Určitý člen má pôvod v ukazovacom zámene *ez*, *az*. Osobitosťou maďarčiny v porovnaní s indoeurópskymi jazykmi disponujúcimi kategóriou určenosti je, že sa táto kategória objavuje aj na slovesnom tvare.³⁸

„Kategóriu určenosti chápeme ako obsahovú alebo ‚hĺbkovú‘, t. j. logickosémantickú kategóriu, ktorej výrazové prostriedky slúžia aktualizácii mena. Sú to výrazové prostriedky, ktoré sa včleňujú do sémantickej štruktúry mena na to, aby meno ako abstraktná jednotka jazykového systému bolo schopné vstupovať s pomenúvaným predmetom mimojazykovej skutočnosti do jednoznačného alebo v prípade komunikatívnej potreby do nejednoznačného vzťahu. [...]

Aktualizačné obsahy sa odrážajú v lexikálno-syntaktickej štruktúre vety ako základnej dorozumievacej jednotky. Na ich vyjadrenie slúžia predovšetkým také morfológické kategórie slovesa ako čas, spôsob, osoba a všetky miestne a časové určenia predikátu. Na rozdiel od týchto aktualizačných kategórií existujú i také aktualizačné obsahy, ktoré sa neodrážajú v štruktúre vety, lež ktoré sa odrážajú a musia sa odrážať v štruktúre mennej skupiny. [...]

Slovo (meno) *strom* sa napr. môže vzťahovať na akékoľvek stromy, ktoré si len predstavíme. Keď chceme preto toto meno použiť na označenie nejakého konkrétneho stromu, musíme toto meno bližšie určiť, napr. *Ten strom tam dolu pri ceste, strom nášho suseda* ap. Kategória určenosti je vlastná členom, ukazovacím zámenám i niektorým iným zámenám. Jazyky, ktoré majú členy aj ukazovacie zámená, majú možnosť výberu. Môžu stotožňovať meno s označovaným predmetom alebo zdôraznene – pomocou ukazovacích zámen, alebo nezdzôraznene – vtedy používajú členy. V maďarčine napr. môžeme použiť vetu **Azt a labdát add nekem! Daj mi tú loptu!** V tejto vete je zdôraznená totožnosť (identifikácia). V otázke *Láttad a labdát? Videl si loptu?* Identifikácia nie je zdôraznená. [...]

V maďarčine treba použiť formálny prostriedok na vyjadrenie určenosti aj vtedy, keď je meno známe na základe mimojazykovej situácie. [...] V slovenčine je určenosť tohto mena iba **implicitná, formálne nevyjadrená**, vyplýva z vyššie opísanej situácie. Pri druhej osobe je v oboch jazykoch určenosť – konkrétne negatívny člen protikladu určený/neurčený vyjadrený explicitne: proti maďarskému neurčitému

38 O časovaní sloves s určitým predmetom pozri kpt. III. 1.1.1.1.

členu stojí v slovenčine v tejto vete neurčité zámeno *akýsi*. Situačne určené meno nemusí mať v slovenčine explicitný výrazový prostriedok. Meno známe na základe vnútrojazykového kontextu však často takýto prostriedok musí mať, aby bolo jasné, na aký predmet sa vzťahuje. Máme napr. vetu: *Sestra a ja sme dostali nové šaty*. Ak chcem vyjadriť, že jedny z týchto šiat, tie moje sa mi nepáčia, musím tento fakt explicitne vyjadriť. Použijem vetu: *Moje šaty sa mi nepáčia* alebo *Tie moje (šaty) sa mi nepáčia*. Keby sme meno *šaty* bližšie neurčili a použili by sme vetu: *Šaty sa mi nepáčia*, výpoveď by nebola jednoznačná. Meno *šaty* by sa vzťahovalo na obidvoje šaty, a to by nezodpovedalo zámeru hovoriaceho“ (BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 60–62).

„V jazykoch, kde kategória určenosti existuje ako gramatická kategória, a to je aj prípad maďarčiny, platí, že vo výrazovom pláne tejto kategórie musí byť prítomný formálny morfológický ukazovateľ. [...] Špecifickým formálnym morfológickým ukazovateľom určenosti mena v maďarčine je člen. To znamená, že ak sa v maďarčine použije meno vo svojej základnej pomenovacej (nominatívnej) funkcii, vždy treba vyjadriť aj to, či je určené alebo neurčené, t. j. vždy musí mať pri sebe určitý alebo neurčitý člen, alebo nejaký iný prostriedok určenosti, a to bez ohľadu na to, či dané meno je určené na základe kontextu alebo na základe mimojazykovej situácie. Nepoužitie člena pred menom je príznakové, t. j. má nejaký osobitný dôvod“ (BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 64).

„V slovenčine sa kategória určenosti vyčleňuje primárne iba kontextovo-syntakticky, t. j. určenosť mena často vyplýva iba z kontextu, je implicitná, nevyjadruje sa explicitnými výrazovými prostriedkami. [...] Takéto kategórie nazýva [...] Whorf skrytými kategóriami. Kategória určenosti je v slovenčine skrytou kategóriou. To však neznamená, že v slovenčine neexistujú formálne prostriedky na vyjadrenie určenosti. Kým meno určené na základe situácie zvyčajne nemá pri sebe výrazový prostriedok určenosti, meno určené na základe odkázania na predchádzajúci kontext zvyčajne máva pri sebe explicitný výrazový (povrchový) ukazovateľ určenosti“ (BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 65).

O určenosti (determinovanosti) hovoríme, ak účastníci komunikácie myslia na ten istý denotát.

Nositeľmi určenosti môžu byť:

- slovné druhy (vlastné mená, zámená zastupujúce substantíva);
- morfológické determinanty (posesívny osobný sufix: *batárom* ‘môj priateľ’, posesívny sufix: *iskoláé* ‘školy G’);
- lexéma ako determinant: určitý člen, ukazovacie a opytovacie zámená, radové číslovky, stupňované prídavné meno.

4.2.3 Člen

Maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 282–287) zaraďuje tento gramatický prostriedok medzi tzv. formálne slová. Rozlišuje sa určitý a neurčitý člen, pomocou ktorých sa v maďarskej vete identifikuje menná skupina. Neexistencia člena v slovenčine spôsobuje, že Slováci si ťažko osvojujú pravidlá používania

tohto výrazového prostriedku určenosti, musia sa naučiť rozlišovať, kedy stačí na vyjadrenie známeho predmetu člen a ukazovacie zámeno. Na druhej strane hovoriaci s maďarským materinským jazykom sa môžu dopúšťať v slovenčine chýb vtedy, ak použijú niektoré výrazové prostriedky určenosti v takej situácii, v ktorej je ich použitie nadbytočné, a preto neprimerané.

Určitý člen je výrazovým prostriedkom, ktorý slúži na vyjadrenie kategórie určenosti, pričom mennú skupinu identifikuje nezdôraznene. Neurčitý člen je formálnym prostriedkom nezdôraznenej rematickosti.

4.2.3.1 Určitý člen a jeho ekvivalenty v slovenčine opisuje MISADOVÁ (2011 s. 108–109) na podklade štúdie BUZÁSSYOVEJ (1977a s. 88–104) takto:

„Určitý člen *a*, *az* v maďarčine označuje predovšetkým prítomný známy predmet vo vete. Keď sa menná skupina nachádza v tematickom postavení a je známa zo situácie, v maďarčine je zvyčajne určená určitým členom, ktorému v slovenčine zodpovedá ukazovacie zámeno s určením *blízky*, napr.: *Ismered az urat?* – *Poznáš tohto pána?*

Menné skupiny, ktoré vytvárajú situačné pozadie deja, pričom sa s nimi pomenúvajú miestne vzťahy a predmety známe zo situácie, sa v maďarčine identifikujú určitým členom, kým v slovenčine nie je potrebný explicitný prostriedok určenosti, napr.:

Az udvaron nagy volt a rendtelenség. – **Na dvore bol veľký neporiadok.**

Péter, te veszed meg a kenyeret! – *Peter, ty kúpiš chlieb!*

Niekedy však aj v slovenčine treba vyjadriť určenosť mena, v takých prípadoch proti maďarskému určitému členu stojí slovenské ukazovacie zámeno *ten*, napr.:

Péter, hozd a kenyeret! – *Peter, prines ten chlieb!*

Ekvivalentom maďarského určitého člena vyjadrujúceho situačnú určenosť mennej skupiny môže byť v slovenčine aj privlastňovacie zámeno, napr.:

Azt is megkérdezte, hogy vannak a gyerekek. – *Pýtal sa aj na moje deti.*

Určitý člen sa v maďarčine používa aj pred niektorými vlastnými menami, v slovenských ekvivalentoch je tu vždy nulový prostriedok určenosti, napr.:

A Szabadság téren lakik. – **Býva na Námestí slobody.**

Északi szomszédunk a Lengyel Köztársaság. – *Naším severným susedom je Poľská republika.*

Nezdôraznená forma identifikácie maďarským určitým členom a nulovým ukazovateľom určenosti v slovenčine sa používa pri identifikácii mennej skupiny vzťažnou vetou, ktorá neobsahuje informáciu dôležitú z hľadiska bližšieho určenia, napr.:

Észrevetted a férfit, aki most már nem tűnt idegennek számára. – *Všimla si muža, ktorého už nepokladala za cudzinca.*

4.2.3.2 Neurčitý člen a jeho ekvivalenty v slovenčine

„Kategória neurčenosti je charakteristická menšou mierou informovanosti o označovanom predmete. Kým formálnym prostriedkom nezdôraznenej rematickosti je v maďarčine neurčitý člen *egy*, jeho ekvivalentom v slovenčine sú zvyčajne neurčité

zámená, vyjadrujúce zdôraznenú rematickosť alebo nulový prostriedok. Bežný prípad neurčenosti predstavuje použitie maďarského neurčitého člena, ktorého základnou funkciou je označiť rematickú hodnotu mena, a to bez príznaku intenzívnosti, pričom neurčitosť môže, ale nemusí byť špecifikovaná. V slovenčine sa v tom prípade rematická funkcia mena nemusí naznačovať osobitným výrazovým prostriedkom, napr.: *Kaptam egy könyvet. – Dostal som knihu.*

Ekvivalentom maďarského neurčitého člena *egy* môže byť v slovenčine aj číslovka *jeden*. Je to charakteristické najmä pre hovorový štýl, a to vo vetách, ktoré sa kvalifikujú ako vety skladajúce sa iba z rematickej časti, napr.: *Volt egyszer egy király... – Bol raz jeden kráľ... Číslovka jeden ako ekvivalent maďarského neurčitého člena často vystupuje aj v menných skupinách s funkciou príslovkového určenia času, napr.: egy nap – v jeden deň / jedného dňa.*

V prípade menných skupín kvalifikovaných nejakým explicitným ukazovateľom určitého množstva sa ekvivalentom maďarského neurčitého člena stávajú slovenské neurčité zámená, napr.: *Előhúzott a zsebéből egy papírt. – Vytiahol z vrecka nejaký papier.*

Zámeno *taký* môže byť ekvivalentom maďarského neurčitého člena predovšetkým vtedy, ak ide o zdôraznenie nejakej profesie, napr.: *Egy orvosnak ezt tudnia kell. – Taký lekár to musí vedieť.*

Ak neurčitý člen v maďarčine určuje meno, ktorým sa kvalifikuje osoba označená súčasne aj vlastným menom, v slovenčine sa v takomto prípade používa zámeno *istý*, napr.: *Egy Kovács nevű ismerőse üzent neki. – Dostal odkaz od istého Kovácsa* (MISADOVÁ 2011 s. 109–110, porov. BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 105–112).

„Keďže základnou funkciou protikladného člena generickej funkcie je funkcia individualizovať meno, t. j. spôsobiť, aby sa vzťahovalo na konkrétny jednotlivý predmet, ktorý chce hovoriaci v danej situácii pomenovať, v opisoch kategórie určenosti sa často vyskytuje príznak **individualizácia**. V maďarčine sa môže vyskytovať v individualizačnej funkcii určitý aj neurčitý člen, to znamená, že príznak individualizácie sa môže kombinovať s príznakom identifikácie, ale môže ho mať aj neidentifikované meno. Individualizácia sa týka počítateľných mien. Individualizačná funkcia je typická pre menné skupiny určené v maďarčine neurčítym členom, ktorým v slovenčine zodpovedá lexéma *jeden*, napr.:

Egy könyvben olvastam. – Čítal som o tom v jednej knihe.

Individualizácia môže byť špecifikovaná pomocou príznaku **unikátности**. Na základe príznaku unikátности sa vyčleňujú špecifické prípady individualizácie mien, ktoré označujú unikátne (jedinečné) pojmy. Pojem môže byť unikátny svojím inherentným významom, napr.:

Időközben felkelt a nap. – Medzitým vyšlo slnko (slnko predstavuje v rámci našej planetárnej sústavy jedinečný pojem).

Unikátny význam môžu dať menu aj prívlastky, napr.:

...minthogy a fővárosban már egy fél éve hiába várt lakásra... – ...pretože v hlavnom meste už aspoň pol roka márne čakal na byt...

Uplatňovanie kategórie určenosti v jazyku súvisí veľmi tesne s aktuálnym vetným členením. Medzi určenosťou a neurčenosťou mena a jeho tematickým alebo rematickým postavením je vzťah vzájomnej závislosti“ (BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 69–70).

Záver

V jazykoch sveta sa môže objavovať vyjadrenie iných gramatických kategórií ako v nám blízkych, európskych jazykoch, napr. v japončine je úcta gramatickou kategóriou alebo napr. pôvod informácie je gramatikalizovaná kategória v jazykoch amerických Indiánov (KÁLMÁN – NÁDASDY 1999 s. 21).

V maď. je základom gramatickej kategórie určenosti známa, predchádzajúca informácia, presupozícia: *megtaláltam a hibát – našiel som chybu* (tú chybu, ktorú som hľadal), tá istá činnosť bez známej predchádzajúcej informácie: *találtam egy hibát – našiel som chybu* (náhodou).

Na substantíva s určitým členom sa nepýtame *Ktorý?*

Megtaláltam egy hibát. – Megtaláltam a hibát.

V slovenčine nepoužívame na analógiu maďarčiny a na zdôraznenie neurčitosti číslovku *jeden* v pozícii neurčitého člena. Ide o homonymiu maď. číslovky s neurčítym členom (*egy*) podobne ako v nem. (*ein, eine...*), preto vzniká medzijazyková analógia:

Našiel som ~~jeden~~ chybu. – Našiel som chybu.

Egy turista megállított és kérdezősködött. ~~Jeden~~ turista ma zastavil a spytoval sa.

V slk. to je možné len v príznakovej, idiomatickej pozícii: *Bol raz jeden kráľ.*

Súvisí to s aktuálnym členením výpovede a deixiou, ktoré sú prítomné aj v slovenčine.

Začínajúca veta: *Našiel som zelený gombík. Találtam egy zöld gombot.*

Pokračujúca veta: *(Ten) zelený gombík som prišiel na košeľu. A zöld gombot felvarrtam az ingre.*

Určenosťou teda vyjadrujeme jedinečnosť, konkrétnosť už spomenutého:

Kúpil som koňa. Kôň zdochol.

Vettem egy lovat. A ló megdöglött.

(KÁLMÁN – NÁDASDY 1999 s. 103)

V maďarčine sa objavuje hľadisko určenosti aj pri písaní kompozít zvlášť alebo dovedna, napr.:

savanyú gyümölcs – kyslé ovocie (hociktoré ovocie, ktoré je kyslé: prívlastok)

savanyúkáposzta – kyslá kapusta (konkrétny výrobok, podľa receptu, je lexikalizované ako viacslovné pomenovanie).

Kým v maďarskom JOS je dôraz na určenosti, v slovenčine dominuje rodovosť zámen ako prostriedok na vyjadrovanie zhody³⁹, čo pociťujú Maďari ako cudzie z aspektu ich JOS. Zámená *oni/oný* vyjadrujú prítomnosť žien nerovnomerne, všeobecným významom disponuje tvar zámena v mask.

39 Pozri tabuľky č. 15 a 31.

III Sloveso a verbálna fráza

1 Intenčná štruktúra a jazykové kategórie plnovýznamových slovíes

Slovenčina a maďarčina sa zhodujú v tom, že slovesá pomenúvajú deje ako dynamické príznaky substancií (ORAVEC – BAJZÍKOVÁ – FURDÍK 1988 s. 126, SOKOLOVÁ 1995 s. 32–56). Kým v MSJ sa slovesá triedia na stavové a činnostné, Sokolová „diferencuje tri sémantické skupiny slovíes – akčných, procesných a statických slovíes – na základe konfigurácie sémantických príznakov akčnosť a dynamickosť“ (IVANOVÁ 2006 s. 9).

Triedy slovíes sú v maďarskej lingvistike menej transparentné, hierarchizované, gramatické kategórie aj modálnosť a intencia sa prelínajú so sémantickým hľadiskom (porov. FURDÍK 1976 s. 91, KRÁLIK 1997 s. 7–11, 20, KESZLER et al. 2000s. 82–92, 254–255, CSERNICSKÓ – KARMACSI 2008 s. 30–31, LŐRINCZ 2015 s. 34–37). Najrozvinutejšia slovesná kategorizácia je v jazykoch, ktoré vyjadrujú väčšinu slovesných predikátov spojením určitého a neurčitého tvaru. Pomocných slovíes je v maď. menej, lebo isté typy modálnosti sa v maďarčine vyjadrujú príponami, napriek tomu pomocné slovesá tvoria v maďarskej gramatike osobitný slovný druh popri dynamickej otvorenosti k plnovýznamovým.

Klasifikácia slovíes môže byť rôznorodá podľa tradície gramatiky daného jazyka, napr. v maď. sú integrované do sémantického delenia aj lexikálno-gramatické kategórie slovesa (napr. faktitívne-kauzatívne slovesá/műveltető igék: *mosat* ‘dá, žiada, núti, nechá umývať, prať’), aj spôsob slovesného deja. Pri klasifikácii slovesa sa treba orientovať na to, ako riadi gramatické role argumentov, ako vyjadruje časové kategórie, aká je valencia slovesa.

V súlade so slovenskou gramatikou oddeľujeme v nasledujúcich kapitolách od sémantického delenia lexikálno-gramatické a intenčné kategórie slovíes, ktoré v slovenčine tvoria jasne definované binárne protiklady:

- slovesný rod: trpný (pasívum) *mosatik* ‘je umývaný, perie sa’ ↔ činný (aktívum) *mos* ‘perie, umýva’;
- reflexívnosť: zvrtné *mosdik*, *mosakszik* ‘umýva sa’ ↔ nezvrtné *mos* ‘perie, umýva’;
- vid: dokonavý *megmos* ‘umyje’, *kimos* ‘vyperie’, *elmos* ‘umýva’ ↔ nedokonavý *mos* ‘myje, perie’.

Genus verbi má v maď. gramatike ešte širší význam: okrem binárnej opozície aktívum – pasívum, resp. zvrtnosti a mediálnosti slovíes zaraďuje sa sem aj faktitívnosť-kauzatívnosť a potenciálnosť (LŐRINCZ 2015 s. 34–35). Potenciálnosť znamená už prechod k modálnosti, pendantom maď. potenciálneho sufixu *-hat/-het* je slk. modálne sloveso *môcť*.

„Intenčnej hodnoty slovesa sa týkajú také formálno-sémantické vlastnosti slovíes v porovnávaných jazykoch, ako je na jednej strane faktitívnosť a kauzatívnosť, vyjadrená v maďarčine osobitnými slovesnými slovotvornými príponami (*varr – varr|at* ‘dať šiť’), [...] na druhej strane zvrtnosť, známa síce aj v maďarčine, ale v porovnaní so slovenčinou formálne i funkčne odlišná, takže pôsobí maďarským hovoriacim pri osvojovaní si slovenčiny značné ťažkosťi“ (FURDÍK 1976 s. 91).

Ďalším aspektom delenia slovíes je **podľa príznakov trvania nimi vyjadreného deja**.⁴⁰ Slovesá majú jemnejšiu lexikálno-gramatickú diferenciáciu v maďarčine ako bilaterálnosť slovesného vidu v slovenčine. Ide o kategoriálne sémy spôsobu slovesného deja. V slovenčine je spôsob slovesného deja nadstavbovou kategóriou vidu, v maďarčine je ich vzťah opačný. Vid a spôsob slovesného deja diferencujú predikát z hľadiska časovej obmedzenosti deja a z hľadiska sémantickú kvalitu deja. Časové obmedzenie je abstraktnejšia a širšia kategória ako sémantická modifikácia, ale sémantická modifikácia je zároveň časovo určená (JANOČKOVÁ 2010 s. 157–162, LŐRINCZ 2015 s. 37).

1.1 Sémantika slovesa a štruktúra vety

Intencia a valencia sa nevyjadrujú gramatickou morféomou, ale sú obsiahnuté v lexikálnom význame slovesa. Svojimi lexikálno-gramatickými vlastnosťami výrazne ovplyvňujú sémantickú a gramatickú stavbu vety (KAČALA 2014 s. 153). „Rozlišuje sa intencia na úrovni formy (valencia) a intencia na úrovni významu (intencia)“ (IVANOVÁ 2006 s. 22).

1.1.1 Intencia slovesa

Intencia je smerovanie slovesného deja na substanciu, spájateľnosť slovesa s inými slovami vo vete – vzťah deja k substanciam.

Peter opravuje auto – sloveso *opravuje* je vo vzťahu s dvomi substanciami: vykonávateľom (*Peter*) a objektom, na ktorý je činnosť zameraná (*auto*).

Intencia môže byť **východisková** (pôvodca deja) a **zásahová** (paciens). Zásahová substancia sa v hlbšom zmysle významovej štruktúry nazýva **paciens**.

⁴⁰ O slovesnom vide pozri kpt. III. 1.2.2.

Vetný člen, ktorým je táto zásahová substancia vo vete vyjadrená, sa nazýva **predmet** alebo **objekt**. Činiteľský a zásahový vzťah možno znázorniť vzorcom:

Ag - Dj - Pc, kde agens = činiteľ, paciens = zásahová substancia.

1. intenčný typ: Ag - Dj - Pc: osobitným slovom sa vyjadruje činiteľ deja (agens) - dej - zasiahnutá vec (paciens).

Najbohatšia skupina slovies, základným reprezentantom sú v oboch jazykoch **akčné slovesá**, napr.: *Záhradník strihá vinič. - A kertész metszi a szőlőt.*

2. intenčný typ: Ag - Dj_{Pc}: agens - dej (nepomenúva sa paciens, lebo sa chápe ako obsiahnutý v deji). Paciens je obsiahnutý v deji, napr.:

Telefón opäť zvoní. - A telefon megint csörög. ďalej: *kúriť, tancovať, pracovať, bojovať, štrajkovať, striedať, štekať, zarámovať, vybetónovať, opečiatkovať.*

3. intenčný typ: Ag_{Pc} - Dj: paciens sa nepomenúva, lebo sa chápe ako totožný s agensom. Agens vykonáva dej a ním zasahuje sám seba, patria sem predovšetkým slovesá pohybu, napr.:

Ludia cestujú častejšie ako kedysi. - Az emberek gyakrabban utaznak, mint valaha. ďalej: *ísť, bežať, letieť, obrátiť sa, krútiť sa.*

4. intenčný typ Ns - Dj: nositeľ stavu, vlastnosti, procesu, stavový význam, napr.:

Spoločnosť starne. - A társadalom öregszik. Obraz postupne bledne. - A kép fokozatosan fakul. Rožky stvrdli. - A kiflik megkeményedtek. ďalej: *hnednúť, kamenieť, chorľavieť, žiť, umrieť, tešiť sa, smútiť, spať, rásť, vädnúť.*

5. intenčný typ Dj - Pc: agens sa nevyjadruje, lebo je neznámy.

Neosobné predmetové slovesá, napr.:

Suseda zabilo. - A szomszédot megölték.

Tento typ sa v maďarčine vyjadruje všeobecným podmetom 3. os. pl. ďalej: *smädí ma, pichá ma v boku, ulavilo sa mi, lení sa mi vstať, vybilo nám poistky -* v maď. sa to vyjadruje aktívnymi slovesami: *szomjas vagyok, szúr az oldalam, megkönnyebbültem, lusta vagyok felkelni, lekapcsolt a biztosíték.*

6. intenčný typ Dj_{Ag.Pc}: agens sa nevyjadruje alebo je nepoznateľný, paciens je obsiahnutý v deji, napr.:

prší, otepilo sa, blýska sa, mrzne. V maď. ide o zamlčanie, vynechanie podmetu:

esik (az eső), felmelegedett (az idő), fagy, villámlik.

1.1.1.1 Vzťah slovesa k predmetu

V oboch jazykoch sa vyskytujú predmetové a bezpredmetové slovesá.

Predmetové slovesá, pri ktorých predmet musí byť vyslovený osobitným slovom, napr.:

Posielam telegram. - Táviratot küldök.

Zaoberám sa známkami. - Bélyegekkal foglalkozom.

Chystám obed. - Ebédet készítek.

Predmetové slovesá, pri ktorých predmet nemusí, ale môže byť vyslovený, napr.:

Čítam. / Čítam knihu. - Olvasok. - Könyvet olvasok.

Rozmýšľam. / Rozmýšľam o programe. - Gondolkodom. - A műsorról gondolkodom.

Pracujem. / Pracujem na domácej úlohe. - Dolgozom. - A házi feladaton dolgozom.

Bezpredmetové slovesá, pri ktorých nemôže byť predmet, napr.:

Kúpem sa. - Fürdök.

Oddychujem. - Pihenek.

Utekám preč. - Elfutok.

Vyzdravel som. - Meggyógyultam.

Nastali nové časy. - Új idők járnak.

Peter ide domov. - Péter hazamegy.

Tabuľka č. 18 Predmetové slovesá prechodné a neprechodné

slovesá		predmet
predmetové slovesá, pri ktorých predmet musí alebo môže byť vyslovený	prechodné = tranzitívne	priamy predmet (prostý A) <i>milovať niekoho / niečo, cítiť niečo, poznať niekoho / niečo, opravovať niečo</i> <i>Čítam. / Čítam knihu.</i>
	neprechodné Slovesá s nepriamym predmetom nazývame neprechodnými slovesami.	nepriamy predmet (predložkový A alebo iný pád) <i>stará sa o niekoho / o niečo, hnevať sa na niekoho / niečo, dvoriť niekomu, páčiť sa niekomu, zaľúbiť sa do niekoho, báť sa niekoho / niečoho.</i> <i>Rozmýšľam. / Rozmýšľam o programe.</i> <i>Pracujem. / Pracujem na domácej úlohe.</i> Ekvivalenty slovenských neprechodných slovies maďarská gramatika považuje za bezpredmetové slovesá.
bezpredmetové slovesá, pri ktorých nemôže byť predmet		<i>Kúpem sa. Fürdök.</i> <i>Oddychujem. Pihenek.</i> <i>Vyzdravel som. Meggyógyultam.</i>

(KRÁLIK 1997 s. 35)

„Slovesá sú väčšinou predmetové. Svojím významom naznačujú, že dej, zvyčajne činnosť agensa (subjektu, podmetu) je zameraná na paciensa (na predmet, objekt), že dejom, zvyčajne činnosťou, je zasiahnutá substancia (paciens, objekt, predmet), ktorá nie je totožná s agensom (subjektom, podmetom).

Je však veľmi dôležité vedieť, že predmet (paciens, objekt, zásahová substancia) sa v slovenčine chápe v širšom zmysle, než v maďarčine.

V maďarskej gramatike sa za predmet považuje iba vetný člen, ktorý má skloňovaciu príponu -t, napr.: *Olvastam egy könyvet, az újságcikkemet, a feliratokat, a híreket.* V slovenčine tejto forme zodpovedá **holý A**, ktorý odpovedá na otázku *koho? čo? – kit? mit?*, napr.: *Čítal som knihu, nápisy, novinové články, zaujímavý román. – Poznám Petra, Marku, ťa, ho, ju, vás, ich, takých ľudí.* Predmet v slovenčine ale môže mať okrem prostého akuzatívu mnohoraké iné formy, napr.:

Péter hasonlít Pálra. (PU) – *Peter sa podobá Pavlovi.* (predmet)

Ezt nekem adom. (PU) – *Toto dávam tebe.* (predmet)

Ne törődj velem! (PU) – *Nestaraj sa o mňa!* (predmet)

Én majd vigyázok a csomagokra. (PU) – *Ja zatiaľ dám pozor na batožiny.* (predmet)

Hallottunk róla. (PU) – *Počuli sme o nej.* (predmet)

Fáj a fejem. (bez predmetu) – *Bolí ma hlava.* (predmet)

A beteg állapota súlyosbodott. (bez predmetu) – *Pacientovi sa priťažilo.* (predmet)

Predmetom pri slovenskom slovese je teda každá substancia, ktorá je zasiahnutá dejom, nezávisle od gramatickej formy. Veľa slovenských slovík môže mať pri sebe predmet (sú predmetové), aj keď ich maďarské ekvivalenty sú bezpredmetové: *dvorít niekomu – udvarol vkinek, zalúbiť sa do niekoho – beleszeret vkibe, bolieť niekoho – fáj vkinek, počuť o niečom – hall vmiról!* (KRÁLIK 1997 s. 33–35).

„V maďarčine sa – na rozdiel od indoeurópskych jazykov – rozoznáva subjektové (neurčité) a objektové (určité) časovanie. V slovenčine časovanie je jednotné. Porov.: *fésülök* (vkit), *fésülöm* (öt), *fésüllek* (téged) češem (niekoho), češem (ju), češem (ťa)“ (KRÁLIK 1997 s. 102). „Neurčité (podmetové) časovanie neznamena to, že vo vete sa nemôže nachádzať predmet, ba čo viac, tranzitívny charakter slovesa neovplyvňuje prítomnosť alebo neprítomnosť predmetu vo vete, naopak: rozhodujúci vplyv na spôsob časovania slovesa má to, o aký predmet – či určitý alebo neurčitý – ide“ (MISADOVÁ 2011 s. 26).

„Ak je predmet neurčitý, aj sloveso sa nachádza v tvare neurčitého časovania (napr.: *olvasok egy könyvet – читам [nejakú] knihu*). Naopak, pri predmete, ktorý je určitý, časujeme sloveso pomocou určitého časovania (napr.: *olvasom a könyvet – читам [tú] knihu*). V maďarčine sú však aj také slovesá, ktoré sa vôbec nemôžu spájať s predmetom, časujeme ich preto iba podľa neurčitého časovania. Patrí sem značná časť pohybových slovík (napr.: *megy – ísť*), slovesá vyjadrujúce športovú činnosť (napr.: *korcsolyázik – korčuľovať sa*) a tiež časť stavových slovík (napr.: *unatkozik – nudiť sa*)“ (MISADOVÁ 2011 s. 35).

Okrem izolovaného tvaru *-lak* (*várlak* čakám 'ta') znamená objektové časovanie určitost tretej osoby (SKALIČKA 1935 s. 66):

várom 'čakám ho/ju/to'

várjuk 'čakáme ho/ju/to'

várod 'čakáš ho/ju/to'

várjátok 'čakáte ho/ju/to'

várja 'čaká ho/ju/to'

várják 'čakajú ho/ju/to'

Na tomto mieste sa odvolávame na tvrdenie BUZÁSSYOVEJ (1977b s. 144): kategória určenosti sa v maďarčine objavuje ako menná aj ako slovesná kategória, a preto má syntagmatickú hodnotu. Podľa MISADOVEJ (2011 s. 35–36) v maďarčine pokladáme za neurčitý predmet:

1. predmet bez člena, resp. s neurčitým členom *egy*, napr.: *almát/egy almát eszik* 'zje (jedno) jablko';
2. predmet s číslovkou, napr.: *két almát/sok almát eszik* 'zje dve/veľa jablko';
3. opytovacie zámeno, napr.: *Kit vár?* 'Koho čaká?';
4. neurčité alebo vymedzovacie zámeno končiace sa na *-kit, -mit, -milyet*, napr.: *vkít vár* 'čaká niekoho';
5. osobné zámená (okrem 3. osoby singuláru a plurálu) v akuzatíve, napr.: *engem néz* 'pozerá sa na mňa'.

Za určitý predmet pokladáme:

1. predmet s určitým členom *a/az*, napr.: *a lányt várja* 'čaká na dievča';
2. predmet vyjadrený ukazovacími zámenami *ezt/azt, ezeket/azokat*, napr.: *azt nézi, ezeket várja* 'pozerá na to, čaká na tých';
3. predmet vyjadrený vlastným menom, napr.: *Pétert várja* 'čaká na Petra';
4. predmet vyjadrený osobnými zámenami 3. osoby jednotného a množného čísla, napr.: *őt/őket várja* 'čaká na nich';
5. predmet vyjadrený zvratným zámenom *magát*, napr.: *magát okolja* 'obviňuje sa';
6. predmet vyjadrený recipročným zámenom *egymást*, napr.: *szeretik egymást* 'milujú sa';
7. predmet obsahujúci privlastňovaciu príponu, napr.: *a lányomat keresem* 'hľadám svoju dcéru';
8. predmet vyjadrený neurčitým zámenom, napr.: *az egyiket nézi, akármelyiket választja* 'pozerá sa na jedno z nich, vyberie si hociktoré'.

1.1.1.2 Vzťah slovesa k podmetu

„Slovo alebo výraz, ktorý označuje činiteľa alebo nositeľa deja, v dvojčlennej vete má úlohu **podmetu**, čiže **subjektu**. Môžeme sa naňho pýtať otázkou *Kto + slovesný prísudok? Čo + slovesný prísudok?*:

Kto opravuje? – Peter.

Čo zašumelo? – Hory.

Čo je zakázané? – Fajčiť.

Ako ukazuje aj otázka *kto? čo?* – typickou gramatickou formou podmetu v dvojčlennej vete je N, napr.:

Peter, hory, mráz, tá tvoja nová známa atď.

Podmet je len zriedkavo v inom páde, napr.:

Veľa ľudí prišlo. (Analogia maď.: **Veľa ľudía prišli.*)

Napadlo snehu. (Analogia maď.: **Napadol sneh.*)

Podmet je prítomný v dvojčlennej vete aj vtedy, ak nie je vyslovený, napr.:

Podťe! (vy)

Už idem. (ja)

Nevidím Petra! Neprišiel? (on, Peter)

Jednočlenná veta nemá gramatický podmet, ale môže byť v nej vyslovená výcho-disková substancia, ktorá je obvyčajne nositeľom a nie činiteľom deja. Pomenovanie východiskovej substancie v jednočlennej vete však nikdy nie je v N, napr.:

Petrovi prišlo zle.

Petrovi trhlo viečkami! (KRÁLIK 1997 s. 23).

Takéto jednočlenné vety v maďarskom (sémanticky totožnom) preklade dávajú obvyčajne vetu s podmetom. Ak porovnáme z hľadiska podmetu a slovesa nasledujúce sémanticky ekvivalentné maďarské a slovenské príklady, a budeme vidieť odlišnosti JOS z hľadiska intencie a vetnej stavby:

Én is megkönnyebbültem. 'Aj ja som odľahol' – *Odľahlo aj mne.*

'*Megkönnyebbült nekem is'

Te is megkönnyebbültél. 'Aj ty si odľahol' – *Odľahlo aj tebe.* '*Megkönnyebbült neked is'

Petrovi prišlo zle. '*Péternek rosszul lett – Péter rosszul lett. '*Peter sa stal zle'

„Vidíme, že v týchto slovenských vetách (jednočlenných) niet podmetu, a že sloveso v nich vystupuje vždy v jednom a tom istom tvare, a to **v tretej osobe jednotného čísla a v strednom mennom rode**. Koho sa dej týka, nevysvitá z tvaru slovesa (odľahlo), ale z osobitných slov: *mne, tebe, jemu, otcovi, mame, Petrovi...* Oproti maďarskej otázke: *Ki könnyebbült meg?*, slovenská otázka: **Kto odľahol?* by bola absurdná. Zato je však celkom jasné a jednoznačné, na ktorú substanciu sa dej vzťahuje (na mňa, teba, neho...).

Nemôžeme povedať *blýskam sa, blýskaš sa*. Reálne existujú len tvary *blýska sa, blýskalo sa, bude sa blýskať, blýskalo by sa, bolo by sa blýskalo, akoby sa blýskalo, prestalo sa blýskať*. Pri tomto slovese nejde o to, že činiteľa alebo nositeľa deja nemožno vyjadriť vo forme predmetu, ale o to, že ho vôbec nemožno pomenovať, nijako sa ho nedá konkretizovať. Absurdná je otázka: **Kto sa blýska? *Čo sa blýska?* Je nemožné a zbytočné hľadať agensa alebo paciensa, vôbec substanciu, s ktorou tento dej (*blýskať sa*) súvisí.

Slovesá, ku ktorým z akejkoľvek príčiny nemožno pridať podmet a vyskytujú sa **len v 3. os. sg. stredného rodu** (pozri vyššie tvary slovesa *blýskať sa*), nazývame neosobnými slovesami (impersonáliá) oproti slovesám osobným, ktoré môžu mať podmet a vyskytujú sa vo všetkých osobách (*idem, ideš*).

Neosobné slovesá

Neosobné slovesá sa vyskytujú aj v maďarčine. Napr. veta *Nuž, aj tomuto výletu odzvonilo*. sa môže povedať po maďarsky takto: *Nahát, ennek a kirándulásnak is befellegzett*. Toto maďarské sloveso sa môže použiť len v 3. os. sg., tvary ako **befellegzettem, *be fogok fellegezni* atď. sa nikdy nepoužívajú. Podobne sa nedá povedať **pirkadok, *pirkadsz, *esteledünk, *beesteledtek* atď.

Neosobných sloves má slovenčina viac a používa ich častejšie ako maďarčina. Možno ich triediť podľa významu takto:

Slovesá vyjadrujúce atmosferické deje, napr.:

blýskať sa, duť, fúkať, hrmieť, chumeliť, jariť sa, jasniť sa, mračiť sa, mrznúť, mrholiť, kopnieť, oteplieť sa, oblačiť sa, poľavovať, povievať, pršať, rosiť, snežiť, zadaždiť sa, zozimieť sa

Ale **sa** poriadne **zozimilo!**

Kedy už prestane tak hlúpo **pršať!**

V noci **mrzlo**.

Okolo druhej **sa zamračilo** a onedlho **sa** aj **zadaždilo**.

Slovesá vyjadrujúce zmeny svetelných pomerov dňa, napr.:

brieždiť sa, zazoriť sa, sviatať, svitnúť, mrkať, šeriť sa, zmrákať sa, zvečeriť sa, tmiť sa, stmievať sa, chýliť sa k noci;

Slovesá vyjadrujúce tzv. tajomné deje, napr.:

strašiť, mátať

*Ráno pribehli ňanička Hanková, celá vyjašená, že vraj v noci u nich **mátalo**.*

*od hory, od lesa tak **plače, kvíli**;*

Slovesá vyjadrujúce telesné a duševné stavy, napr.:

bolieť, cnieť sa, dusiť, mraziť, mrzieť, oziabať / oziabnuť, omínať, páliť, poraziť, porantať, smädiť, štekliť, škrieť, svrbieť

*Kde ťa **omíňa**? 'Mi bánt, mi bajod?'*

*A vtedy ma hrozne **zasvrbelo** v nose, musel som kýchnuť.*

*Za nechty mi **zašlo**. 'körmöm alá ütött a hideg, megdermedt az ujjam'*

*Aby ho **porantalo!** 'A fene vigye el! Törje ki a nyavalya!'*

*Chlapcovi **sa zacnelo** za matkou. 'A kisiút elfogta az anyja utáni vágy.'*

Niektoré z týchto sloves sú výlučne neosobné, napr.:

Smädí ma. 'Szomjazom.'

Niektoré sa však môžu použiť aj ako osobné, čiže v spojení s podmetom, napr.:

*Aj to ma **bolí**. (bez podmetu neosobne) 'Az is fáj.'*

Bolia ma kolená. (s podmetom osobne) 'Fáj a térdem.'

Iné sú zas neosobné len v istom špeciálnom význame, napr.:

Zašlo mi za nechty. (neosobné)

Zašli sme trochu ďalej. (osobné)

Kde ťa **omína**? (neosobné)

Ľavá topánka ma **omína**. (osobné);

Slovesá, ktoré vyjadrujú rôzne citové a vôľové postoje k veciam i dejom, a to vôľu či nevôľu, ochotu či neochotu, záujem či nezáujem, úspech či neúspech, napr.:

záležať komu na niečom – vkinek vmi **fontos**, vmi **számít**

Vôbec mi na tom nezáleží. – 'Ez nekem egyáltalán nem fontos.'

Na peniazoch nezáleží. – 'A pénz nem számít.' [...]

íšť niekomu o niečo – 'szó van vmiről, kockán forog vmi'

dariť sa, vodiť sa niekomu – vkinek jól megy dolga, boldogul'

dať, nedať alebo **dať sa, nedať sa** niekomu niečo robiť – 'tud, bír, nem tud, nem bír

tenni, csinálni vmit, lehet, nem lehet tennie vmit'

Nič sa nedať robiť. – 'Semmit sem lehet tenni'

Nedalo mi ani sa pohnúť. – 'Mozdulni se bírtam.'

Nedalo mi dúchať. – 'Nem tudtam lélegzetet venni.'

Nijako sa nedalo ujsť. – 'Lehetetlen volt elmenekülni.'

leniť sa niekomu – 'lusta vmire, nem akarószik neki' [...]

Slovesá, ktoré vyjadrujú existenciu alebo neexistenciu niečoho, napr.:

pribúdať / pribudnúť, ubúdať / ubudnúť, dochodiť, zvýšiť

Včielka bezvládne čupela na lyžičke, ale keď sa nasala sladkého medu, **pribudlo** jej na sile a veselo odletela. 'erőre kapott, megjött az ereje'

Hľa, demonštrantov stále **pribúda**. 'szaporodnak, egyre többen vannak'

Z roka na rok nás **ubúda**. 'fogyunk, kevesebben vagyunk'

Z môjho zárobku mi **nedochodí** na zahraničné túry. 'nem futja' [...]"

(KRÁLIK 1997 s. 24–28)

„Neosobný tvar spony⁴¹ byť v kombinácii s neslovesným výrazom

Takéto kombinácie sú napr.: je teplo, je chladno, je zle, je (tu) tesno, je (mi) dobre atď.

Vychádzajme z maďarských viet, v ktorých nenachádzame podmet a ani si ho neuvedomujeme:

maď. Már késő. – Még korán van. – Mindenütt jó, de legjobb otthon. – slk.: Už je

neskoro. – Ešte je priskoro. – Všade (je) dobre, doma najlepšie.

Takými vetami charakterizujeme, hodnotíme fyzický alebo duševný stav niekoho, všeobecnú situáciu, rôzne okolnosti, v akých sa niekto alebo niečo nachádza.

Nehovoríme v nich o činnosti, ale vždy o stave, teda nemyslíme na činiteľa, ale na nositeľa deja či stavu, alebo ani naňho.

Nositeľ stavu je vyslovený napr. vo vetách:

Ako **vám** tam bolo? – **Deťom** je najlepšie v rodine a nie v cudzom prostredí.

Nositeľ stavu nie je alebo nemôže byť vyslovený napr. vo vetách:

Už je neskoro. – Bude tam dobre. – Horšie už nemôže byť. – Nejakto už len bude.

Gramatické jadro takýchto viet pozostáva formálne z dvoch častí. Jednou je **sponové sloveso byť** v neosobnom tvare, čiže v 3. os. sg. v strednom rode: je, bolo, bude, bolo by. Druhú časť tvorí:

– **príslovka** (ako?): je **tepló, chladno, pekne, dobre, zle**, je (mi) **smutno**, je (mi) **veselo** atď.

– **výraz chápaný ako príslovka**: bude/bolo/je **zima, tma, fajn** atď.

– **predložkové podstatné meno**: bude/bolo/je (mu) **do plaču, do smiechu, na zaplakanie** atď.

Vetu, v ktorej je dej vyjadrený neosobným slovesom, neosobným zvratným tvarom slovesa alebo výrazom typu je teplo, slovenská gramatika nazýva **jednočlennou vetou**. Jednočlennou preto, lebo sa v nej nedá rozoznať podmet a prísudok. Jadrom jednočlennej vety je **vetný základ**. Okolo tohto hlavného vetného člena sa zoskupujú ostatné vetné členy okrem podmetu, napr.:

Po niekoľkých prudkých nárazoch vetra **zapršalo** z tmavých oblakov ako pri potope sveta. Za mojej mladosti **sa pracovalo** ešte aj v sobotu" (KRÁLIK 1997 s. 32–33).

41 Podrobnejšie: kpt. III. 2.1.4.

1.1.2 Slovesný rod

Slovesný rod súvisí so vzťahom podmetu k prísudkovému slovesu, iným slovom: so vzťahom východiskovej substancie či agensa k slovesnému deju. V slovenčine nie je možné vyjadriť v pasívnej vete súčasne pôvodcu i cieľ deja (agensa i paciensa), hoci je možné povedať ich v dvoch samostatných vetách: *Hodinky boli darované Karlovi. Hodinky boli darované otcom* (ONDERJOVIČ 1989 s. 77).

Aktívny, čiže činný rod má sloveso vtedy, keď podmet vety je činiteľom deja alebo nositeľom stavu vyjadreného prísudkovým slovesom, napr.: *Táto správa šokovala Petra*.

Pasívny, čiže trpný rod má sloveso vtedy, keď podmet nie je činiteľom deja, ale paciensom činnosti, teda keď ním označujeme objekt, zásahovú substanciu, na ktorú je činnosť zameraná: *Peter bol touto správou priam šokovaný*. (Nie on šokoval niekoho iného, ale jeho šokovala rozhlasová správa.) *Lístky sa predávajú pri treťom okienku*. (Nie ony predávajú niečo, ale ich predávajú.) Tieto slovesá tvoria spolu so svojím podmetom pasívnu konštrukciu.

V pasívnej konštrukcii možno použiť **len prechodné predmetové** sloveso, teda také, pri ktorom stojí v aktívnej konštrukcii predmet v bezpredložkovom A: *Mama už varí halušky*. (aktívum) – *Halušky sa už varia*. (pasívum) (KRÁLIK 1997 s. 130–131).

V oboch jazykoch sa v hovorenom variante uprednostňujú aktívne konštrukcie pred pasívnymi, pasívum sa v slovenčine používa najmä v administratívnom a náučnom štýle. „V hovorenej slovenčine sa dáva prednosť aktívnym konštrukciám pred pasívnymi, a to aj v prípadoch, keď tvarová homonymia N a A sťažuje alebo znemožňuje identifikáciu Ag a Pc, porov. prípady typu *Dub prerástol buk*. – *Nákladné auto ťahá traktor*. [...] V maďarčine ako aglutinačnom jazyku, kde prípony majú iba jeden rovnorodý gramatický význam, podobná tvarová homonymia nenastáva, preto identifikácia agensno-paciensnej pozície je jednoznačná“ (VAŇKO 2015a s. 108). Preto je potreba využívania pasívnych konštrukcií v maď. nižšia, v maď. sa pasívum prakticky nevyužíva. Pri nevyjadrenom subjekte sa v maď. využíva aktívny tvar slovesa 3. os. sg. v prípade slk. zvratného aj opisného pasíva, napr. *Obedy sa dovážajú z centrálnej kuchyne*. – *Az ebédet a központi konyhárról hozzák*. resp. *Včera boli dovezené obedы z hotela*. – *Tegnap a szállodából hozták az ebédet*.

Pre slovenčinu sú charakteristické jednočlenné vety s nositeľom stavu v D vyjadrujúce neúmyselné deje typu *Čakalo sa mu*. – *Chlapcovi sa cnie za domovom*.

Pre slovenčinu sú charakteristické dvojčlenné aj jednočlenné dispozičné vety so subjektovým D: *Nemčina sa Eve študovala ľahko*. *Starej mame sa na dedine dobre žije*.

Tieto vetné štruktúry sa v maďarčine nevyskytujú (VAŇKO 2015a s. 109).

Tabuľka č. 19 Aktívum a pasívum

aktívum	pasívum
Podmet neurčitý alebo všeobecný Predmet: novú nemocnicu V prísudku aktívny slovesný tvar	Podmet: nová nemocnica Predmet priamy nemôže byť vo vete V prísudku pasívny slovesný tvar
<i>Itt új kórházat kell építeni.</i> <i>Tu treba postaviť novú nemocnicu.</i>	<i>Itt új kórháznak kell épülnie.</i> <i>Tu sa má postaviť nová nemocnica.</i> <i>Tu bude postavená nová nemocnica.</i>
<i>Itt új kórházat fognak építeni.</i> <i>Tu postavia novú nemocnicu.</i>	<i>Itt új kórház fog épülni.</i> <i>Tu sa postaví nová nemocnica.</i> <i>Tu bude postavená nová nemocnica.</i>
<i>Itt építenénk fel az új kórházat.</i> <i>Novú nemocnicu by sme postavili tu.</i>	<i>Itt épülne fel az új kórház.</i> <i>Nová nemocnica by sa postavila tu.</i> <i>Nová nemocnica by bola postavená tu.</i>
<i>Itt új kórházat építenek.</i> <i>Tu stavajú novú nemocnicu.</i>	<i>Itt új kórház épül.</i> <i>Tu sa stavia nová nemocnica.</i>
<i>Az új kórházat is felépítették.</i> <i>Postavili aj novú nemocnicu.</i>	<i>Az új kórház is felépült.</i> <i>Postavila sa aj nová nemocnica.</i> <i>Bola postavená aj nová nemocnica.</i>
<i>Az új kórházat modern berendezésekkel szerelték fel.</i> <i>Novú nemocnicu vybavili modernými zariadeniami.</i>	<i>Az új kórház modern berendezésekkel lett felszerelve.</i> <i>Nová nemocnica bola vybavená modernými zariadeniami.</i>
<i>Az új kórházat máris kritikálja a helyi lap.</i> <i>Miestne noviny už aj kritizujú novú nemocnicu. (Podmet určitý)</i>	<i>Az új kórház máris kritikát kap a helyi lapban.</i> <i>Nová nemocnica už je kritizovaná v miestnych novinách.</i>
<i>Pedig az új kórházat jól elláták gyógyszerekkel.</i> <i>Hoci novú nemocnicu dobre zásobujú liečivami.</i>	<i>Pedig az új kórház jól el van látva gyógyszerekkel.</i> <i>Hoci nová nemocnica je dobre zásobovaná liečivami.</i>
<i>Közírá tesszük, hogy...</i> <i>Dávame vedieť verejnosti, že...</i>	<i>Közírá tétetik, hogy...</i> <i>Dáva sa na známosť, že...</i>
<i>A szlovákban a tárgyias ígékét szenvedő formában is ragozzuk.</i> <i>Predmetové slovesá v slovenčine časujeme aj v trpnom rode.</i>	<i>A szlovákban a tárgyias ígék szenvedő formában is ragozódnak.</i> <i>Predmetové slovesá v slovenčine sa časujú aj v trpnom rode.</i>
<i>A magyar a cselekvő igeformát szereti jobban, a szlovák viszont a szenvedő igeformát részesíti előnyben.</i> <i>Maďarčina preferuje činný slovesný rod, slovenčina však uprednostňuje trpný rod.</i>	<i>A magyarban a cselekvő igeforma a kedveltebb, a szlovákban viszont a szenvedő igeforma részesül előnyben.</i> <i>V maďarčine sa preferuje činný slovesný rod, v slovenčine sa však uprednostňuje trpný rod.</i>
<i>A televízió csak úgy ontja a reklámokat.</i> <i>A televízióban rengeteg reklámot adnak.</i> <i>Televízia až tak chrlí reklamy.</i> <i>V televízii dávajú hrozne veľa reklám.</i>	<i>A televízióból csak úgy özönlik a reklám.</i> <i>A televízióban rengeteg a reklám.</i> <i>Reklamy sa až tak chrlia z televízie.</i> <i>V televízii sa dáva hrozne veľa reklám.</i>

(KRÁLIK 1997 s. 132–133)

„Pasívnu konštrukciu najčastejšie používame vtedy, keď by podmet nebol vyslovený ani v aktívnej konštrukcii, lebo je neurčitý alebo všeobecný, napr.:

Novú školu otvoria až na rok. (neurčitý podmet) – **Nová škola** bude otvorená až na rok.

Pasívum sa v slovenčine uplatňuje v širšom okruhu ako tzv. pasívne sloveso v maďarčine, ktoré sa v dnešnom maďarskom jazyku vyskytuje veľmi zriedka a pociťuje sa ako zastarané (A -tatik, -tetik nem nagyon használtatik).⁴² Maďarské slovesá, ktoré formou nie sú pasívne, ale vo svojom význame majú prvok pasívnosti, sa celkom prirodzene prekladajú do slovenčiny pasívnymi tvarmi, napr.:

alakul – tvorí sa, formuje sa

készül – vyrába sa, robí sa

fő – varí sa

sül – pečie sa

eltörik – zlomí sa, rozbije sa“ (KRÁLIK 1997 s. 134).

Vo WALS (kpt. 107) sú maďarčina aj slovenčina zaradené medzi jazyky, ktoré disponujú pasívnou konštrukciou. Slovenčina je jazykom s dvoma typmi pasívu (VAŇKO 2015a s. 31 32):

- **zvrtné pasívum**, napr.: *postaví sa, stavia sa, postavila by sa*;
- **opisné pasívum**, napr.: *bola postavená, je zásobovaná, je kritizovaná*.

Zvrtné pasívum sa v slk. používa na vyjadrenie priebehu deja, sloveso je v nedokonavom vide, kým opisné pasívum bežne vyjadruje jednorazové alebo už ukončené deje, sloveso je v nedokonavom vide. V maď. je v prvom prípade sloveso v prítomnom čase, v druhom prípade v minulom čase.

„Kým konštrukcie s opisným pasívom smerujú k mennému, statickému podávaniu obsahu, konštrukcie so zvrtným pasívom si v plnej miere zachovávajú dejovosť, procesualnosť, resp. dynamickosť. Z tohto faktu sa niekedy vyvodzuje, že nie je isté, či v prípade reflexívneho pasíva ide ešte vôbec o pasívum“ (ONDREJOVIČ 1989 s. 78). Neskôr uvidíme, že aj v maďarčine je podobné riešenie semipasívne vo forme tzv. mediálnych slovies.⁴³

1.1.2.1 Zvrtné pasívum⁴⁴ „vzniká tak, že k prechodnému predmetovému slovesu sa pridá zvrtné zámeno *sa*, napr.:

postaviť – *meg/felépít* : *postaviť sa* – *meg/felépül*

časovať – *ragoz* : *časovať sa* – *ragozódik*

dávať – *ad* : *dávať sa* – *'adatik'*

preferovať – *kedvel, szeret, előnyben részesít* : *preferovať sa* – *közkedvelt, előnyben részesül, mással szemben jobban szeretik az emberek*

⁴² V maď. teda formálne existujú pasívne tvary, ale pokladajú ich za germanizmus, preto sa používa na vyjadrenie všeobecného alebo zamlčaného podmetu 3. os. pl.

⁴³ Tabuľka č. 25.

⁴⁴ Pozri aj kpt. III. 1.2.1.1.4.

To však neznamená, že každé zvrtné sloveso je trpného rodu. Napr. vo vete **Postavila sa** aj nová nemocnica. slovesný tvar je trpného rodu, ale vôbec nie je taký vo vete **Vojak sa postavil do pozornu**. 'A katona vigyázban állt.' Podobne: **Hodinky sa** každý večer **naťahajú**. 'felhúztatik, fel kell húzni' – trpný rod. – **Susedia sa** večne **naťahujú** pre dedičstvo. 'huzakodnak, civakodnak' – činný rod.

Zvrtné pasívum sa používa obyčajne v 3. osobe a pri neživotnom podmete, čiže vtedy, keď podmetom vety je vec, ktorá nie je schopná vykonávať činnosť vyjadrenú slovesom, napr.:

Pri dedinských domoch sa už nechovajú holuby. 'nem tartódnak galambok, nem tartanak galambokat' (Holuby nemôžu nikoho chovať, naopak: ľudia ich chovajú).

Učebný prospech sa hodnotí piatimi známami. 'A tanulmányi eredmény öt jeggyel értékeltetik. Öt jeggyel értékelik a tanulmányi eredményt. A tanulmányi eredmény értékelése öt jeggyel történik.'

Zvrtné pasívne tvary sa používajú len v 3. osobe jednotného i množného čísla:

Indikatív prezenta

stavia sa
stavajú sa

Indikatív préterita

staval sa
stavali sa

Indikatív futúra

bude sa stavať
budú sa stavať

Kondicionál prezenta

staval by sa
stavali by sa

Kondicionál préterita

bol by sa staval
boli by sa stavali

Imperatív

nech sa stavia
nech sa stavajú

Infinitív

stavať sa

(KRÁLIK 1997 s. 134–135)

Prechodník

stavajúc sa

Zvrtné pasívum vychádza z použitia osobných slovies v neosobnej forme

„Mnohé pôvodné osobné slovesá sa v istých prípadoch dajú použiť v neosobnej forme, napr.:

Škrabe zemiaky. 'Krumplit hámoz.' – **Škrabe ju v hrdle**. 'Kapar a torka.'

Porazili sme súpera. 'Megvertük az ellenfelet.' – **Bezmála ich porazilo od zlosti**.

'Majd megütötte őket a guta mérgükben.'

Iskria mu oči. 'Szikrázik a szeme.' – **Iskri sa mu v očiach**. 'Szikrázik a szeme.'

No, ozvi sa už! 'Szólalj már meg!' – **ozvalo sa v horách** 'Visszhangzott a hegyekben.'

Ostaňte ešte! 'Maradjatok még.' – **Všetci s tým súhlasili a pritom sa aj ostalo**.

'Abban is maradtak.'

V týchto prípadoch stačilo dať osobné sloveso do 3. os. sg. a do stredného rodu, a tým sme ho použili neosobne, teda bez toho, že by sme čo len pomysleli na podmet (kto? čo?). Pritom sa význam slovesa zmenil len trocha (*krumplit kapar – kapar a torka, megvertük őket – megütötte őket a guta*).

V iných prípadoch však musíme uspôsobiť osobné sloveso radikálnejšie, a to pridať k nemu formant *sa*, ktoré pôvodne je kratšou formou zvratného zámena *seba*. Takýto tvar sa nazýva neosobný zvratný tvar osobného slovesa. Používa sa v nasledujúcich prípadoch:

a. Na vyjadrenie mimovoľných fyzických a psychických procesov alebo na hodnotenie deja z hľadiska jeho činiteľa alebo nositeľa:

Tabuľka č. 20 Osobný a neosobný tvar sloviess

osobný tvar (dvojčlenná veta)	neosobný zvratný tvar (jednočlenná veta)
Milanko stále štikúta . Často snívam o prežitých vojnových udalostiach. Musel som hlasno kýchnuť .	Milankovi sa stále štikúta . Často sa mi sníva o prežitých vojnových udalostiach. Kýchlo sa mi práve v tej najsviatočnejšej chvíli.
Spal som dobre. Dobre tu sedím . Ťažko dýchala . S tebou rád pracujem .	Dobre sa mi spalo . Dobre sa mi tu sedí . Ťažko sa jej dýchalo . S tebou sa mi dobre pracuje .

b. Keď je zbytočné osobitným slovom pomenovať neurčitý alebo všeobecný podmet:

Neurčitým podmetom je konkrétne neznáma osoba, napr.:

V noci sa vlámali do skladu. (neznámi páchatelia, niekto);

Zvonila na poludnie. (nevedno, kto);

Sľúbili, že nám zvýšia platy. (niekto).

Všeobecným podmetom sú ľudia, všetci, každý, napr.:

Tam jedia čebabčicu. U nás to nepoznajú.

Tabuľka č. 21 Neurčitý podmet a neosobný tvar sloviess

neurčitý alebo všeobecný podmet vyslovený alebo naznačený osobným tvarom slovesa	neosobný zvratný tvar
<i>U nás ľudia hovoria...</i> <i>U nás všetci hovoria... ..nárečím.</i> <i>U nás každý hovori...</i> <i>My doma hovoríme...</i>	<i>U nás sa hovorí nárečím.</i>
<i>Mysleli sme,...</i> <i>Všetci sme mysleli,... ..že všetko pôjde</i> <i>Ľudia mysleli,... najlepšou cestou.</i> <i>Každý myslel,...</i>	<i>Myslelo sa, že všetko pôjde najlepšou cestou.</i>
<i>Dlho rokovali, potom pristúpili k hlasovaniu.</i>	<i>Dlho sa rokovalo, potom sa pristúpilo k hlasovaniu.</i>

V neosobnom zvratnom tvare používame najmä slovesá hovorenia a myslenia za maďarské výrazy, ako: *azt mondják, azt beszélük, úgy hiszik, az a hír járja, az az általános felfogás, hogy*. Napr.:

Ako **sa vraví**, kocky sú hodené.

V mátohy **sa** dnes už veľmi **neverí**.

Tomu **sa** u nás **rozumie** inak.

Lahko **sa rozkazuje**, ťažšie **sa robí**.

V neosobnom zvratnom tvare možno však použiť takmer každé sloveso. Je to vhodný a obľúbený spôsob vyjadrovania deja, ktorého činiteľa alebo nositeľa nie je dôležité pomenovať. Porovnajme rôzne možnosti vyjadrenia deja na nasledujúcich príkladoch:

*Tu **sa vchádza**, tam **sa vychádza**. – Tu **vchádzame**, tam **vychádzame**. /Tu treba vchádzať, tam vychádzať. /Tu je vchod, tam je východ.*

*Ako **sa ide** na stanicu? – Kde je stanica? Ako sa dostanem na stanicu?*

V slovenčine sa používa neosobný zvratný tvar, keď je v maďarčine celkom iná konštrukcia, napr.:

*Figyelem, indulás! – Pozor, **ide sa**!*

*Itt nem szabad dohányozni! – Tu **sa nefajčí!***

*A falusi lagzikon nagy evés-ivás, dalolás és táncolás folyt. – Na dedinských svadbách **sa hodne jedlo, pilo, spievalo a tančilo**.*

*Ma nálunk munkaszünet van. – Dnes **sa** u nás **nepracuje**.*

*Akkoriban vidám volt itt az élet. – Vtedy **sa** tu žilo veselo.*

*Pestre vonaton gyorsabb és kényelmesebb az út, mint autón. – Do Pešti **sa cestuje rýchlejšie a pohodlnejšie** vlakom ako autom.*

*A könyv a néphagyományokról szól. – V knihe **sa hovorí** o ľudových tradíciách.*

*Mi van itt? Mi folyik itt? Mi történik itt?! – Čo **sa tu robí?!***

V neosobnom zvratnom tvare sa nedajú použiť zvratné slovesá, teda tie, ku ktorým už pôvodne patrí morféma *sa*, napr. *báť sa, spytovať sa, obliekať sa*. Napr. vetu:

*Vtedy sa ľudia veľmi **báli**, často **sa spytovali**, čo ešte príde nemožno skrátiť takto:*

Vtedy **sa veľmi **bálo**, často **sa spytovalo**, čo ešte príde.*

Prechodné predmetové slovesá môžu stať v neosobnom zvratnom tvare len vtedy, ak sa pri nich nevysloví paciens deja (predmet činnosti), napr.:

*Po vojne **sa** v Pešti horúčkovite **reparovalo a stavalo**.*

*Na poliach **sa** teraz **orie a seje**.*

Ak je paciens vyslovený hoci vo forme podmetu, slovesný tvar s morférou *sa* nie je neosobným tvarom, ale zvratným pasívom, napr.:

*Videl som, ako **sa stavalo** nové telefónne ústredie.*

*Jačmeň **sa seje** na jar” (KRÁIK 1997 s. 29–32).*

1.1.2.2 Zložené alebo opisné pasívum

„Skladá sa z tvaru **byť** a z **trpného príchastia plnovýznamového slovesa**, napr.: *bola postavená, je kritizovaná, bola vybavená; budeš prekvapený* 'felépült *fel lett építve, kritizálták *kritizálva volt, elintézték *el lett intézve, meg fogsz lepődni'.

Opisné pasívne tvary sa spájajú aj so životným podmetom, teda sa vyskytujú vo všetkých osobách. Používame ich vtedy, keď by zvrtné pasívum zastrelo alebo skomolilo výpoveď, napr.:

Téged is kritizálnak. – *Aj ty sa kritizuješ.

Správne: *Aj ty si kritizovaný/á.* (Aj teba kritizujú.)

A szülőket is meghívták. – *Aj rodičia sa pozvali.

Správne: *Aj rodičia boli pozvaní.* (Aj rodičov pozvali.)" (KRÁLIK 1997 s. 135).

1.1.2.3 V maďarčine namiesto kategórie slovesného rodu jestvujú pasívne slovesá

To znamená, že pasívnosť užšie súvisí s lexikálnym významom slovesa, genus verbi nie je gramatickou kategóriou ako v slovenčine. O pasívnosti v maďarčine a slovenčine uvažuje HORECKÝ (1977 s. 134-143) takto:

„Osobitné formálne vyjadrenie pasívnosti majú len tzv. **-ikové slovesá**, aj to len v jednotnom čísle prítomného času (výlučne v subjektovom časovaní), napr.:

látszom, látszol, látszik

Okrem toho niektoré slovesá majú koncovku *-ik* len v 3. os. sg., napr.:

bújok, búj sz, bújik [...]

Pasívnym slovesom sa vyjadruje, že činnosť vychádza odinakiaľ a pôsobí na podmet, resp. že s podmetom sa čosi deje. Podmet pri takýchto slovesách iba trpí (znáša), ale nevykonáva činnosť vyjadrenú slovesom. [...] Na vyjadrenie trpného hľadiska má maďarčina niekoľko starých jednoduchých sloves, ale vo všeobecnosti sa používajú odvodené slovesá, a to aj namiesto jednoduchých, napr.:

hallik → *hallatszík* '(je) počuť'

érik → *éridik* '(je) cítiť' [...]

Ide vlastne o nevyjadrenie činiteľa deja, teda o to, čo sa v teoretických prácach označuje ako deagentnosť. Vidieť to aj na prekladoch maďarských pasívnych sloves do slovenčiny, [napr.]:

török → *lámať sa, pukať*

látszik → *vidieť (vidno), zdať sa*

hallik → *(je) počuť*

kiviláglik → *vysvitnúť, ukázať sa*

megismerszik → *je poznať*

Hoci ide vcelku o tranzitívne slovesá, ktoré by v slovenčine mohli mať ekvivalenty v trpnom rode, ako primeranejšie sa ukazujú ekvivalenty vyjadrené vetnými príslovkami, modálnymi slovesami, resp. 'neosobnou' prvou osobou množného čísla, napr.:

látszik → *vidieť, vidno, možno vidieť, vidíme*

megismerszik → *poznať, dá sa poznať, možno poznať, poznávame*

Na povahu týchto pasívnych sloves, totiž na ich deagentný charakter poukazuje predovšetkým fakt, že ich ekvivalentom bývajú v slovenčine veľmi často vetné príslovky alebo výrazy typu *je počuť*. S tým súvisí aj to, že slovesá tohto typu sa veľmi často používajú v 3. os. sg., veľmi zriedka v ostatných osobách. Preto sa hovorí [...] výslovne len o koncovke *-ik* (nie o iných koncovkách), že sa ňou výnimočne vyjadruje aj pasívnosť, napr. maď. *eltör – eltörök, hall – hallik*. [...] Rozlišuje sa nie trpný rod, ale trpné (a zvrtné) slovesá. [...] Pasívna forma, resp. pasívne sloveso ukazuje na fakt, že nie podmet vykonáva dej, ale že podmet je cieľom, predmetom, výsledkom deja, napr.:

A levél megíratik. – *List je písaný / sa píše*. [...]

V maďarčine sa vyskytujú aj opisné pasívne konštrukcie s trpným príchastím (*meg van írva*), a to v takých prípadoch, keď sa vyjadruje jestvujúci alebo očakávaný stav.

V nijakom jazyku, teda ani v maďarčine, sa však nemožno obísť bez vyjadrovania pasívnych významov. Pravda, pasívne významy treba chápať primerane široko. Pasívny význam môže byť príznačný jednak pre dej, jednak pre subjekt alebo objekt deja, ale napokon aj pre celú vetu. V prvom prípade sa vyjadruje stav predmetu, ktorý je výsledkom deja, napr.:

List je napísaný. – *A levél meg van írva.*

Ale môže tu ísť aj o kauzatívne a modálne významy. [...]

V druhom prípade sa [...] vyjadruje zvrtnosť a vzájomnosť – na to slúžia zvrtné slovesá, ktoré sú známe v slovenčine i maďarčine; neurčenosť alebo neznámosť, resp. nedôležitosť subjektu – na to sa využívajú tvary 3. osoby pl. v maďarčine, menej v slovenčine, kde sa viac využíva zvrtné pasívum; a napokon neurčenosť objektu [...].

Ak sa teda uvažuje o pasívnych významoch ako o vlastnostiach deja, treba za východisko brať nie sloveso ako istý slovný druh, na ktorom sa aj formálne vyjadrujú, resp. nevyjadrujú pasívne významy, ale sloveso ako pomenovanie dynamického príznaku vecí, ako pomenovanie deja. Proti čisto gramatickému chápaniu trpného rodu i celej kategórie slovesného rodu treba postaviť chápanie označované ako diatéza.

Dobрым východiskom pre takéto chápanie trpného rodu je lexikálno-gramatická kategória intencie slovesného deja. Slovesný dej totiž vychádza od istého činiteľa, ktorý sa nazýva agensom, a prechádza na istý predmet, cieľ, ktorý sa nazýva paciensom. [...]

Sama intencia slovesného deja však nestačí na vyjadrenie činného alebo trpného rodu, lebo zasiahnutie agensa činnosťou sa vyjadruje aj činným rodom, napr. v type *Otec starne*. Výraznejšie sa ukáže činný alebo trpný rod vtedy, keď sa kategória intencie slovesného deja uvedie do vzťahu so syntaktickou štruktúrou.

Na vlastnostiach intencie slovesného deja je budovaný výklad gramatickej kategórie slovesného rodu. [...] Trpný rod možno definovať pomocou troch sémantických zložiek, resp. gramém:

- graméma aktívnosti / neaktívnosti
- graméma reflexívnosti / nereflexívnosti
- graméma intencie slovesného deja.

Ak má sloveso dvojčlennú intenčnú štruktúru, totiž ak pre svoj úplný význam vyžaduje vyjadrenie agensa i paciensa, možno činný rod definovať takto: [...] činný rod sa vymedzuje gramémami aktívnosť, neaktívnosť, trpný rod gramémami neaktívnosť, nereflektívnosť. [...] Pri takomto chápaní nejde o gramatickú kategóriu pasíva viazaného na sloveso, ale o lexikálno-gramatickú kategóriu diatézy, ktorou sa vyjadruje prevod z aktíva, činného rodu ako základnej kategórie do pasíva, trpného rodu, resp. aj do iných kategórií. [...]

Diatéza vzniká akýmsi priložením intenčných kategórií k syntaktickým kategóriám, inými slovami: **porovnávaním situácie a vety**. Ak vyjadrením situácie sú tzv. slovesné participanty (prvky vyjadrujúce účasť na situácii, napr. agens, paciens) a vyjadrením vety sú vetné členy (subjekt, objekt), možno diatézu vyjadriť ako korešpondenciu členov vety participantom situácie. Graficky ide pri aktívnej diatéze napr. o takéto vzťahy:

Ag – Pc
S – O

Pri pasívnej diatéze platí tento vzťah:

Ag – Pc
O – S
[...]

Základnú východiskovú konštrukciu s dvoma aktantami možno vyjadriť vzorcom:

V	+	(S = Ag) +	(O = Pc)
stavajú		murári	dom
épitenek		kőművesek	házat
[...]			

Ak sa agens zhoduje so subjektom a paciens s objektom, ide o aktívnu konštrukciu, nie o aktívnom slovese.

Z tejto základnej aktívnej konštrukcie možno odvodiť štyri ďalšie konštrukcie:

V + (O = Pc)
V + (O = Pc) + (O = Ag)
V + (S = Pc)
V + (S = Pc) + (O = Ag)

Pravda, nie všetky štyri konštrukcie možno označiť ako pasívne. Ak sa objekt zhoduje s paciensom, ide síce o istý pasívny význam, ale nie o trpný rod slovesný. Je to vlastne typická deagentná konštrukcia, v ktorej sa nevyjadruje agens. Ide tu o také konštrukcie, ako napr.:

Dom postavili. – A házat felépítették.

V 2. type sa inštrumentál vyjadrujúci agensa (napr. vo vete *Chlapa zabilo prúdom.*) označuje jednoducho ako objekt. Treba však povedať, že to je objekt svojho druhu, ktorý by sa mal označovať aspoň nejakým indexom.

Za pasívne možno označiť iba tie konštrukcie, v ktorých sa subjekt zhoduje s paciensom, teda napr. *chlap bol zabitý*. Treba tu však doplniť jednak konštrukcie so zvratným pasívom (*dom sa stavia*), kde je tiež zhoda subjektu s paciensom, jednak tzv. stavové pasívum, ktorým sa vyjadruje stav, vlastnosť subjektu. V takomto prípade však nie je vhodné používať termín paciens, lebo ide skôr o nositeľa vlastnosti.

Uvedené poznámky o teoretických otázkach trpného rodu naznačujú, že pri riešení týchto otázok sa vychádza obyčajne od slovesa, či už ide o poňatie pasíva, resp. slovesného rodu ako slovnodruhovej gramatickej kategórie, či o poňatie slovesného rodu ako diatézy, vzťahu sémantickej a syntaktickej roviny. Nie je však zriedkavý ani postup od syntaktickej roviny, a to špeciálne od subjektu. [...]

Pravda, takýto postup zlyháva pri zvratnom pasíve v slovenčine, a nie je dost' efektívny ani v maďarčine, kde sa hovorí o pasívnych slovesách. Preto sa ukazuje ako výhodnejšie – najmä z hľadiska porovnávania takých typologicky odlišných jazykov, ako je slovenčina a maďarčina – vziať za východisko skúmania zasiahnutý predmet a od neho cez sloveso prechádzať k agensu. Základná schéma logicko-sémantických vzťahov (vzťahov v hĺbkovej štruktúre) bude potom takáto:

Pc – V – Ag

kde Pc je paciens, V je sloveso a Ag je agens. Okrem toho treba ešte používať ďalšie symboly, a to O pre objekt, S pre subjekt, *act* pre aktívny slovesný tvar, *pas* pre pasívny a *refl* pre reflexívny.

Základnú, aktívnu konštrukciu potom možno znázorniť takto:

Pc_O – V_{act} – Ag_S

Naznačené vzťahy sa v úplnosti realizujú najmä v takých prípadoch, keď aktívne sloveso vyjadruje konkrétnu činnosť, ktorej výsledkom je výraz uvedený ako paciens. Rovnaké vzťahy sú aj po nečinnostných slovesách, pravda, v takom prípade nejde vlastne o paciensa, ale o istý druh objektu, ktorý na rozdiel od syntaktického objektu – predmetu možno označiť symbolom O:

O_O – V_{act} – Ag

Vývoj našej spoločnosti v uplynulých dvoch rokoch charakterizuje výrazný pokrok. Társadalmunk fejlődését az elmúlt két év folyamán jelentős előrehaladás jellemzi.

Pri zvratných slovesách býva Pc vyjadrený zvratným zámenom sa:

$Pc_{sa} - V_{act} - Ag_s$

Chlapec sa umýva.

V maďarčine sa v takýchto súvislostiach často používajú zvrtné slovesá, napr.:

A fiú mosakodik. 'Chlapec sa umýva.'

A madár elrejtőzik. 'Vták sa skrýva.'

Ako z uvedených slovenských i maďarských príkladov vidieť, reflexívny význam v maďarčine sa – na rozdiel od slovenčiny – nevyjadruje [analyticky], ale je už v danom slovesnom tvare. Osobitný typ v maďarčine tvoria tzv. *pseudoreflexíva* typu *csodálkozik 'čuduje sa', tépelődik 'trhá sa'* (vyjadrujúce vnútorný duševný dej) alebo typu *csókolózik 'bozkáva sa'* (vyjadrujúce vzájomnosť). [...]

V uvedenej trojčlennej schéme nemusí byť agens vždy vyjadrený: niekedy preto, lebo nie je dôležitý, inokedy preto, lebo sa rozumie z kontextu.

Ak sa agens nevyjadruje zámerne, ide o tzv. deagentné vety. V maďarčine, [...] je takýchto deagentných viet oveľa viac ako v slovenčine. Deagentnosť sa vyjadruje predovšetkým jednoduchým vynechaním agensa:

$Pc - V$

$Pc_o - V_{act}$

A házat építik.

V slovenčine je však oveľa bežnejší typ tzv. zvrtné pasívum, v ktorom paciens býva subjektom:

$Pc_s - V_{refl}$

Dom sa stavia.

Domy sa stavajú.

Treba poznamenať, že obyčajne tu ide o sloveso v 3. osobe sg. alebo pl.

Oproti slovenskému zvratnému pasívu býva v maďarčine najčastejšie typická deagentná pacientálna konštrukcia:

Kommunikációs helyzetet tehát klasszikus módon vezetni be. [...]

Kommunikációs helyzetet tehát klasszikus módon vezetni be. [...]

Pravda, dosť často sa v maďarčine využívajú aj rozličné spôsoby opisu:

Pri aktuálnom postoji máme do činenia s prípadmi, keď sa zobrazená skutočnosť v diele priamo hodnotí.

Aktuális nézőpontnál akkor beszélhetünk, ha az ábrázolt valóság a műben közvetlen értékelés tárgya 'je predmetom hodnotenia'. [...]

Ako príklad na vyjadrenie výsledku deja možno uviesť túto paralelu:

V románe Vojna a mier sú tieto cudzie slová vysádzané kurzívou.

A Hábóru és Békében ezek az idegen szavak dőlt betűvel vannak szedve. [...]

Ako vidieť v slovenčine i v maďarčine sú v takýchto prípadoch úplne paralelné prostriedky. Ale nie je to tak vždy, lebo niekedy sa v maďarčine aj v takejto situácii používajú deagentné výrazy:

Existujúce protirečenie je napokon zobrazené v básni tak, že...

A meglévő ellentéket a költemény úgy ábrázolja, hogy...

V básni sú najvýraznejšie zastúpené protiklady...

A költeményben azok az ellentétek fejeződnék ki leginkább... [...]

Ojedinele proti slovenskému stavovému pasívu stojí v maďarčine posibilitný výraz:

Híradiská a postupy sú v texte vyjadrené buď v autorskej reči alebo v reči postáv

A nézőpontok és az álláspontok a műben kifejeződhetnek...

So zvratnými výrazmi súvisia aj také výrazy, ktorými sa vyjadruje možnosť. V maďarčine sa na tento cieľ využívajú posibilitné slovesá" (HORECKÝ 1977. s. 134–143).

Záver

V maď. je užšia spätosť lexikálneho významu sloves s vlastnosťami, ktoré sa už v slovenskej lingvistike zaraďujú medzi gramatické kategórie. Aspekt, intencia a slovesný rod tvoria v maďarčine lexikálno-gramatický celok, kým slovenská gramatika analyzuje tieto vlastnosti sloves na základe binárnych protikladov (dokonavosť – nedokonavosť, aktívnosť – pasívnosť). V maďarčine sú tieto protiklady jemnejšie a menej formalizované – zároveň menej transparentné s viacerými prechodnými javmi (napr. mediálne slovesá). O úzkej súvislosti týchto kategórií či vlastností sloves svedčí v slovenčine:

- existencia zvratného pasíva;
- jestvovanie sloves, kde sa formant zvrtnosti lexikalizoval a maďarský ekvivalent slovesa nemá zvrtný význam, napr.: *smiať sa* – 'nevetní', *volať sa* – 'hívni vkit valahogy', ale: formálny pasívny preklad *hívatni* 'nechať volať';
- súvislosť valenčného a intenčného systému slovesa.

Väčšia miera syntetickosti maďarských slovesných tvarov, málo pomocných sloves evokujú, že to, čo je gramatickou kategóriu v slovenčine, je súčasťou lexikálneho významu v maďarčine.

V maďarčine napr. niet gramatickej kategórie slovesného rodu, pasívne (trpné) slovesá jestvujú ako lexikálnosémantická kategória sloves. Slovesný rod je podľa maďarskej akademickej gramatiky (KESZLER et al. 2000 s. 84–88) v úzkej súvislosti s intenciou slovesa, je sémanticko-syntaktickou kategóriou.

Aktívne slovesá majú ako povinnú väzbu podmet, ktorý je činiteľom deja. Delia sa na intranzitívne (dej smeruje len na podmet) a tranzitívne (dej smeruje na objekt alebo má príslovkovú väzbu).

Mediálne slovesá v maďarčine zodpovedajú bezpodmetovým slovesám: *fagy* 'mrzne', *pusztul* 'ničí sa', *megbetegszik* 'ochorie sa', *alkonyodik* 'stmieva sa', *beborul* 'zamračí sa', *esik* 'prší', *dörög* 'hrmí'. Mediálne slovesá vyjadrujú aj pasívny význam (keďže pasívum je v maď. na ústupe), napr. príponou *-odik/-ődik*: *a könyv megíródik* 'kniha sa napíše', *a léggömb felfújódik* 'balón sa nafúka', *a kulcs elhányódik* 'kľúč sa stratí', *a helyzet tisztázódik* 'situácia sa vyjasní'.

Pasívne slovesá sa v maď. tvoria synteticky z aktívnych príponou *-atik/-etik, -tatik/-tetik*. Na rozdiel od mediopasívnych sloves, ktoré vyjadrujú zmenu stavu, pasívne konštrukcie sa dajú pretransformovať tak, že sa podmet vyjadruje príslovkovým určením: *A tettes kerestetik a rendőrök által*. 'Páchateľ je hľadaný prostredníctvom polície.' *A levél átadatik a postás által*. 'List sa odovzdá prostredníctvom pošťára.' Komplikovanosť pasívnej konštrukcie v maď. je dôvodom jej zastarávania a nahradenia pasívneho významu inými prostriedkami, napr. verboidmi, mediálnymi slovesami alebo opisom:

A ház eladatik. - pasívum

A ház el van adva. - prídavné minulé

A ház eladásra kerül. - lexikálny opis

A ház eladódik. - mediálne sloveso

(HEGEDŰS 2004 s. 216-217)

Faktívne slovesá sa tvoria v maď. synteticky, príponou *-at/-et, -tat/-tet*, kým v slovenčine analyticky, pomocným slovesom *nechá*. Napr.: *főzet* 'nechá variť', *hozat* 'nechá doniesť', *írat* 'nechá napísať', *énekeltet* 'nechá spievať'.

1.1.3 Valencia slovesa

Valencia je schopnosť dominujúceho člena (slovesa) vyžadovať istý počet valenčných členov. Ide o obsahovú neúplnosť lexikálnej jednotky, ktorá má v sebe zakódovanú syntaktickú potenciú spôsobu odstránenia tejto neúplnosti.

Argumentová štruktúra určuje počet prázdnych miest, ktoré má sloveso vo svojom okolí, a ktoré musia byť obsadené, aby vznikla gramaticky správna veta.

Valenciou slovesa rozumieme schopnosť slovesa viazať na seba istý počet ďalších jazykových jednotiek (doplnení, participantov) a určovať ich tvarové a významové vlastnosti. Sloveso vo funkcii vetného predikátu si na základe svojej sémantiky vyžaduje alebo nevyžaduje ďalšie záväzné komponenty (vetné členy či doplnenia), aby veta, ktorú sloveso v predikáte vytvára, bola gramaticky správna, ale aj obsahovo úplná. Ide o schopnosť udržiavať okolo seba isté pozície, ktoré sa obsadzujú.

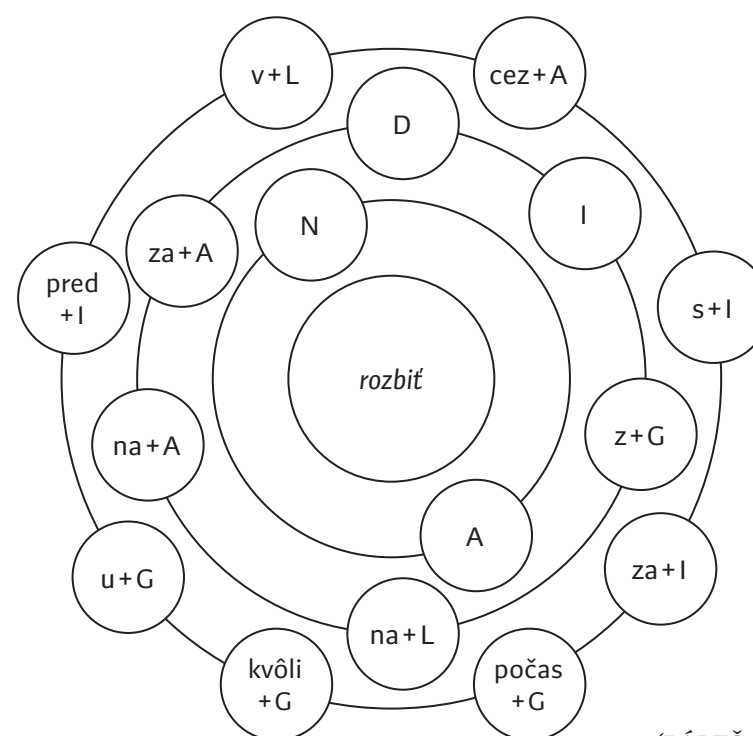
Napríklad predikát *prší* nepotrebuje nijaké doplnenie na to, aby vznikla úplná veta: *Prší*. Sloveso *navštíviť* však viaže na seba dva aktanty (dve doplnenia) vpravo = agens N, vľavo = paciens A 1-2-3 - valenčné slovesá podľa počtu nevyhnutných aktantov (NIŽNÍKOVÁ 2005 s. 79).

„Valencia je kategóriou, pri výskume ktorej sa stretávajú viaceré lingvistické disciplíny: morfosyntax, [lexikálna sémantika,] konfrontačná lingvistika, lingvodidaktická analýza...“ (IVANOVÁ 2006 s. 9).

„Pojem valencie je prevzatý z chémie. Chemické prvky majú v poslednej, tzv. valenčnej elektrónovej sfére voľné miesta na určitý počet elektrónov. Valenčná sféra je rozhodujúca pre špecifické väzobné vlastnosti prvkov. Taktiež každé sloveso má voľné miesta na aktanty určitého druhu, čím je daná jeho špecifická spájateľnosť. Valenčný systém slovesa pozostáva z troch sfér:

1. sféra: obligátne doplnenia
  2. sféra: špecifické doplnenia
  3. sféra: všeobecne pripojiteľné doplnenia
1. a 2.: intencia slovesa
  2. a 3.: fakultatívne doplnenia
- 1.+2.+3.: valencia slovesa“ (PÁLEŠ 1994 s. 116).

Tabuľka č. 22 Valencia slovesa

(PÁLEŠ 1994 s. 118)

Komponenty, ktoré nevyplývajú z valenčného potenciálu predikátu, sú circumstanty. Vyjadrujú okolnosti, nie sú dané valenciou predikátu: *Otec sa vrátil domov večer. Vrátil sa po správach*. Sú to nefixované formy.

Vzťahy závislosti valenčných pozícií s fixovanou formou sú morfológicky vyjadrené fixátormi dependencie.

Lavovalenčnú pozíciu majú podstatné mená v N: *Peter opravuje auto. Minister bol kritizovaný*.

Pravovalenčnú pozíciu majú ostatné pády.⁴⁵

Tabuľka č. 23 Vzťah valencie a intencie: Intencia sa uplatňuje v zmysle sémantickej valencie.

I. valenčný typ subjektovo-objektový: <i>učiteľ zapisuje hodnotenia</i>	1. intenčný typ agens-dej-paciens (akčné slovesá) procesuál-dej-paciens (procesné slovesá) statuál-dej-paciens (statické slovesá)
II. valenčný typ subjektovo-bezobjektový: <i>telefón opäť zvoní</i>	2. intenčný typ Ag - Dj _{Pc} 3. intenčný typ Ag _{Pc} - Dj 4. intenčný typ Ns - Dj
III. valenčný typ bezsujektovo-objektový: <i>vybilo nám poistky</i>	5. intenčný typ Dj - Pc
IV. valenčný typ bezsujektovo-bezobjektový <i>Prší. Esik. / Esik az eső. V maď. je subjekt možný.</i>	6. intenčný typ Dj

(SOKOLOVÁ 1995 s. 59)

V štruktúre maďarskej i slovenskej vety sa sloveso všeobecne pokladá za základný vetný člen, ktorého význam dopĺňujú ostatné vetné členy. Niektoré slovesá už svojím lexikálnym významom vyjadrujú agens (vykonávateľa) alebo paciens (predmet) deja, rozhodujúca časť slovenských slovies vyžaduje vyjadrenie činiteľa deja i predmet, ktorého sa dej dotýka. Najfrekvencovanejšie valenčné typy slovenských slovies sú nasledovné:

1. „Väčšina slovies vyžaduje intenčné doplnenie z pravej i ľavej strany, čiže paciens aj agens sa vyjadruje osobitným výrazom, napr. *otec nesie drevo, učiteľ pomáha žiakovi, matka zavolala na syna* a pod. Sú to predmetové slovesá, pri ktorých sa predmet vyjadruje vždy v určitom páde (okrem N a vokativu). Sloveso ako nadradené slovo určuje tvar podradenému slovu a vzťah medzi nimi voláme väzbou slovesa s pádom alebo rekciov.
2. **Bezpredmetové slovesá nemajú intenciu na pravú stranu**, cieľ deja je vyjadrený v samom deji, napr.: *škólník zvoní, pieseň zneje, dieťa plače, vojak strieľa* a pod.

⁴⁵ O úlohe pádov pozri kpt. II. 1.4.

3. **Neosobné predmetové slovesá nevyžadujú vyjadrenie činiteľa deja, čiže nemajú intenciu na ľavú stranu**, napr.: *bolí ma, smáďí ma, nedarí sa mi, snívalo sa mi s tebou*. Tieto slovesá majú akuzatívnu alebo datívnu rekciov.

4. **Pravá i ľavá časť intencie je obmedzená pri neosobných bezpredmetových slovesách**, napr.: *hrmí, prší, blýska sa, svitá, sneží*" (TÖRÖKOVÁ 1977 s. 150).

„Celkovo možno povedať, že maďarskí jazykovedci rozdeľujú slovesá na dve veľké skupiny, a to na slovesá, ktoré sa dopĺňujú iba **podmetom**, a na intenčné slovesá, pri ktorých sa zdôrazňuje väzba **s predmetom a príslovkovým určením**. Väzba slovesa s predmetom môže byť záväzná, ale aj fakultatívna. Podobne ako v maďarčine, aj v slovenčine poznáme neosobné bezpredmetové slovesá, (pri ktorých sa nevyjadruje ani agens, ani paciens deja. Takých slovies je pomerne málo, napr.:

esteledik – *večerí sa*
alkonyodik – *stmieva sa, zmráka sa*
reggeledik – *rozodnieva sa, svitá*
borul – *mračí sa*
derül – *vyjasnieva sa*
villámlik – *blýska sa*
szemereg – *mrholí, poprcha*

V obidvoch jazykoch sú známe predmetové (tranzitívne) a bezpredmetové (intransitívne) slovesá, ktorých použitie sa často strieda; v jednom význame sú bezpredmetové a v inom vystupujú ako predmetové, napr. *Péter olvas. – Peter číta. Péter könyvet olvas. – Peter číta knihu*.

Predmetové slovesá majú väzbu (rekciov). Predmet sa v slovenčine vyjadruje A alebo iným pádom okrem N a vokativu. Prechodné (tranzitívne) slovesá majú väzbu s A, tento predmet sa nazýva priamy predmet. Neprechodné slovesá (intransitívne) majú genitívnu, datívnu alebo inštrumentálnu rekciov a ich predmet sa nazýva nepriamy predmet.

Predmetové slovesá z hľadiska intencie vyžadujú vyslovenie podmetu i predmetu. Predmet v určitom tvare (páde) dopĺňuje sémantický význam slovesa. Pád predmetu závisí od slovesa.

V maďarčine, na rozdiel od slovenčiny, za predmet pokladáme iba zasiahnutú vec vyjadrenú A: iné tvary zasiahutej veci sa pokladajú za väzbu príslovkového určenia, napr.: *várni vkít – čakať niekoho* – je predmetová väzba; *várni vkire – čakať na niekoho* – je v maďarčine väzba s príslovkovým určením; podobne – *átugorni vmít – preskočiť niečo; átugorni vmin – preskočiť cez niečo; kíván vmít – žiada, chce niečo – vágyik vmire – túži po niečom*" (TÖRÖKOVÁ 1977 s. 153 – 154).

V maďarčine sa tranzitívne slovesá dopĺňujú nielen predmetom, ale aj príslovkovým určením. Nepriamy predmet je po prechodných slovesách ako druhá väzba, viaže sa na intenčné typy, napr. *vyznať sa v chlapcoch, starať sa o dievča* (MISADOVÁ 2011 s. 63, VAŇKO – AUXOVÁ 2015 s. 88).

Nepriamy predmet stojí s intranzitívnymi slovesami. Staršie maďarské gramatiky poznali partitívny predmet: *Kért a kenyérből (egy darabot). Ivott a tejből (egy kortyot).*

Slovesné väzby zodpovedajúce v slovenčine nepriamemu predmetu tvoria v maďarčine rôzne vetné členy. „V maďarčine nepriamemu predmetu zodpovedajú:

podmet:

Chleba nám ubúda. – Fogy a kenyérünk.
Prekypoval som hnevom. – Forrt bennem a düh.
O tom nemám ani tušenia. – Fogalmam sincs róla.
Vyšiel z peňazí. – Elfogyott a pénze.

určitý predmet:

Ujal sa svojho referátu. – Megkezdte az előadását.
Bojí sa o deti. – Félti a gyerekeket.
Pripravili ho o život. – Elvették az életét.
Vyznal sa jej z lásky. – Megvallotta neki szerelmét.
Robil si posmech z každého. – Gúnyt űzött mindenkiből.
Bojí sa o svoje deti. – Félti a gyerekeit.
Desať rokov slúžil veľkostatkárovi. – Tíz évig szolgált a nagybirtokost.

príslovkové určenia:

Prihovoril sa za teba. – Szót emelt érted.

obrazné príslovkové určenie miesta

Vedec naráža na ťažkosti. – A tudós akadályokba ütközik.
Žiak pochyboval o spravodlivosti známok. – A tanuló kételkedett az érdemjegyek igazságosságában.
Ludstvo túži po mieri. – Az emebriség békére vágyik.
Mohol sa rozhodnúť pre plán C. – A C terv mellett dönthetett volna.
Rozlúčil sa so svojou matkou. – Elbúcsúzott az édesanyjától.
Verila v jeho lásku. – Hitt a szerelmében.
Zúčastnil sa schôdze. – Részt vett a gyűlésen.
Vzdal sa riaditeľstva. – Lemondott az igazgatóságról.
Nebál sa prekážok. – Nem félt az akadályoktól.
Psa priviazali o plot. – A kutyát a kerítéshez kötötték.
Šúchal sa o plot. – A kerítéshez dörgölődött.

príslovkové určenie partnera

Obyvateľstvo sa bránilo proti Tatárom. – A lakosság védekezett a tatárok ellen.
Ťažko bojoval o kus chleba. – Nehéz harcot vívott egy darab kenyérért.
Snívato sa mi o tebe. – Veled álmodtam.

príslovkové určenie stavu

Starec im nadával do zlodejov. – Az öreg tolvajnak mondta őket.

príslovkové určenie zreteľa a okolnosti

V robote sa mi nikto na svete nevyrovná. – A munkában senki sem ér fel velem.

stále príslovkové určenie

Kraj oplýval úrodnou pôdou. – A vidék bővelkedett termőtalajban.
Trestanec sa odcudzoval spoločnosti. – A rab elidegenedett a társadalomtól.
Mužstvo sa tešilo z víťazstva. – A csapat örömet lelte a győzelemben.

príslovkové určenie pôvodu

Dvor zaváňal vôňou kvetov. – Az udvar illatozott a virágoktól.
Porazený prskal zlosťou. – A legyőzött prüszkolt a dühtől” (TÖRÖKOVÁ 1977 s. 153–154).

Sú prípady, keď sa slovenské a maďarské slovesá líšia od seba nielen väzbou, ale aj celým intencným systémom, napr.:

lení sa mi vstávať ‘*lustállik nekem felkelni’ – *lusta vagyok felkelni* ‘som lenivý vstávať’
bolieť niekoho ‘*fáj vkit’ – *fáj vkinek* ‘*bolieť niekomu’
omrzieť niekoho ‘*elege van vkit’ – *elege van kinek miből* ‘*omrzieť niekomu z niečoho’
oziabnuť niekoho na niečo ‘*elgémberedik vkit vmire’ – *elgémberedik kinek mije* ‘*oziabnuť niekomu niečo’

1.1.4 Odlišné väzby sloviess v slovenčine a maďarčine⁴⁶

Väzba = rekcia: nadradený člen si vyžaduje doplnenie podradeným členom, ktorému diktuje pád: *schopný urobiť, písať úlohu, plný mlieka.*

Ide o taký spôsob determinatívneho spojenia členov syntagmy, v ktorom nadradený člen (sloveso alebo zriedkavejšie prídavné meno) určuje závislému substantívu jeho pádovú formu: *riešiť úlohu, pomáhať otcovi, zaujímať sa o prácu, dožadovať sa pravdy; byť verný priateľovi, byť žiadostivý chvály...* Väzba sa uplatňuje pri takých slovesách (alebo zriedkavejšie prídavných menách), ktorých význam bez doplnenia substantívom v určitom páde by bol prázdny, napr. veta *Žiak vyriešil*. by bola komunikatívne neúplná, ak by sloveso *vyriešil* nebolo určené napr. podstatným menom *úloha* v akuzatívne, teda *Žiak vyriešil úlohu*. Vetný člen, ktorý väzobne určuje sloveso alebo prídavné meno, je predmetom vety.

Väzba ≠ valencia. Valencia sa netýka len pravovalenčných, ale aj ľavovalenčných doplnení a na rozdiel od rekcii sa ako valenčné hodnotia aj obligatórne príslovkové určenia. Nie je ostrá hranica medzi silnou závislosťou (rekcia, napr. *hnať koňa*) a príslovkovým určením na druhom póle (*pracovať na poli*). Medzi nimi sa realizujú nepriame predmety (*dať knihu bratovi*) a viazané príslovkové určenia (*dať knihu na stôl*) (IVANOVÁ 2011 s. 34).

⁴⁶ Táto kapitola je doplnenou verziou časti štúdie, v ktorej sme komplexne spracovali väzby sloviess a pády v slovenčine a v maďarčine (TÓTH 2017 s. 14–23).

„Pri porovnávaní slovenských a maďarských slovesných väzieb vychádzame z toho, že v oboch jazykoch sa nachádzajú aj predmetové (tranzitívne) aj bezpredmetové (intransitívne) slovesá, dokonca predmetové slovesá sa v oboch jazykoch vystupujú raz spolu s predmetom (napr.: *Marta číta knihu. – Márta könyvet olvas.*), inokedy bez predmetu (napr.: *Marta číta. – Márta olvas.*). V maďarčine však na rozdiel od slovenčiny za predmet pokladáme len paciens vyjadrený A, iné tvary zasiahnutej veci sa pokladajú za väzbu s príslovkovým určením (porov.: *vár vkit* – predmetová väzba, *vár vkire* – väzba s príslovkovým určením). Z hore uvedených vyplýva, že v maďarčine sa tranzitívne slovesá dopĺňujú nielen predmetom, ale aj príslovkovým určením“ (MISADOVÁ 2011 s. 63).

V maďarčine je väzbou tzv. viazané príslovkové určenie (kötött határozó) ako syntagmatické spojenie slov, v ktorom tvar príslovkového určenia (prípona, postpozícia) závisí od nadradeného slova (slovesa) *bízik, csalódik vkiben, vétkes a dologban, tanul az esetből, változtat az életén, töri a fejét a feladaton, felel a kérdésre, hozzáfog a munkához, hasonló a barátjához, köze van az estehez, nekilát a takarításnak, felment a tanóra alól, védekezik a betegség ellen, közömbös az udvarlója iránt, óvatos a szomszédjával szemben, gyönyörködni valamiben, felelős valakiért, érdeklődni valaki vagy valami iránt* (KESZLER et al. 2000 s. 133, 426–427).

Nasledujúci prehľad na základe materiálu KRÁLIKA (1997 s. 37–52) a TÖRÖKOVEJ (1977 s. 151–153) obsahuje len časť slovenských a maďarských sloves s rozdielnou väzbou. Sú zoskupené podľa väzbou predurčených pádov: A, predložkový A, G, predložkový G, D, predložkový D, L, I. Sémantickú stránku väzby a súvislosť s JOS vyzdvihujeme pomocou doslovného prekladu, ktorý používa ako porovnávaciu metódu aj RICHARDSON (2007 s. 240–241). Sledujeme aj medzijazykovú analógiu väzby sloves.

Väzba s prostým A v slk. – maď. sublativus

pamätať si niečo ‘*emlékszik vmit’ – *emlékszik vmire* ‘*pamätať sa na niečo’
podozrievať niekoho ‘*gyanúsítani vkit’ – *gyanakodni vkire* ‘*podozrievať na niekoho’

Väzba s prostým A v slk. – maď. instrumentalis-comitativus

stretnúť niekoho ‘*találkozik vkit’ – *találkozik kivel* ‘*stretnúť sa s niekým’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. A

báť sa o niekoho ‘*fél vkirol’ – *fél vkit* ‘*báť sa niekoho’
(po)ďakovať za niečo ‘*köszön vmiért’ – *(meg)köszön vmit* ‘*(po)ďakovať niečo’
prísť o niečo ‘*eljön vmiröl’ – *elveszt vmit* ‘*stratí niečo’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. instrumentalis-comitativus

dbať na niečo/o niečo ‘*törődik vmin’ – *törődik vmivel* ‘*dbať s niečím’
pokúšať sa o niečo ‘*megpróbál vmiröl’ – *megpróbálkozik vmivel* ‘*pokúšať sa niečím’

povie na plné ústa ‘*teli szájra mond’ – *teli szájjal mond* ‘*povie plnými ústami’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. inessivus

delí sa o niečo ‘*osztozik vmin’ – *vmiben osztozik* ‘*delí sa v niečom’
trpieť na niečo ‘*szenved vmin’ – *szenved vmiben* ‘*trpieť sa v niečom’
veriť v niekoho, v niečo ‘†hisz vkit, vmit’ – *hinni vkiben, vmiben* ‘*veriť v niečom’
zomrieť na niečo ‘*meghal vmire’ – *meghalni vmiben* ‘*zomrieť v niečom’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. delativus

ide o niekoho ‘*megy vkiröl’ – *szó van vkiröl, vmiröl* ‘*je slovo o niečom’
jednať sa o niečo ‘*egyezkedik vmin’ – *egyezkedik, tárgyal vmiröl* ‘*jednať sa o niečom’
zabudnúť na niekoho, na niečo ‘*elfeledkezik vmire’ – *elfeledkezik vmiröl* ‘*zabudnúť o niečom’
zaujímať sa o niekoho ‘*érdeklődik vkit’ – *érdeklődni vkiröl* ‘*zaujímať sa o niekom’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. illativus

naráža na ťažkosti ‘*akadályra ütközik’ – *akadályba ütközik* ‘*naráža do ťažkosti’
príde mu na um ‘*eszére jut’ – *eszébe jut* ‘*príde mu do mozgu’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. allativus

obrátiť sa na niekoho ‘*kéreessel fordul vkire’ – *fordul vkihez* ‘*obrátiť sa s prosbou k niekmu’
opierať sa o niečo ‘*támaszkodik vmiröl’ – *támaszkodik vmihez/vmire* ‘*opierať sa k niečomu, na niečo’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. sublativus

snažiť sa o niečo ‘*törekszik vmiröl’ – *törekszik vmire* ‘*snažiť sa na niečo’
uchádzať sa o niečo ‘*pályázik vmiröl’ – *pályázik vmire* ‘*uchádzať sa na niečo’
usilovať sa o niečo ‘*igyekszik vmiröl’ – *törekszik vmire* ‘*usilovať sa na niečo’

Väzba s predložkovým A v slk. – maď. D-G

opierať o niečo ‘*támaszt vmit’ – *(neki)támaszt vmihez/vminek* ‘*opierať k niečomu/niekomu’
považovať za niečo ‘*tart vmit’ – *tekint, tart vminek* ‘*považovať niečomu’
teší sa na stretnutie ‘*örül a találkozásra’ – *örül a találkozásnak* ‘*teší sa stretnutiu’

Väzba s prostým G v slk. – maď. ablativus

báť sa niekoho, niečoho ‘†fél vkit’ – *fél vkitöl, vmitöl* ‘*báť sa od niekoho, od niečoho’
desiť sa niekoho, niečoho ‘*megretten vkit’ – *megretten vkitöl, vmitöl* ‘*desiť sa od niečoho’

chrániť sa niečoho '*óvakodik vminek' – *óvakodik vkitől* '*chrániť sa od niekoho'

lakať sa/zlakúť sa niečoho '*megijed vminek' – *ijedezik, megijed vmitől*

'*zľaknúť sa od niečoho'

Väzba s prostým G v slk. – maď. A

dovolať sa niekoho '*felhív vkinek' – *felhív vkit* '*zavolať niekoho'

chopiť sa niečoho '*megragad vminek' – *megragadni vmit* '*chopiť niečo'

dočkať sa niekoho, niečoho '*kivár vkinek/megér vminek' – *kivár vkit/megér vmit* '*dočkať sa niekoho/niečo'

dopracovať sa niečoho '*munkával elér vminek' – *munkával elér vmit*

'*dopracovať si niečo'

dopustiť sa niečoho '*belemegy vminek' – *elkövet vmit* '*dopustiť sa niečo'

dožiť sa niečoho '*megéli, megéri vminek a' – *megél, megér vmit* '*dožiť sa niečo'

týkať sa niekoho, niečoho '*érint vminek' – *illet, érint vkit, vmit* '*týka sa niečo/niekoho'

vzdať sa niečoho '*felad vminek' – *felad vmit* '*vzdať sa niečo'

Väzba s prostým G v slk. – maď. illativus

chytať sa niečoho '*kapaszkodik vminek' – *kapaszkodni vmibe* '*chytať sa do niečoho'

Väzba s prostým G v slk. – maď. allativus

dotýkať sa/dotknúť sa niečoho '*hozzáér vminek' – *hozzáér vmihez* '*dotknúť sa k niečomu', *(meg)érint vmit* '*dotknúť sa niečo'

držať sa niečoho '*ragaszkodik vminek' – *ragaszkodni vmihez* '*držať sa k niečomu'

pridržiavať sa niečoho '*igazodik vminek' – *igazodni vmihez* '*pridržiavať sa k niečomu'

Väzba s prostým G v slk. – maď. instrumentalis-comitativus

nadýchať sa niečoho '*teleszív vminek' – *teleszívja magát vmivel* '*nadýchať sa niečím'

Väzba s prostým G v slk. – maď. elativus

najesť sa niečoho '*teleeszi magát vminek' – *jót eszik vmiből* '*najesť sa z niečoho'

napíť sa niečoho '*iszik vminek' – *jót iszik vmiből* '*napíť sa niečo/z niečoho'

Väzba s prostým G v slk. – maď. ablativus

obávať sa niečoho '*félni vminek' – *félni, tartani vmitől* '*obávať sa od niečoho'

zbaviť sa niečoho '*megfoszt vminek' – *megfoszt vmitől* '*zbaviť sa od niečoho'

zbaviť sa niekoho, niečoho '*megszabadulni vminek' – *megszabadul vkitől, vmitől* '*zbaviť sa od niečoho'

Väzba s prostým G v slk. – maď. delativus

zrieknuť sa niečoho '*lemond vminek' – *lemond vmiről* '*zrieknúť sa z niečoho'

Väzba s prostým G v slk. – maď. superessivus

zúčastniť sa niečoho '*részt vesz vminek' – *részt venni vmin* '*zúčastniť sa na niečom'

Väzba s predložkovým G v slk. – maď. allativus

dať sa, pustiť sa do niečoho '*nekilát vmibe' – *nekilát, hozzáfog vmihez, (bele)*

kezd vmibe '*pustí sa k niečomu, začne do niečoho'

rozumieť sa do niečoho '*ért vmibe' – *ért vmihez* '*rozumieť k niečomu'

Väzba s predložkovým G v slk. – maď. A

dobiedzať do niekoho '*piszkál vkibe' – *zaklat, piszkál, bosszant vkit*

'*dobiedzať niekoho'

uťahovať si z niekoho '*ugrat vkiből' – *ugrat vkit* '*uťahovať niekoho'

Väzba s predložkovým G v slk. – maď. inessivus

mať radosť, tešiť sa z niečoho '*öröme van vmiből' – *örömet lelni vmiben* '*nájst

si radosť v niečom'

Väzba s predložkovým G v slk. – maď. ablativus

mať strach, mať hrôzu z niečoho '*irtózik vmiből' – *irtózik vmitől* '*báť sa od niečoho'

Väzba s predložkovým G v slk. – maď. sublativus

prekladá do cudzieho jazyka '*idegen nyelvbe fordít' – *idegen nyelvre fordít*

'*prekladá na cudzí jazyk'

Väzba s predložkovým G v slk. – maď. superessivus

smiať sa z niekoho '*nevet vkiből' – *nevet vkin* '*smiať sa na niekom'

Väzba s prostým D v slk. – maď. A

dobrorečiť niekomu '*dicsérni vkinek' – *dicsérni vkit* '*dobrorečiť niekoho'

hroziť niekomu '*fenyeget vkinek' – *fenyeget vkit* 'hroziť niekoho'

dostať slovu '*állni a szónak' – *állni a szavát* '*dostať svoje slovo'

nadávať, vynadať niekomu 'szid vkinek' – *szid vkit* 'nadáva niekoho'

nasvedčiť niečomu '*igazolni vminek' – *igazolni, bizonyítani vmit* '*nasvedčiť niečo'

odrásť niečomu '*kinőni vminek' – *kinőni vmit* '*odrásť niečo'

opovrhovať niekomu '*megvetni vkinek' – *megvetni vkit* '*opovrhovať niekoho'

predísť niečomu '*elébe megy vminek' – *megelőz, elkerül vmit* '*predchádza niečo'

prekážať niekomu '*akadályoz vkinek' – *akadályoz vkit* '*prekážať niekoho'

prihovoríť sa niekomu '*megszólítani vkinek' – *megszólítani vkit* '*prihovoríť sa niekoho'

rozumieť niekomu, niečomu '*ért vminek, vkinek' – ért, megért vkit, vmit
 '*rozumie niekoho, niečo'
 slúžiť niekomu '*szolgál vkinek' – szolgál vkit, vmit '*slúžiť niekoho, niečo'
 tykať, vykať, onikať niekomu '*tegez, magáz, önöz vkinek' – tegez/magáz vkit
 '*tykať niekoho'
 učarovať niekomu '*megbabonázni vkinek' – megbabonázni vkit '*učarovať
 niekoho'
 vyhnúť sa niekomu '*kikerül vkinek' – kikerül vkit '*vyhnúť sa niekoho'
 vyhrážať sa niekomu '*fenyegetni vkinek' – fenyegetni vkit '*vyhrážať niekoho'
 zabrániť niečomu '*megakadályoz vkinek' – megakadályozni vmit '*zabrániť
 niečo'
 zlorečiť niekomu '*átkozni vkinek' – átkozni vkit '*zlorečiť niekoho'

Väzba s prostým D v slk. – maď. inessivus

brániť niekomu '*akadályoz vkinek' – gátol, akadályoz vmiben '*brániť
 v niečom'
 dôverovať niekomu '*megbízik vkinek' – (meg)bízik vkiben '*dôverovať
 v niekom'

Väzba s prostým D v slk. – maď. instrumentalis-comitativus

čeliť niečomu '*szembesül vminek' – szembesül vmivel '*čeliť s niečím'
 priečiť sa niečomu '*ellenkezni vminek' – ellenkezni vmivel '*priečiť sa
 s niečím'
 rovnať sa / vyrovnáť sa niekomu, niečomu '*egyenlő vkihez, vmihez' – egyenlő
 vkivel, vmivel '*rovná sa s niečím, niekým'
 stávať sa niekomu niečo '*megesik vkinek vmi' – megesik vkivel '*stáva sa
 s niekým'

Väzba s prostým D v slk. – maď. superessivus

čudovať sa / diviť sa niekomu, niečomu '*csodálkozik vkinek' – csodálkozik vkin,
 vmin '*čudovať sa na niekom, niečom'
 pomstiť sa niekomu '*bosszút áll vkinek' – bosszút áll vkin '*pomstiť sa na
 niekom'
 predsedať niečomu '*elnökölni vminek' – elnökölni vmin '*predsedať na
 niečom'
 vysmiať sa niekomu, niečomu '*nevet vkinek, vminek' – nevet vkin, vmin
 '*vysmiať sa na niekom, niečom'

Väzba s prostým D v slk. – maď. ablativus

odcudzovať sa niekomu '*elidegenedik vkinek' – elidegenedik vkitől
 '*odcudzovať sa od niekoho'
 ujsť niekomu '*elszökik vkinek' – elszökik vkitől '*ujst od niekoho'
 uniknúť niekomu '*megmenekül vminek' – megmenekül vkitől '*uniknúť od
 niekoho'

Väzba s prostým D v slk. – maď. sublativus

podobáť sa niekomu, niečomu '*hasonló vkihez, vmihez' – hasonlít vkire, vmire
 '*podobáť sa na niekoho, na niečo'

Väzba s prostým D v slk. – maď. allativus

prispôsobovať sa niečomu '*alkalmazkodik vminek' – alkalmazkodik vmihez
 '*prispôsobovať sa k niečomu'

Väzba s prostým D v slk. – maď. illativus

vštepovať niekomu '*oltani vkinek' – oltani vkibe '*vštepovať do niekoho'

Väzba s prostým D v slk. – maď. postpozícia

uhnúť sa niekomu '*kitérni vkinek' – kitérni vki elől '*uhnúť sa pred niekým'
 klaňať sa niekomu '*meghajolni vkinek' – meghajolni vki előtt '*klaňať sa pred
 niekým'

Väzba s predložkovým D v slk. – maď. sublativus

dôjsť k niečomu '*sor kerül vmihez' – sor kerül vmire '*dôjde na niečo'
 vychovávať k niečomu '*nevel vmihez' – nevel vmire '*vychovávať na niečo'
 vyzvať k niečomu '*felhív vmihez' – felhív, felszólít vmire '*vyzvať na niečo'
 zvoníť k poludniu '*délhez harangoz' – délre harangoz '*zvoníť na poludnie'

Väzba s predložkovým D v slk. – maď. A

priznať sa k niečomu '*beismer vmihez' – beismer, bevall vmit '*priznať niečo'
 prizerať sa k niečomu '*tekinteni vmihez' – tekintetbe venni vmit
 '*zohľadňovať niečo'

Väzba s predložkovým D v slk. – maď. N

chýliť sa k niečomu '*közeleg vminek' – közeleg vmi '*bliži sa niečo'

Väzba s L v slk. – maď. inessivus

dohodnúť sa na niečom '*megegyezik vmin' – megegyezik, egyetért vmiben
 '*dohodnúť sa v niečom'
 podieľať sa na niečom '*részesül vmin' – részesül vmiben '*podieľať sa v niečom'

Väzba s L v slk. – maď. allativus

lipnúť na niekom '*ragaszkodik vkire' – ragaszkodni vkihez '*lipnúť sa
 k niekomu'
 siahať po niečom 'nyúl vmi után' – nyúl vmihez '*siaha k niečomu'

Väzba s L v slk. – maď. A

pokračovať v niečom '*folytat vmiben' – folytat vmit '*pokračuje niečo'

Väzba s prostým I v slk. – maď. A

hovoríť nejakým jazykom '*beszél vmilyen nyelvvel' – beszél vmilyen nyelven
 '*hovoriť na nejakom jazyku', vmilyen nyelvet '*hovoriť nejaký jazyk'
 mrhať niečím (aj čo) '*pazarol vmivel' – pazarol vmit '*mrhať niečo'
 pohrdať kým, čím '*megvet vmivel' – megvet, lenéz vkit, vmit '*pohrdať
 niekoho, niečo'

Väzba s prostým I v slk. – maď. inessivus

hýriť čím ‘*tobzódik vmivel’ – *tobzódik, dúslakodik vmiben* ‘*hýriť sa niečím’
trpieť niečím ‘*szenved vmivel’ – *szenvedni vmiben* ‘*trpieť v niečom’

Väzba s prostým I v slk. – maď. ablativus

prskať niečím ‘*prüszköl vmivel’ – *prüszköl vmitől* ‘*prskať od niečoho’
opiť sa niečím ‘*leissza magát vmivel’ – *megrészegedni vmitől* ‘*opiť sa od niečoho’

Inštrumentálnu väzbu majú aj slovesá vyjadrujúce činnosť alebo stav, v ktorom vzniká zvuk alebo vôňa, napr.:

voňať niečím ‘*illatozik vmivel’ – *vmilyen illatú/illata van* ‘*je nejakej vône’
páchnuť, smrdieť, zapáchať niečím ‘*bűzlik vmivel’ – *bűzleni vmitől* ‘*zapáchať od niečoho’

drkoce zubami ‘*vacog a fogaival’ – *vacog a foga* ‘*drkoce mu zub’

otriasať niečím ‘*ráz vmivel’ – *megrázni vmit* ‘*otriasať niečo’

ďalej na túto analógiu:

„ozývať sa smiechom, buchotom, krikom, vreskom...”

rinčať reťazou, zbraňami...

búchať/buchnúť dvermi, pästou po stole...

tresnúť/trieskať dvermi, rukami...

štrngáť/štrngnúť pohármi, ostrohami...

hrkotať riadom, kľúčmi...

vrzgať/vrzgnúť kľučkou...

škrípať/škrípnuť zubami...

Niektoré slovesá s významom ‘uviesť niečo do pohybu’ majú popri akuzatívnej aj väzbu inštrumentálnu, napr.:

hýbať/pohnúť nohou, rukou, prstom

hádzať/hodiť kameňom, loptou

kývať/kývnuť, pokývnuť, prikývnuť hlavou, rukou...

triasť/potriasť hlavou, plecom...

mykať/myknúť plecom...

trepať, rozhadzovať rukami...

vrtieť chvostom...

krútiť/pokrútiť hlavou, gombíkmi na aparáte, očami, kľúčom...

oháňať sa rukami, palicou, metlou...

strihať ušami ‘*hegyez a füleivel’ – *hegyezi a füleit* ‘*strihať uši’

pohnúť niečím ‘*megmozdít vmivel’ – *megmozdítani vmit* ‘*pohnúť niečo’

zalomiť rukami ‘*kezeivel tördelni’ – *kezét tördelni* ‘*zalomiť ruky’”

(KRÁLIK 1997 s. 49).

Väzba s predložkovým I v slk. – maď. superessivus

deliť sa s niečím ‘*osztozni vmivel’ – *osztozni vmin/vmiben* ‘*deliť sa na niečom/v niečom’

pozastaviť sa nad niečím ‘*megütközni vmi fölött’ – *megütközni vmin*

‘*pozastaviť sa na niečom’

zamyslieť sa nad niečím ‘*elgondolkodik vmi fölött’ – *elgondolkodik vmin*

‘*zamyslieť sa na niečom’

zmiľovať sa nad niekým ‘*megkönyörülni vki fölött’ – *megkönyörülni vkin*

‘*zmiľovať sa na niekoho’

Väzba s predložkovým I v slk. – maď. A

hnať sa za peniazmi ‘*rohan a pénze után’ – *hajszolja a pénzt* ‘*naháňa peniaze’

plakať za materou ‘*sír az anyja után’ – *siratja az anyját* ‘oplakáva svoju matku’

Väzba s predložkovým I v slk. – maď. ablativus

rozlúčiť sa s niekým ‘*elbúcsúzni vkivel’ – *elbúcsúzni vkitől, vmitől* ‘*rozlúčiť sa od niekoho’

rozvieť sa s manželkou ‘*elválík a feleségével’ – *elválík a feleségétől* ‘*rozvieť sa od svojej manželky’

zaostať za niečím ‘*elmarad vmivel’ – *elmaradni vmitől* ‘*zaostať od niečoho’

Väzba s predložkovým I v slk. – maď. sublativus

plachtiť za bohatstvom ‘*gazdagság után sóvárog’ – *gazdagságra vágyik* ‘*plachtiť na bohatstvo’

počítať s niekým ‘*számít vkivel’ – *számít vkire* ‘*počítať na niekoho’

varovať pred niečím ‘*figyelmeztet vmi elől’ – *figyelmeztet vmire* ‘*varovať na niečo’

Väzba s predložkovým I v slk. – maď. illativus

zmieriť sa s niečím ‘*kibékül vmivel’ – *beletörődik vmibe* ‘*zmieriť sa do niečoho’

Väzba s predložkovým I v slk. – maď. allativus

ísť za niekým ‘*megy vki után’ – *megy/jön vkihez*, ‘*príde k niekomu’

Najfrekventovanejšie korelácie väzieb slovenských a maďarských slovies znázorňujeme v tabuľke č. 24.

Tabuľka č. 24 Korelácie väzieb maďarských a slovenských slovies

mad. pád	slk. predl. A	slk. G	slk. predl.G	slk. D	slk. predl. D	slk. L	slk. I	slk. predl. I
accusativus	<i>félt vkit – bít sa o niekoho, elveszít vmit – prísť o niečo</i>	<i>elkövet vmit – dopustiť sa niečoho, illet, érint vkit, vmit – týkať sa niekoho, niečoho</i>	<i>bosszant vkit – dobíedať do niekoho, ugrat vkit – ťahať sa z niekoho</i>	<i>fenygeget vkit – hroziť niekomu, megvet vkit – opovrhovať niekomu, szolgál vkit, vmit – slúžiť niekomu</i>	<i>beismer, bevall vmit – priznať sa k niečomu, tekintetbe vesz vmit – prizerať sa k niečomu</i>	<i>folytat vmit – pokračovať v niečom</i>	<i>pazarol vmit – mrhať niečím (aj čo) megvet, lenéz vkit, vmit – pohrdať kým, čím</i>	<i>hajszolja a pénzt – hnať sa za peniazmi, siratja az anyját – plakať za materou</i>
inessivus	<i>hisz vkiben – veriť v niekoho</i>	<i>meghal vmiben – zomrieť na niečo</i>	<i>örömet lelvimiben – mať radosť, tešiť sa z niečoho</i>	<i>(meg)bízik vkiben – dôverovať niekomu</i>	∅	<i>megegyezik, vmiben – dohodnúť sa na niečom, részesül vmiben – podieľa sa na niečom</i>	<i>bővelkedik vmiben – oplývať niečím, szenved vmiben – trpieť niečím</i>	∅
illativus	<i>akadályba ütközik – naráža na ťažkosti, eszébe jut – príde mu na um</i>	<i>kapaszkodik vmibe – chytať sa niečoho</i>	∅	<i>olt vkibe – vštepovať niekomu</i>	∅	∅	∅	<i>beletörődik vmibe – zmieriť sa s niečím</i>
superessivus	∅	<i>részt vesz vmin – zúčastniť sa niečoho</i>	<i>nevet vkin – smiať sa z niekoho</i>	<i>csodálkozik vmin – čudovať sa niečomu, bosszút áll vkin – pomstiť sa niekomu, nevet vkin – vysmiať sa niekomu</i>	∅	∅	<i>beszél vmilyen nyelven – hovoriť nejakým jazykom</i>	<i>elgondolkodik vmin – zamyslieť sa nad niečím, megkönyörül vkin – zmlúvať sa nad niekým</i>
delativus	<i>szó van vkiről – ide o niekoho, tárgyal vmiről – jednať sa o niečo, elfeledkezik vkiről – zabudnúť na niekoho</i>	<i>lemond vmiről – zrieknuť sa niečoho</i>	∅	∅	∅	∅	∅	∅
sublativus	<i>törekszik vmire – usilovať sa o niečo, pályázik vmire – uchádzať sa o niečo, támaszkodik vmire – opierať sa o niečo</i>	∅	<i>idegen nyelvre fordít – prekladá do cudzieho jazyka</i>	<i>hasonlít vkire – podobáť sa niekomu</i>	<i>sor kerül vmire – dôjsť k niečomu, felszólít vmire – vyzvať k niečomu, nevel vmire – vychovávať k niečomu</i>	∅	∅	<i>gazdagságra vágyik – plachtiť za bohatstvom számít vkire – počítať s niekým, figyelmeztet vmire – varovať pred niečím</i>
ablativus	∅	<i>fél vmitől – bít sa niečoho, óvakodik vkitől – chrániť sa niečoho, megfoszt vmitől – zbaviť niečoho</i>	<i>irtózik vmitől – mať strach z niečoho</i>	<i>elszökik vkitől – ujsť niekomu, megmenekül vkitől – uniknúť niekomu</i>	∅	∅	∅	<i>elbúcsúzik vkitől – rozlúčiť sa s niekým, elválik a feleségétől – rozviesť sa s manželkou</i>
allativus	<i>fordul vkihez – obrátiť sa na niekoho, támaszkodik vmihez – opierať sa o niečo</i>	<i>hozzáér vmihez – dotknúť sa niečoho, ragaszkodik vmihez – držať sa niečoho</i>	<i>hozzáfog vmihez – pustiť sa do niečoho, ért vmihez – vyzná sa do toho</i>	<i>alkalmazkodik vmihez – prispôbovať sa niečomu</i>	∅	<i>ragaszkodik vkihez – lipnúť na niekom, nyúl vmihez – siahať po niečom</i>	∅	<i>megy vkihez – ísť za niekým</i>
instr.-comitativus	<i>törődik vmivel – dbať na niečo / o niečo, megpróbálkozik vmivel – pokúšať sa o niečo</i>	<i>teleszítja magát vmivel – nadýchať sa niečoho</i>	∅	<i>szembesül vmivel – čelíť niečomu, egyenlő vkivel, vmivel – rovná sa niečomu</i>	∅	∅	∅	∅

Dvojité väzby slovenských slovies majú zvyčajne jednu väzbu, najmä A, spoločnú s maďarčinou, druhú odlišnú. V príkladoch zvýrazňujeme odlišné väzby:

hanbiť sa **za niečo** pred niekým 'szégyellni vmiért vki elött' – szégyellni vki elött **vmit** '*hanbiť pred niekým niečo'

konkurovať **niekomu** v niečom 'versenyezni vkinek vmiben' – versenyezni **vkivel** vmiben 'konkurovať s niekým v niečom'

kradnúť/ukradnúť **niekomu** niečo '(el)lop vkinek vmit' – (el)lop **vkitől** vmit 'ukradnúť od niekoho niečo' (pozri ZÁHRADNÍKOVÁ 2002 s. 334)

nanútiť **niekomu** niečo '*rákényszerít vkinek vmit' – rákényszerít **vkire** vmit '*nanúti na niekoho niečo'

obliecť, obuť **niekomu** niečo '*felöltöztet vkinek vmit' – ráad **vkire** vmit '*obliecť na niekoho niečo'

odňať **niekomu** niečo '*megvon vkinek vmit' – elvesz, megvon **vkitől** vmit '*odňať, zobrať od niekoho niečo'

odoprieť **niekomu** niečo '*megtagadni vkinek vmit' – megtagadni vmit **vkitől** '*odoprieť niečo od niekoho'

poznať niekoho **po niečom** 'ismerni vkit vmi után' – ismerni vkit **vmiről** '*poznať niekoho o niečom'

stáva sa **niekomu** niečo '*megesik vkinek vmi' – megesik **vkivel** vmi '*stáva sa s niekým'

učí **niekomu** niečo 'vkinek vmit tanít' – **vkit vmire** tanít 'učí niekoho na niečo'

vziať **niekomu** niečo '*elvesz vkinek vmit' – elvesz **vkitől** vmit '*vziať od niekoho niečo'

zakladať niečo **na niečom** '*alapoz vmit vmin' – alapoz vmit **vmire** '*zakladá na niečo'

záležať **niekomu na niečom** '*fontos vkinek vmin' – fontos vkinek **vmi** '*záleží **niekomu** niečo'

závidieť **niekomu** niečo '*irigyel vkinek vmit' – irigyel **vkit/vkitől** vmit '*závidí niečo od niekoho'

zbaviť niekoho **niečoho** '*megfoszt vkit vminek' – megfoszt vkit **vmitől** '*zbaviť niekoho od niečoho'

zobrať **niekomu** niečo '*elvesz vkinek vmit' – elvesz **vkitől** vmit '*zobrať od niekoho niečo'

zveriť **niekomu** niečo '†odabíz vkinek vmit' – rábíz vmit **vkire** '*zverí niečo na niekoho'

V prípadoch dvojitej väzby s I je rovnaká väzba v slk. a maď.:

hostiť/pohostiť pytačov vínom a koláčom – megvendégel vmit vmivel
kímiť deti haluškami, koňa ovsom, sliepky zrnom – etet vmit/vkit vmivel
nakladať/naložiť voz uhlím, senom, vrecami – megrak vmit vmivel
nasýtiť niečo niečím – telít vmit/eltelít vkit vmivel
obdarovať/obdaríť deti hračkami, čokoládou – ajándékoz vkinek vmit
odmeniť vedca Nobelovou cenou, maturanta čestným diplomom – kitüntet vkit vmivel
obohacovať/obohatiť jazyk novými slovami – gazdagít vmit vmivel
opatriť syna všetkým, čo bude potrebovať na dlhej ceste – ellát vkit vmivel
ozdobovať/ozdobíť pomník vencami, nábytok intarziami – díszít vmit vmivel
plniť/naplniť niečo niečím – megtölt vmit vmivel
pokryť cestu asfaltom, strechu slamou – befed vmit vmivel
ponúknuť hosťa pagáčikmi – kívál vkit vmivel
polievať/poliať kvety vlašnou vodou, pečienku štavou – meglocsol vmit vmivel
striekať/postriekať vinicu modrou skalicou – permetez vmit vmivel
šetriť čím (aj čo) – kímél vmit, takarékoskodik vmivel
trieť/natrieť plot farbou, chlieb masťou, maslom, lekvárom – megken vmit vmivel
vyzbrojiť armádu modernou vojenskou technikou – felfegyverez vmit vmivel
zaoberať sa kým, čím – foglalkozik vkivel, vmivel
zaplátať nohavice plátnom – foltoz vmit vmivel
zásobovať/zásobiť nemocnicu liekmi a obväzom – ellát vmit vmivel
zaplavovať/zaplaviť polia vodou – elönt vmit vmivel

Záver

V oboch jazykoch je veľa takých slovies, ktorých význam dopĺňa príslovkové určenie vždy iba určitými záväznými príponami alebo postpozíciami, takže so slovesom tvoria už skoro lexikálne viazané spojenie. Stále príslovkové väzby podstatných mien sú nositeľmi idiomatičnosti.

Väzby predstavujú nielen lexikálno-gramatické problémy štúdia cudzieho jazyka, ale odzrkadľujú aj špecifiká myslenia daných národov.

Porovnanie väzieb je dôležité, lebo:

- pomocou nich je možné pochopiť odlišnosti myslenia a metaforickosť materinského a cieľového jazyka,
- sú potrebné k porozumeniu,
- rozvíjajú slovnú zásobu a logické myslenie,
- ich mechanické prekladanie z materinského jazyka môže byť prameňom humoru,
- interferenčnými javmi vyplývajúcimi z odlišnej väzby môžu byť teoreticky všetky preklady väzieb.

Ich skutočný výskyt však závisí od toho, či je prevzatá konštrukcia individuálnym okazionalizmom človeka, ktorý sa učí cudzí jazyk, alebo je zaužívaným javom v danom jazykovom spoločenstve v kontaktovej zóne.

Prevzatie väzby, zmena väzby v maď. v substrátovej pozícii:

maď. *szimpatizál vkivel*, rum. *a spimpatiza pe cineva* → maď. v Rumunsku:

szimpatizál vkit;

maď. *elme gy a postára*, rum. *merge pînă la poșta* → maď. v Rumunsku: *elme gy a postáig*;

maď. *epével operál*, slk. A: *operuje na žlčník* → maď. na Slovensku: *epére operál*;

maď. *a májával kezelték*, slk. *liečili ho na pečenn* → maď. na Slovensku: *májára kezelték*;

maď. *felhív vkit telefonon*, slk. *zavolá niekomu* → maď. na Slovensku: *hív vkinek*;

(BENŐ 2008 136–137)

maď. *megyek a vonathoz*, slk. *idem na vlak* → maď. na Slovensku: *megyek a vonatra*;

maď. *megyek sörözni* (desubst. inf.), slk. *idem na pivo* → maď. na Slovensku: *megyek sörre*;

maď. *március végére van kiírva*, slk. *je vypísané ku koncu marca* → maď. na Slovensku: *március végéhez van kiírva*;

maď. *kártyával működik*, slk. *funguje na kartu* → maď. na Slovensku: *kártyára működik*.

V medzijazykovej interakcii sme svedkami prirodzenej **analógie**, ktorú možno interpretovať ako interferenčný jav, ale aj ako tendenciu.

Snahu odstrániť odlišnosti jazykových obrazov sveta a použiť jazykové prostriedky na základe logiky materinského jazyka považujeme za prejav prirodzenej gramatiky. Sledovanie týchto kontaktných javov je užitočné nielen z hľadiska vyučovania cudzieho jazyka, ale aj pri spoznávaní „ducha“ jazyka. Výber z univerzálne možných gramatických kategórií a vyjadrovacích prostriedkov gramatického významu je prejavom logiky daného jazyka, ich zmena vzniká v kontaktovej situácii (SZILÁGYI N. 1995 s. 84).

Variantnosť väzby je možné určiť nielen na osi správnosť - nesprávnosť, ale aj ako kontrast, resp. vzájomný vplyv JOS. Kolísanie väzby môže byť v slovenčine vplyvom bohemizmov, napr.:

Idem po mamu. ↔ *Idem pre mamu.*

Neurobil to pre chorobu. ↔ *Neurobil to vďaka chorobe.*

Vzhladom na to. ↔ *Vzhladom k tomu.*

Skriptá na opakovanie učiva. ↔ *Skriptá pre opakovanie učiva.*

Som v internáte. ↔ *Som na internáte.*

Idem do internátu. ↔ *Idem na internát.*

Prečo si ku mne taký zlý? ↔ *Prečo si na mňa taký zlý?*

(ČULENOVÁ - GYÖRGY 2015 s. 190)

vodný zdroj s kapacitou ↔ *vodný zdroj o kapacite*

byť pri telefóne ↔ *byť u telefónu*

nad naše sily ↔ *cez naše sily*

na podiv ↔ *ku podivu*

voda na pitie ↔ *voda k pitiu*

ísť/vrátiť sa po pero ↔ *ísť/vrátiť sa pre pero*

ohnúť sa v kolenách ↔ *ohnúť sa do kolien*

(MANDELÍKOVÁ 2016 s. 142)

Variantnosť väzieb nemusí byť vždy dôsledkom rozkolísanosti pod vplyvom češtiny. Dôkazom sú spisovné príklady: *pridať cukor* - *pridať cukru*, *chytiť sa roboty* - *chytiť sa do roboty*, *hovoríť dakomu* - *hovoríť k dakomu*, *túžiť za dačím* - *túžiť po dačom*, *rozdeliť sa o dačo* - *rozdeliť sa s dačím* a pod.

Ustálenosť, obraznosť, idiomatickosť a variantnosť väzieb, ich vzájomný vplyv pri jazykovom kontakte je paralelným ukazovateľom JOS, takými ukazovateľmi sú frazémy. Väzby sú ustálenými, lexikalizovanými vlastnosťami slovíes, sú dokladom odlišnosti JOS v skúmaných jazykoch, obsahujú v sebe metaforickosť.

1.2 Lexikálno-gramatické paralely a rozdiely slovenských a maďarských slovies

1.2.1 Reflexívnosť slovies

Reflexívnosť slovies vníma HORECKÝ (1978 s. 122) ako stupeň transformačnej kategórie slovesného rodu:

Tabuľka č. 25 Reflexívnosť a slovesný rod

	činnosť vychádza zo subjektu	činnosť zasahuje subjekt	činnosť zasahuje objekt
aktívum	+	-	+
pasívum	-	+	-
reflexívum	+	+	-
médiium	+	+	+
mediopasívum	+	-	+

Reflexíva v slovenčine sú slovesá majúce v celej paradigme formálnu samostatnú súčasť *sa* alebo *si*, ktoré slúžia ako prostriedok, ktorým sa nanovo vymedzujú alebo neutralizujú dejové vzťahy slovesa k činiteľovi alebo aj predmetu dejom zasiahnutému:

- čisto zvrtné slovesá: *smiať sa, obávať sa, všimnúť si*;
- slovesá s veľkou mierou deja: *natrápiť sa, narobiť sa*;
- recipročné slovesá: *priatelia si píšú*;
- slovesá vo zvratnom pasíve: *drevo sa pílí*;
- neosobné slovesá v jednočlenných vetách: *pracuje sa*.

Slovesá podľa zvrtnosti:

- **reflexíva tantum**: nemajú nezvratné pendanty (vždy stoja so *sa/si*), napr.: *báť sa, zriecť sa, smiať sa, hanbiť sa*;
- **zvrtné slovesá s nezvratnými pendantmi**, kde nezvratné tvary majú iné gramatické väzby, a teda aj iný význam, napr.: *volať - volať sa, umývať - umývať sa, utierať - utierať sa* → Ag;
- **neosobné slovesá**: činiteľ nie je dôležitý, napr.: *v sobotu sa nepracuje* (*sa* = tvarotvorná morféma).

Tabuľka č. 26 Tvarová stránka reflexívnosti

nezvratné sloveso	<i>Rozvíja myšlienku. Leje mu vodu na hlavu. Kričím na ňu. Stavíme dom.</i>		morféma sa je:
nezvr. sloveso v zvrat. tvare	nezvratné sloveso + zvrtné zámeno <i>sa/seba</i> : <i>Brat sa umýva v kúpeľni.</i> (umýva seba, jeho) <i>podali si (ruky)</i> (sebe navzájom, im)		zámeno
	má aj trpný rod (zvrtný): <i>Náš dom sa už stavia. Voda sa leje na jeho hlavu. tovar sa poškodil</i> (*tovar seba poškodil, poškodili tovar)		gramatická morféma
zvrtné sloveso	neodvodené (len zvrtné, reflexíva tantum)	<i>Nerád sa ulievam. Vyľahlo sa kuriatko. Bojím sa.</i> <i>všima si</i> (*všima seba, *všima) <i>smeje sa</i> (*smeje seba, *smeje)	prázdna lexikálna morféma
	odvodené (majú aj nezvratný pendant: <i>prechádza</i>)	<i>Ako sa odlišujete od ostatných? Kôra sa odlupuje.</i> <i>prechádza sa</i> (*prechádza seba)	derivačná morféma

(SOKOLOVÁ 1995 s. 152–153)

„Slovenská gramatika podľa formálneho príznaku (súčasť *sa/si*) rozlišuje **zvrtné a nezvratné slovesá**. Zvrtnými nazývame slovesá, ku ktorým patrí slovo / zámeno *sa* alebo *si*. Tieto slová sú pôvodne krátkymi tvarmi zvrtného zámena *seba* – *sa* ‘önmagát’, *sebe* – *si* ‘önmagának’. Pri niektorých zvrtných slovesách možno tieto prvky chápať v ich pôvodnom zámennom význame, napr.:

Peter sa umyl, potom sa oholil ‘Peter umyl seba, potom oholil seba. – megmosta magát, megborotváltá magát / megmosdott és megborotvátkozott’
Pomôž si, ako vieš! ‘pomôž sebe – segíts magadnak / segíts magadon’

Pri väčšine zvrtných slovies takéto chápanie je nemožné, napr.:

Mišo sa nesmeje, lebo sa bojí. ‘Misi nem nevet, mert fél.’
Z komínov sa nedymilo. ‘A kémények nem füstöltek.’
Učítelia si čoskoro všimli vynikajúce schopnosti tohto naoko bezvýznamného chlapca.
‘hamarosan felfigyeltek képeiségre’ [...]

Z uvedených príkladov vidieť, že slovenské zvrtné slovesá nezodpovedajú, alebo len čiastočne zodpovedajú maďarským slovesám označeným ako *visszaható igék*.

Zvrtnosť v úzkom slova zmysle znamená, že činnosť sa obracia späť na činiteľa, že činiteľ vykonáva činnosť na sebe, napr.: *Peter sa okúpál, poutieral sa, oholil sa, navoňavoľoval sa*. Mnohé slovenské zvrtné slovesá majú však iný význam“ (KRÁLIK 1997 s. 55).

1.2.1.1 Zvrtné slovesá s formantom sa

Pri slovesách s formantom *sa* si máme predovšetkým všímať, či sa sloveso vyskytuje vždy len spolu s týmto formantom, a či aj bez neho, napr.: *báť sa*: nikdy bez *sa* – *krútiť sa*: aj bez *sa*.

1.2.1.1.1 Len zvrtné slovesá (reflexíva tantum)

Výlučne zvrtné slovesá sú tie, pri ktorých nemôže chýbať formant *sa*. Bez neho je sloveso okyptené, chybné, napr.:

*Čo smeješ? *Nesmej! Správne: Čo **sa** smeješ? **Nesmej sa!**

Dobre, *pokúsím, len či *podarí! Správne: Dobre, **pokúsím sa**, len či **sa** mi **podarí!**

Zvrtnosť je tu formálnou záležitosťou, význam slovesa nie je reflexívny. Takýto nesúlad formy a významu vyvoláva pocit cudzosti pri štúdiu druhého jazyka.

V slovenčine len reflexívne, v maďarčine pseudoreflexívne alebo činnostné slovesá podľa výskumu MISADOVEJ (2011 s. 30–33):

bát sa – fél
blížiť sa – közeledik
blýskať sa – villámlík
blyšťať sa – csillog, ragyog
božiť sa – fogadkozik, esküdözik
breždiť sa – pirkad, hajnalodik
cnie sa – bánkódik
čudovať sa – csodálkozik
dariť sa – jól megvan
diať sa – történik
dívať sa – néz, ránéz, odanéž
diviť sa – csodálkozik, elámul, meglepődik
domnievať sa – úgy véli, azt gondolja
dotknúť sa – hozzáér, megérint
dovtípiť sa – kitalál, rájön, megért
dozvedieť sa – megtud
hanbiť sa – szégyell
hemziť sa – hemzseg
hnusiť sa – utál, undorodik
chichotať sa – vihog
chúlitiť sa – odabújik, meghúzódik
kochať sa – gyönyörködik
lakomiť sa – mohón vágyik mire, elfogja a kapzsiság
lesknúť sa – fénylik
ligotať sa, lesknúť sa – fénylik, ragyog
líšiť sa – különbözik, eltér
lúčiť sa – (el)búcsúzik kitől, mitől
mariť sa – rémlík vmi, úgy rémlík
mocovať sa – erőlködik, vesződik
modliť sa – imádkozik
najesť sa – jóllakik
naľakať sa – megijed
narodiť sa – (meg)születik
nazdávať sa – azt gondolja
obávať sa – aggódik
ocitnúť sa – valahol találja magát
odhodlať sa – el/rászánja, elhatározza magát
oneskoríť sa – elkésik
opovážiť sa – merészel, meg mer tenni
opýtať sa – megkérdez
ozvať sa – megszólal
ozývať sa – (fel)hangzik
páčiť sa – tetszik
pamätať sa – emlékszik
plaziť sa – csúszik, mászik, kúszik

podariť sa, vydaríť sa – sikerül
podobáť sa – hasonlít kire, mire
podujať sa – vállalkozik mire, elvállal
pokúsiť sa – megpróbál
ponáhľať sa – siet
ponosovať sa – panaszkodik
potiť sa / spotiť sa – (meg)izzad
potknúť sa – megbotlik
pýriť sa / zapýriť sa – (el)pirul
pýšitiť sa – dicsekszik, büszkélkedik
radovať sa – megörül
rehať sa – röhög, felröhög
rojitiť sa – (ki)rajzik
rovnať sa – egyenlő, megegyezik
rozpomenúť sa – visszagondol, visszaemlékszik
smiať sa – nevet
snažiť sa – törekszik, igyekszik
spoliehať sa – rábízsa magát
staráť sa – törődik
stať sa – válik vmivé
sťažovať sa – panaszkodik
šmýkať sa – csúszik
túlať sa – bolyong, csavarog, vándorol
tváriť sa – úgy tesz, mintha
týkať sa – érint
účastniť sa – részt vesz
uchádzať sa – pályázik
ujať sa čoho – elfoglal, átvesz, felvállal
ulútiť sa – megsajnál kit
usilovať sa – igyekszik, törekszik
usmievať sa – mosolyog
ustávať sa – fázdozik
vadiť sa – veszekszik
večeriť sa / zvečeriť sa – (be)esteledik
vyčasiť sa – kiderül az ég, megjön a jó idő
vyskytovať sa / vyskytnúť sa – előfordul
zaliečať sa – hízeleg
zaoberať sa – foglalkozik kivel, mivel
zaoblačiť sa – beborul az ég
zdať sa – tűnik, látszik vmilyenek
zmestiť sa – el/be/odafér
zmrákať sa – sötétedik, alkonyodik
zoriť sa – virrad, hajnalodik, pirkad
zotavovať sa – meggyógyul, felüdül, kipiheni magát
zrieknuť sa – lemond

1.2.1.1.2 Zvrtné slovesá s nezvrtným pendantom

V ostatných prípadoch je možné pozorovať významové zmeny aj zmeny v intencii slovesa. Mnohé zvrtné slovesá vznikli z nezvrtných sloviess, čo vidíme z toho, že paralelne s nimi existujú aj ich nezvrtné páry, **pendanty**, napr.: učiť sa – učiť, krútiť sa – krútiť, volať sa – volať, žltnúť sa – žltnúť, hodiť sa – hodiť atď. Takéto zvrtné slovesá sú odvodené, tvorené z nezvrtných sloviess. Komponent sa je v nich teda odvodzovacou príponou, preto ho nazývame aj v takýchto prípadoch **formantom**.

Novonadobudnutý význam ostáva obyčajne blízky významu nezvrtného základu, významová súvislosť medzi zvrtným a nezvrtným slovesom je zreteľná, napr.:

Tabuľka č. 27 Zvrtné slovesá s nezvrtným pendantom

V slovenčine zvrtné pendanty, v maďarčine pseudoreflexívne alebo činnostné slovesá:	V slovenčine nezvrtné pendanty, v maďarčine činnostné alebo nepravé faktitívne slovesá:
baviť sa – szórakozik	bavíť – szórakoztat
biť sa – verekszik / verekedik	biť – üt, ver
búriť sa – háborog	búriť – lázít
hádať sa – veszekszik / veszekedik	hádať – találgat
hnevať sa – haragszik	hnevať – bosszant
hýbať sa – mozog	hýbať – mozgat
lúčiť sa – búcsúzik	lúčitiť – búcsúztat
meniť sa – változik	meniť – változtat
mýliť sa – téved	mýliť – téveszt
nudiť sa – unatkozik	nudiť – untat
prechádzať sa – sétál	prechádzať – átmegy / átsétál
sťahovať sa – költözködik / költözik	sťahovať – költöztet
stravovať sa – étkezik	stravovať – etet / táplál
učiť sa – tanul	učíť – tanít
začínať sa – kezdődik	začínať – kezd
zaujímať sa – érdekődik	zaujímať – érdekel
krútiť sa – forog	krútiť – forgat
hýbať sa – mozog	hýbať – mozgat
hriať sa – melegszik	hriať – melegít
belieť sa – fehérlík	belieť – fehéredik
obrátiť sa – fordul	obrátiť – fordít
potešiť sa – megörül	potešiť – megvigasztal
sklamať sa – csalódik	sklamať – becsap, csalódást okoz

„V iných prípadoch významové príbuzenstvo takýchto dvojíc nie je natoľko výrazné, najmä, ak pozeráme na ne z hľadiska ich maďarských ekvivalentov, ale je zato badateľné, napr.:

<i>vrátiť</i> – visszaad, térít	<i>vrátiť sa</i> – visszajön, -tér
<i>fúkať</i> – fúj	<i>fúkať sa</i> – pöffeszkedik
<i>dať</i> – ad, odaad, megad	<i>dať sa do</i> – belekezd, nekilát minek
<i>pustiť</i> – enged, ereszt	<i>pustiť sa do</i> – belefog, nekifog
<i>behať, bežať</i> – futkos, fut	<i>rozbiehať sa</i> – beindul, lendületbe jön
<i>obísť</i> – el/kikerül	<i>neobísť sa bez</i> – nem történik, nem múlik el vmi nélkül
[...]	

V rámci zvrtných slovíčok s nezvrtnými pendantmi možno podľa významu rozlišovať niekoľko typov, z ktorých uvádzame niektoré:

A) Zvrtné sloveso je stavové a má význam 'byť v nejakom stave' alebo 'dostávať sa doň', napr.: *napínať sa, napnúť sa* – feszül, megfeszül. **Základné nezvrtné sloveso je činnosťné a prechodné** a má význam 'uvádzať niekoho alebo niečo do istého stavu', napr.:

<i>budiť</i> – ébreszt	<i>budiť sa</i> – ébred
<i>búriť</i> – lázít	<i>búriť sa</i> – lázad
<i>členiť</i> – tagol	<i>členiť sa</i> – tagolódik
<i>deliť</i> – oszt	<i>deliť sa</i> – osztlik, osztódik
<i>desiť</i> – borzaszt	<i>desiť sa</i> – borzad
<i>dovršiť</i> – betetőz, bevégez	<i>dovršiť sa</i> – betetőződik
<i>dusiť</i> – fojt/ogát	<i>dusiť sa</i> – fuldoklik
<i>za/hanbiť</i> – megszégyenít	<i>hanbiť sa</i> – szégyenkezik, szégyelli magát
<i>hnevať</i> – haragít	<i>hnevať sa</i> – haragszik
<i>javiť</i> – nyilvánít, mutat	<i>javiť sa</i> – tűnik, megnyilvánul, megmutatkozik
<i>kaziť</i> – ront	<i>kaziť sa</i> – romlik
<i>konať</i> – végez, végrehajt	<i>konať sa</i> – folyik, történik, végbemege
<i>lakať/laknúť</i> – ijeszt	<i>lakať sa/laknúť sa</i> – ijed, megijed
<i>lámať</i> – tördel	<i>lámať sa</i> – töredezik
<i>lepiť</i> – ragaszt	<i>lepiť sa</i> – ragad
<i>roz/lísiť</i> – megkülönböztet	<i>lísiť sa</i> – különbözik, eltér
<i>meniť</i> – változtat	<i>meniť sa</i> – változik
<i>míňať</i> – fogyaszt, költ	<i>míňať sa</i> – fogy, múlik
<i>namáhať</i> – terhel, erőltet	<i>namáhať sa</i> – erőlködik
<i>rodiť</i> – szül, terem	<i>rodiť sa</i> – terem, születik
<i>strojiť</i> – készít, szerkeszt	<i>strojiť sa</i> – készülődik, készül
<i>nudiť</i> – untat	<i>nudiť sa</i> – unatkozik
<i>obohacovať/obohatiť</i> – gazdagít	<i>obohacovať sa/obohatiť sa</i> – gazdagodik
<i>oduševňovať/oduševniť</i> – lelkesít	<i>oduševňovať sa/oduševniť sa</i> – lelkesedik
<i>osamostatniť</i> – önállósít	<i>osamostatniť sa</i> – önállósul

<i>plniť</i> – tölt	<i>plniť sa</i> – telik, tele lesz
<i>pučiť</i> – fakaszt, mállaszt, szétnyom,	<i>pučiť sa</i> – fakad, mállik, rügyezik
<i>rozhodnúť</i> – eldönt	<i>rozhodnúť sa</i> – elhatározza magát
<i>sušiť</i> – szárít	<i>sušiť sa</i> – szárad
<i>skladať</i> – összerak	<i>skladať sa</i> z – áll vmiből
<i>klamať</i> – csal	<i>sklamať sa</i> – csalódik
<i>stupňovať</i> – fokoz	<i>stupňovať sa</i> – fokozódik
<i>sústrediť</i> – összpontosít	<i>sústrediť sa</i> – összpontosítja a figyelmét
<i>tešiť</i> – vigasztal	<i>tešiť sa</i> – örül
<i>trápiť</i> – kínoz, gyötör	<i>trápiť sa</i> – kínlódik, gürööl
<i>tvoriť</i> – alkot, képez	<i>tvoriť sa</i> – képződik, létrejön
<i>udomáčniť</i> – meghonosít	<i>udomáčniť sa</i> – meghonosul
<i>uplatniť</i> – érvényesít	<i>uplatniť sa</i> – érvényesül
<i>uraziť</i> – megsért	<i>uraziť sa</i> – megsértődik

Slovesá tohto typu sa vyskytujú aj s predponami a vo vidových dvojiciach, napr.: *javiť sa* – prejavíť sa, prejavovať sa, zjaviť sa, zjavovať sa, objaviť sa, objavovať sa; *plniť sa* – naplniť sa, naplňovať sa, splniť sa, splňovať sa atď.

B) bezpredmetové slovesá, ktoré vyjadrujú pohyb, kým ich nezvrtné základy sú predmetové slovesá, majú význam 'uvádzať, uviesť niekoho, niečo do pohybu', napr.:

<i>(pri)blížiť</i> – közelebb hoz	<i>blížiť sa</i> – közeledik
<i>brať</i> – vesz, szed	<i>brať sa, pobrať sa, vybrať sa</i> – indul, elindul, fogja magát
<i>dvíhať</i> – emel	<i>dvíhať sa</i> – emelkedik
<i>hodiť</i> – dob, vet	<i>hodiť sa</i> – veti magát, ugrik
<i>hrnúť</i> – maga előtt tol, ömleszt, söpör	<i>hrnúť sa</i> – tódul
<i>hýbať/hnúť</i> – mozgat, mozdít	<i>hýbať sa/hnúť sa</i> – mozog, mozdul
<i>kloniť, skláňať</i> – hajlít	<i>kloniť sa, kláňať sa</i> – hajlik
<i>krútiť</i> – forgat	<i>krútiť sa</i> – forog
<i>kývať/kývnuť</i> – lenget, ingat, lendít	<i>kývať sa</i> – leng, ing
<i>knísať</i> – ringat	<i>knísať sa</i> – imbolyog, ring
<i>liať</i> – önt	<i>liať sa</i> – ömlik
<i>mrviť</i> – morzsol	<i>mrviť sa</i> – fészkelődik
<i>mykať/myknúť</i> – rángat, ránt	<i>myká sa/myknúť sa</i> – rángatózik, rándul
<i>niešť</i> – visz, hoz	<i>niešť sa</i> – megy, halad
<i>otvárať/otvoriť</i> – nyit	<i>otvárať sa/otvoriť sa</i> – nyílik
<i>púšťať/pustiť</i> – enged	<i>púšťať sa/pustiť sa</i> – indul, mozgásba jön
<i>spájať/spojiť</i> – kapcsol, összeköt	<i>spájať sa/spojiť sa</i> – kapcsolódik
<i>šíriť</i> – terjeszt	<i>šíriť sa</i> – terjed, szélesedik

točiť – forgat	točiť sa – forog
viezt – visz, hoz (járművön) szállít	viezt sa – megy, utazik
voziť – hord (járművön)	voziť sa – jár (járművön)
vrátiť – visszaad, térít	vrátiť sa – visszajön, visszatér
vrtieť – forgat, pörget	vrtieť sa – forog, pörög
vznášať – emel, visel (vállán, hátán)	vznášať sa – lebeg, szállong, emelkedik

Aj tieto slovesá majú svoje predponové a vidové varianty, napr.: *viezt sa – odviezt sa, priviezt sa, zaviezt sa, doviezt sa; hnúť sa – nahnúť sa, nahýnať sa, pohnúť sa, pohýnať sa, uhnúť sa, uhýnať sa* atď.

C) Niektoré zvrtné slovesá pochádzajú od nezvrtných stavových sloviess, ktoré znamenajú ‘stávať sa/stať sa nejakým’, napr.: *belieť ‘fehéredik, fehérül, fehérre válik’. Pridaním sa sloveso nadobudne význam ‘byť, javiť sa nejakým’,* napr.: *belieť sa ‘fehérlík, fehér színével kirí környezetéből’.* Príklady:

<i>belieť – féhéredik</i>	<i>belieť sa – féhérlík</i>
<i>černieť – feketedik</i>	<i>černieť sa – feketéllík</i>
<i>červenieť – pirosodik</i>	<i>červenieť sa – piroslik</i>
<i>hnednúť – barnul</i>	<i>hnednúť sa – barnállík</i>
<i>tmavieť – sötétül, sötétedik</i>	<i>tmavieť sa – sötétlik</i>

D) Niektoré zvrtné slovesá vyjadrujú dostatočnú, veľkú alebo až prehnane veľkú mieru činnosti, ktorú označuje nezvrtné sloveso, napr.: *jesť – najesť sa, piť – napiť sa, opiť sa, fajčiť – prefajčiť sa, spať – vyspať sa, klebetiť – naklebetiť sa, žrať – nažrať sa, ožrať sa, pozeráť – napozerať sa, počúvať – napočúvať sa, dúchať – nadúchať sa, cítiť – rozcítiť sa, hrať – rozohrať sa, konať – ukonať sa, zúriť – vyzúriť sa, trápiť – utrápiť sa* atď.” (KRÁLIK 1997 s. 55–65).

1.2.1.1.3 Zvrtné varianty nezvrtných sloviess s významom reflexívnosti a reciprocity

A) „Zreteľný reflexívny význam. Pridaním komponentu sa k niektorým nezvrtným slovesám môžeme vyjadriť činnosť, ktorú činiteľ koná sám na sebe: *Peter sa holí, sa kúpe, sa oblieka.* Zvrtné slovesá majú v maďarčine príponu *-kodik /-kedik /-ködik, -kozik /-kezik /-közik,* je ich možné pretransformovať na konštrukciu so zvrtným zámenom: *borotválkozík – megborotválja magát ‘holí sa – oholí seba’, megalázkozík – megalázza magát ‘ponižuje sa – ponižuje seba’.*

Používame ich najmä v tematickom okruhu osobnej hygieny a správania sa, napr.:
babušiť – bebugyolál   *babušiť sa – bebugyolálja magát*
brániť – véd   *brániť sa – védekezik*

<i>česať – fésül</i>	<i>česať sa – fésülködik</i>
<i>holiť – borotvál</i>	<i>holiť sa – borotválkozik</i>
<i>kúpať – fürdet</i>	<i>kúpať sa – fürdik</i>
<i>občerstviť – felfrissít</i>	<i>občerstviť sa – felfrissíti magát</i>
<i>obesiť – felakaszt</i>	<i>obesiť sa – felakasztja magát</i>
<i>obliekať / obliecť – (fel)öltöztet</i>	<i>obliekať sa / obliecť sa – (fel)öltözködik</i>
<i>obúvať / obuť – lábbelit ad rá</i>	<i>obúvať sa / obuť sa – lábbelit húz</i>
<i>ovládať – uralkodik fölötte, tud vele bánni</i>	<i>ovládať sa – uralkodik magán, mérsékli magát</i>
<i>pichnúť – megszúr</i>	<i>pichnúť sa – megszúrja magát</i>
<i>porezať – megvág</i>	<i>porezať sa – megvágja magát</i>
<i>prikryť – betakar</i>	<i>prikryť sa – betakarózik</i>
<i>rozopnúť – kigombol</i>	<i>rozopnúť sa – kigombolkozik</i>
<i>zapnúť – begombol</i>	<i>zapnúť sa – begombolkozik</i>
<i>zaviazať – lekötelez</i>	<i>zaviazať sa – lekötelezi magát</i>
<i>umývať / umyť – (meg)mos</i>	<i>umývať sa / umyť sa – (meg)mosakszik</i>
<i>utierať – töröl</i>	<i>utierať sa – törölközik</i>

B) Slovesá s recipročným (vzájomným) významom potrebujeme na vyjadrenie činnosti, ktorú konajú aspoň dvaja činitelia navzájom jeden na druhom: *bijú sa ‘verekszenek’, objímajú sa ‘ölelkeznek’, držia sa za ruky ‘fogják egymás kezét’* atď. **Vzájomné slovesá** sú odvodené a ich významovou zložkou je ‘jeden druhého’, ‘jeden druhému’ *kibékül, levelez, sakkozík, magázódik, birkózik, sugdolózik.* V maďarčine takéto slovesá sú často doprevádzané výrazmi *egymást, egymásnak, egymással* ‘jeden druhého, jeden druhému, jeden s druhým’. V slovenčine obyčajne stačí pridať k slovesu formant *sa,* niekedy aj slovo *vzájomne,* a tak sa môžeme vyhnúť dlhým a ťažkopádnym konštrukciám typu *jeden druhého,* ktorý je kalkom z maďarčiny a nárečovým a archaickým výrazom *enodruhiho, enodruhímu, enodruhín* rozšírenom v dolnozemskej variante slovenčiny. Napr.:

Peter a Marika sa lúbia. – szereik egymást
Stále sa škriepia – civakodnak
Často sa stretávajú. – takálkoznak
Ludia im závidia, že sa radi vidia. – látják egymást
Prečo sa s ním toľko biješ? – verekedni
Prečo sa tak nenávidíte? – gyűlölködök
Mali by ste sa udobriť, zmieriť. – megbékülni
Naveky sme sa rozlúčili. – búcsút mondtunk egymásnak, búcsúzkodtunk
Bozkali sa naposledy. – csókolóztak, megcsókolták egymást
Chyťme sa za ruky! – fogjuk meg egymás kezét” (KRÁLIK 1997 s. 65–66)

1.2.1.1.4 Zvratné tvary nezvratných slovíes (zvratné pasívum)⁴⁷

Zvratné *sa* je možné pridať k nezvratnému slovesu ešte v dvoch prípadoch:

A) „Komponent *sa* môžeme pridať len k tvaru 3. os. sg. pôvodne nezvratného slovesa. Vzniká tak **neosobný zvratný tvar slovesa** vyjadrujúci činnosť neznámeho alebo všeobecného činiteľa, ktorý vo vete nie je, ba ani nemôže byť pomenovaný. Neosobný zvratný tvar tvoríme predovšetkým zo slovíes myslenia, hovorenia a cítenia, ako: *hovorí sa, uvažuje sa, myslí sa, verí sa, zabúda sa, zdôrazňuje sa, píše sa, uvažuje sa, tvrdí sa, povedalo sa, že...* Napr.:

O ufónoch sa už veľa navravelo a napísalo, ale dodnes sa nevie, či naozaj existujú.

Očakáva sa, že problémy budú postupne riešené.

B) Keď osoba alebo vec je podmetom vety len formálne, ale v skutočnosti je objektom činnosti, teda je zasiahnutou substanciou, hovoríme o tzv. **zvratnom pasívnom tvare slovesa**, napr.:

Med' sa vytápa z rúd vo vysokých peciach, z ktorých sa dostáva tzv. surová med'. Tá nie je čistá, a preto sa čistí elektrolyticky. 'A rezet ... olvasztják ... nyerik ... tisztítják.'

Je to veľmi dobrá jedlá huba, len škoda, že sa málo zbiera. '...kár, hogy nemigen szedik' (KRÁLIK 1997 s. 66–67).

1.2.1.2 Zvratné slovesá s formantom *si*

„Komponent *si* v tvaroch zvratných slovíes treba starostlivo odlišovať od 2. os. sg. pomocného slovesa *byť*: *som, si, je, sme, ste, sú*. Tento tvar je súčasťou tvaru minulého času: – *Kde si bola?* – *Čo si povedal?* – Komponent *si* v tvaroch zvratných slovíes je však kratším, neprízvučným tvarom zvratného zámena *sebe* 'önmagának'. Tieto dve rovnozvukné slová sa často stretávajú, napr.:

Čo si si kúpil?

Prečo si si nesadol?

Bol som aj ja tam, ale ty si si ma nevšimol.

V takýchto prípadoch zvratné zámeno *si* je vždy na druhom mieste, napr.:

Čo si si obliekol?

Ty si si ma nevšimol.

Vzal si si viac, než čo ti patrí.

Zvratné slovesá s komponentom *si* možno zaradiť do niekoľkých typov, ktoré uvedieme s maďarskými ekvivalentmi.

⁴⁷ Pozri kpt. III 1.1.2.1.

1.2.1.2.1 Len zvratné slovesá (reflexíva tantum)

Len zvratné slovesá s formantom *si* (podobne ako reflexíva tantum s formantom *sa*) sú správne a úplne spolu s formantom *si*. Bez neho sa nemôžu použiť, lebo v nezvratnej podobe neexistujú, alebo ak aj existujú, významom a intenciou sa ostrejšie líšia od zvratného slovesa. Niektoré z nich sú:

A) Slovesá označujúce psychickú činnosť

byť si istý v čom – biztos miben, biztosan tud mit

byť si vedomý čoho – tudatában van minek

doberať si koho – ugrat kit, viccelődik kivel

namýšľať si – beképzelt, nagyra van mivel, el van telve önmagával

nárokováť si čo – igényel, igényt tart mire

nevedieť si rady s čím – tanácstalan, nem tud mit kezdeni mivel

osvojovať si / osvojiť si – elsajátít, megtanul

osobovať si čo – igényt tart, jogot formál mire

oblubovať si / oblúbiť si – megkedvel, szeret

pospomínať si na čo – visszagondol, fölemleget, elábrándozik (múlt dolgokról)

posvietiť si na čo – körmére néz, utána néz, leleplez

predsavziať si – célul tűz ki, elhatároz

prísvojovať si / prísvojiť si – tulajdonába vesz, kisajátít

privlastňovať si / privlastniť si – birtokba vesz, eltulajdonít

uvedomovať si / uvedomiť si čo – tudatában van, tudatosítja magában, észébe jut

umieniť si / zaumieniť si – eltökél, szándékozik, fejébe vesz

uťahovať si / utiahnuť si z koho – megviccel, ugrat, lóvá tesz

všímať si / všimnúť si – észrevesz, megfigyel

zapamätáť si – megjegyez, emlékeztetése vés

zvykať si, privykať si / zvyknúť si, privyknuť si načo – megszokik, hozzászokik mihez

B) Slovesá, ktoré vyjadrujú, že do činnosti sa mieša aj pocit fyzickej alebo duševnej pohody.⁴⁸ Väčšina takýchto slovíes má predponu *po-*, *za-*, napr.:

oddýchnuť si – megpihen

odľahčiť si s čím – könnyít magán, megkönnyebbül

pochutnávať si / pochutnať si na čom – csemegézik, falatozik

poklebetiť si – elpletykálgat, pletykál egy jót

poplakať si – sírdogál egy kicsit

posedieť si – üldögel egy kicsit

zafajčiť si – rágyújt, cigizik egyet

zapapkať si – eszik egy jót

⁴⁸ Datív comodi porzi v tab. č. 10.

**C) Formant si musí byť aj pri niektorých pohybových slovesách, ktoré však ne-
znamenajú pohyb z miesta na miesto, ale zmenu polohy tela, napr.:**

čapnúť si – leguggol, lekuporodik

lahnúť si – lefekszik

kvoknúť si – leguggol

sadať si / sadnúť si – leül (Aj: prisadnúť si, odsadnúť si)

stať si do..., k..., na... – beáll, odaáll (a sorba, a falhoz, az élre)

privstať si – korábban kel föl a szokottnál

1.2.1.2.2 Zvratné slovesá s nezvratným pendantom

Pridaním formantu si k nezvratnému slovesu získame zvratné sloveso, ktoré svojím významom ostáva obyčajne blízke svojmu základu. Pozrime si to na príklade dvojice dovoliť a dovoliť si:

Dovoliš mi odísť? – Megengeded, hogy elmenjek?

To si si nemal dovoliť. – Ezt nem lett volna szabad megtenned (megengedned magadnak).

Čo si to dovoľuješ? – Mit merészelsz (engedsz meg magadnak)?

Príliš veľa si dovoľuješ! – Túl sokat engedsz meg magadnak (szemtelen vagy)!

Bolo by veľmi ťažké presne vymedziť okruh takýchto slovíčok a celkom jednoznačne definovať zmeny ich významu. Nižšie uvedený prehľad slúži len ako všeobecná smernica k orientácii.

A) Pri niektorých slovesách myslenia a hovorenia sa zvratné zámeno vyskytuje aj v maďarčine, napr.:

Ezt jegyezd meg **magadnak!** – To si zapamätaj!

Ennek is fuccs, – gondoltam **magamban.** – Aj tomu je amen, – pomyslel som si.

V slovenčine je podobná situácia s tým rozdielom, že sa uplatňuje silná tendencia k použitiu komponentu si, napr.:

myslieť si, pomyslieť si – azt gondolja, úgy véli

vymyslieť si, myslieť si, rozmyslieť si, domyslieť si, primyslieť si

Čo si myslíš?

Na to som si ani nepomyslel.

Čo si tí chlapani nezmysleli! – Mit ki nem találtak ezek a fiúk!

Dobre si to rozmysli! – Jól gondold meg!

dovoľovať si / dovoliť si – bátorkodik, merészelsz, megenged magának

dopriať si, dožičiť si – nem tagad meg magától, módját ejti – Po obede si dožičím takú hodinku spánku.

nedopriať si – megtagad magától

dať si – Daj si pozor! – Vigyázz! – Daj si povedať! – Hallgass rám! (rá, ránk, arra, amit mondtak) Fogadj szót! – Dal som si záväzok, že... – Megfogadtam, elköteleztem magamat, hogy... – Daj si s tým pokoj – Hagyd békén, ne bántsd, ne nyugtalankodj miatta, ne törődj vele!

pliešť si, popliešť si, spliešť si – téveszt, összetéveszt, összekever – Prepáçte, poplietol som si telefonne číslo.

pamätať si čo – emlékszik mire – Jeho meno si už nepamätám.

poradiť si – feltalálja magát, boldogul – Neboj sa, ľahko si s tým poradíš.

porozmýšľať si – elgondolkozik – Chvíľu si porozmýšľal, potom sa podpísal.

pripomínať si / pripomenúť si – megemlékszik miről, megünnepel mit – Dvadsiateho tretieho októbra si pripomíname vyhlásenie republiky.

vynútiť si čo – kikényszerít

vyprosiť si čo – kikéri magának

vyžiadať si / vyžadovať si – követel, megkövetel – Vojna si vyžiadala ťažké obeť.

vyslúžiť si, zaslúžiť si čo – megszolgál, ki/megérdemel mit – To sme si nezaslúžili.

zvoliť si koho, čo – választ – Je na čase zvoliť si povolanie.

ceňiť si koho, čo – nagyra becsül, nagyra értékeli ↔ ceníť – értékeli, nem feltétlenül nagyra

ctiť si – tisztel, becsül ↔ ctiť

predstavovať si / predstaviť si – elképzeli ↔ bemutat 'bemutat'

rozvážiť si – megfontol, meggondol ↔ rozvážiť 'szétmér, kimér'

spomínať si, spomenúť si na koho, na čo – emlékszik vmire, vkire, visszagondol, emleget vkit, vmit ↔ spomenúť 'megemlíti'

strielať si / streliť si z koho – ugrat, megviccel kit, bolondját járattja vele ↔

strielať / streliť 'lő'

ublížiť si – baja történik, megsérül ↔ ublížiť komu 'bánt, megsért, kárt okoz'

zakladať si na čom – sokat ad mire, büszke vmire ↔ zakladať 'megalapít, alapoz'

B) Vyjadrenie reciprocity zámenom si

Podobne ako sa aj zvratné zámeno si môže vyjadriť pri slovesách reciprocity (vzájomnosť). Vtedy nahradzuje výraz jeden druhému, napr.:

byť si blízki, cudzí, podobní, sympatickí – közel vannak egymáshoz, idegenek egymásnak, hasonlók, rokonszenvesek egymásnak

dôverovať si – megbíznak egymásban

lichotiť si – hízelegnek egymásnak

padnúť si do náručia, okolo krku – összeölelkeznek, egymás nyakába esnek

písať si – leveleznek, írnak egymásnak

podáť si ruky – kezét fognak

pomáhať si / pomôcť si – segítenek egymásnak

tykať si / potykať si – (össze)tegeződnek

ublížovať si / ublížiť si – bántják, sértegetik egymást
vyčítať si (navzájom) chyby – hibáztatják egymást
vykať si / onikať si – önözik, magázzák egymást
vymieňať si / vymeniť si názory, skúsenosti – véleményt, tapasztalatot cserélnek

C) Na rozdiel od maďarčiny zámeno si pridáme k predmetovému slovesu s datívnou väzbou aj vtedy, keď činiteľ, teda podmet vety, **koná činnosť pre seba**, vo vlastnom záujme, keď výsledok svojej činnosti si chce privlastniť. Všimnime si to na príkladoch:

Dajme si pivečko. – Igyunk (kérjünk, rendeljünk) egy sört.
Dajte si ešte z týchto pagáčikov! – Vegyen még / fogyasszon még a pogácsából.
Dajme si krátku prestávku! – Tartsunk egy kis szünetet!
Rád by som si dal s ňou rande. – Szívesen randevúznék vele.
kúpiť si čo – vesz, vásárol
nájsť si miesto – megtalálja a helyét
navliekať si / navliecť si (pančuchy, rukavice) – felhúz, felvesz
najímať si / najatť si koho – felvesz, szegődtet; bérel, bérbe vesz
obliekať si / obliecť si (šatstvo) – felvesz, felhúz (ruhafélét); aj: vyzliecť si – levet, levesz,
prezliecť si – ruhafélét cserél, másikat vesz fel), zobliecť si
obúvať si / obuť si – (lábbelit) felvesz, felhúz; aj: vyzuť si, prezuť si, zobuť si
prenajímať si / prenajať si čo – bérel, bérbe vesz
pomáhať si / pomôcť si – segít magán
požičať si / vypožičať si – kölcsön vesz, kikölcsönöz
vziať si – vesz, elvesz – Peter si vezme Marku za ženu. – Vezmite si ešte jablčko!
zadovážiť si – szerez, kerít
zaobstaráť si – szerez, kerít
získať si priazeň, priateľstvo, sympatiu (niekoho) – megnyeri (vkinek) a jóindulatát,
barátságát, szimpátiáját
prosiť si – kér – Prosím si kilo cukru / lístok do Bratislavy.

D) Vyjadrenie vlastníckeho vzťahu zámenom si

Všimnime si funkciu zámenného tvaru si v nasledujúcich vetách:

Umyjem si ruky. – Megmosom a kezemet.
Umyješ si ruky. – Megmosod a kezedet.
Umyje si ruky. – Megmossa a kezét.
Umyjeme si ruky. – Megmossuk a kezünket.
Umyjete si ruky. – Megmossátok a kezeteket.
Umyjú si ruky. – Megmossák a kezüket.

Zámeno si v týchto vetách hrá funkciu ako v iných prípadoch zámeno svoj: *Hľadám svojho bračeka. Hladáš svojho bračeka. Hladá svojho bračeka...* Zámeno si vyjadruje teda, že predmet vety (zásahová substancia) patrí do vlastníctva podmetu vety (činiteľa,

východiskovej substancie). Používame ho najmä vtedy, ak predmet vety je časťou tela alebo osobného vlastníctva podmetu alebo je prvkom jeho psychického sveta, napr.:

chrániť si zdravie, česť, slobodu...
čistiť si zuby, topánky, šaty...
kaziť si oči, zdravie, kariéru, dobré meno...
lámať si hlavu
poškrabať si nos, hlavu, bradu...
stratiť si peniaze, okuliare, kľúče...
strkať si prst do úst
upraviť si vlasy, účes, šaty...
zakryť si oči
vziať si do hlavy
Čo máš, dobre si drž a nedaj si z ruky!
Choď si po výplatu!
Prišiel som si po výplatu.
Musím si usporiadať myšlienky.
Chlieb a slaninu zabalil do kúska papiera a vopchal si ich do vrecka. Vyšiel von.
Pri studni si opláchol vodou tvár, napil sa“ (KRÁLIK 1997 s. 68–73).

Aj VAŇKO (2003 s. 123–133) upozorňuje na tento jav, ktorý sa rozširuje v hovorenej slovenčine a v tlači: formant si sa často vyskytuje pri slovesách, ktorých význam hovoriaci/píšuci vníma ako prospešný, dobrý, príjemný pre vykonávateľa: čítam si, zaplávam si, vypíť si, posedieť si. Maďarským ekvivalentom sú deminutívne tvary slovík: olvasgatók, úszkáló, iszogatók, üldögelek. Používa sa v niektorých prípadoch aj v negatívnom kontexte, ale iba v dokonavom vide: Suseda si pri svojom mužovi veľa vytrpela. Si sa používa aj v spojení s časticou nech: Nech si trpí! Nech plače! Nech si prší, my máme dáždnik! – V týchto prípadoch sa v maď. používa častica csak: Csak hadd szenvedjen! Csak hadd sírjon! Csak hadd essen, van esernyőnk!⁴⁹

Záver

Formálnu a sémantickú ekvivalenciu zvrtnosti v slovenčine a maďarčine sumarizuje MISADOVÁ (2011 s. 33) takto:

„**Pravé zvrtné slovesá v maďarčine** vyjadrujú, že dej vychádza od podmetu, a potom spätne spôsobí na samostatný podmet. V maďarčine sa však nachádzajú aj tzv. **nepravé zvrtné slovesá**, ktoré vyjadrujú predovšetkým vnútorný dej (napr.: csodálkozik) alebo vzájomný vzťah medzi dvoma osobami (napr.: magázódik). Tieto **pseudoreflexíva** už možno chápať ako slovesá vyjadrujúce činnosť, teda činnostné slovesá.

⁴⁹ Pozri aj tabuľku č. 10.

Reflexívny význam v maďarčine – na rozdiel od slovenčiny – sa neoznačuje osobitným slovom, ale je vyjadrený priamo v danom slovesnom tvare (napr.: *mosakodik* 'umývať sa', *törülközik* 'utierať sa', *napozik* 'opaľovať sa'), a to aj v pseudoreflexívnych slovesách (napr.: *csodálkozik* 'čudovať sa', *magázódik* 'vykať si').

Porovnávaním slovenských reflexívnych sloves s ich maďarskými ekvivalentmi poukazujeme jednak na rozsah zhody v slovesách dvoch skúmaných jazykov, jednak na rozdiely, ktoré sú podmienené typologickými vlastnosťami maďarského a slovenského jazyka.“

„V dôsledku variabilnosti a mnohovýznamovosti sloves významové i tvarové vzťahy medzi jednotlivými slovesami môžu byť veľmi spletité, najmä ak k nim pristupujeme na základe maďarského jazykového vedomia, napr.:

hódí ohorok do vedra s vodou – *bedobja* a *csikket* a *vizesvödörbe*

hódí sa do vody – vízbe *veti magát, beugrik* a vízbe

hódí sa na túto úlohu – *alkalmas* erre a feladatra.

Alebo:

dá – ad

dá sa do... – belekezd

dá sa kúpiť – *lehet venni, kapható*

nedá sa presvedčiť – *nem hagyja magát meggyőzni, hajthatatlan*

oddá sa smútku – búnak *adja* a *fejét*

oddá sa do vôle Božej – *belenyugszik, beletörődik*

neoddá sa niečo robiť – *nem érdemes megtenni*

Mnohé slovesá – zvrtné i nezvrtné pochádzajúce z toho istého základu – tvoria hniezda, napr.: *obliekať/obliecť* – *obliekať si/obliecť si, obliekať sa/obliecť sa, vyzliekať/vyzliecť, vyzliekať si/vyzliecť si, vyzliekať sa/vyzliecť sa* atď.

obliecť koho – *felöltöztet*

Marka rýchlo *obliekla bračeka*. – *Mari gyorsan felöltöztette kisöccsét.*

obliecť koho do čoho – *felöltöztet vmibe*

Marka *obliekla bračeka do* teplých šiat. – *Mari meleg ruhába öltöztette kisöccsét.*

obliecť komu čo – (ruhát) ráad

Marka *obliekla bračekovi* teplé šaty. – *Mari meleg ruhát adott kisöccsére.*

obliecť sa – *felöltözik* – Marka *sa* rýchlo *obliekla*. – *Mari gyorsan felöltözött.*

obliecť sa do čoho – *felöltözik vmibe*

Marka *sa obliekla do* najkrajších šiat, aké mala. – *Mari a legszebb ruhájába öltözött.*

obliecť si čo – (ruhát) felvesz

Marka *si obliekla* najkrajšie šaty, aké mala. – *Mari a legszebb ruháját vette fel*“

(KRÁLIK 1997 s. 73–74).

1.2.2 Slovesný vid

Slovesný vid (aspekt) je lexikálno-gramatickou vlastnosťou slovenského slovesa, nemá ustálenú gramatickú formu (WALS kpt. 65). Lexikálnou vlastnosťou je preto, lebo sa prejavuje už **v samom význame slovesa**, gramatickou zas preto, lebo sa môže **odrážať aj na forme slovesa**, ďalej preto, lebo silne ovplyvňuje časovanie slovesa a jeho použiteľnosť vo vete.

Aspekt je sémantický obsah slovesa, ktorý určuje časové okolnosti vety a viaže sa na lexikálny význam slovesa.

Gyerekkorom óta tudok úszni. – Viem plávať od detstva.

*Délután ötkor tudok úszni. – O piatej poobede viem plávať.

Aspekt v maďarčine je obsiahnutý v lexikálnom význame slovesa, preto sa vyčleňuje pri sémantickom triedení sloves (KESZLER et al. 2000 s. 82), nehľadáme ho medzi gramatickými kategóriami. Na vyjadrenie vidu ani v slovenčine nie je pravidelný paradigmatický aparát, vid nemá svoju relačnú morfému, ale je univerzálnou kategóriou, platí pre všetky slovesá.

Maďarčina vyjadruje vid menej transparentne ako slovenčina. Aj v maďarčine si uvedomujeme rozdiel medzi slovesami ako *vásárol* – *megvásárol*, *jön* – *megjön*, *olvas* – *elolvas*, *épít* – *felépít*, *ugrál* – *ugrik*, *csobog* – *csobban* a vieme ich správne používať, ale nesmieme ich v každom prípade mechanicky prenášať do slovenčiny, napr.:

a) *Leveled jött.*

Prišiel ti list.

Megjött Péter levele.

Prišiel Petrov list.

b) *Péter csak szombaton jön.*

Peter príde až v sobotu.

Nézd csak, jön Péter.

Pozri, ide k nám Peter!

Vo vetách a) maďarským formám *jött* – *megjött* zodpovedá jedna slovenská forma: *prišiel*; vo vetách b) však jednej maďarskej forme *jön* zodpovedajú dve slovenské formy: *príde* a *ide*.

Sloveso pomenúva konkrétny druh deja, ale **poukazuje aj na jeho priebeh v čase**, vyjadruje obmedzenosť/neobmedzenosť, ohraničenosť/neohraničenosť, uzavretosť/neuzavretosť, **završenosť/nezavršenosť deja**, napr.:

Činnosť, ktorú označujeme slovesom *kupovať* alebo *kúpiť*, sa neodohrá chvíľkovo, za zlomok sekundy, ale sa skladá z menších čiastkových úkonov. Dej – v našom príklade akcia kupovania – sa završuje záverečným momentom získania vlastníckeho práva, tým dosahuje svoj cieľ, tým sa končí, akcia sa ďalej nekoná. Vid slovesa závisí práve od toho, či sloveso vyjadruje **završený, uzavretý, dokončený dej**, a či **dej nezavršený, neuzavretý, nedokončený** poukazuje na výsledok alebo na záverečný moment deja, alebo nie.

1.2.2.1 Jednorazový a viacrazový, neopakovaný a opakovaný, nečlenený a členný dej ako základ aspektuálnosti vysvetľuje KRÁLIK (1997 s. 89–90) takto:

„Ak povieme, že Peter si kúpil/kupuje/kúpi oblek, alebo že prvýkrát kupoval/kupuje/bude kupovať auto, hovoríme o jednej jedinej akcii Petra. Kupovať či kúpiť možno všeličo a mnohokrát. Z možných mnohých nákupov hovoríme tu len o jednom, sloveso vyjadruje **jednorazový dej**. Ale vo vetách Peter sem chodí kupovať cigarety. alebo Nekupujte tam, kupujte u nás. je reč nie o jednej, ale o **mnohých akciách**, presnejšie o **tej istej akcii**, ktorú však Peter vykonáva mnohokrát, teda ju opakuje. Je to dej **viacrazový**.

Nedokonavým slovesom možno vyjadriť dej nielen jednorazový, ale aj viacrazový alebo opakovaný. Nedokonavé sloveso vyjadruje jednorazový dej, napr.:

Prečo necestuješ autom? Mám ho v oprave, nuž **cestujem** vlakom.

Nedokonavé sloveso vyjadruje viacrazový, opakovaný dej: Nemám auto, nuž **cestujem** všade vlakom. hovorí o viacrazovom, opakovanom deji.

Vidíme teda, že ak z vety možno vyrozumieť, že hovoriaci myslí na viacrazový, opakovaný dej, stačí použiť nedokonavé sloveso.

Sú však nedokonavé slovesá, ktoré značia vždy len jednorazový dej, nikdy nie viacrazový alebo opakovaný. Sú to: *niešť, viesť, viezť, ísť, hnať, letieť, vidieť, bežať, slyšať*. Viacrazový dej sa k nim vyjadruje slovesami: *nosiť, vodiť, voziť, chodiť, naháňať, lietať, vídať, behať, slýchať*. Napr.:

Vnúčatko **veziem** do jasiel' na bicykli. – Biciklin **viszem** az unokámat a bölcsödébe.

Vozím vnúčatko na bicykli... – Biciklin **hordom**...

Kam **letia** tie holuby? – Hova **repülnek** azok a galambok?

Divé husy **lietajú** vo forme písmena V. – A vadlibák V-alakban **repülnek/szoktak repülni**.

Okolo kostolnej veže **lietali** holuby. – A templomtorony körül galambok **röpködtek**.

Na zdôraznenie toho, že ide o viacrazovú, opakovanú činnosť, je tu sloveso nie **robiť**, ale **robiť**: *Uvidíš, čo ja to robievam*. Opakovaný dej môžeme teda vyjadrovať aj špeciálnymi slovesami, ktoré výrazne poukazujú na opakovanie. Sú to **frekventatívne** slovesá. Tvoria sa z nedokonavých sloves, pričom samozrejme zostávajú samy nedokonavé, napr.:

písať – **písavať**: Peter z vojny **písaval** dlhé listy Marke.

piť – **píjať**: Podme, chlapi, podme zbíjať, veď nemáme za čo **píjať**.

vidieť – **vídať, vídavať**: Predtým **som vídal** Petra a Marku vždy spolu, ale novšie ich **vídavam** zvlášť.

byť – **bývať**: Nuž tak to **býva**. – Hát bizony, így **szokott lenni**, legtöbbször így van.

Dokonavé slovesá vyjadrujú spravidla jednorazový, neopakovaný dej, napr.:

Peter si kúpil/kúpi módny oblek.

Počet žiakov **klesol** na 120.

Pozor, **padneš!**

Dokonavým slovesom môžeme však vyjadriť aj viacrazový, opakovaný dej, ak vo vete použijeme výraz, ktorý poukazuje na viacrazovosť deja, napr.:

Peter **každý týždeň poslal** Marke list.

Ak je mama preč z domu, deti nikoho **nepustia** do domu.

Každý deň si pozriem teležurnál. [...]

Slovesný dej môže byť aj členený. Členeným dejom je napríklad akcia, ktorú podmet vykonáva na viacerých predmetoch, napr.:

Mama **prišáva** gombíky. (prišije jeden gombík, potom druhý, potom tretí atď.)

Členený je aj dej, na ktorom sa zúčastňuje súčasne viac činiteľov alebo nositeľov, napr.:

Deti pekne po poriadku **prichádzajú** k stolu a **berú** z misy po jednom kuse torty.

Čerstvo vysadené priesady mi všetky **povyschýnali**.

Členený, **podielny alebo distributívny dej** sa obyčajne vyjadruje **nedokonavým slovesom** (*prišáva, prichádzajú, berú*). Podielny dej možno však vyjadriť aj dokonavými slovesami, ktoré tvoríme z predponových sloves pridáním ďalšej predpony, napr.: *vyschýnať* – **povyschýnať, zatvárať** – **pozatvárať, rozhádzať** – **porozhadzovať** atď. Nazývame ich **podielnymi** alebo **distributívnymi** slovesami. Všimnime si nasledujúci opis:

A takarítónő **kisöpor**te a tantermeket, folyosókat, végignézte az irodákat, szertárakat, **becsukta** az ablakokat, **eloltotta** a lámpákat, **becsukta** maga mögött a bejáratot, **végignézte** az udvart is, minden sarkát, aztán megnyugodva **hazament**. – Upratovačka **pozametala** učebne i schody, **poprezerala** úradné a technické miestnosti, **pozatvár**ala okná, **pozhasín**ala ešte svietiace lampy, **zatvorila** za sebou vchod do školskej budovy, **poprezerala** aj dvor, všetky kúty, potom uspokojená **odišla** domov. Stačili by tu aj slovesá *zametala, prezrela, zatvorila, zhasla*, ale slovesá **pozametala, poprezerala, pozatvár**ala, **pozhasín**ala zvýrazňujú podielnosť deja, čiže okolnosť, že upratovačka vykonala tú istú činnosť rad radom na všetkých predmetoch“ (KRÁLIK 1997 s. 89–90).

Častá interferencia spočívajúca v rozlišovaní jednorazového a viacrazového deja pochádza z maďarského transferu. V maďarčine sa neopakovaný a opakovaný dej často vyjadruje tým istým slovesom. V slovenčine sa opakovaný dej vyjadruje nedokonavým slovesom. Porovnajme:

Tabuľka č. 28 Jednorazový a viacrazový dej

Jednorazový dej

kap Szép ajándékot kaptam . Jutalmat is kapok . Kapsz egyet a fejedre! Akkor gólt is kaphattunk volna . Csak nehogy infarktust kapj!	dostať (dokonavé) Dostal som pekný darček. Dostanem aj odmenu. Dostaneš po hlave! Vtedy sme mohli dostať aj gól . Len aby si nedostal infarkt!
---	---

Viacrazový dej

kap Ott gyenge fizetés kaptam , itt jobban kapok . Könyveket Szlovákiából is kapunk . A munkanélküliek már nem kapnak segílyt. Ne féljen, asszonyom, a családi pótlékot ezután is ugyanúgy fogja kapni , ahogy eddig kapta .	dostávať (nedokonavé) Tam som dostával slabý plat, tu dostávam lepší. (Nie *dostal a dostanem!) Knihy dostávame aj zo Slovenska. (Nie *dostaneme!) Nezamestnaní už nedostávajú podporu. (Nie *nedostanú!) Nebojte sa, pani, rodinné príplatky odtiaľ budete dostávať tak isto, ako ste ich dostávali doteraz. (Nie *dostanete, dostali!)
---	--

(KRÁLIK 1997 s. 91)

1.2.2.2 Zavřený a nezavřený dej

„Vo vete Péter új öltönyt **vásárolt**. – Peter si **kúpil** nový oblek. hovoríme o dokončenom, zavřenom deji. Peter svoju akciu úspešne dokončil, dosiahol svoj cieľ, oblek prešiel do jeho vlastníctva. Ale vo vete Péter nagy körültekintéssel **vásárolta** az új öltönyét. – Peter **kupoval** oblek s veľkou obozretnosťou. hovoríme o nezavřenom, nedokončenom deji. V Petrovej akcii nezdržujeme posledný, záverečný moment a dosiahnutie cieľa, ale spôsob, akým ju konal.

Nezavřený dej: A tanulóknak létszáma az utóbbi években folyton **csökkent**, most is **csökken**, és féltő, hogy még tovább **fog csökkenni**. – Počet žiakov v posledných rokoch stále **klesal**, **klesá** aj teraz a sú obavy, že **bude klesať** ešte ďalej.

Výsledok deja: Számuk tavaly **125-re csökkent**, jövőre kb. **110-re fog csökkenni**. – Ich počet vlani **klesol na 125**, o rok **klesne** (alebo: poklesne) **asi na 110**.

Tu je reč o zavřenom deji, preto sa muselo použiť **klesnút** a nie **klesať**.

Nezavřený dej: napr. **padalo / padá / bude padať**: Po výskoku voľne **padala** tritisíc metrov, **padák** si otvorila až vo výške tisícpäťsto metrov. – Kiugrás után háromezer métert szabadon **esett**, az ejtőernyőjét csak ezeröttszáz méter magasságban nyitotta ki.

Zavřený dej: napr. **padlo / padne**: pád sa realizuje veľmi krátko, až v okamihu dovršenom a dokončenom, okrem toho naznačujeme aj okolnosť, že padnutá vec sa pohybovala smerom k zemi až po poslednú možnú hranicu, za ktorou ďalej padať už nemožno: Chuderka starenka sa potkla na betónovom chodníku, **padla** na tvár, rozbila si nos i okuliare. 'arcra **esett**'.

Z príkladov vidno, že slovenské sloveso reaguje na zavřenost a nezavřenost deja citlivejšie, než sloveso maďarské. V slovenských vetách sa dôsledne rozoznáva dej zavřený, čo sa prejavuje výberom z dvoch príbuzných, ale predsa rôznych sloviess,

ako **kúpiť – kupovať, klesnút – klesať, padnút – padať**, kým vo vetách maďarských sa používa jedno a to isté sloveso: **vásárol, csökken, esik**.

Z mechanického transferu maďarského slovesa do slovenčiny vznikajú mnohé interferenčné chyby, ako napr.:

A nyelv – **írta** Kormos Sándor – Jazyk – ***písal** Alexander Kormos. Správne: **napísal**.
Létszámuk most is **csökken**. – Ich počet ***klesne** aj teraz. Správne: **klesá**.
Amikor **jöttünk**, kemény hideg volt, most meg, hogy **elmegyünk** olyan meleg van, mint tavasszal. – Keď sme ***prišli**, bola treskúca zima, a teraz, že ***odídeme**, je teplo, akoby na jar. Správne: Keď sme **šli sem / prichádzali**, bola treskúca zima, že **ideme preč / odchádzame**, je teplo, akoby na jar.

Slovesný tvar **prišli** je dokonavý **keď sme prišli** znamená 'mikor megérkeztünk, megjöttünk', čiže ďalší dej sa odohráva po našom príchode. Keď chceme vyjadriť, že bola tuhá zima počas nášho príchodu (a nie potom), nepovieme **keď sme prišli**, ale: **keď sme šli sem, keď sme prichádzali**.

Ak som počul, že Peter chce predať svoje auto, môžem sa ho spýtať: **Tényleg eladod az autódat? Én megvenném**. – Naozaj **predáš** auto? Ja by som si ho kúpil. Ale ak nič nevediac uvidím Petra na tržnici opotrebovaných áut stáť pri vlastnom aute, môžem sa ho spýtať takto: **Čo tu robíš? Predávaš** auto? – Mit csinálsz itt? **Árulod az autódat?**

V tomto prípade aj maďarčina jasne rozoznáva slovesá **predať** a **predávať**, supletívne **elad – árul**.

V nasledujúcich vetných dvojiciach dej zavřený a nezavřený je vyjadrený tým istým maďarským slovesom. Všimajme si, ako reaguje slovenské sloveso na zavřenost a nezavřenost, na uzavretost a neuzavretost deja:

A fegyveresek teljesen **körülvették** a házat. – Obzbrojenci **obkolesili** dom zo všetkých strán. Az akácfák teljesen **körülvették** a házat. – Agáty **obkolesovali** dom zo všetkých strán.

Nejde o to, že by agáty tam prišli a obkolesovali dom, boli tam, aj zstanú.

Hiába **próbálta** kinyitni az ajtót. – Márne **sa pokúsil** otvoriť dvere.

Je možné aj **hiába próbálta meg**, takto aj maďarské sloveso jasne vyjadruje jednorazový dokonavý dej.

Jó ideig hiába **próbálta** kinyitni az ajtót. – Hodnú chvíľu **sa márne pokúšal** otvoriť dvere.

Časť vety **jó ideig 'hodnú chvíľu'** ukazuje, že nejde o jednorazový, uzavretý pokus, ale sa to opakuje.

Péter az autóstanfolyam záróvizsgáján gyakorlati vezetésből is **kellő rátermettséget mutatott**. – Peter na záverečnej skúške v autoškole **preukázal** potrebnú zdatnosť aj v praktickej jazde.

A hosszú és veszélyes afrikai utazás alatt sofőrünk kiváló vezetői rátermettséget **mutatott**. – Počas dlhej a nebezpečnej cesty po Afrike náš šofér **preukazoval** vynikajúcu zdatnosť v jazde.

Niekoľko príkladov na zavŕšený dej:

Segítetem anyunak megdarálni a mákot. – **Pomohla** som mame zomlieť mak.

Megyek, **segítek** anyunak megdarálni a mákot. – Idem, **pomôžem** mame zomlieť mak.

Szívesen **segítenék** anyunak megdarálni a mákot. – Rada by som **pomohla** mame zomlieť mak.

Segíts anyunak megdarálni a mákot! – **Pomôž** mame zomlieť mak!

Segítetem anyunak mákot darálni. – **Pomáhala** som mame mlieť mak.

Hogy mit csinállok? Láthatod! **Segítek** anyunak mákot darálni. – Že čo robím? Nevidíš?

Pomáham mame mlieť mak.

Szívesen **segítenék** anyunak mákot darálni. – Rada by som **pomáhala** mame mlieť mak.

Segíts anyunak mákot darálni! – **Pomáhaj** mame mlieť mak!

Dokonavé sloveso megdarálni 'zomlieť' diktuje používanie tvarov **pomôcť** alebo **pomáhať**.

Vidieť, že charakter deja (zavŕšený, uzavretý, dokončený alebo nezavŕšený, neuzavretý, nedokončený) nezávisí od akéhosi gramatického pravidla, ale rozhoduje tu skutočnosť, realita a kontext, v ktorom sa dej odohral, odohráva alebo sa odohrá. Ak nemáme cit vybrať primerané sloveso, musíme najprv pouvažovať o charaktere deja, ktorý chceme vyjadriť“ (KRÁLIK 1997 s. 77–80).

1.2.2.3 Vidové dvojice

„Takmer každý dej podľa toho, či je zavŕšený alebo nezavŕšený, pomenúva slovenčina dvoma slovesami, z ktorých jedno i druhé má v prevažnej väčšine prípadov spoločný koreň, napr.:

bozkať – **bozkávať**, **kúpiť** – **kupovať**, **dať** – **dávať**, **predať** – **predávať**, **padnúť** – **padať**, **dopadnúť** – **dopadať**, **minúť sa** – **míňať sa**, **utrieť** – **trieť**, **utrieť** – **utierať**, **zotrieť** – **zotierať**, **chytiť** – **chytať**, **skočiť** – **skákať**, atď.

[...]

Slovesá, ktoré sa líšia od seba len vidom, tvoria takzvané vidové dvojice, napr.:

kupovať / **kúpiť**, **predávať** / **predať**, **dávať** / **dať**, **míňať sa** / **minúť sa**, **padať** / **padnúť**, **chytať** / **chytiť**, **niešť** / **poniesť**, **rásť** / **narásť**, **meniť** / **zmeniť**, **zatvárať** / **zatvoriť**, **zatvárať** / **pozatvárať**, **diať sa** / **udiať sa**, **robiť** / **urobiť** alebo **spraviť** atď.

Vo vidovej dvojici v zoznamoch a slovníkoch sa na prvom mieste obyčajne uvádza nedokonavé sloveso“ (KRÁLIK 1997 s. 82).

Pri vidových dvojiciach **sa nemení reflexívnosť** slovesa:

učiť sa → naučiť sa

učiť → naučiť

O vidovú dvojicu ide len v tom prípade, ak sa od predponovej dokonavej formy **nedá utvoriť** ďalšie nedokonavé sloveso, napr.:

robiť – urobiť – ***urábať**

písať – napísať – ***napisovať**

šiť – ušiť – ***ušívateľ**

Pri vidových dvojiciach **sa nemení valencia, ale ani väzba slovesa**:

ukradnúť → ukradnúť niečo niekomu

Nemení sa význam slovesa:

zapísať → zapisovať

padnúť → padať

robiť → urobiť

písať → napísať

Nie sú vidovými dvojicami:

determinované slovesá
(pomenúvajú jednorazový,
smerovo určený dej):

ísť

bežať

letieť

liezť

indeterminované slovesá
(pomenúvajú viacnásobný
alebo smerovo neurčený dej):

chodiť

behať

lietať

ležať

Komunikačné využitie vidových dvojíc na zvýraznenie intenzity dvoch dejov

Povedať dieťaťu, že je adoptované? Nestačí mu to len **povedať**, treba o tom **hovoríť** a spoločne túto skutočnosť prežívať.

Masaryk **opustil** Washigton 8. októbra 1920. **Opúšťal** ho veľmi nerád, práve v čase, keď... 80 pracovníkov, ktorí **odišli** z ministerstva kultúry, **odišlo** na základe odstúpného.

Supletívne vidové dvojice

„Slovesá vyjadrujúce ten istý, ale charakterom rozličný dej, líšia sa jedno od druhého aj koreňom, teda celkovým znením, celkovou zvukovou podobou: **povedať** – **hovoríť**; **povedať** – **vravieť**; **vziať** – **brať**; **vyjsť** – **vychádzať**, **vychodiť** alebo **ísť von**; **prísť** – **prichádzať**, **prichodiť** alebo **ísť sem**. [...] Niektoré slovesá majú svoj vidový náprotivok z iného koreňa, napr.: **brať** / **vziať** (i **zobrať**), **klásť** / **položiť**, **robiť** / **spraviť** (i **urobiť**), **báť sa** / **zľaknúť sa**, **hovoríť** / **povedať**, **hovoríť** / **riecť**

Čo to **hovoríš**?

Čo to **vravíš**?

Hovorím / **vravím** len to, čo som už stokrát **povedal**.

Nuž čo na to **povieš**?

Keby som **povedal** áno, myslela by si si, že **nehovorím** pravdu. 'Ha igent **mondanék**, azt hinnéd, hogy nem **mondok** igazat.'

Prečo **kladieš** ten kufor na stôl? **Polož** ho na zem! 'Miért **teszed** azt a börröndöt az asztalra? **Tedd** a földre!'" (KRÁLIK 1997 s. 93)

1.2.2.4 Obojvidové slovesá

Obojvidové slovesá neznamenujú problém z lingvodidaktického hľadiska (SOKOLOVÁ 2002 s. 82–85). Väčšina maďarských slovíes je obojvidových. „Nevelký počet pôvodných slovenských slovíes sa dá použiť podľa vetného kontextu raz s dokonavým, druhý raz s nedokonavým výrazom. Najčastejšie z nich sú: *počuť, poznať, odpovedať, vypovedať, zodpovedať, vidieť, venovať, potrpieť si, pomstiť sa*. Napr.:

Počujem akési čudné zvuky. (nedok.)

Budeš tam počuť všelijaké reči, ale nedbaj na ne! (nedok.)

Ak **počuješ** kroky na chodbe, nezľakni sa, budem to ja. (dok.)

Počkaj, veď **sa** ti ja **pomstím!** (dok.)

Teraz **sa** mi **pomstia** hriechy, ktoré som spáchal proti vlastnému zdraviu v mladosti. (nedok.)

Obojvidové sú aj slovesá cudzieho pôvodu s príponou **-ovať**, napr.:

organizovať, konfiškovať, informovať, reštaurovať, retušovať, dekorovať, degradovať

Degradovali ho na obyčajného vojaka. (dok.)

Pokrokových pedagogických pracovníkov **degradovali, perzekvovali, prepúšťali** zo služby. (nedok.)

K mnohým takýmto slovesám vznikli už dokonavé náprotivky s predponou, napr.: *dekorovať / vydekorovať, organizovať / zorganizovať, informovať / poinformovať, konštatovať / skonštatovať*.

1.2.2.5 Jednovidové slovesá

Jednovidové sú slovesá, z ktorých nemožno utvoriť sloveso druhého vidu.

Iba nedokonavé:

- *mať, byť*
- modálne slovesá: *môcť, musieť, dá sa, smieť, mať (mám prísť), chcieť, vedieť, vládať, sluši, patrí sa, svedčí sa...*
- niektoré odvodené slovesá rôzneho významu: *premávať, predpokladať, správať sa, ponevierať sa, okúňať sa, dobiedzať, zaliečať sa, podobať sa, ponášať sa, závisieť, záležať atď.*

Iba dokonavé:

- typ *pospať si (trocha)*: *posedieť si, pofajčiť si, poklebetiť si, vypiť si, zajesť si* atď.
- typ *narodiť sa (hojne)*: *nasmiať sa, najesť sa, napiť sa, vyspať sa, napozerať sa, vynadávať sa, vyzúriť sa, rozčítiť sa* atď.
- sloveso *darovať*" (KRÁLIK 1997 s. 92–93).

Záver

Slovesný vid je možné interpretovať symbolicky ako videnie sveta (HEGEDŮS 2012 s. 115). Je to jedným z najvýraznejších kategórií, kde sa odlišuje JOS slovenského a maďarského jazyka. Je možné konštatovať, že slovenčina má jasnú vidovú opozíciu (JANOČKOVÁ 2014 s. 60), kým v maďarčine je aspekt vetnosémantickou kategóriou. Vo vyjadrení aspektu zohrávajú rolu nielen sloveso, ale aj vetnosémantické prostriedky, napr.:

Dokonavé:

Kati végre írt egy jó könyvet. – Katka **konečne** napísala dobrú knihu.

Egy nap alatt lomtalanították a teret. – **Za jeden** deň vypratali námestie.

Táncoltunk egyet. – Zatancovali sme si.

Jó nagyot ettünk. – **Dobre** sme sa najedli.

Nedokonavé:

Kati egész nap írt. – Katka písala **celý deň**.

Egy egész napon át lomtalanítottak. – Vypratávali **počas celého dňa**.

Táncoltunk. – Tancovali sme.

Ettünk. – Jedli sme.

(TUSKA IN: ČULENOVÁ – GYÖRGY – TUSKA et al. 2011 s. 67.)

„A basic difference between nouns and verbs is that nouns describe items that are independent of time, whereas verbs describe items (activities and events) that are not independent of time. What Slavic aspect does is to assign all verbal action event status that gives it some independence from time. In Slavic languages, verbal stems do not exist without aspectual markers – this means that Slavs do not talk about activity without designating aspect“ (JANDA 2002b s. 16).

Ide o inherentné lexikálne vyjadrenie aspektu v maďarskom jazyku a o transparentne gramatikalizovanú opozíciu v slovenčine (porov. RICHARDSON 2007 s. 10–26). Napriek štruktúrnym rozdielom je vyjadrenie aspektu súčasťou JOS v oboch jazykoch. Avšak formálne prostriedky ako napr. vidotvorba vykazujú paralely (predovšetkým v prefixácii). Aspekt je v slovanských jazykoch systematickejšou kategóriou ako spôsob slovesného deja v nemčine alebo v maďarčine (WACHA 1989 s. 229–231).

KESZLER (et al. 2000 s. 82) poukazuje na súvislosti aspektu a lexikálosémantických kategórií maďarských slovíes. Toto triedenie a chápanie slovesného vidu súvisí s konverziou slovesa (ONDERJOVIČ 1989 s. 59–112) a so **spôsobom**

slovesného deja (Aktionsart: WACHA 1989 s. 234–239, HORECKÝ 1978 s. 123, JANOČKOVÁ 2014 s. 64). SOKOLOVÁ (2002 s. 82–85) a KIEFER et al. (2000 s. 475–480) poukazujú na súvislosť sémantiky slovíes s vidom a spôsobom slovesného deja:

Dokonavé/perfektívne slovesá podľa spôsobu slovesného deja:

- inchoatívne/kezdő igék (začiatok deja): összekoccan – narazí, villan – bleskne, megtud – dozvie sa, megtetszik – zapáči sa, zaštekať – megugat, rozplakať sa – elsírja magát, nachladnúť – megfázik. Ide o plnovýznamové slovesá s inchoatívnym významom.⁵⁰
- fázové/fázisigék: megtalál ‘nájde’, befejez ‘dokončí’. Ide o plnovýznamové slovesá s fázovým významom. Perfektíva nie sú kompatibilné s fázovými slovesami lebo vyjadrujú rezultatívnosť.⁵¹
- rezultatívne (výsledok deja): dogazdovát ‘befejezi a gazdálkodást’, precestovát ‘átutazik’, olvas – elolvas ‘číta – prečíta’, (alebo výsledok, zmena stavu): megvár – počká, megsárgul – zožltne;
- semelfaktívne/mozzanatos történésű igék (momentálnosť, jednorazovosť): megzörget – zabúchať, meglenget – zamávať, megvakar – poškrabať, sadnúť – leül, kopnúť – megrúg;
- ingresívne (začiatok deja): zaplakať – felsír;
- evolutívne (maximálna intenzita deja v začiatočnej fáze): rozkričať sa – felordít;
- delimitatívne (ohraničený úsek deja): posediet – üldögél, zdriemnuť si – szundikál, eljátszadozik ‘hrá sa do určitého času’;
- zjemnenosť, zdrobnenie (malá miera deja): pootvoriť, popotiahnuť : növöget ‘pomaly rastie’, eszeget ‘trošku si dá’ olvasgat – začítať si.

Nedokonavé/imperfektívne slovesá podľa spôsobu slovesného deja:

- činnosť: szalad – beží, dolgozik – pracuje, énekel – spieva;
- stavové: virágozik – kvitá, nő – rastie, lóg – visí;
- existenčné: van – je, létezik – existuje;
- posesívne: rendelkezik – disponuje, van vkinek – má;
- hodnotiace: hasonlít – podobá sa, megfelel – zodpovedá, ellentétben áll – je v protikade;
- frekventatívne/gyakorító igék (opakovaný dej): pobejúvať – futkároz, szaladgál; meg-megcsúszik – ‘pošmykne sa viackrát’
- iteratívne/gyakorító igék (často opakovaný dej): večeřiaovať – vacsoráztat, ölel – ölelget ‘objíma – *objímava’, hajol – hajolgat ‘ohnúť sa – *ohnievať sa, ide-oda néz – pozerá sem-tam, be-benéz – pozie sa dnu;

50 Inchoatívnu funkciu majú aj limitné slovesá, pozri aj v kpt. III. 2.1.2.

51 Fázové slovesá ako pomocné slovesá pozri v kpt. III. 2.1.1.

- uzuálne, habitatívne konštrukcie/habituális igék: szokott – zvykol, festette a haját – farbíl si vlasy;
- podielny alebo distributívny dej: Upratovačka **pozametala** učebne i schody, **poprezerala** úradné a technické miestnosti, **pozatvárala** ešte svietiace lampy. A takarítónő **kisöörte** a tantermeket, folyosókat, **végignézte** az irodákat, szertárakat, **becsukta** az ablakokat, **eloltotta** a lámpákat.
- duratívne, kontinuálne/tartós-huzamos történésű igék (či sa vymedzujú čiastkové časy v rámci deja): ült és olvasott – sedel a čítal.

JANUŠKA (s.168–185) skúmal typ koncového bodu pohybovej udalosti empirickými metódami. Respondenti s materinským jazykom slovenským a maďarským mali promptne opisovať vetami videonahrávky rôznych typov pohybu. Štatistická analýza údajov potvrdila hypotézu: „Slovenština se co do míry zmiňování koncového bodu pohybové události neliší od maďarštiny“ (JANUŠKA 2017 s. 185). Autor to považuje za spoločnú areálovú črtu skúmaných jazykov, tento jav je však možné pritom interpretovať aj ako podobný spôsob reakcie na vidný impulz, vyplývajúci z paralelného vývinu JOS v slovenčine a v maďarčine.

1.2.3 Slovesné predpony – prefixálne slovesá

Maďarská gramatika vyčleňuje slovesné predpony ako osobitný funkčný slovný druh, v slovenčine sú prechodnými javmi medzi slovtvorbou a gramatikou. V maďarčine sú slovesné predpony voľnejšie spojené so slovesom: **kimosni** ‘vyprať’ – **ki akarom mosni** ‘chcem vyprať’ (porov. s nemčinou), je to jedným dôvodom toho, že slovesné predpony v maďarčine majú svoje miesto priamo v sústave slovných druhov. Najčastejšie sa používajú spolu so slovesami, ale objavujú sa aj v slovesných prídavných a v substantívach tvorených zo slovíes rôznymi derivačnými príponami.

Niektoré maďarské slovesné predpony už svojím samotným významom poukazujú na **príbuznosť** s ďalším, v tomto prípade samostatným slovným druhom, a to s **príslovkami** (napr.: **körülnéz** ‘poobzerá sa’, **hazajár** ‘chodí domov sporadicky’, **hátramarad** ‘ostane vzadu’). Napriek svojim blízkym vzťahom k príslovkám sa hore uvedené predpony považujú za pravé slovesné predpony, veď so slovesami, s ktorými sa spájajú, tvoria nielen príležitostné, ale aj ustálené spojenia. Z toho vyplýva, že značná časť maďarských slovesných predpôn tvorí prechodnú skupinu medzi samostatnými slovami a slovtvornými predponami, kým druhá časť sa vyznačuje konverziou medzi autosémantickými príslovkami a formálnymi slovami, napr.: **Utána** ó következik. – príslovka miesta alebo času, ale: **utánajár** vminek – slovesná predpona (porov. HORECKÝ 1981 s. 105).

1.2.3.1 Funkcie slovesných predpôn

V tejto časti sa budeme venovať základným funkciám slovesných predpôn na základe výskumu MISADOVEJ (2011 s. 46–49), ktorá spracovala údaje, ktoré publikovali SIMA (1972 s. 179–183) a HORECKÝ (1981 s. 105–109).

A) vyjadrenie smerovania deja, činnosti

Najstaršími slovesnými predponami v maďarskom jazyku sú jednoslabičné, tzv. smerové predpony *ki-, be-, le-, fel-*, ktoré sa pripájajú – podobným spôsobom ako slovotvorné morfémy v slovenčine – pred koreň alebo kmeň slova. Značná časť maďarských predpôn má svoj pôvod v príslovkách označujúcich konkrétne príslovkové vzťahy.

„Vzhľadom na svoj pôvod sú predpony v slovenčine prepozíciami označujúcimi konkrétne smerovanie. Väčšina maďarských slovesných predpôn má pôvod v príslovkách označujúcich takisto konkrétne smerovanie deja“ (MISADOVÁ 2011 s. 58), a to:

približovanie: *pri-*, zriedkavejšie aj predponou *do-* = *ide-* alebo *el-* (napr.: **el**|hoz);

vzďalovanie: *od-*, *u-*, = *el-*, zriedkavejšie aj *félre-* (napr.: **félre**|tesz) a *vissza-*

(napr.: **vissza**|lép);

nahor: *do-*, *na-*, *po-* a *vy-*, = *fel-*;

nadol: *od-*, *s-*, *z-*, (*zo-*) = *le-*;

dnu: *v-* a zriedkavejšie aj *za-* (napr.: *za*|zvoniť) = *be-*;

von: *vy-* = *ki-*.

Príbuznosť slovesných predpôn s príslovkami potvrdzujú nielen ich priestrované významy ale aj ich ohybnosť v maďarčine, napr.:

Slovesná predpona: *Péter rá|nézett Marira*. ‘Peter sa pozrel na Marku’,

Neki|látok dolgozni ‘Začnem pracovať’

Príslovka: *Rám néztél?* ‘Pozrela si sa na mňa?’, *Az autó majdnem nek|ünk jött*. ‘Auto nás skoro zrazilo’ (HEGEDŰS 2004 s. 101).

Rozdiely medzi slovesami ako napr. *viest* – *zviest*, *šiť* – *vyšiť* atď. sa nedajú posúdiť len na gramatickej úrovni, veď význam bezpredponových a predponových slovíčok je odlišný.

V oboch jazykoch existuje súvislosť slovesných predpôn so substantívnym určením slovesa. V slovenčine ide o korešpondenciu predložiek so slovenskými predponami, napr.: **dočkať do rána**, **naraziť na niečo** (MSJ s. 628). V maďarčine sa zhoduje sémantická pádová funkcia slovesnej predpony s relačnou príponou podstatného mena pri vyjadrovaní smerovania deja, napr.: **be**|megy a **ház**|ba, **rá**|lép a **fű**|re (HEGEDŰS 2004 s. 100, 247, SZILÁGYI N. 1996 s. 75).

Predpony vyjadrujúce konkrétne smerovanie deja a ich ekvivalencia v slovenčine a maďarčine z výskumu MISADOVEJ (2011 s. 54–57):

„Približovanie sa:

do|niest – *el*|hoz, *ide*|hoz
do|viest – *el*|hoz, *ide*|hoz
pri|cestovať – *ide*|utazik
pri|letieť – *ide*|repül
pri|niest – *ide*|hoz
pri|plávať – *ide*|úszik
pri|tiahnuť – *ide*|húz
pri|vábiť – *ide*|csábít
pri|viest – *ide*|vezet

Vzďalovanie sa:

od|behnúť – *el*|fut
od|cestovať – *el*|utazik
od|ísť – *el*|megy
od|ložiť – *el*|tesz, *félre*|tesz
od|niest – *el*|visz
od|plávať – *el*|úszik
od|skočiť – *el*|ugrik, *félre*|ugrik
od|stáhnúť sa – *el*|költözik
od|viest – *el*|vezet
u|stúpiť – *félre*|áll, *vissza*|lép
u|tíeť – *el*|fut, *el*|szökik

Smerovanie nahor:

do|niest – *fel*|hoz
na|montovať – *fel*|szerez
na|stúpiť (na dopravný prostriedok) – *fel*|száll
po|ložiť – *fel*|tesz
po|staviť – *fel*|épít
po|zdvihnúť – *fel*|emel
vy|behnúť – *fel*|szalad
vy|hodiť – *fel*|dob
vy|jsť – *fel*|megy
vy|niest – *fel*|visz
za|vesiť – *fel*|akaszt

Smerovanie nadol:

od|kvapnúť – *le*|cseppen
od|tíeť – *el*|folyik, *le*|folyik
s|padnúť – *le*|esik
s|tiahnuť – *le*|húz
s|tlačiť – *le*|nyom
z|hodiť – *le*|dob
z|liezť – *le*|mászik
z|ložiť – *le*|rak
z|rútiť sa – *le*|zuhan
z|valiť sa – *le*|dől
zo|brať – *le*|vesz
zo|skočiť – *le*|ugrik
zo|šmyknúť sa – *le*|csúszik

Smerovanie dnu:

v|behnúť – *be*|fut
v|hodiť – *be*|dob
v|kročiť – *be*|lép
v|liezť – *be*|mászik
v|ložiť – *be*|rak
v|mestiť sa – *be*|fér, *bele*|fér
v|montovať – *be*|szerez
v|niest – *be*|visz
v|pustiť – *be*|enged
vo|jsť – *be*|megy
za|zvoniť – *be*|csenget

Smerovanie von:

vy|behnúť – *ki*|szalad
vy|hodiť – *ki*|dob
vy|jsť – *ki*|jön (ki)|megy
vy|kloniť sa – *ki*|hajol
vy|liezť – *ki*|mászik
vy|ložiť – *ki*|tesz
vy|mknúť – *ki*|zár
vy|niest – *ki*|visz
vy|padnúť – *ki*|esik
vy|skočiť – *ki*|ugrik
vy|sypať – *ki*|önt, *ki*|szór
vy|tiahnuť – *ki*|húz
vy|tíeť – *ki*|folyik
vy|zdvihnúť – *ki*|emel”

B) vidotvorba, modifikácia spôsobu slovesného deja

„Zo silnej tendencie slovenčiny vyjadrovať každý dej aj ako nedokonavý, aj ako dokonavý vyplýva, že sa z nedokonavých slovíčok tvoria slovesá dokonavé a naopak, z dokonavých nedokonavé. [...]

Tvorenie dokonavých sloviac z nedokonavých sa nazýva **perfektivizácia**.⁵² Typickým prostriedkom perfektivizácie je **predpona** napr.: *niešť – poniešť, varit – uvarit, zatvárať – pozatvárať, slabnúť – oslabnúť, blýskať sa – zablýskať sa*.

Dokonavé slovesá z nedokonavých, a to základných i odvodených, tvoríme pomocou predpon, napr.: *varit – uvarit, niešť – zaniešť, rozprávať – porozprávať, znášať – poznášať*.

Mohlo by sa tvrdiť, že z niektorých základných nedokonavých sloviac vznikajú dokonavé slovesá aj výmenou prípony, ako: *padať – padnúť, míňať – minúť, kopať – kopnúť, chytať – chytiť, kupovať – kúpiť* atď. Pri takýchto dvojiciach však ťažko rozhodnúť, ktorý člen vidovej dvojice je základný a ktorý odvodený. Nemožno jednoznačne tvrdiť, že *padnúť* vzniká z *padať*, ako ani to, že *padať* vzniká z *padnúť*“ (KRÁLIK 1997 s. 94–95).

Ukončenie činnosti vyjadrujú slk. predpony: *s-, z- (zo-), u-, na-, za-, o-, po-*. Vyznačujú sa tým, že vyjadrujú len minimálny stupeň konkrétnej činnosti, preto ich môžeme pokladať za čisto vidové predpony, napr.: *ad – elad, ír – megír, olvas – elolvas, beszél – elbeszélget*, slk. *píše – napíše, číta – prečíta, hovorí – pohovára sa, varí – uvarí*.

Predpony označujúce ukončenie deja z výskumu MISADOVEJ (2011 s. 57–58):

„dőljsť – meg|érkezik
do|zrieť – meg|érik
na|obedovať sa – meg|ebédel
na|písať – meg|ír
na|plniť – meg|tölt
na|učiť – meg|tanít
o|holiť sa – meg|borotválkozik
o|soliť – meg|sóz
ob|sadiť – el|foglal, le|foglal
od|kvitnúť – el|virágzik
po|rodíť – meg|szül
po|topiť sa – el|süllyed
pre|čítať – el|olvas
pre|dať – el|ad
pre|pustiť – el|bocsát
pre|strihnuť – el|vág
roz|deliť – el|oszt
roz|ísť sa – el|válk
roz|lúčiť sa – el|búcsúzik
u|česať – meg|fésül
u|piecť – meg|süt

u|robiť – meg|csinál
u|sušiť – meg|szárít
u|šieť – meg|varr
u|tratiť – el|költ
u|variť – meg|főz
u|veriť – el|hisz
u|viazať – meg|köt
u|vidieť – meg|lát
vy|konať – el|végez
vy|liečiť sa – meg|gyógyul
vy|pýtať – el|kér
vy|predať sa – el|fogy
vy|riešiť – meg|old
vy|svetliť – el|magyaráz
z|meniť sa – meg|változik
z|mrznúť – meg|fagy
za|hodiť – el|dob
za|ložiť – meg|alakit, meg|alapít
za|plaviť – el|áraszt
za|spať – el|alszik”

52 „Tvorenie nedokonavých sloviac z dokonavých sa nazýva **imperfektivizácia**. Typickým prostriedkom imperfektivizácie je pridanie alebo výmena **prípony** (*bozkať – bozkávať, slúbiť – sľubovať, padnúť – padať, utrieť – utierať, dorozumieť sa – dorozumievať sa*). [...] Imperfektivizačné prípony sa pridávajú k základným i odvodeným dokonavým slovesám. Pritom v koreni môžu nastať samohláskové i spoluhláskové zmeny (alternácia), napr.: *vybrať – vyberať, kročiť – kráčať, utiecť – utekať*. [...] V prípadoch, ako *dať – dávať, vstať – vstávať, zožať – zožívať, prijať – prijímať* príponou je len *-a, a nie -va, -ína, -íma*. Skupiny hlások *v, ín, ím, sa* vsúvajú len kvôli tomu, aby nevznikli amorfné tvary **počuatať, zožaať, prijíaať*. Paralelný morfofonologický jav v maďarčine: *ül|ő, szül|ő*, ale: *szől|v|ő, lől|v|ő, kir|v|ő*. [...] Príponou *-úva* sa tvoria opakovacie slovesá aj od nedokonavých sloviac: *prečiarokovať – prečiarokúvať, vyhadzovať – vyhadzúvať*“ (KRÁLIK 1997 s. 96–97). Na vidotvorbu nie sú jednoznačné gramatické morfémy, preto vzniká netransparenosť. Slovesné prípony používané pri vidotvorbe nezmenia iba vid, ale aj lexikálny význam slovesa (KAČALA 2014 s. 148–149).

Používanie slovesných predpon na vidotvorbu v maď. nie je také jednoznačné ako v slovenčine. Sú prípady, keď slovesá majú dokonavý aspekt, ale sú bez predpon, napr.: *győz, dob, kap, ad, találkozik, talál, nyer, veszít, születik, lő, köhint. Egy perc alatt veszített. – Prehral počas jednej minúty. Ďalším prípadom je, ak predponové slovesá majú nedokonavý vid: megvan, megért, elbír, megtart. A fiúk kinéztek az balakon. – Chlapci sa pozreli von oknom. A víz befelelyt a dézsába. – Voda vtiela do suda* (TUSKA IN: ČULENOVÁ – GYÖRGY – TUSKA et al. 2011 s. 68).

V maďarčine minimálnym stupňom konkrétnosti, ale pritom maximálnou perfektivizačnou funkciou disponuje len predpona *meg-* a niekedy predpona *el-*.

„Sloveso s predponou *meg-* zdôrazňuje ukončenie deja ako celku, napr.: *megérik* ‘dozrieť’, *megtanít* ‘naučiť’, *megszül* ‘porodiť’, kým sloveso s predponou *el-* zdôrazňuje proces, počas ktorého podmet postupne dospeje k ukončeniu danej činnosti, napr.: *elbúcsúzik* ‘rozlúčiť sa’, *elhisz* ‘uveriť’, *elalszik* ‘zaspať’. V niektorých prípadoch sa však hore uvedené významové rozdiely prelínajú, napr.: sloveso *elolvas* ‘prečítať’ vyjadruje ukončenie deja, kým sloveso *megír* ‘napísať’ označuje postupné napredovanie k ukončeniu činnosti. Označenie najvyššieho stupňa ukončenia deja pri niektorých slovesách v maďarčine zabezpečujú slovesné predpony *el-, fel-, ki-, le-*. Pri týchto slovesách predpona *meg-* vyjadruje len napoly ukončený dej, napr.: *megnyílik* ‘otvoriť sa napoly’, *kinylílik* ‘otvoriť sa’“ (MISADOVÁ 2011 s. 59).

Zmena spôsobu slovesného deja predponami v maďarčine:

- Exhaustívny spôsob slovesného deja: *agyontanulja magát, tönkredolgozza magát* ‘učí sa, pracuje do vyčerpania’;
- Intenzita deja: *agyonpálíká, agyonszárad* – prehnanosť deja: *presolít*;
- Augentatív: *szétizzadja magát, szétkábítózza magát* ‘*rozpotí sa, rozdroguje sa’;
- Sauratívny spôsob slovesného deja: *kialussza magát, beszalonnázik* ‘vyspí sa, naje sa slaninou do sýtosti’;
- Delimitatívny spôsob slovesného deja: *elábrándozik, elbeszélget* ‘zasníva si, pokecá si’;
- Rezultatívny spôsob slovesného deja: *felgereblyéz, leszüretel, megír* – výsledok deja;
- Semelfaktívny spôsob slovesného deja: *megvakar, megcsóvál* – jednorazový dej;
- Distributív: *lehiányozza az órákat, leoltatja a kutyákat* ‘vyčerpá absenciu, zaočkuje psy’;
- Inchoatív: *megkondul, felbúg* – začiatok deja ‘zazvoní, zahučí’;
- Totalita deja: *beken, beporosodik* ‘nakrémuje, zapraší sa’.

Ďalšou charakteristickou črtou slovesných predpon je, že sú schopné **zmeniť intenciu deja**, t. j. nepredmetové slovesá zmenia na predmetové.

C) vyzdvihujú významový odtieň slova, pričom čiastočne poukazujú aj na smerovanie deja, napr. konkrétny význam smerovej predpony:

lenéz az emeletről slk. 'pozrie sa z poschodia' a prenesený význam tej istej smerovej predpony: **lenéz** vkit slk. 'opovrhuje niekomu' (KESZLER et al. 2000 s. 265–266, HORECKÝ 1981 s. 105–109). Predponami môžeme **zmeniť aj lexikálny význam slovesa**, a to niekedy do takej miery, že sa narúša významová podobnosť medzi základným slovesom a predponovým slovesom (napr.: *viest* – *zviest*, *šiť* – *vyšiť*). Niektoré predpony spájajúce sa so slovesami sa objavujú aj v substantívach (napr.: *nadpráca* – *túlóra*, *podpredseda* – *alelnök*) a adjektívach (napr.: *obhorený*, *primúdny* – *túlokos*).

MISADOVÁ (2011 s. 47–48) sledovala **významové odtiene** slk. prefixálnych slovík a znázornila ich počtom maďarských ekvivalentov.

Slovenské predponové sloveso má 2 maďarské ekvivalenty:

„do|plácať – rá|fizet, hozzá|fizet
na|hradiť – meg|térít, vissza|térít
objaviť sa – elő|kerül, meg|kerül
ob|sadiť – el|foglal, le|foglal
od|deliť – el|választ, külön|választ
o|sušiť – fel|szárít, meg|szárít
po|hnúť sa – el|mozdul, meg|mozdul
po|šmyknúť sa – el|csúszik, meg|csúszik
po|zbierať – be|gyűjt, össze|gyűjt
pre|meniť sa – át|változik, meg|változik
pre|rušiť – félbe|szakít, meg|szakít
pri|dať – hozzá|tesz, rá|tesz
u|búdať – el|fogy, le|fogy
u|sadiť sa – le|telepszik, meg|telepszik
vy|hodiť – fel|dob, ki|dob
vy|tvoriť – ki|alakít, meg|alakít
za|budnúť sa – el|feledkezik, meg|feledkezik
za|prieť – el|tagad, le|tagad

Slovenské predponové sloveso má 3 maďarské ekvivalenty:

do|liať – fel|önt, hozzá|önt, tele|tölt
do|siahnuť – el|ér, fel|ér, meg|ér
od|kladať – el|tesz, félre|tesz, le|tesz
o|slabnúť – el|gyengül, le|gyengül, meg|gyengül
o|slobodiť – fel|szabadít, ki|szabadít, meg|szabadít
po|dať – be|ad, fel|ad, oda|ad
pre|cestovať – át|utazik, be|utazik, el|utazik (vmit)

pred|ložiť – be|terjeszt, elő|terjeszt, fel|terjeszt
pre|vrátiť – fel|fordít, ki|fordít, meg|fordít
pri|lepiť – fel|ragaszt, hozzá|ragaszt, rá|ragaszt
pri|praviť – el|készít, elő|készít, fel|készít
u|myť – el|mos, le|mos, meg|mos
vy|liečiť sa – fel|gyógyul, ki|gyógyul, meg|gyógyul
z|mestiť sa – be|fér, bele|fér, el|fér

Slovenské predponové sloveso má 4 maďarské ekvivalenty:

dô|jsť – el|érkezik, haza|érkezik, ide|érkezik, meg|érkezik
pre|žiť – át|él, le|él (életet), meg|él, túl|él
roz|deliť – be|oszt, el|oszt, ki|oszt, szét|oszt
s|tiahnuť – be|húz (vállat), le|húz, meg|húz, össze|húz
u|drieť – bele|üt (vmibe), meg|üt, rá|üt, rajta|üt (vkin)
u|zavrieť – be|zár, el|zár, körül|zár, le|zár

Slovenské predponové sloveso má 5 alebo viac maďarských ekvivalentov:

po|ložiť – félre|tesz, fel|tesz, le|tesz, oda|tesz, rá|tesz, vissza|tesz
roz|biť – be|tör (vmit), el|tör, fel|tör, össze|tör, szét|tör
[...]

V prípadoch, keď slovenské predponové sloveso má len jeden maďarský ekvivalent, si slovenské slovesá zachovávajú svoj konkrétny význam vychádzajúci z prepozícií, kým význam maďarských slovík je podmienený významom príbuzných prísloviek. Z toho vyplýva, že medzi slovenskými a maďarskými predponovými slovesami okrem významovej podobnosti existuje aj istá morfológická príbuznosť, ktorá pramení z analógie existujúcej medzi slovenskými prepozíciami a maďarskými príslovkami, napr.: **odprevadiť** – **elkísér**, **rozviest sa** – **elválík**, **vypísať** – **kifűtűl**, **zobudiť sa** – **felébred**. V prípadoch, keď slovenské predponové slovesá majú dva alebo viac maďarských ekvivalentov, na vyjadrenie konkrétnosti slúžia z významového hľadiska odlišné predpony, napr.: **rozbiť okno** – **betöri az ablakot**, **rozbiť pohár** – **eltöri a poharat**, **rozbiť vajce pri varení** – **feltöri a tojást**, **rozbiť niečo kladivom** – **kalapáccsal összetör / széttör vmit**” (MISADOVÁ 2011 s. 47–49).

„Vzhľadom na konkrétnosť predpôn treba brať do úvahy aj existujúce rozdiely v stupni konkrétnosti – od maximálneho stupňa až po minimálny stupeň. Zo skúmaných predponových slovík vyplýva, že stupeň konkrétnosti maďarských prefixov je všeobecne vyšší ako ich slovenských ekvivalentov. Väčšina slovenských prefixov dosahuje len minimálny stupeň konkrétnosti, majú však veľmi dôraznú perfektivačnú funkciu” (MISADOVÁ 2011 s. 52–53).

Produktivitu slovesných predpôn v súvislosti s okazionálnymi aj druhotnými významami analyzovali LADÁNYI (2007 s. 260–283), HEGEDŰS (2012 s. 222–224),

JANOČKOVÁ (IN: DOLNÍK et al. 2010 s.156–162, KIEFER 2006 s.69–70). Na základe ich výskumu je možné konštatovať, že slovenské predpony sú v oboch jazykoch dynamickými prvkami. Dynamika prefixov zahŕňa ich metaforickosť, neologizáciu, vnútroparadigmatickú a medziparadigmatickú analógiu: *nabaliť, znepáčiť sa, spolucítiť*.

Metaforické významy a vysoká produktivnosť niektorých predpôn:

megtalál valamit 'nájsť niečo'

meg talál fázni 'ešteže prechladne'

V maďarčine sú najproduktívnejšími slovesnými príponami *fel-, le-, be-, meg-*.

Neologizmy: *bevállal, beájul, beválaszt, bealszik, berévül, beriaszt, beazonosít, bevéd, beköszön, behány, beszól, beijed, beparázik, beizgul, bejön, bejátszik, befigyel, beszól, berág, behal, bezavar, beígér, besértődik* (LADÁNYI 2007 s.259–260).

Substandard, z aspektu normy zbytočné používanie → gramatikalizačný proces dokonavosti a zdôrazňovania niektorého spôsobu slovesného deja: *bealkoholizál, beérdeklődik, behitelesít, bereklámoz, betesztel, beriaszt, bevonz, beszabályoz, bevizsgál, becsipog, bejelez* (LADÁNYI 2007 s.276).

Záver

Slovesné predpony majú v oboch jazykoch všetky tri funkcie. Používanie slovesných predpôn je spoločným areálovým javom slovenčiny, maďarčiny, nemčiny a češtiny (PALIGA 2013 s.277), avšak sémantické rozdiely poukazujú na odlišnosť motivovanosti, na iné, ale čiastočne aj paralelné JOS areálovo blízkyh jazykov. Slovesné predpony sú natoľko charakteristické pre maďarčinu, že pri preberaní z rumunčiny (pre ktorú nie sú charakteristické slovesné predpony) sa aplikuje maď. slovesná predpona na prevzaté slovo, napr.:

rum.	→ maď. v Rumunsku	← štandardná maď.
<i>folscoti</i>	→ <i>floszketyál</i> – <i>odafloszketyál</i>	← <i>odamond</i>
<i>a se rățaci</i>	→ <i>retesál</i> – <i>elretesál</i>	← <i>eltéved</i>
<i>zăpăci</i>	→ <i>zepecsál</i> – <i>megzepecsál</i>	← <i>megzavarodik</i>
<i>a ierta</i>	→ <i>jertál</i> – <i>megjertál</i>	← <i>megbocsát</i>

(BENŐ 2008 s.97)

Interferenčné javy používania slovesných predpôn v maď. na Slovensku:

slk.:	→ maď. na Slovensku	← štandardná maď.
<i>preplatiť</i>	→ <i>átfizet</i>	← <i>megtérít, kifizet</i>
<i>zastavím sa u teba</i>	→ <i>megállok nálad</i>	← <i>benézek hozzád</i>
<i>rozpísať</i>	→ <i>szétír</i>	'tételekre bontva leír'
<i>prestahovať sa</i>	→ <i>átköltözik</i>	<i>elköltözik</i>

(LANSTYÁK 2006 s.63–92)

ZÁHRADNÍKOVÁ (2002 s.334) mapuje ten istý jav vo variete slovenského jazyka v Maďarsku, napr. pod vplyvom maď. *felkel* 'vstať' sa rozšírilo používanie tvaru *horstát*.

Výber nesprávnej slovesnej predpony je prítomný aj v reči študentov študujúcich maďarský jazyk (z výskumu MISADOVEJ 2010 s.60):

„**Ha van idóm, leülök a kertbe napozni.* (správne: *Ha van idóm, kiülök a kertbe napozni.*)

**Végre megpanaszokdtam magam valakinek.* (správne: *Végre kipanaszkodtam magam valakinek.*)

**Délután végre eltisztult az idő.* (správne: *Délután végre kitisztult az idő.*)

**Az előszobában elveszi a cipőt.* (správne: *Az előszobában leveszi /leveti a cipőt.*)“

Zo sémantického hľadiska ani maďarské slovesné predpony netvorí samostatný významový celok, ale vzhľadom na pravidlá slovosledu sa v maďarčine môžu vyskytnúť aj samostatne, ba môžu vytvoriť samostatnú nečlenenú vetu, napr.: *nem megy be* 'nejde dovnútra', *Megtanultad? Meg.* 'Naučil si sa to? Áno.'

Odlišnosti maď. slovesných predpôn od slovenských (aj slovanských):

Možnosť reduplikácie: *ki-kinézett az ablakon, be-bebiciklizik a városba* – opakovanie deja, frekventatívny spôsob slovesného deja

Možnosť použitia dvoch predpôn: *ki-be járkált* – chodieval von a dnu

Možnosť oddeliť ich od slovesa

Krátka kladná odpoveď: *Elzártad az gázt?* – *El.*

Z toho vyplýva, že majú slovosled, ktorý:

– **ovplyvňuje aj vid:**

A katonák lassan bevonultak a városba – dokonavý vid

A katonák lassan vonultak be a városba – nedokonavý vid

– **suvisí s určitostí:**

A madarak elszálltak a tó irányába. '(všetci) vtáci odleteli smerom k jazeru'

Madarak is szálltak el a tó irányába. '(aj) vtáci odleteli smerom k jazeru'

Szálltak el madarak a tó irányába. '(niektorí) vtáci odleteli smerom k jazeru.'

– Vetu *Hostia odcestovali* je možné preložiť do maďarčiny trojakým spôsobom podľa **aktuálneho členenia výpovede.**⁵³

A vendégek elutaztak. – bezpríznačková veta;

Elutaztak a vendégek. – dôležité je, že odcestovali;

A vendégek utaztak el. – zvyraznené je, že hostia odcestovali, nie iní.

53 Pozri v kpt. III. 3.

1.3 Gramatické kategórie slovies v súvislosti s konjugáciou

1.3.1 Čas

Vyjadruje vzťah deja k momentu reči, východiskom rozlišovania gramatického času je čas prehovoru (KAČALA 2014 s. 140). Sloveso v prísudku obsahuje ukazovateľa časovej i priestorovej zaradenosti a postoja hovoriaceho k výpovedi. Tieto ukazovateľa môžu byť afixálne alebo môžu byť vyjadrené synsémantickými alebo autosémantickými slovami.

Jazykový čas nie je adekvátnym odrazom objektívneho času, ale zrkadlí sa v ňom egocentrický postoj ľudského subjektu. Udalosti stoja v časovej následnosti. WACHA (1989 s. 233) vymedzuje tri typy času:

- čas udalosti – čas udalosti, deja, stavu opísanej vo vete,
- deiktický čas – čas deja v relácii s časom rozprávania,
- referenčný čas – čas zadaný vo vete, napr. o 8.00 hod.

Modálnosť súvisí s časom pri vyjadrení už realizovaného alebo ešte nerealizovaného deja, preto sú v angl. napr. ukazovateľmi budúceho času pôvodne modálne slovesá *shall* a *will*. V japončine je táto os na protiklade istý (zaručený) dej – neistý (nezaručený) dej (KRUPA 1980 s. 77–79).

Na základe analýzy ČULENOVEJ (2013 s. 206–207) sa ukázalo, že Slováci chápu čas ako vrstvený fenomén, nie ako fenomén prebiehajúci lineárne na pomyselnéj osi (vidíme to najmä na gramatickom stvárnení vo forme vidov, nie zložených časov) a na stredovekom rozložení ročného cyklu (podzim, zima, podletie, leto a pod.): na predminulosť (ktorá už z gramatických vyjadrení postupne vypadáva) sa viaže minulosť, na ňu sa nabaluje prítomnosť a na prítomnosť zasa budúcnosť, ktorá sa v slovenčine chápe ako jedna z vrstiev času, čo dokazuje sloveso *byť* v budúcom čase (*budem*).

Vrstvenosť času v chápaní Slovákov môžeme teda predpokladať na:

1. existencii troch, resp. štyroch ‚vrstiev‘ času, ktoré sme menovali vyššie;
2. existencii vidov v slovenčine, a nie na využívaní zložených časov, ako je to napr. v semitských, románskych jazykoch, v angličtine a pod.

Fenomén, ktorý iné jazyky riešia zloženými časmi, a teda priebeh deja, je primárne spätý s osou, linearitou. Priebeh času, ktorý ostatné jazyky riešia v rámci časovej osi špecifickými slovesnými tvarmi, slovenčina (podobne ako iné slovanské jazyky) zabezpečuje používaním istých slov, výrazov, prípadne konštrukcií. Systém zložených časov je bežne chápaný a ‚videný‘ na časovej osi, ale systém vidov, ktorý používa slovenčina a iné slovanské jazyky, je z tohto hľadiska problematickejší a skôr sa viaže na menované vrstvy, pretože vid je sémanticky spätý s (ne)dokončenosťou deja ako činnosťou stavu v rámci istej vrstvy.

Vrstvenosť času v chápaní Slovákov (aj Slovanov) možno predpokladať aj podľa stredovekej klasifikácie ročných období. Národy žijúce v iných klimatických podmienkach napr. nepoznajú dve chladné a dve teplejšie obdobia s ich príslušnými ‚podobdobiami‘, počas ktorých sa príroda markantne mení, prežívajú napr. len dva špecifikované úseky s odlišným charakterom, napr. obdobie sucha a obdobie dažďov. Čas je v slovanskom, slovenskom ponímaní konceptualizovaný ako pohybujúci sa objekt na ceste, rovnako je interpretovaný aj človek. Ide o antropocentrický fenomén, ktorý sa pohybuje buď smerom k človeku, alebo od človeka, prípadne sa človek nachádza niekde v jej toku alebo sa niekedy pohybuje smerom k istému časovému bodu. Hoci doteraz nie je dokázaná lineárnosť času vo vesmíre, človek ho vníma lineárne od minulosti k budúcnosti.⁵⁴

Takýto jazykový obraz času sa zhoduje s maďarčinou, aj diachrónne zjednodušenie časového systému je paralelným javom týchto dvoch jazykov – je to areálovou súvislosťou slovenského, českého a maďarského jazyka (SKALIČKA 1935 s. 88). Archaické minulé časy od 16. stor. postupne zmizli z maďarčiny, splývaním tvarov *íra*, *írt*, *ír vala*, *ír volt* sa do konca 19. stor. ustálil tvar *írt* ‚písal‘ (SÁROSI 2005 s. 152–154, 363–364). Ich funkciu vo vyjadrovaní predčasovosti prevzali spojky uvádzajúce časové vedľajšie vety, napr. *azután hogy*, *mihelyt*, *amint* (HEGEDŰS 2004 s. 174).

V slovenčine sa používal minulý aj prítomný čas, kým budúci čas nebol ustálený. Na vyjadrenie budúceho času sa uplatnila forma *budu robiť*, neskôr *budem robiť*, *budeš robiť*. Neskôr sa sformovali na *urobím*.

Aorist vyjadroval minulé deje, ktoré sa ukončili v minulosti. Stará slovenčina z psl. zdedila dva vzory aoristu, a to asigmatický aorist a sigmatický aorist.

Imperfektum vyjadrovalo minulé deje prebiehajúce súčasne s inými dejmi v minulosti.

Perfektum vyjadrovalo minulé deje, ktorých stopy alebo následky bolo možné pozorovať alebo aspoň overiť v prítomnosti. Tieto tvary sa skladali z l-ového prídavia a prítomníka atematického slovesa *byť*.

Pluskvamperfektum vyjadrovalo dávnominulé (predminulé) deje, ktorých stopy ani následky sa v prítomnosti nedali sledovať ani overiť. (KRAJČOVIČ 2009 s. 82–83).

Tieto minulé časy zanikli, súčasná slovenčina má trojdielny systém slovesného času, čo je konvergentným javom v stredoeurópskom jazykovom areáli. Slovenčina a maďarčina majú teda zhodný systém troch slovesných časov a analytické futúrum s pomocným slovesom *fog/bude*, ale na vyjadrenie budúceho času sa v oboch jazykoch väčšinou využíva tvar prítomného času (KESZLER et al. 2000 s. 105). Trojčlenný časový systém slovies je konvergentným javom

⁵⁴ Pozri aj ŽIGO 2010 s. 173–217.

slovenského a maďarského jazyka. Najdôležitejším rozdielom z formálneho aspektu času je **zhoda** slovenského slovesa v minulom čase s nadradeným subst. v osobe a čísle, a vždy aj v **mennom rode**: *čítal|Ø - čítal|a - čítal|o*.⁵⁵

1.3.1.1 Slovesný vid a čas

Nie je každý dej zavřený, ktorý sa odohrával v minulosti. „Podľa vety Peter **kupoval** oblek s veľkou obozretnosťou sme mohli vidieť, že aj minulý dej sa môže javiť ako nezavřený. Podobne je tomu aj vo vete Agáty **obkolesovali** dom zo všetkých strán. Podobne aj dej, ktorý predvídame v budúcnosti, môže byť zavřený a nezavřený, porov.:

*Peter si zajtra **kúpi** nový oblek. 'vesz/venni fog' - zavřená akcia*

*Peter slúbil, že oblek **bude kupovať** s veľkou obozretnosťou 'fogja venni/vásárolni' - nezavřená akcia*

Teda dej, ktorý prebiehal v minulosti a dej, ktorý bude prebiehať v budúcnosti, mohol a môže byť rovnako zavřený alebo nezavřený. Ale **dej, ktorý prebieha v prítomnosti (vo chvíli hovorenia), nemôže byť zavřený**, veď ešte trvá, ešte sa jeho posledný, záverečný moment neuskutočnil. Dej prebiehajúci v prítomnosti je spravidla nezavřený, preto ho musíme vyjadriť slovesom, ktoré označuje nezavřený dej, napr.:

*Nézd csak, Péter **pont most vásárolja** az öltönyt! - Pozri, Peter **práve teraz kupuje** oblek! (Nie ***kúpi**)*

*Nézd csak, **jön** Péter! - Pozri, **ide** k nám Peter! (Nie ***príde**!)*

***Elhiszem, amit mondasz. - Verím, čo hovoríš/vravíš.** (Nie ***Uverím, čo povieš!** Veta Uverím, čo povieš je správna len vo význame budúceho času. - **El fogom hinni, amit majd mondasz, amit majd mondani fogsz.**)*

Sloveso na označenie zavřeného deja sa nehodí na vyjadrenie v prítomnosti prebiehajúceho deja. Jeho prítomníkové tvary vyjadrujú obyčajne dej budúci: *kúpim, kúpiš, kúpi, kúpime, kúpíte, kúpia* '(majd) veszek, (majd) megveszem, (majd) vásárolok, (majd) megvásárolom' (KRÁLIK 1997 s. 80-81). Podrobnejšie o súvislosti času a vidu píšú okrem iných JANDA (2002a s. 5-8), SOKOLOVÁ - ŽIGO (2014 s. 283-291), ŽIGO (2010 s. 167-209).

Vid je prepojený kategóriou času, „slovesá dokonavého vidu svojimi tvarmi indikáciu prezenta nevyjadrujú prítomný čas, [...] lež majú význam budúceho času, napríklad *zahrám, zahráš*. [...] Časť významových prvkov tvoriacich náplň slovesného vidu sa stretá s významami, ktoré na lexikálnej úrovni jazykového systému tvoria obsah fázových pomocných sloves typu *začať - začínať, prestať - prestávať*“ (KAČALA 2014 s. 151).

55 O predikatívnej zhode pozri aj tab. č. 31.

Tabuľka č. 29 Súvislosť aspektu a času

Zavřenost vnútorného času deja vylučuje používanie formy prítomného času v oboch jazykoch. Nesúlad medzi formou a významom je vyznačený sivým pozadím.

	minulý čas	prítomný čas	budúci čas
zavřený dej	<i>kúpil</i>	Ø →	<i>kúpi</i>
	<i>klesol</i>	Ø →	<i>klesne</i>
	<i>padol</i>	Ø →	<i>padne</i>
	<i>Bementem az iskolába.</i>	Ø →	<i>Holnap bemegyek az iskolába.</i>
nezavřený dej	<i>kupoval</i>	<i>kupuje</i>	<i>bude kupovať</i>
	<i>klesal</i>	<i>klesá</i>	<i>bude klesať</i>
	<i>padal</i>	<i>padá</i>	<i>bude paďať</i>
	<i>Iskolába mentem.</i>	<i>Iskolába megyek.</i>	<i>Holnap iskolába fogok menni. / Holnap iskolába megyek.</i>

(KRÁLIK 1997 s. 81, SOKOLOVÁ - ŽIGO 2014 s. 290, HEGEDŰS 2004 s. 163)

„Prítomníkové tvary dokonavého slovesa patria do prezenta len formálne. V skutočnosti vyjadrujú budúci čas. Nemožno povedať: **Mama práve teraz učese Marienku*. Správne: *Mama práve teraz češe Marienku*. Dej prebiehajúci v prítomnosti, čiže aj vo chvíli hovorenia, vyjadrujeme spravidla prezentom nedokonavého slovesa.

Dokonavé sloveso nemá zložené tvary futúra. V budúcnosti zavřený dej sa vyjadruje prezentnými tvarmi dokonavého slovesa. Vo význame 'meg foglak fésülni' nemožno povedať: *Budem ťa učesať“ (KRÁLIK 1997 s. 102).

„Ak hovoríme o reálnom deji, ktorý prebieha v prítomnosti, teda aj vo chvíli nášho prehovoru, musíme používať **prezent nedokonavého slovesa**, napr.:

*Autobus práve **odchádza*** (nie *odíde).

*Čo to **hovoríš / vravíš?*** (nie *povieš)

*Pozor, **ide** auto!* (nie *príde)

*Prečo **predávaš** auto?* (nie *predáš)

*Kde **dávajú** lístky?* (nie *dajú)

*Toto ma naozaj **prekvapuje*** (nie *prekvapí).

***Nesiem** ti odkaz* (nie *prinesiem).

*Si naozaj milý, že mi takto **pomáhaš*** (nie *pomôžeš).

***Prihára** mi to na nechty* (nie *prihorí).

*Problém **ostáva** nevyriešený* (nie *ostane).

V performatívnom význame používame 1. osobu prezenta nedokonavého slovesa. Performatívny význam majú slovesá, ktoré vyjadrujú činnosť, ktorú vykonáme tým, že vyslovíme príslušné sloveso, napr.:

*A gyűlést **megnyitom**, üdvözlöm a kedves megjelenteket, és **felkérem** elnökünket, hogy vegye át a gyűlés irányítását. - **Otvárom** schôdzu, srdečne **vítam** všetkých prítomných a **prosím** nášho pána predsedu, aby sa ujal vedenia schôdze.*

Otváram tu neznamená, že s kľúčom v ruke naozaj otváram akési dvere, ale že dávam signál na začatie schôdze tým, že vyslovujem sloveso *otváram*, čiže prvú osobu nedokonavého slovesa v jednotnom čísle prítomného času. Dokonavé sloveso sa v takejto situácii nehodí, nehovoríme teda: **Otvorím schôdzu, *privítam prítomných a *poprosím pána predsedu... atď.* Ďalšie príklady:

Ďakujem za pozornosť (nie **poďakujem*).

Vyhlasujem na svoju česť, že iné príjmy nemám (nie **vyhlásim*).

Upozorňujem vás na možné následky (nie **upozorním*).

Uistujem ťa o pravdivosti tejto informácie (nie **uistím*).

A teraz *odovzdávam* slovo pani riaditeľke (nie **odovzdám*).

Prézentné tvary dokonavých i nedokonavých slovies môžu byť použité aj v atemporálnom význame. Atemporálny (nečasový) význam má prítomný vtedy, keď ním vyjadrujeme dej všeobecne platný, čiže taký, ktorý sa uskutočňuje nezávisle od času v minulosti, prítomnosti i budúcnosti rovnako, napr.:

Zem *sa točí* okolo Slnka.

Človek *dobýva* svoj chlieb v potu tváre.

My *cítíme* a *myslíme* inak než naši predkovia.

Takto použité sloveso je svojím významom blízke opakovaciemu slovesu.

Atemporálny dej sa v prísloviach, porekadlách [...] vyjadruje tzv. **gnómickým prítomom**. Je to obyčajne prítomný **nedokonavého slovesa**, napr.:

Tichá voda *breh podmýva* (nie **podmyje*).

Človek *mieni*, pánboh *mení* (nie **umiení* a **zmení*).

Vrana k vrane *sadá* (nie **sadne*).

Výnimka *potvrďuje pravidlo* (nie **potvrdí*).

Ako *sa* do hory *volá*, tak *sa* z hory *ozýva* (nie **zavolá* a **ozve*).

Nie je však vylúčený ani prítomný **dokonavého slovesa**, napr.:

Zlá zelina *nevyhynie*.

Bez vetra *sa* ani lístok *nepohne*.

Podaj čertovi prst, *uchmatne* ti celú ruku.

Gnómický prítomný nedokonavého slovesa zdanlivo protirečí tvrdeniu, že v prítomnosti prebiehajúci dej nemožno vyjadriť dokonavým slovesom, napr.:

Komu *dáte* zodpovednosť, tomu *dávate* aj autoritu.

V prísloví *Bez vetra sa ani lístok nepohne* je dokonavé sloveso preto, lebo tu ide o veľmi drobný chvíľkový pohyb, zachytený v momente začatia, a preto nedokonavým slovesom *nepohýna sa* by bol zastretý práve tento významový odtienok (maď.: *Levél se rezdül*, nie **rezeg*). V niektorých prísloviach sa v úlohe gnómického prítomného strieda nedokonavé a dokonavé sloveso, napr.:

Jablko *nepadá/nepadne* ďaleko od stromu" (KRÁLIK 1997 s. 98–100).

1.3.2 Spôsob

Trojica kategórií **aspekt, tempus a spôsob** vytvára **topológiu deja**. ŽIGO (2014 s. 66–69) analyzuje ich sémantickú stránku pomocou dištinkívnych vlastností usporiadanosti, spojitosti, temporálna ohraničenosti, aspektuálna ohraničenosti a rezultatívnosti. Takéto sémantické porovnanie je možným riešením ťažkostí formálneho porovnania. **Spôsob a čas** spolu tvoria **predikačné kategórie** (KAČALA s. 139–140).

Spôsob je jedným z prostriedkov na vyjadrenie komunikačného zámeru a **modálnosti vety** a vzťahu deja k skutočnosti. **Spôsob a modalita** úzko súvisia. Ak vnímame modalitu širšie, patria sem aj častice. Spôsob je gramatická kategória, ktorou sa vyjadruje, či je dej z hľadiska hovoriaceho v oboch jazykoch:

reálny (oznamovací spôsob);

ireálny – podmienený (podmieňovací spôsob);

požadovaný (rozkazovací spôsob).

Gramatická kategória slovesného spôsobu je vyjadrená z prozodického hľadiska konvergentne v slovenčine aj v maďarčine (ALABÁNOVÁ 2008 s. 92).

Tabuľka č. 30 Komunikačný zámer vety a spôsob

komunikačný zámer vety	prostriedky / príklad	spôsob	intonácia
oznamovacia (enunciatívna) veta	informuje, vyslovuje istú/ možnú skutočnosť	oznamovací spôsob (indikatív)	klesavá kadencia
	Bez tvojej pomoci by som si neporadil.	podmieňovací spôsob (kondicionál)	klesavá kadencia
opytovacia (interrogatívna) veta	výzva hovoriaceho na:		
zistovacia	zistenie platnosti výpovede alebo výber z možností: odpoveď: <i>áno</i> - <i>nie</i>	indikatív/ kondicionál	antikadencia (stúpvavá kadencia)
doplňovacia	doplnenie výpovede: Kedy prídeš domov? opytovacie zámeno	indikatív/ kondicionál	klesavá kadencia
rozkazovacia (imperatívna) veta	<i>Držte sa za ruky!</i> , <i>Zastaviť, stáť!</i> , <i>Zajtra nikam nepôjdeš!</i>	rozkazovací spôsob (imperatív)	klesavá kadencia
želacia (dezideratívna) veta	Výzva, aby sa niečo stalo/ nestalo. Kiežby už prestalo pršať! želacia častica	kondicionál/ indikatív	klesavá kadencia
zvolacia veta	expresívne varianty ostatných typov	kondicionál/ indikatív/ imperatív	dôraz

(PAVLOVIČ 2012a s. 80–93, PAVLOVIČ 2012b s. 12–17, VAŇKO 1995b s. 153–154)

Časovanie **imperatívu** je v maď. pravidelné a transparentné:

sg.	pl.
1. <i>vár j ak</i>	<i>vár j unk</i>
2. <i>vár j ál</i>	<i>vár j a tok</i>
3. <i>vár j on</i>	<i>vár j a nak</i>

Imperatívna paradigma v slovenčine nemá 3. osobu, tu existuje tzv. **hortatív** (WALS kpt. 72): maď. *hadd*, slk. *nech*. Touto analytickou formou je možné vyjadriť aj 1. os. sg.:

sg.	pl.
1. $\emptyset$	<i>rob $\emptyset$ me, buch n i me</i>
2. <i>rob $\emptyset$ $\emptyset$, buch n i $\emptyset$</i>	<i>rob $\emptyset$ te, buch n i te</i>
3. $\emptyset$	$\emptyset$

Podmieňovací spôsob v slovenčine sa tvorí analyticky, uplatňuje sa zhoda s menným rodom a číslom agensa. V maďarčine je v prézense syntetický tvar, v minulom čase sa kondicionál tvorí rovnako ako v slovenčine analyticky. Zhoda sa realizuje ako v indikatíve: v osobe a čísle.

Kondicionál - prézent

mask. sg.	
1. <i>čít a:l $\emptyset$ by som</i>	<i>olvas ná m</i>
2. <i>čít a:l $\emptyset$ by si</i>	<i>olvas ná d</i>
3. <i>čít a:l $\emptyset$ by $\emptyset$</i>	<i>olvas ná$\emptyset$</i>
fem. sg.	
1. <i>čít a:l a by som</i>	<i>olvas ná m</i>
2. <i>čít a:l a by si</i>	<i>olvas ná d</i>
3. <i>čít a:l a by $\emptyset$</i>	<i>olvas ná$\emptyset$</i>

Kondicionál - préteritum

mask.	
1. <i>bol $\emptyset$ by som čít a:l $\emptyset$</i>	<i>olvas t am volna</i>
2. <i>bol $\emptyset$ by si čít a:l $\emptyset$</i>	<i>olvas t ad volna</i>
3. <i>bol $\emptyset$ by $\emptyset$ čít a:l $\emptyset$</i>	<i>olvas t a volna</i>
fem.	
1. <i>bol a by som čít a:l a</i>	<i>olvas t am volna</i>
2. <i>bol a by si čít a:l a</i>	<i>olvas t ad volna</i>
3. <i>bol a by $\emptyset$ čít a:l a</i>	<i>olvas t a volna</i>
pl.	
1. <i>bol i by sme čít a:l i</i>	<i>olvas t uk volna</i>
2. <i>bol i by ste čít a:l i</i>	<i>olvas t ad volna</i>
3. <i>bol i by $\emptyset$ čít a:l i</i>	<i>olvas t ák volna</i>

„V porovnaní s maďarským slovesom vidieť, že slovenské sloveso má menej **jednoduchých tvarov** a viac **zložených tvarov**. Maďarské sloveso má zložené len futúrum (*fésülni fog*) a kondicionál préterita (*fésült volna*).

Miesto a poradie zložiek zložených tvarov vo vete sa mení podľa štruktúry vety, napr.: *ja by som ťa bola učesala podľa najnovšej módy*;

Maďarské sloveso v imperatívne má tvary vo všetkých osobách, napr.: *fésül|jek, fésül|i, fésül|jön, fésül|jünk, fésül|jete, fésül|jenek*. Slovenské sloveso má len 2. os. sg. a 1. a 2. os. pl. Nejestvujúce tvary nahradzujeme rôzne, napr.: *Megfésül|jelek? – Mám ťa učesať? – Chceš, aby som ťa učesala? – Pod', nech ťa učešem*" (KRÁLIK 1997 s. 102).

1.3.3 Osoba, číslo osoby a predikatívna zhoda

Základom **kategórie osoby** je protiklad *ja* ↔ *nie ja*, resp. *účasť* ↔ *neúčasť na rozhovore*. Ide o záväznú personálnu determináciu pre sloveso (HORECKÝ 1978 s. 118–119). WALS to vysvetľuje príkladom *ja*: v niektorých jazykoch je vyjadrené zámenom, v niektorých len sufixom, niekedy je dôležité aj pohlavie osoby, sú aj jazyky, kde *ja* znamená aj *my*. Môžeme povedať, že aj také jednoduché výroky sú závislé od štruktúry jazyka. Maďarčina a slovenčina sa zhodujú z hľadiska slovesnej osoby. Maďarčina aj slovenčina vyjadrujú osobu príponou na agense, hoci medzi jazykmi sveta sa vyskytujú aj také, v ktorých sa táto gramatická kategória manifestuje aj na paciense (WALS kpt. 102).

V oboch jazykoch je silná korelácia podmetovej pozície substantíva v N s agensom, činiteľom, napr.: *Peter otvára dvere*. 'Péter nyitja az ajtó.' – *Kľúč otvára dvere*. 'A kulcs nyitja az ajtó' (VAŇKO 2015a s. 108). „V spojení přísudkového slovesa s podmetom gramatická forma slovesa závisí od podmetu, z opačnej strany pozerajúc, podmet predurčuje gramatickú osobu, číslo a rod slovesného tvaru v přísudku. Ak podmetom je hovoriaca osoba (podávateľ), sloveso je v tvare prvej osoby jednotného čísla: *Už idem* (ja). Ak podmetom je osoba, ku ktorej sa hovorí (prijímateľ), sloveso je v tvare druhej osoby jednotného čísla: *Ideš či nejdeš?* (ty). Ak podmetom je iná osoba ako je podávateľ alebo prijímateľ, alebo nejaká vec, sloveso je v tretej osobe jednotného čísla: *Ide aj Peter. Ide aj električka* (on, ona). Ak podmetom sú viaceré osoby alebo veci, sloveso je v tvaroch množného čísla: *Už ideme* (my). *Idete či nejdete?* (vy) *Idú aj chlapani* (oni). *Idú aj električky* (ony)“ (KRÁLIK 1997 s. 25).

Osobné prípony sú v oboch jazykoch nositeľmi kategórie osoby a čísla v jednom tvare a sú v porovnaní s deklinačnými sufixmi pravidelné. Pri konjugácii maďarských aj slovenských slovies je problematickým bodom koreň slovesa, resp. zaradovanie slovies do časovacích vzorov.

Koreň sa často definuje tak, že je časť slovesa, ktorá sa nemení počas celého časovania a tvorenia tvarov. Koreň slovesa môže mať až tri podoby, napr.: *čes|ať,*

češ|e; tiec|ť, teč|ie, tiek|ol; br|ať, ber|ie; hn|ať, žen|ie. Vo väčšine prípadov však koreň ostáva nezmenený vo všetkých tvaroch, napr.: pad|ať, pad|á, pad|ajú, pad|al; tr|ieť, tr|ie, tr|ú, tr|el, tr|ený atď.

Alternácia v koreni slovesa je známe aj v maďarčine, napr.: en|ni, esz|ik, ev|ett, egy|en; alud|ni, alsz|ik, alv|ó stb.

Kmeň slovesa sa v slk. skladá z koreňa a tematickej morfémy, napr.: češe-, česa-, chytá-, chytaj-, rozumie-, rozumej-, rozume-, padne-, padn-, padŇ-, žuje-, žuj-, žuŇ-.

Prézentný kmeň dostaneme odtrhnutím osobných prípon od tvarov indikativu prézenta. Skladá sa z koreňa a prezentnej kmeňotvornej prípony a v súlade s jej dvoma podobami má i prezentný kmeň dve podoby, napr.: češe-, češŇ-, chytá-, chytaj-, rozumie-, rozumej-, trie-, trŇ-, robí-, robŇ-.

prvá podoba 3. osoba / sg.: hľadá

druhá podoba 3. osoba / pl.: hľadajú

Neurčitkový kmeň dostaneme odtrhnutím prípony -ť od infinitívu. Skladá sa z koreňa a infinitívnej kmeňotvornej prípony, a tak môže mať dve podoby, napr.: rozumie-, rozume-; minú-, minu-; padnú-, padŇ-, (padnutý). V dôsledku alternácie v koreni infinitívny kmeň môže mať tiež dve podoby, napr.: tiecŇ-, tiekŇ-, vliецŇ-, vliекŇ- atď.

Tematickú morfému (kmeňotvornú príponu) maďarská gramatika nevyčleňuje, v slovenčine má dve podoby:

prézentná: češe, volá, trie, robí, pracuje atď.

infinitívna: česať, volať, trieť, padnúť, minúť, pracovať atď.

Zaradenie slovies do časovacích tried súvisí aj v maďarčine so zakončením slovesa v jeho prezentnom tvare a v 3. osobe singuláru:

- pravidelné slovesá (napr.: kap – dostane, tanul – učí sa);
- slovesá zakončené v 3. osobe jednotného čísla na -s, -sz, -z (napr.: olvas – číta, néz – pozerá);
- slovesá zakončené v 3. osobe jednotného čísla na dve spoluhlásky alebo na spoluhlásku -t, pred ktorou stojí dlhá samohláska (napr.: tanít – učí);
- slovesá zakončené v 3. osobe jednotného čísla na príponu -ik (napr.: iszik – pije, utazik – cestuje);
- nepravidelné slovesá, napr.: jön, megy – ide, van – je (MISADOVÁ 2011 s. 35).

V maďarčine existujú uzavreté a otvorené kmene. Do uzavretých kmeňov sa nevsúva iná hláska, otvorené podliehajú alternáciám. Slovesá sa zaraďujú do časovacích tried na základe týchto alternácií: ugorj – ugrunk, csuklik – csukoljon, nő – növ-, lesz – lev-, feksz-, feküd-, fekv-, fek-, öregszik – öregedik, veszekszik – veszekedik, megy-, men-, me-, mé-.

Systém sa zjednodušuje, existuje prechod do skupiny slov s jedným kmeňom a na základe odlišných kmeňov pozorujeme aj lexikalizačné procesy: štylistickú špecifikáciu (gyanakodó – gyanakvó, dicsekedő – dicsekvő, nyalakodik – nyalakszik,

tülekedik – tülekszik) alebo rozdelenie významu (ebédelő – ebédlő, gázoló – gázló, vonalazó – vonalzó) (KESZLER et al. 2000 s. 102–103, HEGEDŰS 2004 s. 40).

Osobné tvary 1. a 2. osoby sú príznakové a najčastejšie sa prejavujú v dialógu. Tvary 3. osoby sú bezpríznačné a nemôžu sa spájať so subjektom totožným s priamymi účastníkmi komunikácie. V slovenčine aj v maďarčine sú osobné slovesné tvary charakteristické nielen pre prítomný čas, ale taktiež, na rozdiel od ruštiny, pre minulý čas oznamovacieho spôsobu a pre podmieňovací spôsob, napr.: hovoril som, hovorili by sme – mondtam, mondtuk volna. Maďarčina aj slovenčina sa zhodujú aj v nepoužívaní zámen v neutrálnej situácii (GALLO 2014 s. 109–110), porov. nem. Ich habe gesagt. Osoba je v pozícii subjektu vyjadrená gramatickou morfému slovesného predikátu, preto sa pronominálny podmet v štylisticky bezpríznačkovej vete nevyjadruje ani v slovenčine, ani v maďarčine, napr.: Chodím do práce každý deň. 'Mindennap járok munkába', Ako sa máš? 'Hogy vagy?' (VAŇKO 2015a s. 109).

Kategóriu zdvorilosti možno pokladať za manifestáciu hĺbkovej kategórie osoby (KRUPA 1980 s. 93). Na **vykanie** (WALS kpt. 45) sa vo väčšine jazykov sveta používa variant zámena 2. osoby (ty/vy), kým maďarčina má na to osobitné, komplikovanejšie prostriedky (ön, maga, tessék). Z toho vyplýva, že v slovenčine je vykanie v množnom čísle menej transparentné, je vyjadrené 2. zámenou osobou plurálu a prostredníctvom zhody slovesného prísudku s osobou podmetu (pozdravujem Vás – köszöntöm Önt/köszöntöm Önöket, podte! – jöjjön/jöjjenek/gyertek!); z hľadiska maďarčiny je teda v slovenčine polysémia. Túto polysémiu sa snažia odstrániť hovoriaci tvarmi ako napr. boli by ste taký dobrý/taká dobrá. Komplikovanejšie spôsoby vyjadrenia vykania spôsobujú, že v maďarčine je vykanie na ústupe, ľudia si tykajú aj v takých situáciách, keď si v slovenčine vykajú. Dôvodom je predovšetkým jazyková ekonómia, na ktorú sa explicitne odvolávajú sami používatelia jazyka, keď si potykajú – vraví sa, že pre jednoduchosť (TÓTH 2015b s. 134).

„Pri vykaní je slovesný prísudok (alebo slovesná časť slovesno-menného prísudku) vždy v pluráli, ale prídavné meno, trpné prídavné alebo radová číslovka v mennom prísudku sú v singulári a zhodujú sa v rode a čísle s oslovenou osobou, napr.: Pani suseda, pomohli by ste mi otvoriť dvere? – Pán riaditeľ, boli by ste taký láskavý a podpísali by ste mi túto žiadosť? – Pán Kováč, počkajte chvíľku. – A vy, Eva, budete za to odmenená“ (VAŇKO 2015a s. 47).

Tretia osoba slovesa spolu s neutr. signalizuje syntaktickú spolupatričnosť členov syntagmy v takej konštrukcii, keď sa syntaktický vzťah nemôže vyjadriť pomocou kongruencie, napr.: Bolo prestreté. Bolo teplo. Bolo príjemné (KAČALA 2014 s. 131). „Ak sa v úlohe podmetu vyskytuje neurčitok slovesa (tvar s pomenovacím významom), citoslovce alebo substantívum v genitíve (pri nadobudnutí významu množstva), sloveso v prísudku vyjadrí zhodu takým spôsobom, akoby v podmetovej pozícii stálo substantívum v tvare N sg. neutr.: Fajčiť je zakázané. Zaznelo hlasné crrín. V studni nebolo vody“ (TIBENSKÁ 2002 s. 52).

1.3.3.1 Verbálna kategória čísla a kongruencia predikatívnej konštrukcie

Číslo osoby sloviess v maďarčine je hlavným nositeľom zhody. V slovenčine je tiež prevažne kongruenčnou kategóriou, slúži na vyjadrenie **zhody** (KAČALA 2014 s. 145). Číslo vyznačuje skôr paralely ako odlišnosti, ak skúmame maďarčinu a slovenčinu. V oboch jazykoch sa časujú slovesá v jednotnom a množnom čísle.

Pôvodne aj slovesá mali 3 čísla: sg., pl. a duál. Kategória duálu a tvary zanikli takisto, ako pri substantívach. Ich funkciu prevzal pl. Za zvyšok duálu sa pokladá tvar 3. os. pl. *sta*, čiže sú v oravských nárečiach.

V sg. i pl. sa každá osoba vyjadrovala osobitnými príponami. V starej slovenčine sa odstránila aj nejednotnosť vyjadrovania 1. os. sg. v prospech prípony *-m*: *nesiem, kupujem* oproti českým *nesu, kupuji* (KRAJČOVIČ 2009 s. 135).

„V maďarčine sa v prisudzovacom sklade slovesný prísudok zhoduje s podmetom vyjadreným substantívom alebo zámenom v osobe a čísle, napr.: *(én) futok* '(ja) bežím', *a fiúk futnak* 'chlapci bežia'; *(te) mész* '(ty) ideš', *a gyerekek mennek* 'deti idú'. Menný prísudok sa zhoduje s podmetom v čísle, napr.: *a tanuló jó* 'študent (je) dobrý', *a tanulók jók* 'študenti (sú) dobrí'" (VAŇKO 2015a s.47).

Tabuľka č. 31 Porovnanie predikatívnej zhody

forma zhody	maďarčina		slovenčina	
	uplatnenie kongr. kat.	príklad	uplatnenie kongr. kat.	príklad
zhoda prísudkového slovesa so subst. alebo zámenným podmetom	číslo, osoba	<i>én fut ok olvas tok a fiú k játsz anak a fiú k fut nak</i>	číslo, osoba	<i>ja bežím čítate chlapci sa hrajú chlapci bežia</i>
zhoda podmetu so sponovým slovesom	osoba, číslo	<i>éhes vagy ok szomjas ak vagy unk</i>	osoba, číslo	<i>som hladný my sme smädní</i>
zhoda medzi slovesom a subst. v minulom čase a v podmienovacom spôsobe	číslo, osoba	<i>a fiú feküdt a könyv feküdt a toll feküdt a füzetek feküdt k a fiú k olvasná nak a nő k olvasná nak</i>	menný rod, číslo, osoba	<i>chlapec ležal kniha ležal a pero ležal o zošity ležal i chlapci by čítal i žena by čítal a</i>
zhoda slovesno-menného prísudku s podmetom	číslo	<i>a ház szép a könyv szép a reggel szép A katoná k férj ak. A ház ak szép ek.</i>	menný rod, číslo	<i>dom je pekn ý kniha je pekn á ráno je pekn é Muži sú vojac i. Domy sú pekn é.</i>
zhoda medzi neurčitkom a subst. alebo osobným zámenom v D logického subjektu	osoba, číslo	<i>Péter nek kell menn e. (én)nekem kell menn em (mi)nekünk kell menn ünk</i>	zhoda medzi modálnym slovesom a podmetom (neurčitok je neohybny)	<i>Peter musí Ø íst Ø. musí m íst Ø musí me íst Ø</i>

(FURDÍK 1977 s. 43, 47-48, VAŇKO 2015a s. 12-13, 47)

Zhoda príslovkového slovesa v osobe a čísle so substantívom alebo zámeným podmetom je aj v maďarčine: pl. *a fiúk játszanak*, sg. *én adok*. Odlišnosti sú v tých prípadoch, keď je sloveso v minulom čase alebo podmienovacom spôsobe. V takomto prípade sa slovenské sloveso zhoduje s podmetom nielen v osobe a čísle, ale aj v mennom rode - túto kategóriu však maďarčina nemá (VAŇKO IN: VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 91).⁵⁶

⁵⁶ O mennej zhode pozri aj tabuľku č. 15.

2 Doplnenie a bližšie určenie predikačného významu

2.1 Pomocné slovesá

- nemôžu samostatne vyjadriť dejový príznak substancie
- nemajú plný, lež oslabený význam, neoznačujú nijaký plnohodnotný dej, sú gramatikalizované
- majú funkciu prísudku iba v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa alebo s menom.

Pomocné slovesá sú gramatikalizované, ale majú aj svoje **plnovýznamové náprotivky**, napr. sloveso *byť* ako plnovýznamové má význam existencie alebo výskytu, napr.:

Čerti sú/nie sú.

Boh je (jestvuje).

Slivovica ešte jesto/už nieto.

„Medzi [...] gramatikalizačné znaky modálnych výrazov patrí to, že tieto slovesá spravidla nemajú vidové dvojice (sú imperfectivum tantum) a imperatívny tvar“ (PEKARÍKOVÁ 2010 s. 44).

Pomocné slovesá nie sú natoľko typické pre maďarský jazyk ako pre indo-európske jazyky. Modalita možnosti sa napr. vyjadruje syntetickým tvarom, príponou *-hat/-het*: *megfogható/meg lehet fogni* 'je zachytiteľný/je možné zachytiť'. Je známe, že v maďarčine sú osobitné kauzatívne prípony *-at/-et, -hat/-het* (*ruhátzat, beszéltet*). Modálnosť sa vyjadruje príponami *-hat/-het*, napr.: *léphet, történhet* 'môže, smie vstúpiť, diať sa' - v slk. verbálna konštrukcia (WALS kpt. 74). Tieto tzv. *posibilitné slovesá* vyjadrujú subjektívny postoj hovoriaceho, preto sú veľmi blízke spôsobu. Pomocné slovesá zaraďuje maďarská gramatika (KESZLER 2000 s. 252–258) oddelene od sloviac medzi vzťahové, t. j. synsémantické slová. Z funkčného aspektu sa delia na:

- pomocné slovesá tvoriace vetné členy (zložený prísudok tvorený kopulou): *ügyes volt, jó marad, vádlottakkal való törődés*
- pomocné slovesá s funkciou tvorby zložených slovesných tvarov, napr. kondicionál: *lehetett volna*

„Sú tu značné odlišnosti v paradigmatickom stvárnení základného pomocného slovesa *lesz* – *byť* aj v jeho využití v mennom prísudku (*apa beteg Ø* – *otec je chorý*, ale *apa a házban van* – *otec je v dome*), ako aj v rozsahu iných typov pomocných sloviac. Napr. významy vyjadrené v slovenčine konštrukciami modálne sloveso + infinitív sa v maďarčine:

- sčasti vyjadrujú slovtvorne (vyjadrenie možnosti konať dej: *môžem spievať* – *énekel|het|lek*),
- sčasti neosobnými modálnymi slovesami v spojení s infinitívom s fakultatívnymi osobnými koncovkami (vyjadrenie povinnosti konať dej: *musí spievať* – *énekelni|e kell*),
- sčasti plnovýznamovými slovesami v spojení s infinitívom (vyjadrenie vôle konať dej: *chce spievať* – *énekelni akar*).

Skupina slovenských modálnych sloviac vyjadrujúcich schopnosť konať dej má maďarské pendanty realizované buď slovtvorne, alebo paralelným spojením typu *tud* + inf.: *aj dieťa to vie uhádnuť* – *a gyerek is kitalálhatja/ki tudja találni*“ (FURDÍK 1976 s. 91).

Tabuľka č. 32 Systém pomocných sloviac v slovenčine a v maďarčine

slovenské pomocné slovesá	maďarské pomocné slovesá
Modifikátory: variujú predikáty, tvoria zložené slovesné tvary, bližšie určujú niektorú významovú zložku plnovýznamového slovesa: čas, modalitu, pragmatickú stránku.	
fázové / inchoatívne <i>Začína byť teplejšie.</i> <i>Neprestávalo snežiť.</i>	fázisigék <i>megtalál</i> 'nájde' <i>befejez</i> 'dokončí'
limitné Malo / išlo ho poraziť od hnevu. <i>Išlo byť zlé.</i> <i>Loď sa mala rozbiť na skalách.</i>	Podľa maďarskej gramatiky (KESZLER et al. 2000 s. 121) predstavujú limitné slovesá prechod k časticiam, napr.: <i>gyere, gyereink, gyertek</i> 'poď, poďme, poďte'. Majd' <i>megpukkadt mérgében.</i> Majdnem <i>baj lett.</i> Már-már <i>összetört a hajó a sziklán.</i>
modálne (Podrobnejšie pozri kpt. III. 2.1.3.)	módbeli segédigék
primárne <i>chcieť, musieť, smieť, môcť, mať</i>	<i>kell, muszáj, lehet</i>
sekundárne <i>vedieť, potrebovať</i>	ható igék (potenciálne slovesá): <i>moshat</i> 'môže umývať, prať'
Operátory: tvoria zložené prísudky. Tvoria sa s nimi zložené slovesné tvary: Pomocné slovesá sa vyskytujú nielen v zloženom prísudku, ale aj v zloženom vetnom základe jednočlennej vety .	
sponové (kopulatívne) slovesá: <i>byť, stať sa, zdať sa, tváriť sa...</i> V lese bolo počuť šum. Vonku bolo hmlisto . (hmlisto - vetná príslovka) <i>Nad ránom bolo zamrznuté.</i> (zamrznuté - trpné prídastie dokonavého slovesa)	kopulatívne slovesá: na vyjadrenie budúceho času: <i>fog</i>
<i>by</i> kondicionálu	„igei segédszó“ kondicionál: <i>volna való 'súci'</i>
kategoriálne (funkčné) slovesá sú pomocnými slovesami multiverbizovaných výrazov (NAVRÁTIL 2009b s. 22–23, KESZLER et al. 2000 s. 257). dať prednosť, robiť prípravu, robiť škodu, podať vysvetlenie V iných prípadoch takáto ekvivalencia nie je: *pokračuje dopisovanie *drží príhovor venovať úsilie *nesie rozhodnutie *zhotovujú opravu	funkcióigék: V slovenčine aj v maďarčine sa vyvinuli na analógiu nemčiny, ale ich význam a použitie je iba čiastočne paralelné, napr.: <i>elsőbbiséget ad, előkészületeket tesz, kárt tesz, magyarázatot ad</i> <i>levelezést folytat</i> <i>beszédet tart</i> *erőfeszítést ajánl <i>döntést hoz</i> <i>javítást végez</i>

2.1.1 Fázové slovesá

Fázové slovesá vyjadrujú fázy priebehu deja, ktorý je označený neurčitkom plnovýznamového slovesa:

- **začiatočnú (inchoatívnu):** *kedy začnete pracovať?, začínam chápať podstatu*
- **stredovú (kontinuatívnu):** *ostať, ostávať, neprestať, neprestávať*
- **koncovú (terminatívnu):** *prestať, prestávať (nie končiť, skončiť, tie sú plnovýznamové). Majú úzky vzťah ku kategórii slovesného vidu a spôsobu slovesného deja, plnovýznamové sloveso pripojené k fázovým slovesom musí byť v nedokonavom vide, napr.: „Začnime vybalovať z kufrov! – *Začnime vybalíť z kufrov!*

Začnem sa pripravovať na skúšku. – *Začnem sa pripraviť na skúšku.

Fázové slovesá sa môžu použiť aj ako plnovýznamové, teda bez pripojeného neurčítka, napr.: *Nepočuješ? Prestaň už!* [...]

Môžu mať pri sebe aj predmet: *Až do našej rozlúčky neprestával so svojimi detinskými žartíkmi. Kedy začnete predstavenie?*

Okrem uvedených základných fázových slovesí môžeme na vyjadrenie začatia, trvania a zakončenia deja používať aj ďalšie slovesá, ktoré pôvodne nie sú pomocnými slovesami, ako napr.: *chytiť sa do roboty, pustiť sa do behu, dať sa na útek, skončiť hru, pokračovať v práci alebo pracovať.* [...]

Namiesto fázového slovesa *začať* je možné používať predponové slovesá vyjadrujúce začiatok deja, napr.: *zasmiať sa, rozplakať sa, rozbehol, prehovoril, zaznel, na dokončenie deja, napr.: dokončiť, dohoriieť, dohovoriť. Miesto začal sa smiať, plakať, utekať atď. slovesá zasmial sa, rozosmial sa, zaplakal, rozplakal sa, rozbehol sa, roztočili sa, prehovoril, zahovoril, zablýskalo sa, zaznel, zapršalo“* (KRÁLIK 1997 s. 12–13).

Terminatívne slovesá majú predponu *do-* (*dokončiť spev, dopísať*), priebehové nemajú takúto charakteristickú predponu (*chodiť, prechádzať*). „Aj poslednú fázu alebo dokončenie deja vytvárajú niektoré plnovýznamové slovesá s predponou *do-*, ako: *dovárať/dovariť, dofajčiť, dočítať, dohárať/dohoriieť* atď.

Porovnajme s maďarčinou slovesá vo vetách typu:

Mindjárt megyek, csak elolvasom/végigolvasom ezt az oldalt. – Pôjdem hneď, len

dočítam túto stranu.

elszívom ezt a cigarettát – dofajčím túto cigaretu

befejezem a levélírást – dopíšem tento list

Anyu már majdnem kész volt az ebédfőzéssel, amikor kifogyott a gáz. – Mama práve dovárila obed, keď vyšiel plyn (minul sa).

Az elemeim már fogytán vannak. – Bateria mi už dosluhujú.

Nem hagyta, hogy befejezzem a mondókámat. – Nedali mi dohovoriť.

Tegyel a tűzre, mert mindjárt leég! – Prilož na oheň, lebo hneď dohorí!

*Kezdjétek az írást! Hagyjátok abba a dohányzást! Takéto vety neprekladáme do slovenčiny vo forme *Začnite *písanie! Zanechajte *fajčenie!*, ale použijeme neurčitok plnovýznamového slovesa: *Začnite písať! Prestaňte fajčiť!**

Kedy sa už prestanete ruvať medzi sebou ako psi? – Mikor hagyjátok már abba a marakodást?” (KRÁLIK 1997 s. 13)

Za pozornosť stojí lexikálnosémantický rozdiel medzi

- **neplnovýznamovým (syntaktickým)** slovesom *začať* v spojení *začať pracovať*
- **plnovýznamovým (autosémantickým)** slovesom *začať* v spojení *začať prácu* (objektové plnovýznamové sloveso, ktoré si vyžaduje objekt v A).

Podobne posudzujeme príklady *vietor neprestáva zavíjať* (pomocné) a *vietor neprestáva, neustáva* (plnovýznamové s významom 'nepretrhuje sa jeho trvanie') a *Prestaň už!*

Proces gramatikalizácie je možné sledovať pri používaní niektorých plnovýznamových slovesí vo funkcii vyjadrenia začatia, trvania a zakončenia deja: *chytiť sa do roboty, pustiť sa do behu, dať sa na útok, skončiť hru, pokračovať v práci.*

Začiatok deja označuje v maď. aj prípona *-fog* (*hozzáfog*) 'začne' – doslovná metaforickosť: 'chytiť do toho' ktorá funguje aj ako pomocné sloveso pri tvorbe futúra, napr.: *jönni fog 'príde', énekelni fog 'bude spievať'.*

Maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 257) neurčuje presnú hranicu medzi fázovými a limitnými slovesami, pokladá ich za otvorenú sémantickú triedu s prvkom aspektuálnosti, napr.: *mindjárt esni kezd 'hneď začne pršať'* ale aj modálnosti, napr.: *sosem akar már kiderülni 'nikdy sa už nechce vyčasiť'.*

2.1.2 Limitné slovesá

Limitné slovesá vyjadrujú **stav tesne pred uskutočnením deja** pomenovaného v pripojenom neurčitku. Vyslovený dej sa už-už má uskutočniť, ale uskutočnenie deja nie je v súlade so zvyčajným priebehom udalostí a spravidla ani ich nepredbehne. Sú dve: *ísť* a *mať*, napr.:

Srdce mu ide puknúť od žiaľu.

Hrdlo sa mu šlo rozdrapiť.

Srdce ho išlo rozhodiť.

Od smiechu sme sa mali popučiť (len-len že sme sa nepopučili).

Limitné slovesá sa používajú iba v prítomnom a minulom čase, v označovacom a podmienovacom spôsobe. V maďarčine sa to vyjadruje časticami *majdnem* 'skoro', *már-már* 'už-už', *kis híján* 'málo k tomu chýbalo', napr.:

Išlo ho rozhodiť od jedu. – Majd' megpukkadt mérgében.

Išlo byť zlé. – Majdnem baj lett.

Loď sa mala rozbiť na skalách. – Már-már összetört a hajó a sziklán (KRÁLIK 1997 s. 13).

2.1.3 Modálne slovesá

Modálnosť⁵⁷ je gramaticky (predovšetkým lexikálno-syntakticky) vymedzený postoj hovoriaceho k realnosti výpovede (jej predikačného jadra alebo niektorej jej časti). Pre modálnosť vety sú kľúčové tieto komponenty modálnosti: propozícia – hovoriaci – výpoveď.

„Modálne slovesá vyjadrujú modálne významy, a to **vôľu, povinnosť, možnosť** alebo **schopnosť** činiteľa konať dej vyjadrený pripojeným slovesom. Svojím významom majú blízky vzťah ku gramatickej kategórii **spôsobu**. Základné sú tieto: *chcieť, mať (povinnosť), musieť, môcť, dať, dať sa, smieť, vedieť*.

Modálne významové prvky sú vlastné aj iným slovesám, najmä v spojení s infinitívom, napr.: *hodlať, mieniť, hanbiť sa, báť sa, túžiť, dychtiť, potrebovať, stačiť, vystačiť, vydržať*:

*Sú v očakávaní niečoho nepríjemného, čo nevyhnutne **musí prísť**.*

*Ako **mám** potom **vedieť**, či sa k sebe hodíme?*

***Viem si predstaviť**, ako sa cítiš“ (PAVLOVIČ 2012a s. 36).*

2.1.3.1 Voluntatívna modálnosť (zámer)

JOS chcenia je v slovenčine okrem modálneho slovesa *chcieť* vyjadrený prostredníctvom mnohých polomodálnych sloviess s plným významom, napr.: *mieniť, hodlať, zamýšľať, plánovať, mať v úmysle, chystať sa* atď. Akt chcenia je prítomný vo význame obsiahlej skupiny podstatných mien (napr. žiadosť, vôľa, snaha, potreba, nutnosť), adjektív (*zámerný, nutný, plánovaný*), prísloviess (*iste, rozhodne, bezpochyby*) (DUDOVÁ 2014b s. 182–185), a slovesami *mám záujem, prajem si, som rozhodnutý* (MANDELÍKOVÁ 2012 s. 151). Napr.:

***Chcem** si kúpiť nové čižmy. – Új csizmát **akarok** venni.*

*Kto **chce** zostať, môže. – Aki **akar**, maradhat.*

*Týmto **nemienim** nikoho kritizovať. – Ezzel nem áll szándékomban senkit kritizálni.*

*Pôvodne **sme hodlali** požiadať len o povolenie pobytu. – Eredetileg csak tartózkodási engedélyért **kívántunk** folyamodni.*

„Vo zdvorilej reči používame aj formy *chcel by som, ráčte, nech sa páči*. Napr.:

***Chceli by sme** sa opýtať,... – Meg **szeretnének** kérdezni,...*

***Ráčte** počkať trocha. – **Sziveskedjék** kicsit várni.*

***Nech sa vám páči** ochutnať túto klobásku! – **Tessék kérem** megkóstolni ezt a kolbászt!*

Na vyjadrenie túžby a telesnej potreby sa často používa neosobná forma modálneho slovesa *chce sa, nechce sa, zachce sa, odnechce sa* niekomu niečo robiť, napr.:

***Chce sa** mi spať, jesť, oddýchnuť si. – Aludni, enni, pihenni **akaródzik**.*

*A vtedy **sa** jej veľmi **zachcelo** pohovárať sa s niekým. – Akkor **megkívánta**, hogy beszéjen vkivel.*

*Julke **sa** teraz **nechce** hrať. – Julinak **nincs kedve** játszani.*

Vo význame *szeretnék, de jó volna, kedvem volna sa* v slk. používa aj podmieňovací spôsob plnovýznamového slovesa bez modálneho pomocného slovesa, napr.:

*Ach, či **by som si** **pospal, zahryzol** do niečoho, **pofajčil, posedel** chvíľu v chládku, **zohrial sa** kdesi!*

*Vravíš, že **by si zostal** do večera?*

Sloveso *chcieť sa* môže použiť aj ako plnovýznamové sloveso s predmetom vo vete, napr.:

***Chem** ešte kúsok.*

***Chceš** aj kávu?*

*Kto **chce** z týchto fotografií, nech sa ohlási u Petra.*

Slovenský čašník v jedálni sa pýta: *Aký šalát si **želáte** k mäsu? Čo si **želáte** na pitie?* Pri ponúkaní hosta však neporušíme pravidlá slušnosti, ak sa spýtame: ***Chcete** čaj alebo kávu? Aj vy **chcete** džús, či radšej pivo?* Pri kupovaní v obchode však hovoríme: *Prosím si kilo cukru, desať deka čokolády, dve pívá, tieto vreckovky...* (KRÁLIK 1997 s. 14).

2.1.3.2 Necesitatívna modálnosť (nutnosť)

„Na vyjadrenie **povinnosti a nutnosti** slúžia v prvom rade slovesá *musieť, mať a potrebovať*, napr.:

***Musíte** byť prítomný aj vy.*

***Nemuseli ste** sa tak veľmi náhliť.*

***Budeš musieť** dlho čakať, ale nestráť trpezlivosť!*

*Každý **má** mať toľko rozumu, aby sám sebe neškodil.*

*Kde sa **mám** podpísať?*

*Dobre, dobre, **nemusíš**, ale **mal by si** to urobiť predsa.*

*Súrne **potrebujem** vedieť jej adresu.*

Vyskytuje sa aj neosobná forma týchto sloviess, napr.:

*U nás **sa má** jazdiť po pravej strane cesty, v Anglicku po ľavej.*

*Najprv **sa musí** čakať na drnčivý signál, potom treba stlačiť kľučku a vkročiť.*

Okrem spomenutých modálnych sloviess význam zmiernenej povinnosti, nevyhnutnosti a potreby majú aj slovesá *prichodiť, slušať sa, patriť sa, svedčiť sa*, napr.:

*A teraz mi **prichodí**, vážení prítomní, upozorniť vás na dôležitú vec.*

***Patrí sa** mu zagrátulovať k vyznamenananiu.*

*To **sa nepatrí**.*

***Sluší sa** ti prísť.*

*To **sa nesvedčí, nesluší**.*

57 O modálnosti podrobnejšie: IVANOVÁ IN: DOLNÍK et al. 2010 s. 219–256, DUDOVÁ 2014a.

V maďarčine sa povinnosť vykonať dej najčastejšie vyjadruje slovesom *kell*, *kellene*, napr.:

Mennem *kell*.

Előbb be *kell* vásárolnom.

Meg *kellene* látogatnom a barátomat a kórházban.

Mikor *kell* jönnöm?

V slovenčine sú rozšírené aj takéto konštrukcie: Najprv mi **treba** nakúpiť. **Bolo by mi treba** navštíviť kamaráta v nemocnici. V takýchto vetách lepšie pôsobí modálne sloveso: **Musím** ísť. Najprv **musím** nakupovať. **Mal by som** navštíviť kamaráta v nemocnici. **Kedy mám** prísť? **Musíme** sa ponáhľať“ (KRÁLIK 1997 s. 15, porov. aj MANDELÍKOVÁ 2012 s. 148).

2.1.3.3 Posibilita (možnosť)

„Kým v slovenčine sa modálne významy vyjadrujú pomocou osobitných neplnovýznamových modálnych sloviac (môcť, musieť, mať, chcieť), v maďarskom jazyku sa tieto významy vyjadrujú syntetickými tvarmi (*marad|hat|ok* znamená *môžem zostať*, pričom *-hat* má povahu infixu označujúceho *môcť*). V slovenčine sa *mať* používa nielen ako pomocné sloveso (*otec má prísť neskoro, to má byť nový vedúci*), ale aj ako plnovýznamové sloveso vyjadrujúce vlastníctvo (*bankár má veľa peňazí*), no v maďarčine tento plný lexikálny význam slovesa *mať* nemá“ (DUDOVÁ 2015 s. 10).

„Na **vyjadrenie možnosti** alebo nemožnosti konať dej sa najčastejšie používa modálne sloveso *môcť*, niekedy sloveso *smieť* a *mať*. Spojenie *môcť* + *neurčitok plnovýznamového slovesa* zodpovedá maďarskému **potenciálnemu slovesu** (*adhat, jöhet* 'môže dať, môže prísť'), v niektorých prípadoch maďarskému spojeniu *tud tenni vmit* (*Abban tudok segíteni. 'V tom vám môžem pomôcť.'*), napr.:

Môžete si vybrať hociktorý kus. – *Bármelyik darabot kiválaszthatja.*

Kto chce **zostať, môže**. – *Aki akar, maradhat.*

Za svet si **nemôžem spomenúť** na meno toho človeka. – *Nem tudok visszaemlékezni arra az emberre.*

Smiem vás na chvíľu **vyrušiť**? – *Zavarhatom egy percre?*

Tu **nesmiete fajčiť**. – *Itt nem lehet dohányozni. – Itt nem dohányozhat.*

Môžete si zapnúť televízor. – *Bekapcsolhatjátok a tévét.*

Televízor sa **nemôže zapnúť**, lebo zapínač je pokazený. – *A tévét nem lehet bekapcsolni, mert rossz a kapcsoló.*

Švagar pred chvíľkou telefonoval, že **nemôže prísť**. – *A sógorom épp most telefonált, hogy nem tud jönni.*

Sloveso *mať*, v modálnom význame *môcť* sa používa najmä v takýchto vetách (tvar **mám** stojí tu namiesto *ako by som mohol*):

Ako to mám vedieť? – *Hogyan/honnan tudhatnám?*

Ako mám prísť na dva dni, kto bude statok chovať za ten čas? – *Hogyan jöhetnék...*

Vo význame *možno, nemožno* sa často používa aj neosobná forma *dá sa, nedá sa*, ako napr.:

Čo **sa dá** robiť? – *Mit lehet tenni?*

Nič **sa nedá** robiť. – *Semmit sem tehetünk.*

Tu **sa dá** len jesť, ale v moteli ďalej o dva kilometre **sa dá** aj spať. – *Itt csak enni lehet, de a két km-re lévő motelben alhatnak is.*

Buďte ticho, v takomto hluku **sa nedá** študovať! – *Legyetek csendben, ilyen zajban nem lehet tanulni!*

Ďalej ísť **sa nedalo**. – *Nem lehetett továbbmenni.*

Kdeže **by sa dalo** toľkých ľudí ubytovať v takej malej chatke? – *Hogy is lehetne elszállásolni ennyi embert ilyen kis kunyhóban? [...]*

Tvary *môž*, *nemôž* sú nárečovým prekladom neosobného maďarského slovesa *lehet*, *nem lehet*. Je to charakteristický interferenčný jav variety slovenčiny v Maďarsku, napr.:

***Môž** ísť dnuka? – **Môžem, smiem, dovolíte** ísť dnu, vstúpiť, vojsť, vkročiť?

***Môž** tu dostať chlieb? – **Dostať** tu chlieb?

Tam nič ***nemôž** dostať. – *Tam nič nedostať.*

Tam nič ***nemohlo** dostať. – *Tam nič nebolo dostať.*

Nikda ***nemôž** vedieť, čo bude zajtra. – *Nikdy nemožno, nemôžeme vedieť..., Nikdy, nevedno*, čo bude zajtra.

Vo vyjadrovaní možnosti a nemožnosti v slovenčine musíme postupovať starostlivejšie než v maďarčine. Často používané maďarské sloveso **tud, nem tud** vyjadruje jednak **možnosť či nemožnosť** (*tud, nem tud kölcsönt adni, elmenni hazulról, felállni stb.*), ale aj **schopnosť, vedomosť či nevedomosť** (*tud, nem tud szlovákul, autót vezetni, szépen énekelni stb.*). V slovenčine sa presne rozlišuje, či sú dané **fyzické, právne, morálne možnosti**, alebo či sú dané **duševné, rozumové schopnosti, vedomosti, predpoklady** uskutočnenia deja. V prvom prípade používame sloveso *môcť* a v prípade druhom sloveso *vedieť*.

Prelínanie týchto dvoch pomocných sloviac je dôkazom vplyvu maďarčiny na slovenský jazyk, napr.:

***Nevedel som** tu byť, lebo bolo načim ostať doma. – **Nemohol som** tu byť...

Susedovci ***nevedeli** predať chyžu. – **nemohli predať...**, alebo: Susedovcom **sa nepodarilo** predať dom“ (KRÁLIK 1997 s. 15–16).

*To vám viem povedať. – *To vám môžem* povedať.

***Nevedel som** prísť na hodinu. – **Nemohol som** prísť na hodinu.

(ZÁHRADNÍKOVÁ 2002 s. 333)

Tabuľka č. 33 Slovenské ekvivalenty modálneho slovesa *tud*

<i>tud</i> = <i>môcť</i> (možnosť)	<i>tud</i> = <i>vedieť</i> (schopnosť)
Nem tudom legépelni, mert nincs írógépem. Nemőzem to naklepať, nemám písací stroj.	Nem tudok gépelni. Írhatom kézzel? Neviem písať na stroji. Môžem to napísať rukou?
Gyertek mindnyájan, ha tudtok. Podťe všetci, ak môžete.	Mindnyájan tudtok biciklizni. Všetci sa viete bicyklovať.
Maradjon még, aki tud! Zostaňte, ktorí môžete! Nem tudok aludni. Nemőzem spať.	Segítsen, aki tud főzni! Pomôžte, ktorí viete variť! Nem tudok álmodni. Neviem lúšťiť sny.
Nem tudtuk megvenni, mert nem volt elég pénzünk. Nemohli sme si ho kúpiť, lebo sme nemali dost peňazí.	Nem tudtuk kiszámítani a vám ősszegét. Nevedeli sme vyrátať výšku cla.

(KRÁLIK 1997 s. 16)

V slovenčine aj v maďarčine je prekrytie medzi situačnou a epistemickou posibilitou podľa toho, či používame *možno/lehet* ako modálne sloveso alebo ako príslovku.

Haza **lehet** mennem? – **Mőžem** ísť domov?

Lehet, hogy jövök. – **Možno**, že prídem (porov. WALs kpt. 76).

Dovolenie a objektívna možnosť

Je informácia o tom, či sú zrušené prekážky alebo existujú predpoklady na realizáciu istej činnosti. Typickými výrazovými prostriedkami tejto subkategórie sú: *umožniť, znemožniť, dovoliť, nedovoliť*, resp. *je možné* (MANDELÍKOVÁ 2012 s. 150), maď. ekvivalenty sú: *lehetséges, megengedett* apod.

2.1.3.4 Abilita (schopnosť)

Maďarský výraz *tud/nem tud vmit csinálni* preložíme do slovenčiny slovesom *vedieť* len vtedy, ak hovoríme o duševných, rozumových schopnostiach, vedomostiach potrebných na vykonanie deja.

„Modálne sloveso vyjadrujúce **schopnosť činiteľa konať dej**: *vedieť, ďalšie lexikálne prostriedky sú: vládať, vydržať, stačiť, stihnúť, dokázať, byť schopný, uspieť*, napr.:

Viem si predstaviť aj taký prípad.

Vieš ty vôbec narábať s týmto strojom?

Treba **vedieť** čítať aj medzi riadkami.

Starý som, už **nevládzem** tak robiť, ako za oných čias.

Sloveso *uspieť* sa vyskytuje skôr samostatne, bez neurčitku plnovýznamového slovesa alebo v spojení s predmetom, napr.:

Na univerzite **neuspel**, preto prerušil štúdiá.

Tohto roku **sme uspeli** v športe, ale nie v ekonomike.

Slovesá **stačiť** a **stihnúť** vyjadrujú, že činiteľ má dost času na vykonanie deja, napr.:

Popri práci a starostlivosti o domácnosť **stačím** aj trochu športovať.

Do príchodu hostí **sme stihli** pripraviť pre nich aj nejaké to malé občerstvenie.

Mal si vstať skôr, vidím, **nestihol si** sa oholiť.

Vo význame *býť schopný niečo robiť* sa často používa sloveso *dokázať*, najmä v hovorovom štýle, napr.:

Som zvedavý, či **dokážete** bezchybne napísať tento diktát.

Ja **nedokážem** nečinne polihovať celý deň.

Dokázala by si aspoň doobeda nefajčiť?“ (KRÁLIK 1997 s. 17)

2.1.3.5 Modálne slovesá a ich plnovýznamové ekvivalenty

„Špecifickosť sémantiky modálnych jazykových jednotiek spočíva v tom, že zahŕňa komplex významov zachytávajúcich taký postoj človeka k skutočnosti, ktorý je predurčený predchádzajúcimi kultúrnymi i spoločenskými vplyvmi“ (DUDOVÁ 2014a s. 43). Z toho vyplýva porovnateľnosť modálnosti na princípe JOS v skúmaných jazykoch.

Gramatikalizácia modálnych výrazov znamená vývin od plnovýznamových sloves k modálnym relátorom. „Medzi gramatikalizačné znaky modálnych výrazov patrí absencia vidovej dvojice a imperatívneho tvaru“ (DUDOVÁ 2014a s. 44). „Bohatá sémantická štruktúra modálnych sloves [...] implikuje vzťahy s početnými synonymami“ (DUDOVÁ 2014a s. 45).

Synonymá na vyjadrenie možnosti:

- **mať**: *Odkiaľ to mám vedieť?* ‘Honnan tudjam?’ – maď. imperatív
- **dať sa**: *Zvyšky látok sa ešte dajú použiť.* ‘Az anyagmaradékot (N) még felhasználhatók. / Az anyagmaradékokat (A) még fel lehet használni.’
- **ísť**: *Okienko nešlo otvoriť.* ‘Az ablakot nem lehetett kinyitni’

Synonymá na vyjadrenie schopnosti vykonať dej:

- **vedieť** (pomocné) – schopnosť vyrovnáť sa so situáciou, vrodená alebo získaná zručnosť, napr.: *už vie písať, viem plávať, viem si poradiť, viem si to predstaviť*
- **vedieť** (plnovýznamové) – byť oboznámený, mať vedomosť o niečom, napr.: *viem o tebe všetko, viem to presne*

Tabuľka č. 34 Gramatické kategórie modálnych sloviess

	imperatív	vidová dvojica	plnovýznamový ekvivalent
chcieť	(+)	-	+ chcem, aby to vedel
musieť	-	-	-
môcť	-	-	+ za to nešťastie môžeme všetci
smieť	-	-	-
vedieť	-	-	+ viem o ňom všetko

(KRÁLIK 1997 s. 16-17)

Jednou možnosťou vymedzenia neplnovýznamových sloviess je kontrola úplnosti paradigmy. V maď. napr. modálne sloveso *kell* nemá futúrum (*kelleni fog 'bude musieť', **meg fog kelleni enni* 'bude sa musieť zjesť'), tvar minulého času pomocného slovesa *szokott* zastupuje celú paradigmu prézensa, preto tvary *szokol, *szoksz 'zvykneš' nie sú spisovné. Keď je gramatikalizácia v popredí, zužuje sa paradigma (KESZLER et al 2000 s. 119-120).

Okrem neúplnej paradigmy maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 256-257) tiež zdôrazňuje prechod medzi modálnymi a plnovýznamovými slovesami a ich aspektuálne (*reggel szoktak fürdeni - ráno sa zvykli kúpať*) a pragmatické (*el tetszik utazni? - ráčite si odcestovať?*) funkcie. Z toho vyplýva, že v oboch jazykoch ide o dynamickú otvorenosť tejto triedy sloviess.

2.1.4 Sponové slovesá

Z pomocných sloviess sú v slovenčine najfrekvencovanejšie **sponové slovesá**. Nazývajú sa tak preto, lebo slúžia ako **spona** medzi podmetom vety a neslovesným výrazom, s ktorým spolu tvoria **slovesno-menný prísudok dvojčlennej vety** alebo **vetný základ jednočlennej vety**. Sponové slovesá síce vznikli z plnovýznamových sloviess vyjadrujúcich existenciu, ale už nevyjadrujú tento lexikálny význam, pretože sa gramatikalizovali. Najčastejšie sa používa spona *byť* v spojení s podstatným menom, prídavným menom, zámenom, číslovkou a príslovkou.

V konštrukciách *byť* + meno treba rozlišovať dva významy *byť*:

1. **plnovýznamové sloveso** existencie, napr.: *Otec je doma. Susedia sú v zahraničí.* - menný výraz je PU.
2. **sponové sloveso**, napr.: *Peter je usilovný. Peter je študent.* - menný výraz je časť slovesno-menného prísudku. V maďarčine prísudkom môže byť aj podstatné

meno alebo prídavné meno, napr.: *Peti álmos, ale len v 3. os. sg., inde: én álmos vagyok, te álmos vagy* atď. (WALS kpt. 120, KESZLER et al. 2000 s. 395).

Základné sponové sloveso *byť* „vyjadruje existenciu dynamického príznaku. Ďalšie sponové slovesá dodávajú pripojenému neslovesnému výrazu význam slovesnosti, a tak majú úzky vzťah k **predikatívnym kategóriám** plnovýznamových sloviess. Používajú sa v **slovesno-mennom prísudku**. Rozdeľujeme ich do štyroch skupín:

a) vyjadrujú význam existencie v zhode s realitou:

byť, bývať, bývať

stať sa, stávať sa, ostať, ostávať, zostať, zostávať, prísť

Vymedzujú existenciu s ohľadom na začiatok alebo trvanie, s významom existencie sa kríži prvok fáзовosti, napr.:

Brat je profesor. (+ podstatné meno)

Kuchárka bývala veľmi veselá. (+ prídavné meno, zložený prísudok)

Nie som akosi pri peniazoch. (*byť* v zápornej forme)

Kniha je moja. (+ privlastňovacie zámeno, zložený prísudok)

Vítazom súťaže sa stal recitátor z našej školy. (+ inštrumentál podstatného mena)

Aký bol cez celý život, taký zostal až do smrti. (+ zámeno)

b) vyjadrujú význam existencie v predpoklade podávateľa:

zdať sa, zazdať sa, pozdávať sa, javiť sa, vyzeráť, pripadať, prichodiť, vidieť sa, napr.:

Ponurá maľba zdala sa im zavše celkom príjemná.

Náš priateľ vyzeral neskutočne natešený.

Kamarátka sa mi videla unavená.

Mne tento človek prichodí viac mŕtvý než živý. (*prichodí* - vo význame *sa zdá*, *viac mŕtvý než živý* - viacnásobný menný útvar)

Veta **Zdal sa byť dojatý* je nekorektná v spisovnom jazyku, existencia je už vyjadrená, nevyžaduje sa tu zdvojený význam existencie, preto *byť* je zbytočné.

c) vyjadrujú význam existencie v pocite gramatického subjektu vety:

cítiť sa, cítiť sa, pripadať si, čuť sa (*čuť sa dobre - cíti sa dobre*), napr.:

Pacient sa už cíti zdravý.

Požehnaný deň, keď sa človek aspoň jednou žilkou cíti živý.

Starý človek si už nie raz pripadá zbytočným na svete.

d) vyjadrujú význam existencie v predstieraní gramatického subjektu vety:

tváriť sa, robiť sa, robievať sa, urobiť sa (*chorý*), *spraviť sa, ukázať sa, ukazovať sa, predstaviť sa, stavať sa*, napr.:

Študenti sa zatvárali nešťastní, keď si vytiahli štátnicové otázky.

Keď ho už domrzelo všetko, urobil sa hluchým a slepým.

Poslanec sa spravil chorým a do parlamentu nešiel.

K ľuďom ukázala sa lúbezná, čo prv nevedela spraviť" (PAVLOVIČ 2012a s. 35-37).

Tabuľka č. 35 Sponové sloveso byť v slovesno-mennom prísudku

slk.	maď.
Som učiteľom. Peter je učiteľom.	Tanár vagyok . Péter tanár. Určenosť: Én vagyok a tanár. Péter a tanár.
Som múdry. Peter je múdry.	Okos vagyok . Péter okos.
Suma je osemdesiat.	Az összeg nyolcvan .
Dom je na predaj.	A ház eladó .
Tu je pes! Pes je pod posteľou.	Itt van a kutya. A kutya az ágy alatt van .

(HEGEDŰS 2004 s. 136)

V maďarčine sa spona *byť* nepoužíva v 3. os sg. a pl., existuje aj čisto menný prísudok, napr.: *Apukám munkás.* 'Môj otec je robotníkom.' – podobne ako v ruštine: *ona vrač – ona je doktorkou.* Maďarská predikatívna konštrukcia je teda možná bez spony (WALS kpt. 120).

„Spona *byť* sa často spája s príslovkami. [...] Takéto výrazy označujú:

- a) **poveternostnú situáciu**: *Je (bolo, bude...) jasne, slnečno, sychravo, horúco atď.*
Na rozdiel od maďarčiny, kde sa hovorí o počasí *szép idő van, rossz az idő*, po slovensky netreba zakaždým spomenúť počasie: **Je pekné počasie – Je pekne. *Aké je počasie vonku? – Ako je vonku? *Je mračné počasie. – Je mračno. 'Borús az idő.'*
- b) **všeobecnú situáciu, okolnosti, v ktorých sa nachádzame**, napr.: **Bolo** práve po sviatkoch. **Je zle! Je tam plno ľudí. Len aby nebolo** v ekonomike ešte horšie! **V horách je** v lete príjemnejšie ako na rovine.
- c) **telesný alebo duševný stav niekoho**, napr.: Petrovi **je** ťažko na duši. Ako vám tam **bolo? Je** mi zle. Pacientovi **je** lepšie. Uvidíš, **bude** vám tam veselo.

V takýchto jednočlenných vetách nositeľ stavu nie je podmetom a je vyjadrený menom v D: **Komu je zle? Komu je horšie, lepšie, veselo, smutno?** Spojenie spony s neslovesným výrazom *je dobre/zle/smutno/veselo* atď. alebo konštrukcia spona + modálna príslovka + neurčitok (*bude treba pracovať*) sa nazýva **vetný základ**.

Vo všetkých spomenutých typoch (a–c) sponové sloveso sa používa v neosobnej forme, čiže v 3. osobe jednotného čísla stredného rodu.

Ak chceme vyjadriť, že sa stav vyskytuje často, opakuje sa, nemusíme povedať na spôsob maďarčiny *zvykne byť, zvykáva byť*, ale stačí použiť opakovaciu formu spony **bývať**, napr.:

Nálunk júliusban szokott lenni a legtikkasztóbb hőség. – Najhorúcejšie a najdusnejšie **býva** u nás v júli.
Karácsony előtt nagy forgalom szokott lenni az üzletekben! – Pred Vianocami **býva** v obchodoch veľmi rušno.

Paralelným javom slovenčiny a maďarčiny je prelínanie sa významu sponového slovesa a plnovýznamového slovesa existencie. Spona *byť* sa používa aj ako plnovýznamové sloveso vo význame *jestvovať, existovať*, napr.:

Myslím, teda som.

Sú aj ďalšie príčiny.

Žemle budú až o siedmej, ešte ich nedoviezli.

Bola aj iná možnosť, ale zostala nevyužitá.

Tvar **bolo** sa používa aj vo význame 'lehetett' a vtedy má funkciu modálneho slovesa. Nehovorme **Nič nemohlo vidieť. *Nemohlo jej rozumieť.*, ale: *Nič nebolo vidieť. Nebolo jej rozumieť.*

Napr.:

Bolo na nich badať, že sú veľmi unavení.

Tam **nebolo** cítiť ten zápach.

Tvar **bolo** v takomto význame možno spájať len s neurčitkom sloves, ktoré označujú zmyslové vnímanie, napr.: *badať, zbadať, počuť, čuť, cítiť, rozumieť, tušiť, vidieť, vídať, poznať, rozpoznať* atď.

Druhým frekventovaným sponovým slovesom je **stávať sa/stať sa** vo význame 'lesz, lett, válik valamivé', napr.:

Peter sa stal riaditeľom podniku, do ktorého prišiel len pred rokom.

Stávaš sa čoraz bezočivejším, chlapče!

Stalo sa módou iba hromžiť alebo plakať.

Zmenu alebo začiatok stavu vyjadrujú, podobne ako tvar **stať sa**, aj ďalšie sponové slovesá **ostať, prísť**, napr.:

Zuzka nestačila ani zhíknuť, len ostala omráčená ako balvan.

Vypadla jej slza, tak jej ho prišlo ľúto. 'megsajnálta'

Chorému odrazu prišlo horšie. 'rosszabbul lett'

Tieto slovesá môžu byť aj plnovýznamové, napr.:

Nestalo sa nič.

Čo **sa stalo**, už **sa neodstane**.

Prišlo veľa ľudí.

Ostaňte ešte chvíľu!

Z ďalších sponových sloves treba ešte spomenúť slovesá **zdať sa/zazdať sa, cítiť sa, tváriť sa**, napr.:

Zdá sa mi, že už je po nebezpečenstve.

Zdáš sa byť akýsi bez duše.

Dovtedy zbožňovaná žena **zazdala sa** mu odrazu byť odpornou hysteričkou.

Cítim sa chorý.

On **sa** nikdy **necíti** vinný.

Netvárite sa, akoby ste o ničom nevedeli.

Zatváрила som sa, akoby som s ním súhlasila" (KRÁLIK 1997 s. 18–20).

2.2 Verboidy

Určité tvary slovíes nazýva česká terminológia jednoducho *slovesá*, neurčité tvary pomenúva ako *koverbá* (POKORNÝ 2010 s. 232–233). MISADOVÁ (2011 s. 103) vyčleňuje v systéme slovných druhov samostatnú skupinu tzv. *verboidov*. Slovenská lingvistická terminológia používa termín *neurčité slovesné tvary*, ktorý pri slovensko-maďarskom porovnaní nepoužívame z dvoch dôvodov:

1. určité a neurčité slovesné tvary v slovenčine nie sú totožné s určitým (objektovým) a neurčitým (subjektovým) časovaním slovíes v maďarčine, je ich možné ľahko pomýliť;
2. neurčitosť neurčitých slovenských tvarov sa v slovenčine vzťahuje na absenciu gramatickej kategórie osoby a spôsobu – v maďarčine sa však časuje práve neurčitok a má tieto gramatické kategórie.

Termín *verboid* používame nielen z uvedených dôvodov súvisiacich s maďarčinou, ale aj preto, lebo sú to autosémantické slová odvodené zo slovíes, ktoré však napriek slovesnému základu prestali vystupovať ako slovesá. Podľa ich významu i syntaktickej funkcie stoja bližšie k niektorým menným skupinám (ako neurčitok a prídavných) či príslovkám (ako prechodník), čo potvrdzuje aj maďarská terminológia (*igenév* = ‘sloveso + meno’). Na základe týchto analógií môžeme hovoriť o príbuzných vzťahoch medzi jednotlivými druhmi verboidov.

Verboidy nesú v sebe vlastnosti viacerých slovných druhov naraz (neurčitok vlastnosti slovesa a podstatného mena, prídavného mena, prechodník vlastnosti slovesa a príslovky). Charakteristické črty jednotlivých slovných druhov sú však vo verboidoch neoddeliteľne späté, preto v ich prípade nenastáva priamy prechod zo skupiny jedného slovného druhu do druhej, ale vznikne samostatná skupina tzv. prechodných slovných druhov (NAVRÁTIL 2009b s. 89), ktoré maďarská gramatika (KESZLER et al. 2000 s. 223–226), vzhľadom na ich samostatný význam a nepopierateľnú syntaktickú funkciu, vníma ako samostatný slovný druh. WALS (kpt. 62) rozlišuje odvodené (napr. od podstatných mien: *érkez|és*) a flektívne (napr. angl. gerund) verboidy, čo je príkladom súvislosti slovtvorby a morfológie vo verboidoch.

Kým z hľadiska významu všetky druhy verboidov vyjadrujú nejakú činnosť, dej či stav, z hľadiska syntaktickej funkcie sú verboidy charakteristické predovšetkým svojimi **nominálnymi vlastnosťami**, napr.:

Dohányozni tilos. – **Mi tilos?** ‘Fajčiť (je) zakázané – Čo je zakázané?’

síró gyermek – **milyen gyermek?** ‘plačúce dieťa – aké dieťa?’

kiszáradt folyó – **milyen folyó?** ‘vyschnutá rieka – aká rieka?’

Ale aj **adverbiálnymi vlastnosťami**, napr.:

Állva eszik. – **Hogyan eszik?** ‘Je stojac. – Ako je?’

Vo všetkých druhoch verboidov je však naďalej prítomný aj slovesný význam, i keď už v abstraktnejšej podobe, napr.: *síró gyermek* – *olyan gyermek, aki sír* ‘plačúce dieťa – také dieťa, ktoré plače’. Slovesný pôvod verboidov potvrdzuje aj ich syntaktická funkcia: ich podradenými vetnými členmi môžu byť tie isté vetné členy, ktoré v maďarskej vete rozvíjajú slovesný prísudok, t. j. predmet alebo príslovkové určenie, napr.:

gyorsan elolvasni a könyvet ‘rýchlo prečítať knihu’

sokat síró gyermek ‘veľa plačúce dieťa’

fél lábom állva eszik ‘je stojac na jednej nohe’

2.2.1 Neurčitok

Infinitív majú v oboch jazykoch všetky slovesá. Morfematické členenie neurčitku je zreteľné, prípony *-t*, a maď. *-ni* fungujú bez výnimky a transparentne. V slovenčine sa používa v obmedzenej miere aj pasívny tvar neurčitku, napr. *trestať sa, byť trestaný* (MSJ s. 486), maď. *büntetve lenni*.

„Neurčitok v maďarčine sa tvorí príponou *-ni*, resp. jej variantmi *-ani/-eni*, napr.: *beszél|ni, tanít|ani, ért|eni*. Tá istá prípona sa pripája aj k tzv. ikovým slovesám, ale až po odpojení ich charakteristickej koncovky *-ik*, napr.: *dolgozik* – *dolgoz|ni, utazik* – *utaz|ni*. Z niektorých maďarských slovíes tvoríme neurčitkové tvary netradičným spôsobom. Sú to väčšinou frekventované slovesá, ktoré delíme do dvoch skupín:

1. slovesá so spodobovaním neurčitkovej prípony, napr.: *tesz* – **te|nni**, *eszik* – **e|nni**
2. nepravidelné ikové slovesá, napr.: *alszik* – **alud|ni**, *fürdik* – **fürd|eni/füröd|ni**“ (MISADOVÁ 2011 s. 105).

Maďarský neurčitok je ohybný slovný druh. Pri ohýbaní sa k základnému tvaru neurčitku viažu osobné prívlastňovacie prípony, ktoré v tomto prípade nevyjadrujú žiadny vlastnícky vzťah, ale zastupujú konkrétnu osobu, t. j. sú nositeľmi gramatického významu.

Čo robíš? – *Mit csinál|junk?*

Čo si kúpiš? – *Mit vegyűnk?*

„Neurčitok sa v maďarčine zvyčajne spája s **pomocným slovesom** *kell* (zriedkavejšie s pomocnými slovesami *muszáj, szabad*), ktorý poukazuje na to, že niekto musí vykonať nejakú činnosť, napr.: *tanul|n|om kell, telefonál|ni|a kell*. V maďarčine neurčitkový tvar využívame aj pri tvorení budúceho času slovíes, a to tak, že k základnému tvaru neurčitku pripájame časované pomocné sloveso *fog*, napr.: *dolgozni fog|ok, dolgozni fog|sz, dolgozni fog|Ø, dolgozni fog|unk, dolgozni fog|tok, dolgozni fog|nak*“ (MISADOVÁ 2011 s. 105–106).

V slk. časujeme **pomocné sloveso** a nasleduje neurčitok: *Musí|m ísť. Chce|m tancovať. Môže|te si sadnúť.*

V maď. sú dve skupiny pomocných slovíes z hľadiska ohýbania:

1. **osoba je označená na pomocnom slovese** (ako v slk.), napr.: *Meg tudom főzni az ebédet. El akaro|k menni táncolni. Le tetsz|ik ülni?* 'Viem uvariť obed. Chem ísť tancovať. Ráčíte si sadnúť?'
2. **infinitív s osobnou príponou** + neurčitok pomocného slovesa: **Menn|em kell.** *El lehet kez|en|ünk a munkát. Végre el szeret|né|k menni szabadságra!* 'Musím ísť. Môžeme začať prácu. Konečne by sme chceli ísť na dovolenku!' (HEGEDŰS 2004 s. 114).

Neurčitok v maďarčine nie je základným tvarom slovesa, slovesné tvary sa tvoria z 3. osoby sg. Neurčitok je v slovenčine neurčítym slovesným tvarom, kým v maďarčine môže vyjadriť osobu a číslo slovesa. Jeho maďarské pomenovanie *főnévi igenév* preto neobsahuje pojem neurčitosti, skôr spätosť s podstatnými menami. RUŽIČKA (1956 s. 176) predkladá takúto dištinkciu neurčitku a slovesného podstatného mena: „Neurčitok na rozdiel od slovesného podstatného mena používa sa vždy, keď sa má označiť slovesný dej v procese jeho uskutočňovania a keď sa vo vete vyjadruje alebo aspoň sa predpokladá činiteľ tohto deja.“

Neurčitok v maďarskej vete vystupuje ako samostatný vetný člen, a to vo funkcii:

- podmetu s adjektívnym prísudkom, napr.: *Dohányozni tilos! – Mi tilos?* 'Fajčiť je zakázané. – Čo je zakázané?' *Kellemes volt hajnalban sétálni.* - 'Bolo príjemné **prechádzať** sa nad ránom.' *Holnap is lesz mit ennünk* - 'Aj zajtra budeme mať čo jesť.'
- predmetu, napr.: *Szeret tanulni.* - *Mit szeret?* 'Rád sa učí. – Čo robí rád?'
- príslovkového určenia, napr.: *Elmegy bevásárolni.* - *Hová megy?* 'Pôjde nakupovať / na nákup. – Kam pôjde?'
- prívlastok a prístavok, napr.: *új szokás hajnali ötkor kelni és mosakodni* - 'je novým zvykom **vstávať** ráno o piatej a **umývať sa**'. *A felsőbb osztályoknak szánt feladat, kottából énekelni, még a tanároknak is nehézséget okozott.* - 'Úloha určená pre vyššie triedy, **spievať** z nôt, bola problematická aj pre učiteľov'. (KESZLER 2000 s. 226-230)

Neurčitok v slovenskej vete má vetnočlenskú funkciu:

- podmetu, napr.: *bola radosť počúvať ho, škoda peňazí vyhadzovať* - v maď. je v tejto pozícii podstatné meno: *öröm hallgatni, kár a pénzért* ale podobne ako v maď.: *je zakázané niečo*;
- prísudku a vetného základu, napr.: *Ja cigánit? Ja ho ani vidiet. Nebyt teba. Naložit!* (príznačkové konštrukcie);
- zloženého prísudku dvojčlennej vety, v spojení s pomocnými slovesami, napr.: *Musíš vedieť. Bolo počuť. Začal dochádzať.* V týchto prípadoch v maď. ide o infinitívny predmet: *Tudnod kell. Hallani lehetett. Elkezdett bejárni.*

- predmetu, napr.: *Ako myslíš takto gazdovať? ponúkal zjesť prívarok, naučiť spievať, dať jesť, uznať / pokladať / považovať za nejaké, zaslúžiť si niečo*;
- príslovkového určenia, napr.: *utekať oznámiť, ísť hovoriť*;
- doplnku, napr.: *Zdalo sa mu, že vidí malú rúčku vynoriť sa z vody.* maď. *vízből kinyúló kezét lát* - činné prídavné prítomné. *Našla ju plakať.* maď. *sírva találta* - prechodník;
- prívlastku, napr.: *túžba priblížiť sa, nálada robiť, rozhodnutie konať, poslanie pomáhať, radosť opatrovať* - v maď. je to pozícia predmetu (por. RUŽIČKA 1956 s. 21-164).

Infinitívnu väzbu majú najmä slovesá vyjadrujúce psychickú činnosť, ako napr.: *snažiť sa, usilovať sa, zdráhať sa, skúsiť, plánovať, pokladať za lepšie, rozhodnúť sa, odvážiť sa, opovážiť sa, váhať, sľúbiť, prikývnuť, navyknuť, zvyknúť si, uznať za lepšie atď.*

Pri nich - na rozdiel od maďarčiny - sa v slk. používa infinitív, a nie slovesné podstatné meno, napr.:

Tabuľka č. 36 Väzba s infinitívom

slovesné podstatné meno (vplyv maď. -ás, -és)	väzba s infinitívom typická pre slk.
<i>Usilujeme sa o dosiahnutie lepších výsledkov!</i> - <i>Igyekszünk a jobb eredmények elérésében</i> <i>Zvykol som si na skoré vstávanie.</i> - <i>Hozzászoktam a korai keléshez.</i> <i>Rozhodli sa o pokračovaní práce.</i> - <i>A munka folytatásáról döntöttek.</i> <i>Nebol ochotný na zaplatenie dlžoby.</i> - <i>Nem volt hajlandó az adósság megfizetésére.</i>	<i>Usilujeme sa dosiahnuť lepšie výsledky!</i> - <i>Igyekszünk jobb eredményeket elérni.</i> <i>Zvykol som si skoro vstávať.</i> - 'Megszoktam, hogy korán keljek. / *Megszoktam korán kelni.' <i>Rozhodli sa pokračovať v práci.</i> - 'Úgy döntöttek, hogy folytatják a munkát. / *Döntöttek a munkát folytatni' <i>Nebol ochotný zaplatiť dlžobu.</i> - <i>Nem volt hajlandó megfizetni az adósságot.</i>

(KRÁLIK 1997 s. 50)

2.2.2 Prechodník

Prechodník sa v slovenčine tvorí od druhej podoby prítomného kmeňa pridaním prípony -úc / -uc, -iac / -ac: *robia - robiac, pália - páliac, stoja - stojac.*

V maďarčine najčastejšie vyjadruje spôsob alebo stav deja, a to ako samostatný vetný člen, napr.: *állva eszik, fekvő tanul* 'je stojac, učí sa ležiac' alebo spolu so sponovým slovesom, napr.: *el van keseredve* 'je roztrpčený'.

Prechodníky v maďarčine tvoríme zo slovíes príponami -va / -ve, napr.: *olvas - újságot olvas|va* 'noviny čítajúc', *indul - munkába indul|va* 'do práce idúc', ale niektoré slovesá nemajú v štandardnej maďarčine prechodníkové tvary, napr.: *eszik, iszik, van - jesť, piť, byť.* Iné prechodníky zas tvoríme z nepravidelných tvarov slovíes, napr.: *tesz - té|ve* 'robiac', *alszik - alud|va* 'spiac', *megy - men|ve* 'idúc'.

V maď. je archaický tvar: *indul|ván, olvas|ván* (pôvodne vo funkcii PU času a dôvodu, kým príponou *-va* bola špecializovaná na PU stavu a spôsobu, neskôr sa funkcia *-va* rozšírila) (KESZLER et al. 2000 s. 238).

Najčastejším ekvivalentom maďarského prechodníka je v slovenčine:

- trpné prídavné s príponami *-ný/-ná/-né* alebo *-tj/-tá/-té*, napr.:

Jól le|hútve kérte az italt. – Nápoj si prosil dobre vychladený.

- prechodník s príponami *-úc/-uc, -iac/-ac*, napr.:

A feliratot olvasva hangosan nevetett. – Čítajúc nadpis sa nahlas smial.

- príslovky

Rozdiely v používaní prechodníka v maďarčine a v slovenčine vyplývajú z odlišných typologických vlastností týchto jazykov. Prechodníkové konštrukcie sú v maďarčine frekventovanejšie ako výskyt prechodníka v slovenčine, preto ekvivalentom maďarského **prechodníka** môžu byť v slovenčine aj rôzne druhy prísloviak, napr.: *állva reggelizik – raňajkovať postojáčky*, ale aj slovesá trpného rodu, napr.: **Peti el van utazva. – Peto je odcestovaný*, či samotný slovenský prechodník, napr.: *tojást reggelizve – raňajkujúc vajíčko* (MISADOVÁ 2011 s. 106–108, KRÁLIK 1997 s. 112).

2.2.3 Prídavné

V slovenčine sa klasifikujú podľa temporálnosti a podľa slovesného rodu, v maďarčine sa popri temporálnosti vyskytuje terminológia na základe vidu (pozri tabuľku č. 37) (KESZLER et al. 2000 s. 232).

2.2.3.1 Činné prídavné prítomné

Prídavné s plynulým dejom vyjadruje už začatý, ale ešte neukončený dej súčasný alebo všeobecný. V slovenčine sa tvorí z druhej podoby prítomného kmeňa pridaním prípony *-úci, -úca, -úce, -uci, -uca, -uce, -iaci, -iaca, -aca, -ace*: češú – češúci/a/e, *vládnú – vládnuoci/a/e*. V maďarčine ho tvoríme zo sloves príponami *-ó/-ő* a pýtame sa naň otázkami *milyen?, melyik?*, napr.: *siet + -ő → siető emberek* 'ponáhľajúci sa ľudia'.

Niektoré prídavné prítomné tvoríme z nepravidelného tvaru sloves, napr.: *iszik – iv|ó, visz – viv|ő, alszik – alv|ó, megy – men|ő*. Podobné slovesné tvary vyjadrujúce priebežnú činnosť sa nachádzajú aj v slovenčine, nazývame ich činné prídavné prítomné.

K používaniu participií *való* a *levő*, tvorených z pomocných sloves *van* a *lesz* je potrebné vymedziť ich význam a určiť ich syntaktickú funkciu. V súčasnej maďarčine sa prídavné *levő* 'súci' používa vtedy, ak chceme poukázať na konkrétny miestny vzťah, t. j. na niekoho alebo na niečo nachádzajúce sa v danom priestore, napr.:

a folyosón levő tanuló – žiaci (nachádzajúci sa) na chodbe, az asztalon levő tányér – tanier (nachádzajúci sa) na stole.

Doslovný preklad v maď. frekventovaného typu vety *A falon lévő tábla – Tabuľa súca na stene* je v slk. archaické, používa sa konštrukcia *Tabuľa (ktorá je) na stene*.

Prídavné *való* sa používa vo viacerých významoch, a to vo význame:

- 'odniekiaľ pochádzajúci', napr.:

Szlovákia|ba való munkatárs – kolega pochádzajúci zo Slovenska, doslova 'na Slovensko patriaci kolega'

- 'niekto / niečo vhodný pre niekoho', napr.:

nekem való lány – dievča vhodné pre mňa

- 'z niečoho vyhotovený', napr.:

fából való dísz|tárgyak – dekoračné predmety vyhotovené z dreva

Prídavné *való* má však okrem konkrétnych významov aj čisto gramatickú funkciu: pomocou neho sa vytvárajú tzv. menné väzby, napr.: *az ügyben való bűnösség – vina vo veci*.

Činné prídavné prítomné majú len nedokonavé slovesá: *česúci sa – *učesúci sa, spiaci – *zaspiaci sa*. Ani po maďarsky sa nedá povedať: *A kislányát megfésűlő anya szemébe könnyek gyűltek*. Správne: *A kislányát fésűlő...* (MISADOVÁ 2011 s. 106, KRÁLIK 1997 s. 113)

Činné prídavné prítomné má v maď. pomenovanie *melléknévi igenév*, čo poukazuje na ich príbuznosť s prídavnými menami:

Činné prídavné prítomné

hrajúce sa dieťa – játszó gyermek

píšuci žiak – író diák

čítajúca mládež – olvasó ifjúság

šijúca žena – varró nő

požiarnici hasiaci les – az erdő

oltó tűzoltók

Prídavné meno

hracia skrinka – játékszekrény

písací stôl – íróasztal

čítacie zariadenie – olvasóberendezés

šijací stroj – varrógép

hasiaci prístroj – tűzoltókészülék

V maďarčine túto slovnodruhovú dištinkciu posilňuje aj pravopis, prídavné sa píše zvlášť, kým ekvivalentom slk. prívlastkovej syntagmy je v maď. atributívne kompozitum s podobnou syntaktickou motiváciou (FURDÍK 1993 s. 148–155).

2.2.3.2 Činné prídavné minulé v slovenčine

Vyjadruje dej predchádzajúci hlavnému deju, preto sa volá aj predčasným prídavným. Tvorí sa z neurčitkového kmeňa len od dokonavých sloves príponou *-vší, -všia, -všie*, ak sa ich kmeň končí na samohlásku alebo dvojhhlásku, napr.: *pochy|tavší, porozume|vší, pominu|vší, utre|vší, pobrav|vší, učes|avší, zož|avší, schudnu|vší, vypracov|avší, uvide|vší*.

Jeho adjektívnou vlastnosťou je zhoda (NAVRÁTIL 2009b s. 82–83).

Činné prídavné minulé sa v slovenčine v bežnej reči už nepoužíva. Vyskytuje sa len veľmi zriedka v náučných alebo starších textoch. Z toho dôvodu aj v slovenčine sa nahrádza rôznymi konštrukciami, napr.:

Turisti, vyleteví dohora, uvideli horizont. – *Turisti, ktorí vyleteli do hora...*

Matka, učesavšia dcérku, začala variť obed. – *Matka, ktorá učesala dcéru, začala variť obed.*

Tento tvar v maďarskom systéme verboidov úplne chýba.

„Do maďarčiny sa prekladá rôzne, napr.:

Národ je historicky sa utvorivšie spoločenstvo ľudí. – *A nemzet történelmileg kialakult emberei közösség.*

Vyhynuvší kmeň. – *Kipusztult törzs.*

Vyskočivší z priekopy pustil sa smerom k lesu. – *Kiugorván az árokból az erdő felé eredt*“ (KRÁLIK 1997 s. 114–115).

2.2.3.3 Trpné prídavné

Pri tvorení trpného prídavného postupujeme dvojakým spôsobom:

a) vychádzame z druhej podoby infinitívneho kmeňa,

b) vychádzame z druhej podoby prítomného kmeňa.

„a) K druhej podobe infinitívneho kmeňa pridáme príponu -tý, -tá, -té pri slovesách týchto vzorov: *minúť* – *minutý*, *žať* – *žatý*, *chudnúť* – *schudnutý*, *žuť* – *žitý*.

K druhej podobe infinitívneho kmeňa pridáme príponu -ný, -ná, -né pri slovesách vzorov: *chytať* – *chytaný*, *rozumieť* – *rozumný*, *česať* – *česaný*, *pracovať* – (pre)*pracovaný*, *vidieť* – *videný*, *kričať* – (vy)*kričaný*.

Pri slovesách vzoru *brať* a *trieť* sa vyskytuje aj prípona -ný, aj prípona -tý: *braný* aj *bratý*, *zodraný* aj *zodretý*, *vypraný* aj *vypratý*, *ustlaný* aj *ustlatý*, *trený* aj *tretý*, ale v tomto vzore prevláda prípona -tý: *mletý*, *vystretý*, *udretý*, *upretý*, *zavretý*, *prezretý*.

b) Pri slovesách vzoru *nieť* a *robiť* k druhej podobe prítomného kmeňa pridáme príponu -ený: *nieť*, *nesú* – *nesený*; *rásť*, *rastú* – *vyrastený*; *klásť*, *kladú* – *kladený*; *robiť*, *robia* – *robený*; *kosiť*, *kosia* – *kosený*; *spojiť*, *spoja* – *spojený*; *cítiť*, *cítia* – *precítený*.

Zvratné slovesá vo svojom trpnom prídavnom nemajú *sa*, *si*. O dievčatách, ktoré sa pekne učesali, nemôžeme povedať *pekne sa učesané dievčatá*, ale *učesané dievčatá*. Tak isto:

maturanti, ktorí sa dobre pripravili – *dobre pripravení maturanti*

hostia, ktorých si vážime – *vážení hostia*

najedol som sa – *som najedený*“ (KRÁLIK 1997 s. 115).

Od trpného prídavného treba odlišovať prídavné mená, ktoré pochádzajú zo sloves a významom sú veľmi blízke trpnému prídavnému, napr.:

zrelé hrušky, *minulý týždeň*, *padlí hrdinovia*, *otupené zmysly*,

samorastlý talent ‘magától nőtt’ *őstehtség* ‘pratalent’.

Ekvivalentom slovenského trpného prídavného v maďarčine nie je automaticky prídavné minulé (porov.: *viditeľný znak* – *lát|ható jel*, *preložiteľný výraz* – *lefordítható kifejezés*) (MISADOVÁ 2011 s. 107).

2.2.3.4 Prídavné minulé v maďarčine

Tento druh prídavného vyjadruje už ukončenú činnosť, predčasovosť, konkrétny čas. „Ich tvar je až na niekoľko výnimiek totožný so slovesom v 3. osobe jednotného čísla, minulého času a neurčitého časovania, napr.:

A folyó kiszáradt. – *Mi történt vele?* ‘Rieka sa vyschla. – Čo sa s ňou stalo?’

Kiszáradt folyó – Milyen folyó? ‘Vyschnutá rieka. – Aká rieka?’

Prídavné minulé teda tvoríme zo sloves príponami -t/-tt, napr.:

megír – *megírt* *levél* ‘napísaný list’;

elfogyaszt – *elfogyasztott* *ital* ‘skonzumovaný nápoj’.

Najčastejšími ekvivalentmi prídavného minulého v slovenčine sú trpné prídavné, napr.: *elolvasott könyv* – *prečítaná kniha*. Ekvivalentné tvary v slovenčine sú však obmedzené jednak významovými činiteľmi (používajú sa hlavne pri osobných a prechodných slovesách), jednak gramatickými činiteľmi (z neprechodných sloves takýmto tvarom disponujú väčšinou len nedokonavé)“ (MISADOVÁ 2011 s. 107).

2.2.3.5 Prídavné budúce v maďarčine

Prídavné budúce vyjadruje ešte nezačatý, len neskoršie nastávajúci dej, ale s neohraničenou aspektuálnosťou. Tvoríme ho zo sloves príponami -andó/-endő, napr.: *felad* – *feladandó levél*.

Slovenčina takýto druh prídavného nepozná, preto maďarské prídavné budúce vyjadruje gramatickými prostriedkami trpného prídavného napr.: *mulandó élet* – *po-minutelný život* alebo určovacím syntaktickým vzťahom, napr.: *megoldandó feladat* – *úloha, ktorú treba riešiť*; *feladandó levél* – *list, ktorý treba podať* (MISADOVÁ 2011 s. 107). Archaickejší slovenský ekvivalent uvádza CZAMBEL (1902 s. 138): *hívandó* – *volať majúci*.

2.2.4 Slovesné podstatné meno

Maďarská gramatika nezaraďuje slovesné podstatné meno medzi slovesné tvary, pokladá ho za záležitosť slovotvornú, nie morfológickú. Slovenská gramatika ich zaraďuje k slovesám, lebo z vlastností slovesa zachovávajú vid a väzbu, napr.: *česanie* – *učesanie*, *padanie* – *padnutie*, *zachovávanie* – *zachovanie*, *vrátiť pôžičku veriteľovi* – *vrátenie pôžičky veriteľovi*, *písať strojom* – *písanie strojom*, *kývnuť hlavou* – *kývnutie hlavou*.

Slovesné podstatné meno sa skloňuje podľa vzoru *vysvedčenie*: *česanie, česania, česaniu, česanie, o česaní, česaním*.

Tvorí sa z trpného prídavia príponou *-ie*, napr.:

chytaný – *chytanie, porozumený* – *porozumenie, nesený* – *nesenie, minútý* – *minutie, trený* – *trenie, mletý* – *mletie, braný* – *branie, česaný* – *česanie, žatý* – *zožatie, schudnutý* – *schudnutie, žutý* – *požutie, vypracovaný* – *vypracovanie, videný* – *videnie, vykričaný* – *kričanie*.

Slovesné podstatné meno stráca zo zvrätneho slovesa zvrätne zámeno *sa*, *si*, napr.:

opýtať sa – *opýtanie, dotknúť sa* – *dotknutie, udiviť sa* – *udivenie, náhliť sa* – *náhlenie, oneskoriť sa* – *oneskorenie, stretnúť sa* – *stretnutie, snažiť sa* – *snaženie, uvedomiť si* – *uvedomenie, osvojiť si* – *osvojenie*.

Zachováva sa zvrätne zámeno, keď hovoríme o činnosti, ktorú človek vykonáva na sebe, napr.:

„*umývanie auta* ‘mosás’ – *umývanie sa* ‘mosdás’;
učenie prváčikov ‘az elsősök tanítása’ – *učenie sa jazykov* ‘nyelvtanulás’;
cena holenia ‘a borotválás ára’ – *holenie sa žiletkou* ‘bortválkozás pengével’;
česanie koní ‘fésülés’ – *česanie sa pred zrkadlom* ‘fésülködés’;
vyvalovanie okálov ‘szemek kidüllesztése’ – *vyvalovanie sa* ‘hempergés, semmittevés’.

V maďarčine sa podstatné meno na *-ás, -és* používa veľmi často a v širokom okruhu. Slovenské slovesné podstatné meno sa vyskytuje zriedkavejšie a v menšom rozsahu. Miesto neho sa často používa tzv. dejové podstatné meno alebo infinitív, napr.:

nevetés, sírás – *smiech, plač*
kiárúsítás – *dopredaj*
indulás, érkezés – *odchod, príchod*
tanítás, nevelés – *výučba, výchova*
gyártás, javítás – *výroba, oprava*
Hagyd abba a dohányzást! – *Prestaň fajčiť!*
Kezdhettek az írást. – *Môžete začať písať.*“ (KRÁLIK 1997 s. 115–116).

Infinitív a slovesné podstatné meno disponujú sémantickou príbuznosťou:

Szégyen futni, de hasznos. – *Behať je hanba, ale je užitočné.*
Szégyen a futás, de hasznos. – *Beh je hanba, ale je užitočný.*
gehen – *ísť* : *das Gehen* – *chôdza*
sehen – *vidieť* : *das Sehen* – *videnie* (HEGEDŰS 2012 s. 152–153).

Záver

V slovensko-maďarskom porovnaní sledujeme ekvivalenciu rôznych druhov verboidov. Niektoré z nich nemajú formálny ekvivalent, porovnanie znázorňuje nasledujúca tabuľka. Podfarbenie v tabuľke znamená relatívne vyššiu frekvenciu ako v druhom jazyku.

Tabuľka č. 37 Ekvivalencia a frekvencia verboidov v slovenčine a v maďarčine

slk.	maď.
neurčitok = infinitív V slovenčine základný, slovníkový tvar slovesa. Pravidelný aglutinačný tvar v oboch jazykoch: <i>písa ť, vola ť</i> Neohybný.	főnévi igenév ‘substantívne sloveso’ V maďarčine časovanie slovičie nevychádza z infinitívu, ale z 3. os. sg. <i>ír ni, hív ni</i> Maďarský neurčitok je ohybný slovný druh: <i>tanul ni om kell, telefonál ni a lehetett</i>
prechodník = transgresív Vyjadruje sprievodný dej: <i>sedí</i> čítajúc = <i>olvass va</i> ül – číta <i>sedí ac</i> = ül <i>ve</i> olvas <i>munkába indul va</i> ‘do práce idúc’ v slovenčine menej frekventované	határozói igenév ‘príslovkový verboid’ Najčastejším ekvivalentom maďarského prechodníka je v slovenčine: trpné prídavia s príponami <i>-nő/-ná/-né</i> alebo <i>-tő/-tő/-tő</i> , napr.: <i>Jól le hűt ve kérte az italt.</i> – <i>Nápoj si prosil dobre v y ch l a d e n é t.</i> prechodník s príponami <i>-úc/-uc, -iac/-ac</i> , napr.: <i>A feliratot olvas va</i> hangosan nevetett. – <i>Čítajúc nadpis sa nahlas smial.</i> príslovky, napr.: <i>Állva reggelizik.</i> – <i>Raňajkuje postojačky.</i>
činné prídavia prítomné ‘aktív jelen idejű particípium’ <i>žiak písúci</i> úlohy	jelen idejű (folyamatos) melléknévi igenév ‘adjektívny verboid s plynulým dejom’ <i>leckét ír ó tanuló</i> Frekventované syntaktické konštrukcie s <i>való</i> a <i>levő</i> ‘súci’ Prechod k podstatným menám: <i>tanító, üdítő, sportoló, író</i> ‘učiteľ, osviežujúci (nápoj), športovec, spisovateľ’
činné prídavia minulé ‘aktív múlt idejű particípium’ <i>Vyhynuvší kmeň.</i> <i>Vyskočivší z priekopy pustil sa smerom k lesu.</i> Archaické, knižné.	nemá formálny ekvivalent , prekladá sa napr.: prídavím minulým: <i>Kipusztult törzs.</i> archaickým tvarom prechodníka: <i>Kiugorván az árok ból az erdő felé eredt.</i>
trpné prídavia ‘passzív particípium’ Nie je priamym ekvivalentom maď. participia s ukončeným dejom. <i>o ž l t n ú j</i> list Prechod k adjektívam: <i>oblúbený, usmiaty, najedený, vypražený</i> a ďalej k podstatným menám: <i>sekané, rezané</i> .	múlt idejű (befejezett) melléknévi igenév ‘prídavia minulé (dokonavé)’ je najčastejším ekvivalentom slk. trpného prídavia, hoci nie je pasívnym. <i>megsárgul t</i> falevél <i>megír</i> – <i>megír t</i> levél ‘napísaný list’ <i>elfogyaszt</i> – <i>elfogyaszt ott</i> ital ‘skonsumovaný nápoj’ Neprekladá sa do slk. automaticky ako prídavia trpné: <i>viditeľný znak</i> – <i>lát ható</i> jel, <i>preložiteľný výraz</i> – <i>lefordít ható</i> kifejezés Prechod k podstatným menám: <i>pörkölt</i> ‘perkelt’ a k adj.: <i>fegyelmezett</i> ‘disciplinovaný’.
nemá ekvivalentný tvar , prekladá sa trpným prídavím <i>mulandó</i> élet – <i>pominutelný</i> život alebo určovacím syntaktickým vzťahom: <i>megoldandó feladat</i> – úloha, ktorú treba riešiť	jövő idejű (beálló) melléknévi igenév ‘prídavia budúce’ <i>felad andó</i> levél – list, ktorý treba poslať
nemá ekvivalentný tvar , prekladá sa napr.: <i>závin upečený babkou</i> → <i>závin, ktorý piekla babka</i> <i>riaditeľom predpísané pravidlá</i> → <i>pravidlá, ktoré predpísal riaditeľ</i> <i>prečítavšia kniha</i> → <i>prečítaná kniha</i> 1. os. sg. <i>šťuka chytaná liškou</i> <i>zaprásená kniha</i>	igei igenév ‘slovesný verboid’ Časované tvary prídavia minulého. Archaické, transformuje sa do konštrukcií: <i>nagymama sütötte rétes</i> → <i>nagymama által sütött rétes</i> <i>igazgató előírta szabályok</i> → <i>igazgató által előírt szabályok</i> † <i>az olvastam könyv</i> → <i>elolvastott könyv</i> <i>róka fogta uska</i> (frazologizmus) <i>porlepte könyv</i> (náhoda pasívu)
slovesné podstatné meno Zachováva vid a väzbu, preto je zaradené medzi slovesá. Tvorí sa z trpného prídavia príponou <i>-ie</i> , napr.: <i>chytaný</i> – <i>chytanie, porozumený</i> – <i>porozumenie</i>	igéből képzett főnév = deverbális nomen Nie sú zaradené medzi slovesá. Veľmi vysoká frekvencia produktívnej slovtvornej prípony <i>-ás, -és</i>

2.3 Príslovky

Príslovky patria aj v maďarskom, aj v slovenskom jazyku medzi **plnovýznamové** slová. Na tejto rovine stoja hierarchicky najnižšie, funkčne sú podradené ostatným plnovýznamovým slovným druhom.

Príslovky sú **nesklonné** slová, ktoré vyjadrujú rozmanité **okolnosti deja** a iné vzťahy.

Ich funkcia vo vete:

- príslovkové určenie - primárne
- nezhodný prívlastok

V maďarčine, ako aj v slovenčine, ich klasifikujeme nasledovne:

- **pravé príslovky**, napr.: *vnútri* 'bent/benn'
- **zámenné príslovky**, napr.: *nejako* 'valahogy'
(MISADOVÁ 2011 s. 87)

2.3.1 Vlastnostné príslovky

- významovo súvisia s prídavnými menami
- vznikli zmeravením adjektívneho tvaru: *hrubý/-á/-é* → *hrubo*
- výslovnosť *miestne*: adj.: *miestne* [n]
adv.: *miestne* [ň]

„Adverbiá sa najčastejšie odvodzujú od akostných prídavných mien, napr.: *szép* - *szépen*, *pekný* - *pekne*. Charakteristickými príslovkovými príponami v slovenčine sú prípony -o a -e, napr.: *smelý* - *smel|o*, *krásny* - *krásn|e*, a v maďarčine prípony -n/-an/-en/-on, napr.: *sűrű* - *sűrű|n*, *bátor* - *bátor|an*, *szép* - *szép|en*, *vak* - *vak|on*, alebo -ul/-ül, napr.: *po slovensky* - *szlovák|ul*, *po grécky* - *görög|ül*“ (MISADOVÁ 2011 s. 87).

2.3.2 Okolnostné príslovky

- sú motivované podstatnými menami (*bokom*), prídavnými menami (*naľahko*), slovesami (*bežkom*), inými príslovkami (*dodnes*).
- vznikli zmeravením pádov (*na|bok* - *fél|re*, *po|poludní* - *dél|után*).

Prípony prísloviak sú lexikalizované: *hajdanán*, *majdan*, *belültről*, *előbbre*, *felülre*, *idáig*, *házáig*, *délelőtt*, porov. slk., taktiež lexikalizované predpony: *zhora*, *predpoludním*, *namákkó*, *nasílu* (KESZLER et al. 2000 s. 217, VAŇKO - AUXOVÁ 2015 s. 97-104). Slovenským príslovkám, ktoré vznikli petrifikáciou predložkových pádov, zodpovedajú v maďarčine príslovky tvorené od podstatných mien príslovkovými príponami, napr.: *na|bok* - *fél|re* alebo pomocou postpozícií, napr.: *po|poludní* - *dél|után*.

	vlastnostné	okolnostné
miesto	<i>magasan</i>	<i>felül</i>
čas	<i>újabb</i>	<i>előbb</i>
príčina	<i>szándékosan</i>	<i>véletlenül</i>
účel	<i>szolgálatilag</i>	<i>szépen</i>
účinok	<i>szépen</i>	-
prípustka	<i>szépen</i>	<i>szépen</i>
spôsob	<i>szépen</i>	<i>szépen</i>
miera	<i>szépen</i>	<i>szépen</i>
zreteľ	<i>szépen</i>	<i>szépen</i>

2.3.3 Obsahové (predikatívne) príslovky stoja pri slovesách so všeobecným významom.

Rozlíšenie prísloviak otázkou:

čo je? → *je zima* subst.

ako je? → *je zima* adv.

- stavová príslovka, napr.: *dnes je chladno*
- spôsobová príslovka, napr.: *prijali ma chladne*
- modálna príslovka, napr.: *treba, možno, slobodno, hodne*
Gramatická forma: význam vyjadrujú bez gramatických kategórií, je prítomné iba stupňovanie pri časti vlastnostných prísloviak, ale stupňovanie v zásade nemení význam, iba intenzitu.

-ejšie - *výchlejšie*

-šie - *hlbšie*

nepravidelne: *málo* - *menej*, *veľa* - *viac*, *veľmi*, *zle*, *pekne*

„Príslovky sa neviažu k svojmu nadradenému slovu formálnymi prostriedkami. Adverbiá nemajú ani vlastné gramatické kategórie, ale stupňovaním môžu byť v oboch jazykoch gramaticky formované, napr.: *smelšie* - *bátrabban*, *najsmelšie* - *legbátrabban*“ (MISADOVÁ 2011 s. 88).

3 Syntaktická typológia slovenského a maďarského jazyka

V závere bloku o predikácii sa zaoberáme s vetnou stavbou, slovosledom a negáciou. Tieto oblasti analyzujeme v relácii so syntaktickou typológiou. „Vetné schémy (vzorce, modely) sú jazykové triedy, ktoré sú produktom zovšeobecňovania triedy vetných segmentov, ktoré sa identifikujú ako tá istá jednotka“ (DOLNÍK 1999 s. 37). Jeden z faktorov ľudského myslenia je syntax. Každý jazyk má niekoľko základných vetných typov, ich črty sú prototypickými príkladmi ďalších viet, tvorených z nich. Kognitívna lingvistika pre tieto vetné typy používa termín *schémy udalostí* (porov. ALABÁNOVÁ 2005 s. 187–189, 2015 s. 106–109, DUDOVÁ 2013 s. 425–427).

Vetný typ je špecifická konfigurácia gramatických a sémantických prvkov vety a ich vzťahov vybudovaných na vetotvornom akte. Vetný typ možno vymedziť ako usporiadanie syntaktických prvkov do minimálneho, ale štruktúrne úplného celku vety.

Pri vymedzení základných vetných typov je najvhodnejšie opierať sa o štyri konštitutívne črty:

1. členitosť vetného jadra;
2. spôsob realizácie prísudku alebo základu vety plnovýznamovým slovesom alebo sponovým slovesom;
3. agentnosť/deagentnosť, bezagentnosť: ide o to, či agens (činiteľ) deja je gramatickým podmetom vety, alebo či je agens odsunutý z pozície gramatického podmetu;
4. počet obligátnych prvkov (aktantov) konštitujúcich vetné jadro (predikatívne minimum).

Podľa týchto konštitutívnych črt sa rozlišujú **základné vetné typy**. Z gramatického hľadiska sa vety v slovenčine delia v prvom rade na **slovesné a neslovesné**. Vetotvorný akt môže byť predikačný a nepredikačný (v prípade jednočlenných viet). V oboch jazykoch sa vyskytujú nečlenené, menné vetné typy s významom zvolania, nadpisu apod., napr.: *Dobre. Áno. Ach! Pedagogická fakulta*. Zo slovnodruhového aspektu sa tu vyskytujú tzv. vetné ekvivalenty.

Väčšinu viet tvoria slovesné vety v oboch jazykoch, ich gramatickým jadrom je verbum finitum. Sémantika slovesa v úlohe predikátu je rozhodujúca z hľadiska štruktúry vety.

Ak je sloveso predikátom, tak je konštrukčným a sémantickým centrom vety, predstavuje hlavný nositeľ systémotvorného vzťahu vo vete (porov. ONDREJOVIČ 2000 s. 272, KAČALA 1989). Oproti tomu vnímaniu stojí subjektovo – predikátor-ská koncepcia, podľa ktorej na jednej strane je prísudok dominantný vo vzťahu

k podmetu, keďže na základe svojej intencie a valencie otvára podmetovú pozíciu, ale na druhej strane sa tým funkcia podmetu nevyčerpáva, subjekt, subjektový aktant plní medzi aktantmi funkciu témy, sémantického akcentu (IVANOVÁ 2006 s. 16). Pendantom slovenského vetného základu je v maď. prísudok: *prší – esik*.

Maďarská gramatika nevyčleňuje vetný základ, pracuje iba s jednoduchým a zloženým prísudkom. Vety typu *Je mi zle. Ide sa. Spalo sa mi dobre. Strašilo ho* sú pre maďarčinu cudzie, a to napriek tomu, že atmosférické javy (*Sneží. Prší.*) sa vyjadrujú podobne (*Havazik. Esik (az eső).*) V maďarčine ide o eliptické vynechanie podmetu.

Pre slovenčinu sú príznačné jednočlenné vety s nositeľom stavu v D vyjadrujúce neúmyselné deje typu *Čakalo sa mu*. Tak isto pre slovenčinu sú charakteristické dvojčlenné a jednočlenné vetné štruktúry so subjektovým D (v nepodmetovej pozícii) a hodnotiacim adverbiálnym výrazom typu *Nemčina sa Eve študovala ľahko*. Tieto vetné štruktúry sa v maďarčine nevyskytujú (VAŇKO 2015a s. 108–109).

Zložený prísudok v maďarskej terminológii zodpovedá slk. slovesno-mennému prísudku. Sponové sloveso *byt* je v maďarčine v 3. os. na stupni nuly (HEGEDŮS 2004 s. 136), napr. *Bátyám diák. – Můj brat (je) študent. A nővérek szépek. – Sestry (sú) pekné.* (VAŇKO 2015 s. 37). Avšak v ostatných osobách sa používa sponové sloveso aj v maď. slovesno-mennom prísudku, napr.: *Diák vagy. – Si študent. Okosak vagyunk. – Sme múdri. Én vagyok a tanár. – Ja som učiteľom.* V prípade slovesno-menného prísudku s príslovkou v neutrálnej vete 3. os. používa spona (*Itt vannak a kulcsok – Tu sú kľúče. Itt van a kulcs. – Tu je kľúč*), v 3. os. sg. je možné jej eliptické vynechanie: *Itt a kulcs*, čo je štylisticky príznakové, a je dôkazom toho, že aj v 3. os. je možné hovoriť o spone v maď., lenže sa realizuje ako Ø. Okrem kopulatívneho slovesa existencie tvoria v maď. zložený prísudok aj funkčne slovesá: *tárgyalásokat folytat* ‘pokračuje v rokovaniach’ a modálne slovesá: *el kell mennem* ‘musím odísť’.

Sémanticko-pragmatická konfrontácia štruktúr s určitým a neurčitým všeobecným osobným činiteľom alebo s tzv. anonymným podmetom poukazuje na etnojazykové osobitosti. Pomocou príkladov typu

- a) *Peter študuje matematiku dobre. – Matematika sa študuje Petrovi dobre.* ‘Péternek jól megy a matematika.’
- b) *Stará mama žije na dedine dobre. – Starej mame sa žije na dedine dobre.* ‘A nagymama jól él falun.’
- c) *Je mi dobre. – Je mi teplo. ‘Jól vagyok.’ ‘Melegem van.’*
je možné zisťovať, ako sa stvárňuje odraz výseku skutočnosti v skúmaných jazykoch (VAŇKO 2014 s. 19).

Deagentnosť aj bezagentnosť sú pre maďarský JOS cudzie. Namiesto pasívnej konštrukcie (napr. *bol predvolaný, pracovalo sa, zelenina sa pridáva*) používa maďarčina anonymný podmet (*predvolali ho – beidéztek, pracovali – dolgoztak*) alebo všeobecný podmet (*zeleninu pridáme – hozzáadjuk a zöldséget*). To však neznamená,

že by v maďarčine vôbec neexistovala pasívna konštrukcia, avšak je to archaickejšia ako v slovenčine, kde tiež patrí do administratívneho a vedeckého štýlu (VAŇKO 2015a s. 33–34). Pasívna konštrukcia typu *nemčina sa Eve dobre študovala* v súčasnej hovorenej maďarčine neexistuje, avšak HORECKÝ (1977 s. 134–143) a HEGEDŮS (2004 s. 216–217) vymenujú iné prostriedky na vyjadrenie bezpodmetových významov.

V maďarčine sa zvratnosť využíva na vyjadrenie pasívnych významov, napr.: *befejeződik, hallatszík, látszik – končí sa, počúva sa, vidí sa* a konštrukcie s neurčitými slovesnými tvarmi (verboidmi) tiež slúžia ako náhrada pasívu, napr.: *elintézendő feladatok – úlohy na vybavenie, hasznos odafigyelni – dávať pozor je užitočné, egérrágt a könyv – myšou pohryznutá kniha*. Je to dôvodom vyššej frekvencie verboidov v maď. ako v slk. jazyku, ktorú sme poznamenali v tabuľke č. 37. Maďarské potenciálne slovesá (ich ekvivalentom sú v slk. modálne sloveso+plnovýznamové sloveso) majú tiež pasiviuzjúci význam: *fedél levehető – pokrývka je odstrániteľná* ‘pokrývka sa môže odstrániť’.

Klasifikácia jazykov podľa vzťahu agensa k podmetu, podľa fungovania členov vety

- analytický typ: nedostatok gramatických koncoviek → slovosled, pomocné slovesá
- syntetický typ: syntaktické vzťahy sú vyjadrené morfémmi, slovosled je voľný, napr.: *Uчитель chválí žiaka. – Žiaka chválí učitel.*
- koncentrický (inkorporačný) typ: všetky vetotvorné funkcie sa koncentrujú v prísudku
- excentrický typ: závislý člen je vyjadrený morfémmou, agens je totožný s podmetom
- subjektívny typ: substantívny člen vety s neprechodným prísudkom je totožný s podmetom: *otec spí*
- objektívny typ: substantívny člen je zhodný s objektom v rozličných pádoch: *otca spí*
- typ s prepozitívnym prívlastkom (slk. aj maď.): *červený kvet – pivos virág*
- typ posesívnosti: slk.: prívlastňované substantívum v N stojí pred posesorom (vlastníkom) v G, napr.: *záhrada suseda*. V maď. je pozícia possessora a prívlastňovaného substantíva opačná, napr.: *a fiú könyve* ‘chlapecN knihaG’, *az autó kereke* ‘autoN kolesoG’ alebo *a fiúnak a könyve* ‘chlapecD knihaG’

Typológia podľa transgresívnosti deja:

- nominatívno-akuzatívne (indoeurópske, slk. aj maď.): podmet je v N, predmet je v A;
- ergatívne (napr. jazyk juvalaraj): *od polovníka jeleň bol zabitý* – agens je ergatívny, subjekt a paciens tvoria absolutív. Ďalej existujú jazyky, v ktorých sú

všetky tri zložky bez dištinkcie, a jazyky, v ktorých subjekt, agens aj paciens majú svoj osobitný syntaktický pád;

- aktívne: v jazykoch so subjektovo – akčným charakterom sloveso je v centre vety (slk. aj maď.);
- pasívne: v slovenčine sa pasívne konštrukcie používajú v administratívnom štýle, v maďarčine je pasívna konštrukcia archaická (CROFT 2003 s. 144–145, VAŇKO 2015a s. 107–110).

Slovenčina aj maďarčina patria k nominatívno-akuzatívne typu jazykov, prejavuje sa opozícia nominatív : akuzatív, preto objekt/paciens a subjekt/agens musia byť rematizované alebo tematizované, transponované, čiže presunuté podľa aktuálneho členenia vety (*Učiteľ chválí žiaka – Žiaka chválí učitel*).

Oba jazyky sú neergatívneho typu, čiže pozícia agensa vo funkcii podmetu je vyjadrená substantívom v nominatívne vo vetách s tranzitívnym aj netranzitívnym prísudkom. Napr.: *Stavbári postavili školu*. (V ergatívnom jazyku by to znelo takto: *Školu stojí.) – *Stavbári oddychujú. A lány írja a feladatot*. ‘Dievča píše úlohu’ *A lány játszik az udvaron*. – ‘Dievča sa hrá na dvore’ (VAŇKO 2015a s. 107).

V slovenčine aj v maďarčine je silná korelácia podmetovej pozície substantíva v N s agensom, činiteľom, vďaka čomu majú vety oboch jazykov subjektovo-akčný charakter, porov.: *Peter/klúč/prievan otvára dvere. – Péter/a kulcs/a huzat nyitja az ajtó*.

Zhodou sa vyjadruje aj syntaktická závislosť slovesa vo funkcii prísudku od podstatného mena vo funkcii podmetu. **Slovesný prísudok** sa s podmetom zhoduje v osobe a čísle aj v slovenčine aj v maďarčine (*otec pracuje – apa dolgozik, deti sa hrajú – a gyerekek játszanak*), a ak je sloveso v minulom čase alebo podmienovacom spôsobe, prísudok sa v slovenčine zhoduje s podmetom aj v rode: *otec pracoval, matka pracovala, dieťa pracovalo; otec by bol pracoval, matka by bola pracovala*. Formálna závislosť substantíva od nadradeného slovesa súvisí s mimojazykovým usporiadaním vzťahov medzi stvárňovanými substanciami (TIBENSKÁ 2002 s. 53).

V maďarčine sa **menný prísudok** zhoduje s podmetom v čísle, napr.: *a tanuló jó ‘študent (je) dobrý’, a tanulóknak jók ‘študenti (sú) dobrý’*. V slovenčine sa v tomto prípade používa spona.

Pri slovesno-mennom prísudku sa zhoduje aj spona, aj prísudkové meno: *Peter bol najlepší; Eva bola študentka*. Pádová zhoda substantíva vo funkcii mennej časti prísudku sa však v niektorých prípadoch narušuje použitím predikatívneho inštrumentálu (a výnimočne genitívu): *Brat bol vojakom; Peter mi bol najlepším priateľom*.

V determinatívnej substantívnej syntagme s určujúcim adjektívom sa adjektívum ako podradený člen syntagmy zhoduje so substantívom v páde, v rode a v čísle: *usilovný muž, usilovná žena, usilovné dieťa; o usilovnom mužovi, o usilovnej*

žene, o usilovnom dieťati – *fiatal fiú, fiatal fiúk, fiatal fiúkkal*. V maď. tu nie je zhoda, dôvodom je jazyková ekonómia: keď existuje prvok vyjadrujúci gramatickú informáciu, neopakuje sa to (HEGEDŮS 2004 s. 275).

Príklady na **neadekvátnu zhodu podmetu a predmetu** pod vplyvom slovensko-maďarskej interferencie:

...sú k dispozícii množstvo kníh a internet...

...V 70. rokoch sa stali občianske obrady dôležitejším...

(SIMON 2012 s. 100)

3.1 Slovosled z typologického hľadiska

TIBENSKÁ (2012 s. 61–77) uvádza možnosti transformácie vetnej schémy, sémantickej štruktúry vety, napr.:

Včera rozbil chlapec kameňom okno. – Tegnep a fiú kővel betörte az ablakot. 'Včera chlapec kameňom rozbil okno.'

Včera rozbil chlapec okno. – Tegnep a fiú betörte az ablakot. 'Včera chlapec rozbil okno.'

Okno bolo rozbité včera. – Tegnep betörték az ablakot. 'Včera rozbili okno.'

Okno je rozbité od včera. – Az ablak tegnap óta be van törve. 'Okno (je) od včera rozbité.'

Kameň rozbil okno. – A kő betörte az ablakot. 'Kameň rozbil okno.'

Okno bolo rozbité kameňom. – Az ablakot kővel törték be ' *Okno kameňom bili roz.'

Okno sa rozbilo. – Az ablakot betörték. 'Okno rozbili.'

Maďarské preklady týchto vetných schém poukazujú na otázky slovosledu, určenosti a neurčenosti a frekvenciu zaužívanosti jednotlivých štruktúr v týchto jazykoch. Slovenský doslovný preklad maďarských ekvivalentov slúži k porovnaniu vetných schém. V tomto uzle súvisia syntaktická typológia jazykov a komunikačná zaužívanosť vetných schém rôznych jazykov s úkonmi, ktorými musí prejsť myslenie človeka, keď používa iný jazyk.

SKALIČKA (1935 s. 62) pozužíva pojem *vetné kliše* vo význame *vetná schéma*. Podľa neho je charakteristickou vetnou schémou pre češtinu (a analogicky aj pre slovenčinu):

1. subst. N + sloveso
2. sloveso + osobná prípona
pre maďarčinu:
  1. subst. + sloveso
  2. sloveso + osobná prípona
  3. subst. + subst

WALS (kpt. 81) nezaraďuje slovanské jazyky ani do jedného typu s výrazne charakteristickým slovosledom. Príčinou je bohatosť tvarov, morfológické vyjadrenie syntaktických súvislostí. Táto vlastnosť sa vzťahuje aj na maďarčinu,

preto je slovosled nositeľom iných informácií ako v štandardných európskych jazykoch. Podľa vzorov poradia vetných členov (S = subjekt, V = verbum, O = objekt) jazyky sveta majú slovosled:

SOV 42,5%, SVO 33,4%, VSO 12,4%, VOS 2,1%, OVS 1,2%, OSV 1,2%

Štatistiku a koreláciu typov slovosledu v jazykoch sveta zostavil CROFT (2003 s. 69–70). Najčastejšími typmi sú SOV a SVO. Poradie VSO je charakteristické pre keltské, afroázijské, níhosaharanské jazyky a pre niektoré pôvodné jazyky Strednej Ameriky a Austrálie. V ostatných troch typoch je predmet pred podmetom, sú to nielen počtovo, ale aj zemepisne okrajové jazyky: niektoré karibské, juhoamerické, pápuanské a austrálske (WALS kpt. 81).

V prípade syntaktického využitia slovosledu v predikácii sa uplatňujú dva faktory.

- Faktor tesnosti: to, čo tvorí tesnejšiu jednotku so slovesom (napr. priamy predmet) stojí bližšie k slovesu ako to, čo je so slovesom späté na vyššej hierarchickej rovine.
- Faktor priority: to, čo je dôležitejšie alebo známejšie stojí pred tým, čo je menej dôležité alebo známe (KRUPA 1980 s. 69).

Keďže v maďarskom aj v slovenskom jazyku sa vyjadrujú vzťahy medzi slovami morfológickými prostriedkami (ohýbaním), je možné vychádzať z tézy, že ani v jednom z týchto jazykov nemáme viazaný, pevný slovosled, ako napr. v angličtine alebo v nemčine (porov. VAŇKO 2015a s. 12, 82). Predsa fungujú zákonitosti v oboch jazykoch, ktoré relativizujú voľnosť slovosledu.

Jazykové kontakty málokedy ovplyvňujú slovosled, ale napr. vo fínčine pôvodné poradie podmet – predmet – prísudok (SOV) sa zmenil pod vplyvom indoeurópskych jazykov na SVO.

V maď. konštrukcii infinitív + pomocné sloveso môže mať dvojaký slovosled:

1. neutrálne poradie: neurčitok + pomocné sloveso (*játszani fog, elmenni készül*);
2. príznakové poradie: pomocné sloveso + neurčitok (*fog játszani, készül elmenni*).

Pre indoeurópske jazyky je typická 2. verzia v neutrálnom postavení, čo môže vplývať na maďarčinu v menšinovom prostredí.

SVO je charakteristické pre rum. a vplýva na maď. nárečia v Moldavsku, napr.: *Vettem a köntöst a hátamra...* v štandardnej maď. by táto veta znela: *A köntöst a hátamra vettem...* (BENŐ 2008 s. 133–135). GYÖRGY (2013 s. 74) registruje slovosled vytvorený na analógiu maďarčiny v dvojjazyčnom prostredí: *Jano večer doma bude.*

„Maďarčina sleduje aglutinačný postup aj v syntaktickej rovine. Zhoda sa v maďarčine vyskytuje málokedy (napr. medzi ukazovacím zámenom a podstatným menom *ezt a lányt*), vo funkcii prívlastku sémantickú príslušnosť slov vyjadruje slovosled alebo väzba. Princíp regens post rectum (prídavné meno stojí pred podstatným menom, sloveso stojí na konci vety atď.) je dodnes najdôležitejším princípom, ktorý určuje maďarský slovosled“ (MISADOVÁ 2011 s. 23).

Ďalej sa venujeme činiteľom ovplyvňujúcim slovosled, a to významovej výstavbe viet, gramatickému a rytmickému činiteľu.

3.1.1 Významová výstavba vety

„Rôzne vysvetlenia štandardného slovosledu maďarskej vety, s ktorými sa stretávame v opisných gramatikách, sú v skutočnosti iba prirodzenou súčasťou jednotlivých gramatických javov, a neobsiahnu zákonitosti tvorby viet. Odpoveď na mnohé otázky slovosledu naopak poskytuje generatívny opis maďarských vetných konštrukcií či aktuálne členenie vety. Z nich vyplýva, že pri tvorbe maďarskej vety dominuje poradie **pozmeňujúci člen – pozmenený člen**, kým v slovenčine a v ostatných slovanských, ale aj germánskych jazykoch poradie **pozmenený člen – pozmeňujúci člen**. Tieto zásady poukazujú na hlavné aspekty maďarského slovosledu a pomáhajú pochopiť zákonitosti tvorenia maďarských viet“ (MISADOVÁ 2011 s. 28).

Veta sa teda člení na topik a predikát:

A *Deti sa učia báseň.*

B *Báseň sa učia deti.*

A *Chémiu má rád Pavol.* (a nie Jozef, Matúš atď.)

B *Pavol má rád chémiu.* (je to jeho obľúbený predmet)

A) topik (téma): pomenúva známu časť, o čo sa jedná vo vete

B) predikátum: časť vety, ktorá obsahuje tvrdenie o topiku vety – pozmenený člen (KIEFER et al. 1999 s. 21-30).

Slovenský jazyk na rozdiel od maďarčiny nevyžaduje umiestnenie zdôrazneného vetného člena pred predikátom. *Két kiló almát* kérek. – Prosím si *dve kilá jablák*.

Príklady neadekvátneho slovosledu pod vplyvom interferencie slovenčiny a maďarčiny:

Svadba je udalosť, ktorá nielen dávno bola dôležitou udalosťou v živote človeka, ale aj dnes je.

Dávnejšie aj to bolo nepísaným pravidlom, ktorý deň v týždni mohol ísť mládenec k dievčaťu.

Každý hosť po tanci s mladomanželkou musel zaplatiť určitú peňažnú sumu za tanec. (SIMON 2012 s. 100).

Podľa BUZÁSSYOVEJ (1977a s. 71-74) „základné rozloženie výpovedného dynamizmu reprezentuje napr. táto slovenská veta:

Pod nami prešla loď.

Egy hajó ment el alattunk.

Pod nami je tematická časť vety, jednoznačne identifikuje hovoriaceho. Sloveso sa javí ako prechodný člen, vlastnou rémou je slovo *loď*, ktoré je z hľadiska komunikácie najzávažnejšie. Slovenčina má na vyjadrenie rematického postavenia daného slova k dispozícii slovosled – koncové postavenie vo vete. Naproti tomu v maďarčine, vďaka možnosti použiť pred menom *hajó* neurčitý člen, sa počiatočná pozícia vety, ktorá je normálne tematická, stáva rematickou. Spolupôsobí tu, samozrejme, aj význam slovesa a to, že osobné zámeno *alattunk* označuje predmet (osoby), na ktoré sa vzťahuje ako určité, známe, a to známe v danom prípade zo situácie. Ak chceme v slovenčine zdôrazniť rematickosť, novosť mena, použijeme neurčité zámeno: *Pod nami prešla akási, nejaká loď*. Porov. aj:

Kutatni kezdett a zsebében, egy cédulát vett ki,...

Začal čosi hľadať vo vrecku, vytiahol akýsi lístok,...

[...]

Rozloženie vety na tematickú a rematickú časť vo vzťahu k jednotlivým vetným členom. Vo vetách obsahujúcich predmet je pri základnom členení najdôležitejším prvkom vety predmet (má najvyšší stupeň výpovedného dynamizmu). Podmet je spravidla tematický. Protiklad určenosti a neurčenosti predmetu sa nevyjadruje iba v jazykoch s členom protikladom určitého a neurčitého člena, ale vyjadruje sa istým spôsobom aj v iných jazykoch, napr. v slovanských a baltských jazykoch protikladom akuzatívu a partitívu:

Peter si prosí vodu (určenosť)

Péter kéri a vizet; Péter vizet kér

Peter si prosí vody (neurčenosť a partitívnosť)

Péter kér vizet, Péter kér a vízből

V maďarčine sa pri predmete uplatňujú všetky **základné protiklady**, ktoré pri určenosti prichádzajú do úvahy: **protiklad aktualizovaný ↔ neaktualizovaný; protiklad identifikovaný ↔ neidentifikovaný.**

Predmet môže byť **neaktualizovaný**, vtedy je dôraz na činnosti zameranej na predmet, hovoriacemu nezáleží, či predmet je známy alebo neznámy. Takýto predmet býva umiestnený vo vete pred slovesom a je bez člena: *A fiú levelet ír.* 'Chlapec píše list'.

Predmet môže byť v maď. aj **aktualizovaný**, vtedy sa pri ňom uplatňuje protiklad určitého a neurčitého predmetu: *A fiú írja a levelet. Chlapec píše list* (určitý list); *A fiú egy levelet ír. Chlapec píše nejaký list.* **Určenosť predmetu sa prejavuje aj na časovaní slovesa.** Určitý predmet vyžaduje objektívnu konjugáciu slovesa, neurčitý predmet vyžaduje subjektívnu konjugáciu slovesa. Porov. *írja / ír*. Podmet býva v maďarčine vždy aktualizovaný (určitý alebo neurčitý).

V menšej miere sa uplatňuje kategória určenosti, protiklad aktualizovaného a neaktualizovaného mena pri príslovkovom určení, ktoré má z hľadiska aktuálneho vetného členenia osobitné postavenie. O príslovkovom určení miesta a času sa konštatovalo, že je často iba tzv. situačnou kulisou deja, pomenúva známe prostredie a časové okolnosti a ako také, má malý stupeň komunikatívneho dynamizmu. [...]

Neurčitý člen a neurčité zámená naznačujú novosť, rématickosť, ale o určitom člene neplatí, že by bol vždy signalizátorom tematického postavenia mena. Konkrétnu analýzu sťažujú i rozličné štylizované prípady, napr. hovoriaci štylizuje predmet, o ktorom sa hovorí tak, ako by bol známy, hoci v skutočnosti o ňom nehovorí. Predmet je známy hovoriacemu, ale nie nevyhnutne je známy počúvajúcemu. Napr.:

- *Andris! Mit szólsz? Kibékültek!*
- *Na, igen. Letelt a három nap.*
- *Miféle három nap?*

- *Andrej! Čo povieš? Pomierili sa!*
- *No, áno. Prešli tri dni.*
- *Aké tri dni?*

Veta *Prešli tri dni* je celá rematická, podáva iba novú informáciu, ale štylizovaná tak, ako by sa o veci už hovorilo. Tento postup možno nazvať tematizáciou (BUZÁSSYOVÁ 1977a s. 71-74).

HEGEDŰS (2004 s. 299) pracuje s opozíciou bezpríznačkovosti (napr. Dolgozni akarok. 'Chcem pracovať.', Lehet inni. 'Je možné piť.') ↔ kontrastnosť (Akarok dolgozni. 'Pracovať chcem.' Inni lehet, de dohányozni nem. 'Piť je možné, no fajčiť sa nesmie.')

Relatívne voľný slovosled slovenčiny a maďarčiny znázorňujeme týmito príkladmi (TÓTH 2015d s. 64-71):

Ma kimegyünk a friss levegőre. - Dnes vyjdeme **na čerstvý vzduch**.

Ma megyünk ki a friss levegőre. - Dnes pôjdeme von **na čerstvý vzduch**.

A friss levegőre ma megyünk ki. - **Na čerstvý vzduch** vyjdeme dnes.

Kimegyünk ma a friss levegőre. - Vyjdeme dnes **na čerstvý vzduch**?

A friss levegőre megyünk ma ki. - ***Na čerstvý vzduch** ideme dnes von.

Kimegyünk a friss levegőre ma. - *Vyjdeme **na čerstvý vzduch** dnes.

Poradie podmetu a predmetu je nezávislé od štruktúry vety, predmet v akuzatívne má sufix *-t*, preto poradím slov sa nevyjadruje vetnočlenská úloha slov, ale „dôležitosť“ informácie: slovo, ktoré stojí pred prísudkom, je zdôrazňované z hľadiska informatívnosti vety.

Pétert szereti Mária.

Mária szereti Pétert.

*Pétert **Mária** szereti.*

***Szereti** Mária Pétert.*

(SZENDE 2007 s. 2)

V maďarčine neovplyvňuje slovosled logickú štruktúru vetných členov ako vo väčšine indoeurópskych jazykov, ale je nositeľom informačných parametrov. Poradie členov je možné zmeniť preto, lebo tvar podstatných mien je dostatočným ukazovateľom ich syntaktickej pozície vo vete (N - podmet, A - predmet) (WALS kpt. 82).

Objektívny slovosled v slovenčine: Na 1. mieste je východisko výpovede, na 2. mieste je jadro výpovede. Základný slovosled je v slovenčine S - V - O (*Peter číta knihu*), v maďarčine S - O - V (*Péter könyvet olvas*). Slovosled S - V - O sa vyskytuje aj v maďarčine (*Péter olvassa a könyvet*), avšak v tomto prípade je jadrom výpovede sloveso *olvassa*.

„Podobný rozdiel je medzi maďarským a slovenským slovosledom aj v prípadoch, keď sa slovesný prísudok spája s príslovkou, napr.: *Péter Nyitrára megy* (doslovne *Peter do Nitry ide, porov. Peter cestuje do Nitry), *Piroska az erdőbe megy*. - Červená čiapočka ide **do lesa**.

Slovosled zisťovacích otázok je v slovenčine inverzný, v maďarčine sa nelíši od slovosledu oznamovacej vety: *Číta Peter knihu? Áno.* - *Péter olvassa a könyvet? Igen. Péter könyvet olvas? Nem.* - *Číta Peter knihu? Nie*“ (VAŇKO 2015a s. 82).

Ustálený alebo záväzný slovosled platí v slovenčine najmä v syntagmách s prívlastkom: prívlastok stojí vždy pri určovanom substantíve, a to buď pred ním (zhodný prívlastok), alebo za ním (nezhodný prívlastok) (VAŇKO 2015a s. 81). Tieto pozície sú fixované aj v maďarčine, keďže zhoda sa nerealizuje.

Subjektívny slovosled: v citovo zafarbených výpovediach. Ak sa má v maďarčine zdôrazniť objekt alebo okolnosť/vlastnosť deja, umiestňuje sa na začiatku vety, napr.: **Magyarul** tanul Péter. **Nem magyarul** tanul Péter. V ekvivalentnej slovenskej vete by objekt ako jadro výpovede stál na konci vety: *Peter sa učí maďarčinu*. *Peter sa neučí maďarčinu*.

3.1.2 Gramatický činiteľ slovosledu

„V slovenčine ako vo flektívnom jazyku slovosled nie je gramaticky relevantný (až na niekoľko výnimiek), t.j. slovosled nerozhoduje o gramatickej (syntaktickej) funkcii slova vo vete. Poradie slov vo vete *Peter líbi Evu* môžeme v slovenčine zmeniť na poradie *Evu líbi Peter* aj *Peter Evu líbi* bez toho, aby sa pri tom zmenila syntaktická funkcia podstatných mien *Eva* a *Peter*. To isté je možné aj v maďarčine: *Péter szereti Évát.* - *Évát szereti Péter.* - *Péter Évát szereti.* V týchto jazykoch je to možné, na rozdiel od izolačných jazykov (angličtina), lebo tvar podstatných mien je dostatočným formálnym ukazovateľom ich funkcie vo vete (N - podmet, A - predmet).

Poradie slov rozhoduje o ich vetnočlenskej funkcii aj v slovenčine v takých prípadoch, keď sa tvar A formálne nelíši od N, napr. *Nákladné auto ťahá traktor* - *Traktor ťahá nákladné auto*. Dvojznačnosti je možné sa vyhnúť pasivizáciou: *Traktor je ťahaný nákladným autom* (VAŇKO 2015a s. 80).

Gramatický slovosledový činiteľ určuje polohu prívlastku a prístavku k nadradenému vetnému čľenu (ide tu o slovosled v syntagme, nie vo vete) Slovenčina patrí k jazykom s prepozitívnym adjektívnym prívlastkom, napr.: červený kvet, vzdelaní ľudia. Rovnako je to aj v maďarčine: *piros virág, művelt emberek*. Posesívnosť má však iné poradie, v slk. prívlastňované substantívum v N stojí pred posesorom (vlastníkom) v G: *záhrada nášho suseda, kniha chlapca*. V maďarčine je pozícia posesora a prívlastňovaného substantíva je opačná, napr.: *a szomszédunk kertje, a fiú könyve* (porov. VAŇKO 2015a s. 109–110).

„**Zhodný prívlastok** je zvyčajne pred substantívom, napr.: *úprimný čľovek*. **Inverzné poradie** nastáva napr.

- keď je na prívlastku dôraz alebo ide o protiklad s iným výrazom: *Nacionalizmus vždy bude hriechom smrteľným*. *Cnosťou je hrdosť menších diskriminovaných*.
- keď prívlastok je bohatšie rozvíť: *Syn môj milený*. *Nádej moja*. *Grobian nevychovaný*.
- v náboženských textoch, napr.: *príd' kráľovstvo tvoje, buď vôľa tvoja, Duch Svätý*;
- v niektorých terminologických sústavách (v biológii, chémii, zoológii), napr.: *kyselina sírová, babôčka pávooká, ľalia zlatohlavá*.

Nezhodný prívlastok bežne stojí za nadradeným substantívom. **Inverzné poradie** sa môže vyskytnúť v básnickej reči“ (PAVLOVIČ 2012b s. 26–27).

„Platí, že ak sa premiestni nadradený výraz, premiestni sa aj podradený člen, napr: *Zachvátila nás napokon nostalgia, ktorej sme sa obávali celý čas*. *Nostalgia, ktorej sme sa obávali celý čas, nás zachvátila*.

Na rozdiel od jazykov, ktoré majú **pevný slovosled** s gramatickou funkciou, v slovenčine máme iba **uzuálny slovosled**, pričom odchýľky od neho slúžia ako prostriedok aktuálneho členenia vety“ (PAVLOVIČ 2012b s. 26–28).

„Pevný slovosled okrem prípadov, keď sa syntagmatický vzťah realizuje primkynaním, sa vyskytuje v mennej skupine, a to v prípadoch:

- **zhodného atribútu**, ktorý stojí pred nadradeným menom: *dobrý študent*, ako aj
- **nezhodného atribútu**, ktorý stojí za nadradeným menom: *vôľa dohodnúť sa* (aká? prívlastok), *ochrana práva* (čoho? aká? prívlastok).

V týchto prípadoch sa slovosled kombinuje s iným formálnym prostriedkom na vyjadrenie syntagmatického vzťahu, a to:

- so zhodou: *dobrý študent*,
- s väzbou: *vôľa dohodnúť sa, ochrana práva*“ (PAVLOVIČ 2012a s. 23).

Slovesná zložka slovenskej vety tvorí viac-menej pevnú kostru. Pozostáva z pomocných častí a slovíes, určitého slovesa a neurčitku. Prvky tejto skupiny sú síce fakultatívne, ale ak sú prítomné, neslobodno ich preradiť alebo medzi ne vkladať. Na tejto kostre je niekoľko miest na aktanty (menné a predložkové frázy, vedľajšie vety, príslovkové určenia), ktoré obiehajú vo voľnom poradí. Voľbou poradia sa vyjadruje aktuálne členenie.

Ľavá strana nominálnej frázy tiež vykazuje viac pevný, než voľný slovosled.

Zoradenie zhodných prívlastkov v poradí vymedzovací-odkazovací-prívlastňovací-hodnotiaci-relačný je záväzné, napr.:

všetky pekné domy pekný červený kvet

**pekné všetky domy *červený pekný kvet*

Určité porušenie štandardného poradia prívlastkov je možné, ale je to vždy štylisticky príznačné (PÁLEŠ 1994 s. 104).

Základnú dorozumievaciu funkciu málo ovplyvňuje zmena slovosledu alebo nesprávny slovosled pod vplyvom vzájomnej interferencie slovenčiny a maďarčiny. Slovosled je dôležitý z hľadiska štylizácie, čo je najviditeľnejšie, keď čítame staršie slovenské texty, ktoré sú ovplyvnené latinským, neskoršie nemeckým a maďarským slovosledom. Paralelným javom v oboch skúmaných jazykoch je, že slovosled je nositeľom informácie o dôležitosti, novosti časti výpovedi.

Relativita voľnosti slovosledu spočíva v nasledovných faktoroch:

1. V porovnaní s nemčinou alebo s analytickými jazykmi, majú slovenčina a maďarčina voľný slovosled.
2. Isté časti vety však nie sú oddeliteľné ani v maď., ani v slk., napr. zvýraznená syntagma (ďalším príkladom by mohol byť v slk. enklitický blok).
3. Niektoré konštrukcie slovosledu, ktoré tvoria v maďarčine správnu vetu (rozdiel je iba v aktuálnom členení výpovede), nie sú možné v slovenčine, napr. v slk. nie je možné oddeliť slovesnú predponu od slovesa.

3.1.3 Rytmickeý činiteľ slovosledu v slovenčine

„Rytmickeý činiteľ sa uplatňuje pri polohe príkloniek a predkloniek (jednoslabičných slov bez vlastného prízvuku). Príkľonky (enklitiky) sú slová bez vlastného prízvuku, nasledujúce za slovom s prízvukom:

- krátke tvary zámen: *sa, si, ma, tá, mi, ti, ho*
- tvary slovesa *byť* v zložených tvaroch: *som, si, je, sme, ste, sú*
- častica *by*

Tieto slová sa prikláňajú k prvému prízvukovanému slovu vo vetnom úseku, do ktorého patria. Predstavujú významný rytmotvorný činiteľ v slovenskej vete, napr. sloveso *pobozkať sa* (*sa* je za slovesom): *Aj sa pobozkali* (*sa* je tu za prvým prízvukným slovom).

Poradie pri viacnásobných príklonkách:

- na 1. mieste: častica *by*
- na 2. mieste: tvary slovesa *byť*
- na 3. mieste: zvrätané zámená *sa, si* a častica
- na 4. mieste: krátke tvary zámen v D (*mi, ti, mu*)

na 5. mieste: krátke tvary zámen v A (*ma, ta, ho*)

Napr.:

Ja by som sa ti jej nebol zriekol.

Keby som vedel, pokúsil by som sa ti to obstaráť.

Nemala by si sa mu ospravedlniť?

Nechcela by si si ho kúpiť?

Predklonky (proklitiky) sú slová bez vlastného prízvuku, predchádzajúce **slovo** je s prízvukom; sú to jednoslabičné spojky (*a, ba, že, lež, keď, ak, až...*) a častice (*no, nuž, veď, len...*)" (VAŇKO 1995b s.179–180).

3.1.4 Syntaktická charakteristika záporu v slovenčine a maďarčine

Negácia súvisí so slovosledom predovšetkým z hľadiska umiestnenia negačného prvku vo vete (WALS kpt. 144). Negačné slovo môže byť umiestnené napr.: NegSVO, **SNegVO**, SVNegO, **SVONeg**, NegSOV, SNegOV, **SONegV**, **SOVNeg**, **NegVSO**, VSNegO, VSONeg, NegVOS, ONegVS, OVNegS, OSVNeg. Zvýraznili sme najrozšírenejšie možnosti v celosvetovom porovnaní, ostatné sú marginálne. Najrozšírenejšia je však kombinácia pozícií, pohyb negačného slova alebo negačná morféma.

Umiestnenie modifikujúcich vetných členov je charakteristické pre jednotlivé jazyky, napr. (WALS 144, POKORNÝ 2010 s. 31):

Tabuľka č.38 Slovosled a negácia

Péter		újság ot	olvas ø.
S		O	V
Peter		číta	noviny.
S		V	O
Péter	nem	olvas.	
Peter		ne číta.	
S	Neg.	V	

Dvojitý zápor v slovenčine korešponduje s dvojitým záporom v maďarčine: *Nepovedal som nič - Nem mondtam semmit.* V prípade dvojitého záporu sa v oboch jazykoch vyskytujú popieracie zámená: *senki, semmi, sehol, soha, sehogy = nikto, nič, nikde, nikdy, nijako*, po nich musí nasledovať ďalší zápor, napr.: **nobody came** ↔ **senki sem jött - nikto neprišiel.**

Lexikálny zápor sa v slovenčine vyjadruje predponou *ne-*, v maďarčine sa využívajú:

- lexikálne prostriedky, napr.: *veszélyes - nebezpečný*
- derivačné prípony *-atlan/-tlen, -talan/-telen, -atlan/-etlen*, napr.: *sóatlan - neslaný*
- partikula *nem*, napr.: *nem szlovák - Neslovák, nem fehér - nebiely*

Zápor pri pomocnom slovese *van, vannak - je, sú* vyjadrujú v maďarčine supletívnymi podobami *nincs, nincsenek* (a nie **nem van*), napr.:

Étkezőkocsi nincs ezen a vonaton - V tomto vlaku nie je jedálny vozeň.

Fürdőszoba nincs? - Nemtáte kúpeľňu?

Nincs otthon. - Nie je doma.

(KUČERA 1977 s.164–165)

IV Závery a aplikácia

V predchádzajúcich kapitolách sme relativizovali cudzosť slovenského a maďarského jazyka na rovine morfosyntaxe. Zaoberali sme sa s gramatickými kategóriami a vetotvornou stránkou slovných druhov. Porovnávali sme tie štruktúrne prvky gramatiky, ktoré bolo rozumné porovnať z hľadiska jazykových funkcií.

Reagujúc na výzvu sústavného sledovania jazykovej stránky cudzosti na Slovensku (DOLNÍK 2015 s. 10) hľadali sme morfosyntaktické dôvody protikladu „Maďarčina bola Slovákom zásadne (princiálne) cudzia, lebo to, čo sa v nej prejavuje, slovenský organizmus nemohol asimilovať“ (DOLNÍK 2015 s. 34).

↑

„Maďari sú síce iní, ale nie cudzí“ (DOLNÍK 2015 s. 38).

Odpoveď je vo vzájomnom poznaní JOS: „Xenojazyková kompetencia je schopnosť identifikovať cudzosť jazykových štruktúr, včleňovať ich do používania [...] vlastných štruktúr. [...] K elementárnej skúsenosti patrí, že vlastný jazyk je v kontakte s inojazykovými prvkami. Na základe týchto skúseností sa objavuje intuitívna znalosť cudzosti v jazyku a jej využitia v sociálnej interakcii“ (DOLNÍK 2015 s. 63).

Na teoretickej rovine je možné konštatovať, že **teória motivácie vykazuje úzke súvislosti s teóriou JOS**. Prvky, ktoré hovoriaci pociťujú za transparentné, odôvodnené, sú prejavmi logiky ich jazykového zmýšľania. JOS skúmaných jazykov prezrádza, čo je v jazyku motivované. Ak študujeme morfosyntaktické riešenia daných jazykov, sledujeme štruktúrne a typologické zhody a odlišnosti. Výber gramatických štruktúr – podobne ako lexika – môže byť motivovaný alebo nemotivovaný, a tieto štruktúry sú súčasťou JOS daného jazyka. Morfológická aj syntaktická typológia sú v tomto zmysle typológie JOS myslenia, logiky.

Porovnávanie sme nezúžili na kontrasty, predstavili sme aj unifikujúce prejavy JOS. **JOS v slovenskom a maďarskom jazyku sa nám ukázal relatívne blízky**: pocit cudzosti vyvolávajú štruktúrne, formálne a typologické rozdiely a inakosť gramatickej logiky (napr. rodovosť a jeho vplyv na zhodu, pomnožné podstatné mená, explicitnosť kategórie vidu v slovenčine alebo explicitnosť kategórie určenosti, iný pádový systém a iné prostriedky vyjadrovania posesívneho vzťahu v maďarčine, odlišné chápanie zvratnosti). Paralelných prvkov JOS je oveľa viac: ak si predstavíme človeka učiaci sa druhý jazyk alebo prekladateľa, nemusia zvlášť koncentrovať na kvantifikáciu, kvalitu, čas, lokalizáciu a podobné kategórie, ktoré sú prítomné v oboch JOS zásadne podobne. Ak chceme vyjadriť po slovensky, kam ideme a kedy, nemusíme si „prepnúť mozog“ preto, lebo by neboli v používaní predložiek vs. postpozícií formálne odlišnosti, ale preto, lebo používatelia oboch jazykov pochádzajú z toho istého kultúrneho kruhu. V myslí Slovákov aj Maďarov sú prítomné tie isté priestorové, časové, číselné a vôbec kultúrne koordináta. Platí to nielen pre reáliá a lexiku, ale ukáže

sa to aj na menej dynamickej a citlivej gramatickej rovine, najmä na celosvetovom porovnávacom základe (WALS), čo posilňuje areálovú blízkosť skúmaných jazykov napriek typologickým a genetickým odlišnostiam. Skúmali sme prejavy vzájomného vplyvu JOS a predstavili sme interferenčné javy, ktoré sa rozšírili v danom kontaktovom kruhu jazykového spoločenstva na úrovni gramatiky (napr. v prípade väzby, množného čísla, používania pasívu). Bilingválna komunita, ktorá je konfrontovaná s typologickými zvláštnosťami používaných jazykov, má tendenciu **eliminovať cudzosť pomocou medzijazykovej analógie**, ktorá zapadá do všeobecne chápanej prirodzenej dynamiky morfológie.

V nasledujúcich častiach záveru sa sústreďujeme na dve oblasti, ktoré sú konfrontované s praktickými stránkami riešenia prenosu sémantickej informácie do gramatickej formy. V translatológii a pri vyučovaní, resp. osvojovaní si druhého, čiže cudzieho jazyka sa pokladá interferencia, vyrovnanie JOS za gramatickú chybu. Norma zabezpečuje integritu národného jazyka, preto nedokonalosť ovládania druhého jazyka je poznačená atribútom cudzosti (porov. DOLNÍK 2012 s. 234). Prirodzený proces vyrovnania JOS (napr. interferenčné javy) sú v týchto aplikovaných disciplínach chybou a cudzím vplyvom, ako to budeme vidieť z príkladov.

1 Jazykový obraz sveta v translatológii

Z aspektu jazykového relativizmu je možné skúmať aj otázku prekladateľnosti z jedného jazyka do druhého. Relativitu prekladu ovplyvňujú:

1. rozdiely gramatickej stavby jazykov (napr. prítomnosť či neprítomnosť gramatického rodu),
2. kultúrne kontexty lexiky (POKORNÝ 2010 s. 210–212).

Neexistuje algoritmus, ktorý by umožnil prekladateľovi generovať jediná správnu verziu originálneho textu v druhom jazyku. Všetky praktické problémy prekladu vyplývajú z neexistencie jednoznačnej prekladovej ekvivalencie medzi dvoma jazykmi na hociktorej jazykovej rovine.

KRUPA (1980 s. 128–131) porovnáva príbuzné termíny v jazykoch maori a slovenčina. Nemusíme ale ísť do exotického prostredia, aby sme našli rozdiely v kategorizácii vnímania tohto výseku skutočnosti. Maďarská a slovenská príbuzenská terminológia (vďaka kultúrnej a areálovej blízkosti) vykazuje viac paralel, ako rozdielov, avšak hypoeronymia a gramatický rod ovplyvňuje preklad termínov, ako napr.: *sestra* – *lánystestvér*, *brat* – *fiútestvér*, *testvéreim* – *bratia a sestry*; *öccs* – *mладší brat*, *húg* – *mładšia sestra*, *báty* – *starší brat*, *nóvér* – *staršia sestra*. Z týchto príkladov vyplýva, že v slovenčine je prvoradým hľadiskom rodovosť (v maď. sa to vyjadruje kompozitami, a to v prípade, keď sa rod zdôrazňuje – podobne ako vek pomocou atribútu v slovenčine). V maď. je vek aspoň

tak dôležitým aspektom, ako rod, preto sú tvary *öccs, hóg, báty, nővér* nositeľmi oboch informácií (pohlavia a veku), a to menej transparentne, ako slovenské atributívne konštrukcie. Slovenčina nemá jednoslovné hyperonymum vo význame *testvér*. BAŇCZEROWSKI (2008 s. 181–200) analyzuje niektoré príbuzenské slová v maďarčine z lexikálnosémantického hľadiska, kým POKORNÝ (2010 s. 274–284) rozpisuje hľadiská príbuzenskej terminológie a zdôrazňuje vplyv príbuzenského systému na gramatiku a myslenie.

Smery valencie sa objavujú pri konštrukcii vety v cudzom jazyku lineárne. Náš sled myšlienok musíme „zabaliť“ do inej štruktúry. Premyslime si len, koľko pravidiel musí ovládať ten, kto chce povedať vetu *Chvost veľkej čiernej mačky je pred dverami* alebo *A nagy fekete macska farka az ajtó előtt van*. Keď v slovenčine vypovieme slovo *veľkej*, tak už nemôžeme zmeniť *mačku* na *psa*. Keď po maďarsky povieme začiatok vety *A nagy fekete...* môže ešte sledovať hocičo, aj *ucho psa*. V slovenčine aj čas je určený skoršie, je už signalizuje prítomnosť, kým po maďarsky je ešte možné počas prehovoru rýchlo klamať: *...az ajtó előtt... volt / lesz = pred dverami bola / bude*. S týmito javmi zápasí mozog prekladateľa.

Rozličnosť obrazov sveta v rôznych jazykoch zohráva dôležitú úlohu aj pri prekladateľskej činnosti. Niekedy je preklad nemožný kvôli nesúmernosti jazykových svetov. S prekladom úzko súvisí jazyková relativita. Skoncipovala sa kritika proti tomu, že nielen preklad bráni porozumeniu, ale niekedy sú jazykové bariéry aj medzi používateľmi toho istého jazyka. Skutočnosť, že jazyky majú rôzne stavby, spôsobuje problémy v preklade najmä vtedy, keď nepoznáme kontext. Niektoré vety nie sú významovo ekvivalentné kvôli gramatikalizácii významov. Jestvujú aj prípady, keď v preklade bráni absencia pochopenia exotických konceptuálnych štruktúr a iný spoločenský kontext. Existencia rôznych jazykových svetov nezáleží iba na rozdielnosti jazykových štruktúr. Dôvodom je aj nemožnosť jednoznačného prevodu výrazu z jednej kultúry do druhej, lebo pri vyjadrení pojmu sa líši aj presvedčenie. Každý preklad je relatívny, pri skúmaní významu sa treba zaoberať aj s kultúrnymi súvislosťami (POKORNÝ 2010 s. 210–212).

Translačný úkon je prekladateľský postup, ktorý sa odohráva medzi fázou analýzy a syntézy. Prekladateľ teda informáciu nielen dekoduje a kóduje, ale aj **transkóduje**.

Gramatické translačné úkony

Gramatické translačné úkony sú podobné ako lexikálne – sčasti automatické a sčasti fakultatívne, často sa viažu na jazykové dvojice i smer prekladu a sú dôsledkom rozdielov v jednotlivých jazykových systémoch, ako aj rozdielov v stavbe viet a v textovej štruktúre. Lexikálne a gramatické translačné úkony nie je možné striktno oddeliť, pretože lexikálne vynechanie, zámena, premiestnenie a i. si často vyžadujú úpravy na úrovni celej vetnej, resp. textovej jednotky.

V rámci translačného úkonu nazvaného gramatické zámenny rozlišujeme niekoľko špecifických typov:

- zámena formy slova;
- slovnodruhovú zámenu;
- vetnočlenskú zámenu;
- vetnotypovú zámenu;
- zámenu vetných hraníc (HUŤKOVÁ 2014 s. 64–103).

Uvádžame **niekoľko z problematických bodov prekladu** v slovensko-maďarskej súvislosti:

Prechodníkové konštrukcie sú v slovenčine frekventovanejšie, ako výskyt prechodníka v maďarčine. Pri prekladaní slovenského textu do maďarčiny často robí problém nájsť adekvátny ekvivalent slovenského prechodníka.⁵⁸

(MISADOVÁ 2011 s. 106–108)

- Pomenovanie východiskovej substancie v jednočlennej vete nikdy nie je v N. Takéto jednočlenné vety v maďarskom preklade dávajú obyčajne vetu s podmetom, napr.:

Petrovi prišlo zle. – Péter rosszul lett.

Petrovi trhlo viečkami. – Péternek megrebbent a szempillája.

Na peniazoch nezáleží. – A pénz nem számít.

- V spojení prísudkového slovesa s podmetom závisí gramatická forma slovesa od podmetu, predmet predurčuje gramatickú osobu, číslo a rod slovesného tvaru prísudku, napr.: *Už idem (ja). Ideš či nejdeš (ty)? Ide aj Peter.* (KRÁLIK 1997 s. 24–25).

Činné prídavné minulé, ktoré v maďarčine neexistuje, sa prekladá do maďarčiny takto:

- Národ je historicky sa utvorivšie spoločenstvo ľudí. – A nemzet történelmileg kialakult emberei közösség.*
- Iskry, vyletevsé dohora, osvietili ďaleko horizont. – A magasba röppenő szikrák messze bevilágították a látóhatárt.*
- Vyhynuvší kmeň. – Kipusztult törzs.*
- Vyskočivší z priekopy pustil sa smerom k lesu. – Kiugorván az árokból az erdő felé eredt.*

Je samozrejmosťou, že musíme presne poznať význam každého použitého slovesa. Používateľ slovenčiny, ktorý žije v maďarskom jazykovom prostredí, sa často dopúšťa chýb a omylov, ktoré vyplývajú z mechanického prenosu (transferu) maďarských slovných prvkov do slovenčiny. Neexistuje všeobecne

⁵⁸ Pozri tabuľku č. 37.

platné pravidlo alebo príručka, ktoré by nás mohli zachrániť pred chybami a omylmi, významovo primerané sloveso si musíme nájsť v každom danom prípade my sami. Nasleduje niekoľko z typických omylov a nepresností vyplývajúcich z transferu JOS. Príkladom mylného tvorenia slovenských slovies podľa maďarskej predlohy môže byť:

„*Sorold fel barátaid nevé!* – ***Vyrad'** mená svojich priateľov!

Koreňom takejto chyby je naoko logický myšlienkový postup, analógia JOS: *sor* = *rad*, *sorol* = *radiť*, *felsorol* = **vyradiť*, *sorold fel* = **vyrad'*.

Pritom sloveso **vyradiť** znamená **kiiktat**, **eltávolít**, **kivon**, napr.:

Tento tovar treba vyradiť z obehu – *Ezt az árut ki kell vonni a forgalomból.*

Správne: *sorold fel* – *vymenuj*, *vypočítaj*, napr.:

Vymenuj svojich priateľov!

Vypočítaj mená svojich priateľov!

Podobnou analógiou vzniká sloveso **osohovať*:

haszon = *osoh*, *használ* = **osohovať*, *otthon használt nyelv* = *doma *osohovaný jazyk*.

Správne: *Doma používaný jazyk*.

Takisto maďarské sloveso *szól* nesmieme nahrádzať slovenským výrazom **sloviť**, napr.:

*Oslovte pani profesorku, že sme tu!

Správne: *oznámte*, *povedzte*, napr.:

Ak dostaneme olej, *oslovím vám (poviem, upozorním, odkážem).

Prečo *neosloví rádio? (nehrá)

Toto tebe *sloví. (Toto hovorím tebe, teba sa to týka.)

Tento list *sloví mne. (patrí)

O čom *sloví film? (O čom je?)

*Sloviť neexistuje, používa sa len **osloviť** niekoho = *megszólít*, **vysloviť** = *kiejt*,

kimond, **vysloviť sa** o niečom = *véleményt mond*, *nyilatkozik*, *hozzászól*.

Kalkovým prekladom maďarského slovesa *eltanul* je aj inak správny slovenský výraz **odučiť sa** v nasledujúcej vete:

Ja som sa to *odučil od starého otca.

Odučiť sa znamená *leszokik vmiről*, *abbahagy vmi rosszat*, napr.:

Odučil sa fajčiť aj piť.

Kedy sa už odučíš stále cigániť?

Správne: *Ja som sa to naučil pri starom otcovi.*

Analytické slovesné výrazy: činnosť vyjadrujeme spojením slovesa s objektom, napr.:

harcot, eljárás, vizsgálatot folytat; munkát, javítást végez, feladatot teljesít atď.

Chybný je napr. preklad: ***Pokračovali** *tvrdý boj za svoju slobodu*.

Správne: *Bojovali*, *viedli tvrdý boj*. / *Pokračovali v tvrdom boji*.

Sloveso *pokračovať* sa môže použiť len vo význame **neprestávať** *niečo robiť*, **robiť** *niečo ďalej*, napr.:

pokračovali *bojovať*, *pracovať*, **pokračovali** *v boji*, *v práci*; **pokračovali** *so stavbou* atď.

Môžeme prepadnúť omylu aj opačným smerom, keď slovenskému slovesu rozumieme chybné na základe nejakého známeho prvku v ňom, napr.:

Auto prešlo starenku, ktorá pri prevoze do nemocnice podľahla svojmu zraneniu.

Sloveso **podľahla** neznamena *aláfeküdt*, ale *belehalt sérüléseibe*.

Podľahnúť *niečomu* – *nem bírja ki, vereséget szenved, alulmarad*, napr.:

Podľahla svojmu zraneniu – *nem bírt ellenállni sérüléseinek*, teda *zomrela*.

Ďalšie príklady:

Naše futbalové mužstvo podľahlo silnejšiemu súperovi – *alulmaradt az erősebb ellenféllel szemben*.

Vtedy naša škola podliehala ministerstvu spojov – *a közlekedésügyi minisztérium alá (hatáskörébe) tartozott*.

Naša reč podlieha silnému vplyvu maďarčiny – *erős hatáskor van kitéve*.

Problémy vyplývajú aj z faktu, že oba jazyky majú tiež slovesá, ku ktorým nenačádzame celkom presný významový ekvivalent v druhom jazyku. Napr. povely pri gymnastických cvičeniach: *vzpažiť*, *upažiť*, *predpažiť*, *pripažiť* možno preložiť do maďarčiny len slovnými spojeniami *karokat magastartásba*, *oldalsó középtartásba*, *mellső középtartásba*, *karokat föl*, *karokat le*.

Naopak: slovenčina nemá napr. sloveso, ktoré by významom navlas presne zodpovedalo maďarskému slovesu *ejt* – *vypustiť z ruky*, *nechať padnúť*. Zvlášť opatrní musíme byť pri preklade ustálených slovných spojení, ako napr. *szót ejt*, *zavarba ejt* (KRÁLIK 1997 s. 21-22).

Maďarské väzby *vkí*, *vmi fölött*, *előtt*, *után* sa zväčša dajú doslovne preložiť.

Zmysel prekladu je: potreba interkulturálneho porozumenia, dorozumenia a zjednocovania (DOLNÍK 2012 s. 340-347), z tohto aspektu teda ide o premostenie JOS dvoch jazykov. Rozdiely a paralely jazykového obrazu sveta sa na úrovni aplikovanej lingvistiky objavujú ako lexikálny a gramatický transfer. Z analýzy vyjadrovacích spôsobov rôznych jazykov čerpá okrem iného aj didaktika cudzieho jazyka a translitológia.

2 Lingvodidaktické využitie prirodzenej morfológie

V kontaktovej situácii vzniká analógia v gramatickom „myslení“. Podobne ako prevzaté slová, aj gramatické „riešenia“ môžu byť ovplyvnené druhým jazykom – a teda druhým JOS. „Osvojenie si cudzieho jazyka preto možno pripodobniť k zaberaniu novej pozície v doterajšom pohľade na svet...“ (HUMBOLDT 2000 s. 73 prel. Ondrejovič).

„Čo je z hľadiska materinského jazyka samozrejmé, prirodzené, 'logické', po porovnaní najmä kultúrne vzdialených jazykov, sa ukazuje iba ako jedno z možných jazykových spracovaní podnetov z rozličných výsekov sveta“ (ORGOŇOVÁ – DOLNÍK 2010 s. 13).

Pri štúdiu cudzieho jazyka sme konfrontovaní s tým, že naozaj existuje niečo, čo od Humboldta nazývajú „duchom jazyka“. Názvy predmetov a pojmov sú iné ako v materinskom jazyku, nehovoriac o rozdieloch správneho usporiadania týchto jednotiek (HEGEDŮS 2000 s. 129–139).

Jazykový obraz sveta je najzreteľnejšie akcentovaný v priebehu poznávania cudzích jazykov, cez medzijazykové súvislosti sa najlepšie ukazujú rozdiely jazykového myslenia, ktoré pri vyučovaní cudzieho jazyka musíme dať do paralely so stavbou jazyka. Gramatická zložka poukazuje na inakosť rozmyšľania v druhom jazyku (TÓTH 2015c s. 177).

Tieto teoretické zistenia sú aplikovateľné aj vo vyučovaní cudzích jazykov. **Najväčším lingvodidaktickým prínosom porovnania JOS je upozorňovanie študentov na štruktúru gramatického myslenia, na obraznosť, metaforickosť lexikálnej sémantiky druhého jazyka.** Etnojazykové kompetencie sú súčasťou spoznania lingvoreálií. Jazykový relativizmus je možné využívať na zaujímavý výklad: odlišnosť riešenia gramatického (alebo lexikálneho) vyjadrovacieho prostriedku je nielen ťažkosťou, ktorú sa treba naučiť, ale aj zaujímavosťou JOS druhého národa. Lingvoreálie a rôzne logické riešenia môžu vytvárať pestré interetnické situácie a s nimi súvisiac celý rad interferenčných javov (porov. VAŇKO 2015b s. 73–84, GLOVŇA 2002 s. 89–94, 2015 s. 87–93). Poznanie týchto javov je potrebné k úspechu vyučovacieho procesu.

Súvislosti lingvodidaktiky a JOS zdôrazňuje aj BAŇCZEROWSKI (1972. s. 55–61, 2004. s. 14) predovšetkým na rovine vnútorného sveta človeka. Pokladá za dôležité premyslieť si lingvodidaktické a translatologické aspekty JOS. Spôsob, ako pri osvojovaní si cudzieho jazyka alebo pri preklade narábame prvkami jedného a druhého jazyka, znamená transformačné úkony nielen slov a kategórií, ale aj JOS.

Interferenčné javy, ktoré spôsobujú problémy pri vyučovaní, sú založené na analógii, na prenášaní gramatických konštrukcií materinského jazyka na cieľový jazyk (porov. BAŇCZEROWSKI 1972 s. 55–61, 2004 s. 4–15). Ich odstráneniu

predchádza ich poznanie, učiteľ musí byť pripravený na prenášanie logiky a odlišného obrazu sveta zakódovaného v druhom jazyku. Gramatika – popri matematike – má popredné miesto v rozvoji logického myslenia žiakov. Pri štúdiu cudzieho jazyka sme konfrontovaní odlišnými systémami logiky, rozdielmi JOS. HÁDKOVÁ (2011 s. 390–393) analyzuje kontakty kognície s druhým jazykom, najpodstatnejšie črty JOS pri budovaní komunikačnej kompetencie v druhom jazyku. Materinský jazyk vždy ovplyvňuje zákony druhého jazyka v myslí študujúceho. Interakciu odlišnosti jazykov vysvetľujú kognitívne vedy, preto kognitívna lingvistika prináša do didaktiky cudzieho jazyka významné informácie. Ide o stretávanie sa rôznych jazykových systémov, najmä v prípade typologicky odlišných jazykov (HÁDKOVÁ 2011 s. 392–393).

2.1 Gramatická analógia – interferencia dvoch JOS

DUDOVÁ (2015 s. 8) zhrnula typologický charakter slovenčiny a maďarčiny z lingvodidaktického aspektu takto: „Z porovnania morfolologickej typológie slovenčiny a maďarčiny vyplýva, že v oboch jazykoch prevládajú syntetické gramatické tvary, na rozdiel od analytických jazykov majú relatívne voľný slovosled. [...] Najmä morfologické vlastnosti slov v rámci jednotlivých slovných druhov, ale tiež aj ich vzťahy vo vete spôsobujú, že gramatika flektívnych jazykov je oveľa viac komplikovaná v porovnaní s aglutinačnými jazykmi, kde je gramatika pravidelnejšia.“

Spoločnou vlastnosťou slovenského a maďarského jazyka je, že relačná morféma obsahuje gramatický význam, odlišuje sa však spôsob spájania (syntetizácie). Humboldtista Sándor Karácsony to vníma ako prevahu priradovacieho myslenia v aglutinačných jazykoch (a s tým súvisí aj poradie sufixov) oproti podradovaciemu mysleniu flektívnych jazykov (porov. SÁNDOR 2014 s. 289–296). Toto lineárne priradovanie potvrdzovala aj DUDOVÁ (2014a s. 183). Z lingvodidaktického aspektu to znamená analogické myslenie v zmysle prirodzenej gramatiky. Napr. maď. pádové sufixy sú rovnaké (až na morfofonologické varianty vyplývajúce z vokalickej harmónie alebo spodobovania) pre substantíva (*házhoz*, *fazékban*, *macskával*), adjektíva (*magashoz*, *kicsiben*, *csúnyával*) aj číslovky (*hathoz*, *ötben*, *hetvennel*). Preto si Maďar učiaci sa slovenčinu ako druhý jazyk ľahšie zapamätajú paradigmy, kde je totožná alebo zvukovo podobná gramatická morféma na slovenskom prídavnom mene a podstatnom mene, napr.: *peknou ženou*, *peknú ženu*, *vysokými chlapmi* apod. Sú to z lingvodidaktického hľadiska bezproblémové prípady, chyby vznikajú vtedy, ak táto analógia nie je využiteľná, napr.: prídavné meno má zakončenie *-ej*, a nasledujúce podstatné meno môže mať sufix *-i*, *-e*, *-y*, podľa toho, o ktorý vzor a pád ide, alebo po adjektívnej pádovej prípony *-ých* môže nasledovať podstatné meno v G (*-ov*) aj v L (*-och*). Z aspektu maďarského lineárneho myslenia, hľadajúceho analógiu aj v druhom jazyku nie je podstatné,

že zhoda prídavného mena je druhotná, prvotné je podstatné meno. Tu hrá rozhodujúcu rolu slovosled, to, čo je vypovedané na prvom mieste. Aj vnútorná dynamika slovenskej morfológie vykazuje tendencie k vyrovnávaniu tvarov, a tá istá snaha zjednodušenia je platná aj zo strany študujúcich druhý jazyk.

Príklady gramatickej zložky v predchádzajúcich kapitolách poukazujú na inakosť rozmyšľania v druhom jazyku, na rôznorodosť vysvetľovania pravidiel. Približujeme výber z výsledkov diagnostiky študentov maďarčiny s materinským jazykom slovenským a študentov slovenčiny s materinským jazykom maďarským na základe prác SIMONA 2010, MISADOVEJ 2011, ODALOŠA 1995, FURDÍKA 1977, KRÁLIKA 1997, ŠTEFÁNKA 2007, GYÖRGYA 2013 a SPÁČILOVEJ 2016. Sumarizujeme výskumy niekoľkých desaťročí – vplyv maďarčiny na používanie slovenčiny a opačne sú stále opakujúcimi chybami. Dôvodom je medzijazyková analógia, vplyv JOS prvého jazyka na druhý jazyk.

2.2 Vplyv slovenčiny na maďarčinu

„Typy interferencie reflexívnosti v maďarčine pod vplyvom slovenčiny

*Nyáron az ember **izzadkozik**. (správne: Nyáron az ember **izzad**.)

*A fiú a lányra **nézkedett**. (správne: A fiú a lányra **nézett**.)

*Mivel rossz volt, akkor **szégyellkezik**. (správne: Mivel rossz volt, **szégyelli magát**.)”
(MISADOVÁ 2011 s. 33–34)

„Výber nesprávnej predpony

*Ha van időm, **leülök** a kertbe napozni. (správne: Ha van időm, **kiülök** a kertbe napozni.)

*Végre **megpanaszkodtam** magam vkinek. (správne: Végre **kipanaszkodtam** magam vkinek.)

*Délután végre **eltisztult** az idő. (správne: Délután végre **kitisztult** az idő.)

*Az előszobában **elveszi** a cipőt. (správne: Az előszobában **levetzi /leveti** a cipőt.)

Vynechanie predpony

*Sírt, amikor **Øtudta** az igazat. (správne: Sírt, amikor **megtudta** az igazat.)

***Ø**Kapta a legnagyobb labdát. (správne: **Meg**kapta a legnagyobb labdát.)

Zbytočné používanie predpony

***Be**legyönyörködött a tengerbe. (správne: Gyönyörködött a tengerben.)”
(MISADOVÁ 2011 s. 60)

„Neadekvátne tvorenie koreňovej morfémy stupňovaného adjektíva

*Ez a csomag **kicsibb**, mint az. (správne: Ez a csomag **kisebb**, mint az.)

*Amerikában a **bátorabb** katona több pénzt keres. (správne: Amerikában a **bátrabb** katona több pénzt keres.)

*A diák mindig a **könnyűbb** feladatot választja. (správne: A diák mindig a **könnyebb** feladatot választja.)

*Ez a sál **hosszúbb**, mint a tied. (správne: Ez a sál **hosszabb**, mint a tied.)

Pripojenie neadekvátneho variantu morfémy -bb ku koreňovej morféme

*Petinek **nagyabb** lába van. (správne: Petinek **nagyobb** lába van.)

*Ez a táj **dombosobb**. (správne: Ez a táj **dombosabb**.)

*A vonat **lassúabb**, mint az autó. (správne: A vonat **lassúbb/lassabb**, mint az autó.)”
(MISADOVÁ 2011 s. 82)

„Príklady na **neadekvátne používanie určitého a neurčitého člena** v ústnych a písomných prejavoch študentov maďarčiny ako cudzieho jazyka:

*Holnap lesz öcsém születésnapja. – Zajtra budú narodeniny môjho brata.
(správne: Holnap lesz **az öcsém** születésnapja.)

*Istvánnak bátyja tehetséges. – Istvánov brat je nadaný.
(správne: Istvánnak **a bátyja** tehetséges. / István **bátyja** tehetséges.)

*Eső után már kár kinyitni ernyőt. – Po daždi je už škoda otvoriť dáždnik.
(správne: Eső után már kár kinyitni **az ernyőt**.)

*Az egyik sem érkezett meg. – Ani jeden neprišiel.
(správne: Egyik sem érkezett meg.)

*Egy szép nap ez a mai. – Dnešný deň je pekný.
(správne: Szép nap ez a mai.)

*A gyönyörű hegyeket láttunk a vonatból. – Z vlaku sme videli krásne hory.
(správne: Gyönyörű hegyeket láttunk a vonatból.)”
(MISADOVÁ 2011 s. 111)

Z abstraktu poslaného na korektúru:

*Egri Tanítóképző Intézet és Szepeskaptalani Tanítóképző Intézet - szlovak es magyar egyháztörténeti kapcsolatok. A kis eloadasanok celja bemutatni Egri Tanítóképző Intézetet es Szepeskaptalani Tanítóképző Intézetet mint **a** peldat, amely mutatja szlovak es magyar egyháztörténeti kapcsolatokat. Mindketto intézetnek alapitoja Pyrker Janos Laszlo es Egri erseki archivumban talaltunk szlovak hallgatók, akik Egri Tanítóképző Intézetben hallgatók voltak. Vegre akarunk diszkusziót vezetni, hogyan ebben **a** kutatásban folytatni.

Správne:

Az Egri Tanítóképző Intézet és **a** Szepeskáptalani Tanítóképző Intézet szlovák-magyar egyháztörténeti kapcsolatai. **Az** előadás célja bemutatni **az** Egri Tanítóképző Intézet és **a** Szepeskáptalani Tanítóképző Intézet példáján **a** szlovák-magyar egyháztörténeti kapcsolatokat. Mindkét intézet alapítója Pyrker János László. **Az** egri Érseki Levéltár archívumában található anyag szerint **az** Egri Tanítóképző Intézetnek szlovák anyanyelvű hallgatói is voltak. A következőkben kutatásunk részeredményeit és további perspektíváit vázoljuk.

Neadekvátne používanie maďarských prípon a postpozícií

„*Szívesen jöttem Magyarorszá**ba**, Debrecen**e**. ‘do Maďarska’ ↔ *do Slovenska (správne: Szívesen jöttem Magyarorszá**gra**, Debrecen**be**.)

*A szüleim beleegyeztek abba, hogy Szeged**be** menjek. ‘do Segedína’ (správne: A szüleim beleegyeztek abba, hogy Szeged**re** menjek.)

*Én már sokszor voltam Magyarorszá**ban**. ‘v Maďarsku’ (správne: Én már sokszor voltam Magyarorszá**gon**.)

*Szlováki**án** ez a szokás ‘na Slovensku’ (správne: Szlováki**ában**)

*Szlováki**ára** utazunk ‘na Slovensko’ (správne: Szlováki**ába** utazunk)

*Még nem dolgoztam semmilyen munkahely**nél**. (správne: Még nem dolgoztam semmilyen munkahely**en**.)

*A hatos villamos megy a lakótelep**be**. ‘Elekrička č. 6 jazdí na sídlisko.’ (správne: A hatos villamos megy a lakótelep**re**.)

*A nők az erkély**ből** figyelik a gyerekeket. ‘z balkónu’ (správne: A nők az erkély**ről** figyelik a gyerekeket.)

*Szombat estén otthon voltunk. ‘v sobotu večer’ (správne: Szombat esteØ otthon voltunk.)

*Három óra**kor** és öt perckor indulok. ‘o tretej hodine a piatej minúte’ (správne: Három óraØ öt perckor indulok.)

*A kiskutya félt, ezért az ágy **alatt** menekült. ‘utiecť pod posteľ A’ (správne: A kiskutya félt, ezért az ágy **alá** menekült.)

*Három év **előtt** meglátogattam. ‘pred troma rokmi’ (správne: Három évvel **ezelőtt** meglátogattam.)

*A sok gyümölcs **között** az almát választotta. ‘medi’ (správne: A sok gyümölcs **közül** az almát választotta.)” (MISADOVÁ 2011 s. 96–102)

2.3 Vplyv maďarčiny na slovenčinu

Chyby v slovoslede

*Aby nespal pod oblohou, otecko postavil búdu mu. (správne: ...otecko mu postavil búdu)

*V centre mesta sa rozličné nachádzajú obchody. (správne: ...sa nachádzajú rozličné obchody)

Nadbytočné vyjadrovanie podmetu, ktorý môže byť v slovenčine zamlčaný:

*Donedávna **on** spal v komore. (správne: Donedávna spal...)

*Keď prídem domov, **on** vždy priskočí ku mne. (správne: ...vždy priskočí ku mne)

Chyby pri skloňovaní (spojené s častou zámenou rodu prejavujúcou sa výrazne na adjektívnych tvaroch):

*daleko od interná**te** (správne: daleko od interná**tú**)

*dobr**ý** možnosť (správne: dobrá možnosť)

*slovensk**ý** gymnázium (správne: slovenské gymnázium)

*v základnom škole (správne: v základnej škole)

*Máme aj kino, v ktor**ý** hrajú rozličné filmy. (správne: ...v ktorom hrajú rozličné filmy)

Pri časovaní sloviess sa tiež vyskytujú chyby v čísle a rode:

*Aj môj pes má dobr**ý** čuch, ak**ý** má ostatné psy. (správne: ...ak**ý** majú...)

*Rozšír**il** by sa moja slovná zásoba. (správne: rozšír**ila**...) (ŠTEFÁNIK 2007 s. 94–102)

Chyby pri používaní predložky môžu mať motiváciu v medzijazykovej analógii väzby slovesa:

pýt**ať** sa ~~o~~niekoho, bá**t** sa ~~o~~niekoho

Hr**á** na klavíri – Zongor**án** játszik – Spiel**t** ~~auf~~ Klavir

*Nedávno postavili našu školu, v ktorej z tohto roka máme možnosť uč**íť** sa po slovensky. (správne: ...v ktorej máme možnosť od tohto roka...)

*Prve**j** a druhe**j** triede sme dostali veľmi dobrú učiteľku. (správne: V prve**j** a druhe**j** triede...)

V prípade bezpredložkovej inštrumentálnej väzby sa často používajú vplyvom maďarčiny pred I predložky *s, so*. Je to mechanický prenos maďarskej prípony *-val, -vel*. Napr.:

Napl**ň** flašu *s* vodou! – Töltsd meg az üveget vízzel!

Natre**la** t**á**pšu *s* masťou. – A tepsit bekente zsír**al**.

zaober**ať** sa *s* niečím – foglalkozni vmivel

cestov**ať** *s* niečím – utazni vmivel

vynik**ať** *s* niečím – kitűnni vmivel

odpoved**ať**/reagov**ať** *s* niečím (jednou vetou) – válaszolni/reagálni vmivel (egy mondattal)

objekt stráž**e**ný *s* psom – kutyá**val** őrzött terület

SPÁČILOVÁ (2016 s. 195–97)

V prípade I je v maďarčine problematické okrem hláskovej harmónie spodobovanie sufixu: *villamossal, Péterrel*, kým v slovenčine musíme fixovať pravidlá používania predložky *s*: *električkou – s Petrom – so Soňou*.

Tabuľka č. 39 Odkazovanie vo vedľajšej vete

zbytočné odkazovanie pod vplyvom maď.	zvyčajné slovenské spájanie
To by som sa chcela opýtať, či môžem odísť skôr.	Chcela by som sa opýtať, či môžem odísť skôr.
Pani učiteľka to povedala, aby otec prišiel za ňou do školy.	Pani učiteľka povedala, aby otec prišiel za ňou do školy.
To vravia, že na rok bude hotová nová cesta.	Vravia, že na rok bude hotová nová cesta.
To sa nazdáš, že ty môžeš robiť všetko?	Nazdávaš sa, že ty môžeš robiť všetko?
Tak som hútal, že vás prídem vidieť, keď som už raz v meste. Toho sa bojím, že je už pozde.	Myslel som si, že vás prídem vidieť, keď som už raz v meste. Bojím sa, že je už neskoro.
To som hútal, že je to líška a zajac.	Myslel som si, že je to líška a zajac.
Ešte to vravia, že v Segedíne ninto bosorky!	Ešte vravia, že v Segedíne nie sú bosorky!
Ak to povedali, že nie, tak nie!	Ak povedali nie, tak nie!

(ZÁHRADNÍKOVÁ 2002 s. 334)

„V maďarčine je zvykom pridávať k slovesám hovorenia, myslenia, vnímania odkazovacie slová, napr.:

azt hiszem, hogy... – **úgy** vélem, hogy... – **azt** gondoltuk, hogy... – **azt** mondtá, hogy... – **úgy** vettem észre, hogy... – **úgy** látom, hogy...

Odkazovacie slová používa slovenčina skôr len v tzv. súvzťažných vetách, napr.:

Veď hovoríš **to, čo** ja!

Verím len **tomu, o čom** som sa sám presvedčil.

Chcela sa vydať len **za takého, kto** jej zabezpečí blahobyť, ba prepých.

Povedz len **to, čo** patrí k veci!

V maďarčine je bežný takýto spôsob uvádzania vedľajšej vety: Kérdezd meg tőle, **hogy mikor jön, hogy miért jön, hogy hol volt, hogy mibe kerül a jegy, hogy kit keres...** V takýchto slovenských vetách spojka že je nielen zbytočná, ale aj nespisovná, napr.:*Spýtaj sa ho, že kedy príde, že prečo nepríde, že kde bol, že čo stojí lístok, že koho hladá! Ak vedľajšia veta obsahuje slovo opytovacieho charakteru, spojku že tam nesmieme dať:

Nesprávne

Nevedeli sme, *že...

Správne

Nevedeli sme,...

...kde je telefón.

...koľko je hodín.

...ako sa dostanem na stanicu.

...kedy majú záverečnú hodinu.

...kto býva v dome.

...či vôbec príde.

V maďarčine je obvyklé takéto spájanie viet: Azt mondták, **hogy** jöjjenek holnap, **hogy** várjunk, **hogy** írj nekik, **hogy** adjatok be kérvényt... ↔ *Povedali, že aby som prišiel zajtra, že aby sme čakali.

Správne

Povedali,...

Nesprávne

Povedali, *že...

...aby som prišiel zajtra.

...aby sme čakali.

...aby si im nepísala.

...aby ste podali žiadosť.

...mám prísť zajtra.

...máme čakať.

...im máš napísať.

...máte podať žiadosť.“

(KRÁLIK 1997 s. 51-53)

Časté používanie spojky že chápe SPÁČILOVÁ (2016 s. 197) ako zdvojenie spojky:

Mondd meg, hogy mikor jössz. – Povedz, že kedy prídeš.

Spomenula som si, že aká bola moja maturita.

Ani neviem, že kedy sa vrátite.

Ja neviem, že ty aké potvrdenie si dostala.

Daj nám vedieť, že kedy chceš nastúpiť.

Takže vieš si predstaviť, že koľko som pracovala.

Musím sa opýtať, že čo chce.

2.4 K metodike vyučovania gramatického rodu

Podľa FURDÍKA (1977 s. 50-56) v tejto súvislosti „problém je nielen v tom, že maďarčina nemá substantívny rod a slovenčina áno, ale aj v tom, že gramatická zhoda v maďarčine funguje podľa iných princípov ako v slovenčine. Pritom práve organizácia gramatickej zhody je základnou funkciou, ba priam zmyslom existencie gramatickej kategórie rodu v slovenčine. Úlohou vyučovania je teda naučiť žiakov aktívne používať v cudzom jazyku gramatickú kategóriu, ktorú v materinskom jazyku nepoznajú, a naučiť ich používať túto kategóriu pri realizácii syntaktického postupu, ktorý je v ich materinskom jazyku celkom ináč organizovaný. Nejde teda o úlohu s jednou dimenziou, ale o úlohu ‚dvojrozmernú‘, preto sa ťažkosti pri jej zvládnutí z hľadiska vyučujúceho i žiakov zdvojnásobujú. Možno rozlišovať viacero motívácií tohto porušovania:

1. Hovoriaci priraduje k substantívam nie mužského rodu adjektívum, resp. adjektíváliá v tvare mužského rodu.

Porov. podoby v N sg.

- príklady zo slovenčiny: *starý mať, poschodový budova, náš obec, jeden hodina, dve školy, jeden je..., ruža, ktorý...
- príklady z ostatných pádov: *na atletickom súťaži, v dobrom hodine, celý tabuľu, na ten olympiádu, v tom triede, v našom triede, svojmu dcére

Chyby tohto druhu sú najvýraznejším prejavom negatívnej interferencie, zapríčinennej na jednej strane nemennosťou adjektíva v maďarčine a na druhej strane bezpríznačnosťou mužského rodu v systéme rodových protikladov v slovenčine. Maďarsky hovoriaci podľa nediferencovaného tvaru adjektíva v materinskom jazyku použije v slovenčine tvar, ktorý pokladá za základný, bezpríznačový. Zaujímavé sú z tohto hľadiska príklady *na ten olympiádu, *v tom triede. Adjektívne ukazovacie zámeno sa tu správne zhoduje so substantívom v čísle a páde, nie však v rode. Správnu zhodu v páde tu môže podporiť aj paralelná zhoda v maďarčine: az|on az olimpiá|n, ab|ban az osztá|ly|ban. Žiaci však musia pochopiť, že zhoda v slovenčine sa týka nielen týchto dvoch kategórií, ale aj gramatického rodu. Príklady *starý mať, *náš obec, *v atletickom súťaži môžu mať aj inú motiváciu, preto sa k nim ešte vrátíme.

2. Hovoriaceho pomýli pri realizácii zhody v rode rozpor medzi formou substantíva a jeho rodovou platnosťou.

Sem patria jednak prípady, ako v slk. *jedna dievča, *moja kolega, jednak spomenuté spojenia *starý mať, *náš obec, *na atletickom súťaži. V prvej skupine má nadradené substantívum nie ženského rodu v N sg. koncovku homonymnú s rodovo silnou koncovkou ženského rodu, v druhej substantívum ženského rodu má koncovku homonymnú s rodovo silnou koncovkou maskulín. Rodová platnosť všetkých substantív je však daná inými činiteľmi: prirodzeným rodom alebo príslušnosťou ku skloňovacím typom ženského, resp. stredného rodu.

3. Najmenej frekventované sú prípady, keď sa k formálne alebo významovo jednoznačne určenému substantívu mužského rodu priraduje adjektívum v tvare iného rodu, napr. *mŕtva medveď, *do slovenskej krúžku, *tie dvanásť chlapi (zámeno je v nesprávnom tvare, hoci číslovka sa zhoduje správne), resp. k substantívu ženského rodu sa priraduje adjektívum v tvare stredného rodu alebo naopak, napr. *jednu vrece. Väčšinou sa aj takéto prípady vysvetľujú interferenciou: v prípade *mŕtva medveď je chybná analógia podľa substantív typu dľaň (porov. med, hneď, čelaď, papraď), prípad spojenia *tie chlapi je preniknutím najfrekventovanejšej podoby N pl. ukazovacieho zámena, pričom sa porušuje zhoda podľa životnosti. V takomto prípade možno u Maďarov na Slovensku predpokladať aj vplyv slovenského nárečového úzu; porov. stratu zhody podľa životnosti vo východoslovenských nárečiach v pl.: tote šicke xlopi a pod.

4. Použitie podoby -l-ového tvaru v mužskom rode, hoci nadradené substantívum alebo zámeno je femininum alebo neutrum.

Príklady zo slovenčiny: *dievča spadol, *mesto bol, *bol zlato, *dcéra utiekol, nepočúval a i.

Odôvodnenie: hovoriaci automaticky použil podobu, ktorú chápe ako základnú, teda podobu maskulína ako bezpríznačového člena rodového protikladu.

5. Spojenia Subst_{mask.} - V_{fem'}, Subst_{mask.} - V_{neutr'}, Subst_{fem} - V_{neutr} (a podobne aj so zámenným nadradeným členom) sú zriedkavejšie a vyžadujú si vysvetlenie ad hoc. Napr. pri spojení nebolo jeho brat je otázka, či neinterferoval záporový G (nebolo jeho brata), spojenia on videlo, on chcelo sa mohli vzťahovať napr. na malého chlapca, pričom mohlo ísť o interferenciu so vzťahom k subst. dieťa a pod. Teda chyby typu *on písala, *ona písal môžu mať dvojakú motiváciu: buď nesprávnu pronomínálnu referenciu (použitie osobné zámeno mužského rodu namiesto ženského a naopak), buď nesprávnu zhodu.

6. Chybné použitie rodových osobných zámen najmä v nepriamych pádoch: išiel *k nemu (= k sestre); brat jej (= chlapcovi) nechcel požičať; idem *od nej (= od priateľa); *teraz ho (= školu) budovali; čo sa *s ním (= žiačkou) deje atď. Bezrodovosť osobného zámena 3. os. sg. v maďarčine interferenčne vplýva na zotretie rozdielu medzi rodovými formami tohto zámena v slovenčine: hovoriaci používa formy obidvoch rodov promiskue.

7. Nesprávne používanie pádových prípon

Myslíme tým prípady, keď hovoriaci použije správnu pádovú formu, ale napr. k tvarotvornému základu podstatného mena ženského rodu pripojí koncovku príslušného pádu mužského rodu, napr. *píšem sestroví (správne: sestre), *idem z vrchy (správne: z vrchu), *bud' pred školom (správne: pred školou) a pod. V maďarčine jestvujú isté prvky, na ktorých by bolo možné stavať vo vyučovaní kategórie rodu v slovenčine. Maďarčina nemá rod, ale má lexikálne prostriedky na rozlíšenie pohlavnej príslušnosti pomenovaných osôb (a sčasti zvierat), keď je toto rozlíšenie nevyhnutné pre komunikáciu. Maďarčina má síce substantívnu zhodu slabšiu ako slovenčina, ale pozná zhodu ako gramatický jav. Študentom je potrebné objasniť, že to, čo je v tomto čiastkovom systéme maďarčiny vyvinuté len v istom ohraničenom rozsahu, v slovenčine je rozvinuté do uceleného, prakticky neohraničeného systému. Východisko výučby teda má byť v prirodzenom rode, ale už v tejto fáze by sa malo demonštrovať, ako rodová platnosť substantíva pôsobí na formu kongruentného adjektíválie alebo slovesného tvaru.

Je nevyhnutné využívať v konkrétnych komunikačných situáciách prípady predikatívnej kongruencie v präterite s osobnými zámenami (vyjadrenými alebo nevyjadrenými) v podmete, najmä so zámenami 1. a 2. os. sg. Zhoda v rode v týchto osobách je daná nie gramatickým rodom, lež prirodzeným rodom osoby, na ktorú poukazuje osobné zámeno: *Ale som sa najedol!* (hovoriaci je osobou mužského pohlavia); *Mohla by si poutierať prach* (adresát výpovede je osobou ženského pohlavia). V podobných vetách, bežných v každodennej komunikácii, možno postrehnúť princíp zhody v rode na základe vlastnej skúsenosti hovoriacich; môže to pomôcť aj pri zvládnutí adekvátnej pronominálnej referencie.

Bolo by treba ďalej ukázať súvislosť zhodných adjektívnych foriem s príslušnými tvarmi nadradených substantív, paralelnosť adjektívnych relačných morfém so substantívnymi. Tu by bolo možné opierať sa aj o paralelu so zhodou v maďarských konštrukciách so zhodným ukazovacím zámenom (*ez|t a könyv|et*) a s prívlastkom v apozícií (maď. *értelmező: Levest már csak hideg|et kaptam – Polievku som dostal už len studen|ú*). Po osvojení si týchto základných poznatkov o prirodzenom rode a súvisle zhody s kategóriou rodu možno priviesť žiakov k poznaniu všeobecnej platnosti kategórie rodu pri slovenských substantívach. V tejto etape sa môže uplatniť poznávanie gramatického rodu podstatných mien podľa základného formálneho ukazovateľa, t. j. podľa rodovo silnej koncovky v N sg. Pravda, toto je už problematika interne slovakistická, pri ktorej už porovnávanie pomáha iba v malej miere.

Až po zvládnutí tejto problematiky by sa malo hovoriť o substantívnych skloňovaciích typoch *dlaň, kosť*, pri ktorých sa rozpor medzi ich zakončením v N sg. a rodovou platnosťou nedá vysvetliť sémanticky, ako pri názvoch osôb. Pri substantívach typu *dlaň* a *kosť* by bolo treba predovšetkým poukázať na ich súvis s tými substantívami ženského rodu, ktorých rodová platnosť je zreteľná sémanticky (prirodzený rod) alebo formálne (prítomnosť rodovo silnej koncovky). Pri substantívach s prirodzeným ženským rodom (*mater, neter, hus*) by už rodová príslušnosť na základe predchádzajúcich vedomostí nemala byť problematická. Pri ostatných podstatných menách treba uviesť komplex znakov, ktoré môžu pomôcť pri poznávaní ich rodového zaradenia: produktívne slovotvorné typy, ktorými sú obidva skloňovacie typy podložené (pri type *dlaň* názvy miesta tvorené príponami *-eň, -dreň*, slová s príponou *-áž* prevzaté z francúzštiny; pri type *kosť* názvy vlastností tvorené od adjektív príponou *-osť*; deminutíva, ktoré majú rodovo silnú koncovku feminín (*lod' – lod'ka, postel' – postiel'ka, päšť – päštička, tvár – tvárička, obruč – obrúčka*), možné dublety s rodovo silnou koncovkou a bez nej (*alej – aleja, nádej – arch. nádeja, byl' – byla, metel' – metelica, pištol' – pištoľa*) a pod.“ (FURDÍK 1977 s. 50–56).

2.4. Tematický plán k vyučovaniu slovenskej deklinácie

Pre študentov s typologicky odlišným materinským jazykom načrtla ČULENOVÁ (2011 s.297–298) túto metodickú pomôcku:

- „1. V prípade začiatovníkov sa začína najmä zoznamovacími frázami, ktoré sú zároveň doplnené aj základnou slovnou zásobou (pozdravy, časti dňa, názvy najfrekvencovanejších povolání a rolí osôb ...). Z gramatiky sa precízne preberá N sg. substantív a postupne na nasledujúcich hodinách sa k nemu pridáva aj N sg. adjektív. To znamená, že je potrebné študentom vysvetliť systém rodov v slovenčine a túto problematiku s nimi precízne precvičiť a zafixovať. Súčasne sa preberá aj prítomná verba byť a jeho negácia. Fixácia tohto učiva je u neslovanských študentov veľmi potrebná.
2. Na ďalších stretnutiach sa postupne preberá tvorenie otázok a príslovky miesta (*vľavo, vpravo* a pod.) Tu zvykneme študentom vysvetliť aj konjugáciu prítomnej základných autosémantických verb, a to z toho dôvodu, aby sme mohli robiť základné cvičenia. Týmto postupom sa pokračuje dovedy, kým študenti dokonale nezvládnu N sg substantív a adjektív, konjugáciu verba byť, jeho negáciu a nebudú vedieť tvoriť základné vety.
3. Pokračovať možno nominatívom sg. deiktických zámen, ktoré v podstate korešpondujú so systémom rodov. Avšak aj táto problematika je pre neslovanských študentov celkom nová a je potrebné ju precízne precvičiť. V súvislosti s menovanými problematikami sa systematicky rozširuje slovná zásoba, a to tematicky (napr. opisom miestnosti, osôb a pod.)
4. Keď neslovanskí študenti zvládnu uvádzanú problematiku, môžeme postupne zaradiť deklináciu: najvhodnejšie je začať A sg., ktorý je v bežnej reči najfrekvencovanejší. Tu je však potrebné mierne spomaliť tempo, pretože neslovanskí študenti majú často problém s fixáciou (nezriedka aj pochopením) deklinácie v systéme rodov.
5. Vo výučbe nasledujú postupne a najmä po jednom ďalšie pády (I, D, G a nakoniec L) v sg., samozrejme, vždy s dôkladným precvičením.
6. Až po zvládnutí deklinácie substantív (príp. aj adjektív) v sg. je možné postupne prejsť na vyučovanie plurálu, pričom môžeme zaradiť aj iné gramatické javy (pravidelné futúrum, prítomnosť a pod.)“

2.5 Prejavy synchrónnej dynamiky v morfológii

Podľa DVONČA (1984) a DOLNÍKA (2010 s. 85–96) jazyk ako systém v dynamickej rovnováhe sa stále prispôsobuje komunikačným potrebám komunikujúcich. Dynamika jazyka má svoje mimojazykové a vnútrojazykové príčiny:

- jazyková ekonómia, napr.: znižovanie artikulačného „nákladu“ – sklon k úspore výrazových prostriedkov
- odstraňovanie nedostatkov v jazykovom systéme
- expresívna potreba (preto narúšajú normu) – stylistické prehodnocovanie výrazov
- homogenizácia systému (rovnako zaobchádzať s rovnakými alebo porovnateľnými prvkami):
  - a) sklon k vyjadrovaniu rozličných významov rozličnými formami – ak sa v danom jazyku ukáže, že homonymia, resp. polysémia je v istých prípadoch rušivým javom, odstraňuje sa
  - b) sklon k vyjadrovaniu zhodných alebo podobných významov jednou formou
  - c) sklon k zreteľnému vyznačovaniu hraníc medzi morfémiami – týka sa to hranice medzi kmeňom a sufixom
- prispôsobovanie sa ku komunikačnej technike (pravopis, médiá)

Interné príčiny synchrónnej dynamiky v morfológickom subsysteme sú „uložené“ v jazyku, v jazykovom systéme, a to v napätiach, rozporoch, asymetriách v jeho štruktúre, v tlaku systému.

Rozpor, napätie v systéme zreteľne znázorňuje konkurencia medzi normou a úzusom, napr. pôsobením rytmického krátenia a morfológickými pravidelnosťami spisovnej slovenčiny, napr.: *čísel/čísiel*.

Vidno, že v samotnej dynamike súčasnej slovenskej morfológie je snaha o zjednodušenie tvarov a paradigiem, to isté je možné pozorovať aj pri štúdiu cudzieho jazyka, medzi prvým a druhým jazykom: vyrovnanie štruktúrnych odlišností, vyrovnanie a vzájomný vplyv dvoch JOS. Ak štúdium cudzieho jazyka znamená iný pohľad na svet, tak štúdium cudzieho jazyka evokuje medzijazykovú analógiu, vyrovnanie tvarov a štruktúrnych odlišností vyplývajúcich z JOS podobne, ako funguje prirodzená morfológia v každom jazyku.

2.6 JOS ako motivujúci faktor

Hovoriaci aj študujúci sú konfrontovaní s faktom, že prvý jazyk vykazuje osobitosti len preto, lebo ho porovnávame s druhým. Inak sú oba jazyky materinským jazykom používateľov a nedisponujú vlastnosťou cudzosti (HEGEDŮS 2012 s. 10).

V súvislosti s cudzosťou sa potom vytvoria predstavy študentov o ľahkom vs. ťažkom jazyku a očakávania o ideálnom cudzom jazyku:

1. totálna lexikálna ekvivalencia;
2. totožná slovotvorná motivácia a slovotvorné postupy;
3. „logická gramatika“: totožné gramatické kategórie a predpokladateľné sufixy;
4. totožné poradie vetných členov;
5. totožné vyjadrovanie modálnosti;
6. rovnaké hlásky a fonémy v prvom a druhom jazyku.

Gramatika predstavuje videnie sveta cez cudzí jazyk od gramatických kategórií až po idiómy (HEGEDŮS 2012 s. 124). Istú časť gramatiky memorizujeme kognitívne, inú časť mechanicky, medzi nimi nie je ostrá hranica a spôsob osvojovania závisí aj od stupňa a intenzity výučby cudzieho jazyka (HEGEDŮS 2012 s. 157).

Na to, aby študenti, žiaci mali radi druhý jazyk, je potrebný učiteľ, ktorý nielenže dokonale ovláda tento jazyk, ale disponuje takými lingvodidaktickými zručnosťami a schopnosťami, vďaka ktorým je schopný zaujímavosť vysvetľovať náročné gramatické javy. Toto je možné dosiahnuť iba vtedy, ak adepti učiteľského povolania nadobudnú počas univerzitného štúdia okrem dobrých znalostí normatívnej gramatickej zložky aj také vedomosti a poznatky, ktoré im v budúcej pedagogickej práci umožnia spestriť a osviežiť vyučovanie jazyka. Stávajú sa tak motivovanými učiteľmi jazykovej zložky. Komunikatívne orientované vyučovanie jazyka odsúva do pozadia gramatiku, hoci v prípade typologicky odlišných jazykov – ako maďarčina a slovenčina – je nevyhnutné formulovanie myšlienok na základe gramatických pravidiel práve so zreteľom na úspešnú komunikáciu.

Študenti slovakistiky, ktorí budú pracovať v dvojjazyčnom prostredí, by nemali ovládať len systémovú lingvistiku a „obyčajnú“ gramatiku, normu slovenského jazyka, ale mali by poznať aj uzlové problematické body, ktoré sú dôsledkom bežnej komunikačnej praxe a objavujú sa aj na hodinách slovenčiny v školách s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku a v školách v Maďarsku, kde sa vyučuje slovenčina (TÓTH 2015a s. 337–350).

Približujeme „suché“ jazykovedné disciplíny z komparatistického a etnolingvistického hľadiska a veríme, želáme si, aby sa gramatika stala pre budúcich pedagógov na školách v zmiešanom slovensko-maďarskom prostredí zážitkom. Základom motivačného reťazca je predovšetkým učiteľ, ktorý musí mať rád, čo vyučuje, až potom dokáže vytvoriť u žiaka pozitívny prístup k predmetu. Učiteľ má **pretvoriť ťažkosti na zaujímavosti**, hľadať súvislosti, nájsť zaujímavosti v odlišnosti, krásu v lexikálnej motivácii, v gramatických javoch a v JOS dvoch typologicky odlišných jazykov.

Zhrnutie

Cieľom publikácie bolo systematické spracovanie jednotlivých doteraz publikovaných štúdií o porovnaní morfosyntaxe slovenského a maďarského jazyka a ich interpretácie na základe teórie jazykového relativizmu. Zameriavali sme sa predovšetkým na tie morfológické a syntaktické javy v štruktúre slovenského a maďarského jazyka, ktoré sa vyznačujú vzájomnou interakciou v oboch jazykových systémoch a v ktorých sa najvýraznejšie prejavujú špecifická interpretácií sveta dvoch geograficky susediacich národov a ich kultúr. Náš výklad súvislostí slovenskej a maďarskej morfosyntaxe zahŕňa nielen formálny, tradične systémovo orientovaný opis vychádzajúci z odlišných typologických vlastností oboch jazykov, ale sleduje aj ich rozdielne komunikačné, kognitívne pozadie spojené s kultúrnym kontextom a sémantickou kategorizáciou sveta. Na tejto báze upozorňujeme paralely a odlišnosti JOS vo fungovaní slovenskej a maďarskej gramatiky.

Publikácia je členená do štyroch kapitol, ktoré sledujú viaceré problematiku morfosyntaktické okruhy: všeobecnolingvistické aspekty kategorizácie v morfológii porovnávaných jazykov, slovnodruhovú morfosyntax, slovesné kategórie, morfosyntaktickú komparáciu jazykov ako metodologické východisko vo výskume JOS (súvislosť jazykového obrazu sveta s typológiou, kategorizáciou, analógiou a transparentnosťou v morfológii). Objasňovanie týchto javov v rámci jednotlivých kapitol monografie smeruje od ich explanácie (na základe doterajších funkčne a lingvodidakticky zameraných komparatívnych výskumov) cez odkrytie typologicky odlišných obrazov sveta (na pozadí vybraných javov v ďalších indoeurópskych i neindoeurópskych jazykoch) k ich prelínaniu v bilingválnom prostredí a následnej aplikácii pri osvojovaní jazyka v komunikácii.

Pri klasifikácii slovných druhov, ako aj pri ich zaradovaní do jednotlivých kapitol sme vychádzali z funkčnej morfológie, ktorá do popredia stavia syntax a „potreby“ vety. Napríklad relačné morfémy sú v morfologickej štruktúre ohybných slovných druhov signálom syntaktickej funkcie týchto autosémantických slov. Dôležitým aspektom monografie je porovnávanie odlišného spôsobu kategorizácie slovných druhov i gramatických kategórií v slovenčine a maďarčine, čím sa odkrývajú nielen centrálna a periférna kritériá určujúce takúto klasifikáciu, ale často aj rozdielne lingvistické a jazykové perspektívy. Napríklad v prípade čísloviek ide o totožné myšlienkové rámce medzi porovnávanými jazykmi, hoci sa v sémantickej a gramatickej klasifikácii objavujú mierne odlišnosti.

Najvýraznejšiu pozornosť sme venovali slovesám ako nositeľom predikácie, a teda ako gramaticko-sémantické jadro slovesnej dvojčlennej vety. Tento slovný druh sme analyzovali predovšetkým na interferenčnej teoretickej báze, ktorá je nutným východiskom pri ďalšom osvojovaní slovenčiny a maďarčiny

ako nematerinských jazykov. Dôležité miesto tu má z didaktického hľadiska i z hľadiska JOS väzba predmetových slovies vo frazémach vyznačujúcich sa ustálenosťou, obraznosťou, idiomatnosťou.

Nezanedbateľné sú aj kognitívno-psychologické faktory ovplyvňujúce percepciu i produkciu gramaticky správnych viet a jazykových prejavov, napr. s ohľadom na homonymiu v sémantike pádov. Pokiaľ ide o významovú výstavbu vety a slovosled, prichádzame k zisteniu, že maďarčina i slovenčina vykazujú podobnosti, pretože v oboch prípadoch sú to nominatívno-akuzatívne typy jazykov s výrazne vyznačenou opozíciou oboch sémantických pádov.

Náš prístup bol motivovaný aj konkrétnymi potrebami vyplývajúcimi z jazykovej praxe, ktoré majú lingvodidaktický a translátologický charakter. Tomu zodpovedá aj aplikačné vyústenie teoretických výkladov a zistení, ktoré je spojené s vyučovaním lingvistiky pre slovakistov v maďarskom prostredí, ako aj s diagnostikou prejavov študentov maďarčiny s materinským jazykom slovenským a študentov slovenčiny s materinským jazykom maďarským.

Összegzés

A szlovák-magyar összehasonlító morfoszintaxis aspektusai

Könyvünk célja, hogy a szlovák és a magyar nyelv összehasonlító nyelvtanát a nyelvi relativizmus és az etnolingvisztika szemszögéből foglalja össze. Érdeklődésünk középpontjában az áll, melyek e két nem rokon, ám areális szempontból mégis közel álló nyelv közös és eltérő grammatikai pontjai a világ nyelvi képe szempontjából. Munkánk kapcsolódik a szlovák nyelvészet xenolingvisztikai ágához is, megtudhatjuk, mi hat idegenként a másik nyelv használója számára a nyelvelsajátítás és a fordítás folyamatában. A világ nyelvi képét elsősorban a szókészlet területén szokták vizsgálni, noha a morfoszintaktikai szerkezetek és szabályok mélyebb betekintést engednek egy-egy nyelv logikájába, mint a lexikális szint. Munkánk során az alábbi módszereket használjuk:

1. Összeválogatjuk a szlovák-magyar összehasonlító nyelvtanok legfontosabb írásait, melyekből hosszabban idézünk és összevetjük őket a két nyelv akadémiai és funkcionális grammatikáival. Ezzel megalapozzuk összevető vizsgálatunk elméleti hátterét.
2. A tipológia és a nyelvi relativizmus összefüggéseit használva foglalkozunk a nyelvtani kategóriák és a szófajok morfoszintaktikai elemzésével a magyar és a szlovák nyelvben.
3. A strukturális és a szemantikai síkú összehasonlítás eredményeit etnolingvisztikai szempontból interpretáljuk. Ezeket a világ nyelveinek struktúráival is összefüggésbe hozzuk, kidomborítva a szlovák és a magyar mentális grammatika párhuzamos és eltérő jegyeit. Ebben az összefüggésben megjegyzéseket teszünk a két nyelv egymásra hatásáról kétnyelvű környezetben.
4. Következtetéseink megfogalmazása után az eredmények felhasználási lehetőségeit mutatjuk be a fordításban és a nyelvtanításban.

Az első, elméleti fejezet az összevető nyelvészet módszertanával, a világ nyelvi kategorizálásával és a nyelvtipológiával foglalkozik a morfoszintaxis szintjén. Röviden vázoljuk a „világ nyelvi képe” értelmezésének lehetőségeit és a nyelvi relativizmus elméletének ágait. A szlovák és a magyar nyelv tipológiai jellegét összefüggésbe hozzuk a morfematikai szerkezettel, a morfémák felosztásával. Összehasonlítjuk a szófajok osztályozását a magyar és a szlovák nyelvben, kiemeljük a morfoszintaktikailag nem releváns szófajokat.

A nominális szófajok és az igei predikatív szerkezetek elemzése adja könyvünk két nagy fejezetét. Az egyes szófajok szemantikája után a nyelvtani kategóriák összehasonlítása következik. Itt mutatjuk be, hogyan is működik a két nyelv nyelvtani rendszere, milyen analogikus jelenségek jelentkeznek kétnyelvű környezetben (pl. igevonatok dinamikája) és mely jelentések milyen gramémákkal fejeződnek ki abból a rendelkezésre álló eszköztárból, amit a világ nyelveinek

lehetséges struktúrái kínálnak (pl. esetrendszer). Megállapítjuk, hogy a két nyelv közötti tipológiai és strukturális különbségek ellenére igen hasonló szemantikai térben mozog a szlovák és a magyar nyelvi világkép, nyelvtani gondolkodás. Számról, személyről, térről, időről alkotott fogalmaink megegyeznek, ezek kifejező eszközei lehetnek eltérőek. Az estek eltérő száma, a névszókhoz kapcsolódó viszonyszók és ragok eltérő rendszere ellenére nincs olyan mondatrészi szerep, amit csak az egyik nyelvben lehetne kifejezni, a másikban nem, a világ nyelvi képének esetleges eltérősége miatt. Az igeik intenciós szerkezetének különbségei (az alany nélkül használt igeik gyakoribbak a szlovákban) és a passzív szerkezetek frekvenciája eltéréseket mutat a világ nyelvi képe szempontjából. Az igeik grammatikai kategóriái lényegileg egyeznek, ám a szlovák nyelv bipoláris (perfektív ↔ imperfektív, visszaható ↔ nem visszaható) lexikális-grammatikai kategóriáival szemben a magyar nyelv differenciáltabb, immanensebb módon fejezi ki a befejezettséget (lexikálisan, számos akcióminőséggel) és a reflexivitást. A magyar nyelv segédigékben szegényebb, ám ugyanazok a modális és időbeli jelentések itt is megjeleníthetők. Az igevek rendszerének összehasonlítása után arra a következtetésre jutottunk, hogy ezek gyakoribb előfordulása a magyarban a szlovák passzív szerkezetek megfelelőjeként értékelhető. Az igeikről szóló blokkot a mondat szerkezetének összehasonlításával zárjuk, mely felöleli az állítmány fajtáit és a szórend kérdéseit.

Megállapítjuk, hogy a világ nyelvi képének elemzése összefügg a motiváltság, a nyelven belüli kauzális logika kérdéseivel. Ami az adott nyelvben motivált, indokolható, az egyben logikus is – nem csak a képzett és összetett szavak, hanem a nyelvtani szerkezetek síkján is. Ha egy nyelvtani kategória logikus, egy paradigma transzparens, az az idegen nyelvet tanuló számára is világos és „könnyű”. Ha nem, és különbség van, akkor ott a nyelvek közötti analógia kiegyenlítő szerepe figyelhető meg: kétnyelvű környezetben szerkezetek átvétele, tanuló környezetben és fordításnál „hibák”. Szlovák-magyar összehasonlításban ezeket a jelenségeket a nyelvi világképek egymásra hatásaként értékeljük. Módszertani áttekintést adunk a szlovák nyelvtan hatásáról a magyarul tanulóknak és a magyar észjárás hatásáról a szlovákokul tanulóknak számára. E hibalehetőségeket nem csupán nehézségként, hanem akár a nyelvtani gondolkodásmód érdekes eltéréseiként is lehet prezentálni.

Summary

Aspects of the Slovak-Hungarian comparatistic morphosyntax

The aim of the publication is the comparing of Slovak and Hungarian morphosyntax from the aspect of ethnolinguistics and linguistic relativity. Our main interest is on the representation of the linguistic image of the world in grammar of two typologically different languages in one language area. Our topic is reflecting on the xenolinguistics in Slovakia: it is presented, how strange are grammatical structures reflected by learning the other language or by translating. The research of the linguistic image of the world is mostly focused on the lexicon, though, morphosyntactic structures and rules let deeper discover the logic of a language. We use these methods for discovering this logic in the compared languages:

1. Collecting of papers on Slovak-Hungarian comparing grammar with their presenting in longer quotations and funding the theoretical background with their comparing with the academic and functional grammars of the above languages.
2. With methods of language typology and relativity analysing the categories and the word classes in Slovak and Hungarian.
3. Structural and semantic comparing is interpreted from an ethnolinguistic aspect. Common and parallel elements of Slovak and Hungarian mental grammar are presented from a global view of examples of the languages of the world. In this context the signs of interference in bilingual milieu are traced.
4. Theoretic conclusions can be used in second language acquisition and translatology.

The first, theoretic chapter deals with the methods of linguistic comparison, the categorization in languages. The theory of the "linguistic image of the world" will be shortly presented. Further topics are the typology and its influence on the morphematic structure of Slovak and Hungarian and the differences of word classes as well.

The next two main chapters are about nominal and verbal phrase, where we compare the grammatical categories and semantics of morphosyntactically relevant word classes. These aspects show, how the structures of the both languages work, which are the analogies, which forms are chosen from the potential grammatical structures. Although Slovak and Hungarian show typologically and structural differences, conclusions of semantic grammar show, that the speakers of these languages have a similar linguistic image of the world. Speakers of Slovak and Hungarian think about grammatical number,

person, time e.g. the same way, even if the formal expression is different. There is no such sentence structure, which would be impossible to say in one of the researched languages, despite of the different grammatical system of casus, e.g. There are differences in the bipolarity of verbal categories of Slovak (perfective ↔ imperfective, reflective ↔ non reflective) and of the more immanent lexical-grammatical mixture of categories of Hungarian (Aktionsart). After comparing the system of verboids, the conclusion is, that the higher frequency of non-personal verbal forms in Hungarian is a functional replacement of failing passive constructions. The chapter about verbs is closed with the comparing of sentence structures on base of predication and word order.

Our conclusion is, that the linguistic image of the word is related to what is causal, motivated in language. Not only word derivation show signs of such motivation, also in grammar can be traced logic, transparency. These structures are said to be "light" for learners of foreign languages. If there is no transparent, causal, motivated structure, the phenomenon of interlingual analogy begins to work. This is practically called "error" from a normative aspect, but it's a natural manifestation of the influence of different linguistic images of worlds. The last chapter is a collection of the differences of language thinking, different logic of speakers of Hungarian and Slovak which have consequences on translation and language teaching.

Bibliografia

- AIKHENWALD, Alexandra 2007. Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Perspective. IN: *Grammars in Contact: A Cross-Linguistic Typology*. (Eds. Aikhenwald, A. - Dixon, R. M. W.) Oxford: Oxford University Press, 2007. s. 1-66. ISBN 978 80 199207831
- ALABÁNOVÁ, Mária 2005. Vetné modely vo vyučovaní slovenského jazyka ako druhého jazyka. IN: *Syntax a jej vyučovanie III*. (Ed. Vaňko, J.) Nitra: FF UKF, 2005. s. 184-190. ISBN 80 80509301
- ALABÁNOVÁ, Mária 2008. *Slovenský jazyk a literatúra v menšinových školách*. Nitra: UKF, 2008. ISBN 978 80 969945 7 1
- ALABÁNOVÁ, Mária 2015. *Slovenský jazyk a slovenská literatúra v základných školách s vyučovacím jazykom maďarským*. Nitra: FF UKF, 2015. ISBN 978 80 55808833
- BAŇCZEROWSKI, Janusz 1972. A nyelvtanulás kontrasztív modelljének néhány kérdését. IN: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. (Red. Horváth M. - Temesi M.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1972. s. 55-61.
- BAŇCZEROWSKI, Janusz 1996. A valóság nyelvi kategorizálásáról (Adalék a nyelvi szemantika elemzéséhez) IN: *Magyar nyelvőr* 120. s. 64-70.
- BAŇCZEROWSKI, Janusz 2008. *A világ nyelvi képe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2008. ISBN 978 963 990209 1
- BAŇCZEROWSKI, Janusz 2010. A kategorizálás szerepe a világ nyelvi képében IN: *Kontexty identity: jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. (Red. Krekovičová, E. - Uhrin E. - Zsilák, M.) Békéscsaba: Celoštátna slovenská samospráva, 2010. s. 155-161. ISBN 978 963 88583 0 6
- BARTMIŇSKI, Jerzy 2016. *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kongnitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova - Karolinum, 2016. ISBN 978 80 246 2883 7
- BENŐ Attila 2008. *Kontaktológia*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2008. ISBN 9789738862029
- BOHUNICKÁ, Alena 2013. *Variety metafor*. Bratislava: UK, 2013. ISBN 978 80 223 3474 7
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1971. Kontrasztívny výskum jazykov. IN: *Jazykovedný časopis XXII/2*. s. 160-174.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1972. A határozottság eszközei a magyar és a szlovák nyelvben. IN: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. (Red. Horváth M. - Temesi M.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1972. s. 191-199.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1977a. Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine. IN: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. (Red. Sima, F.) Bratislava: SPN, 1977. s. 60-130.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1977b. Pojem gramatickej kategórie v koncepcii slovensko-maďarskej kontrastívnej gramatiky. IN: *Jazykovedný časopis* 28. 1977/2. s. 134-148.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1979. Príspevok k vyjadrovaniu posesívnosti v slovenčine a v maďarčine. IN: *Materiály I. čl. Celostátného hungaristického sympozia „Aktuální problémy československé hungaristiky a srovnávacího studium“* Brno: FF UJEP, 1979. s. 321-327.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1980. Posesívny datív v slovenčine a ekvivalentné maďarské konštrukcie. IN: *Slavica Slovaca* 15. 1980/3. s. 261-280.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1981. Posesívny datív v slovenčine a ekvivalentné maďarské konštrukcie. (Datív vyjadrený substantívom a zvratným zámenom si) IN: *Philologica XXXI/80. Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: SPN, 1981. s. 87-104.
- CROFT, Wiliam 2003. *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge Universty Press, 2003. ISBN 0521 00499 3
- CRYSTAL, David 2007. *How language works*. London: Penguin, 2007. ISBN 978 0 141 01552 1
- CSERNICSKÓ István - KARMACSI Zoltán 2008. *Szófajtan és morfológia*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2008. 168 s.
- CZAMBEL, Samuel 1902. *Rukoväť spoisovnej reči slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin: Kníhkupectvo-nakladateľský spolok, 1902. 373 s.
- ČULENOVÁ, Eva - GYÖRGY, Ladislav et al. 2011. Gramatické kategórie substantív v nemčine, v taliančine a v arabčine v porovnaní so slovenčinou. IN: *Preklad a tlmočenie 9. Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2011. s. 327-345. ISBN 978 80 557 0153 0
- ČULENOVÁ, Eva - GYÖRGY, Ladislav - TUSKA Tünde et al. 2011. Neukončený minulý dej vo vybraných jazykoch indoeurópskej a ugrofínskej jazykovej rodiny. IN: *Slavica Iuventum XII*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě Filozofická fakulta, 2011. s. 62-71. ISBN 978 80 7368 637 6
- ČULENOVÁ, Eva 2011. Rozdielny prístup k vyučovaniu slovenskej deklinácie Slovanov a Neslovanov. IN: *Slavica Szegediensia VII*. (Red. Györke Z. - Maruzsné Sebő K.) Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék, Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék, 2011-2012. s. 294-301. HU ISSN 1786-4151
- ČULENOVÁ, Eva 2012. *Jazyk. Matica alebo plášť?* Banská Bystrica: Belianum UMB, 2012. ISBN 978 80 557 0409 8
- ČULENOVÁ, Eva 2013. *Plynutie roka v slovenskom jazykovom obraze sveta*. Banská Bystrica: Belianum UMB, 2013. ISBN 978 80 557 0565 1
- ČULENOVÁ, Eva - GYÖRGY, Ladislav 2015. *Vybrané časti zo slovenského jazyka pre prekladateľov a tlmočníkov*. Banská Bystrica: Belianum UMB, 2015. ISBN 978 80 557 0935 2
- DEUTSCHER, Guy 2010. *Through the language glass: why the world looks different in other languages*. New York: Metropolitan Books, 2010. ISBN 978 0 8050 8195 4
- DOLNÍK, Juraj 1999. *Základy lingvistiky*. Bratislava: Stimul, 1999. ISBN 80 85697 95 5
- DOLNÍK, Juraj 2003. *Lexikológia*. Bratislava: UK, 2003. ISBN 80 223 1733 0
- DOLNÍK, Juraj 2009. *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetlenie jazyka*. Bratislava: VEDA, 2009. ISBN 978 80 224 1078
- DOLNÍK, Juraj 2010. Synchronna dynamika morfológie. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 66-86. ISBN 978 80 224 1159 2

- DOLNÍK, Juraj et al. 2010. *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. ISBN 978 80 224 1159 2
- DOLNÍK, Juraj 2012. *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram, 2012. ISBN 978 80 8101 657 8
- DOLNÍK, Juraj 2015. *Cudzosť – interpretácia – xenoznak*. IN: *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. (Dolník, J. et al.) Bratislava: Iris, 2015. s. 13–172. ISBN 9788081530425
- DRYER, Matthew S. – HASPELMATH, Martin (Eds.) 2013. *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2013. <http://wals.info> ISBN: 978 3 9813099 1 1
- DUDOK, Miroslav 2010. *Deiktické intenzifikátory*. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 388–400. ISBN 978 80 224 1159 2
- DUDOVÁ, Katarína 2013. *Kognitívne východiská sémantickej organizácie vety v slovenčine*. IN: *Philologica LXII. Slovo a tvar v štruktúre a komunikácii*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, s. 423–434. ISBN 978 80 223 3562 1
- DUDOVÁ, Katarína 2014a. *Od modálnosti textu k modálnosti vety*. Nitra: FF UKF, 2014. ISBN 978 80 558 0587 0
- DUDOVÁ, Katarína 2014b. *Jazykový obraz chcenia v slovenčine*. IN: *Obraz človeka v jazyku*. Nitra: FF UKF, 2014. s. 182–192. ISBN 978 80 558 0560 3
- DUDOVÁ, Katarína 2015. *Prehľad slovenskej morfosyntaxe s cvičeniami*. Nitra: FF UKF, 2015. ISBN 978 80 558 0775 1
- DURANTI, Alessandro 1997. *Linguistic anthropology* Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN 9780521445368
- DVONČ, Ladislav 1984. *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: VEDA, 1984.
- FORGÁCS Erzsébet 2007. *Kontrastive Sprachbetrachtung*. Szeged: Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó, 2007. ISBN 978 963 86996 4 0
- FRANKS, Steven 1995. *Parameters of Slavic Morphosyntax*. Oxford: Oxford University Press, 1995. ISBN 9780195089714
- FURDÍK Juraj 1976. *O porovnávacom výskume slovenčiny a maďarčiny*. IN: *Studia Academica Slovaca* 5. Bratislava: Alfa, 1976. s. 81–97.
- FURDÍK, Juraj 1977. *Gramatický rod a zhoda v slovenčine a v maďarčine*. IN: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. (Red. Sima, F.) Bratislava: SPN, 1977. s. 21–59.
- FURDÍK, Juraj 1993. *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter, 1993. ISBN 80 85515 03 2
- FURDÍK, Juraj 2004. *Slovenská slovotvorba*. Prešov: Náuka, 2004. (Ed. Ološtiak, M.) ISBN 80 89038 28 X
- FURDÍK, Juraj 2005. *Život so slovotvorbou a lexikológiou*. (Ed. Ološtiak, M. – Gianitsová-Ološtiaková, L.) Košice: LG, 2005. ISBN 80 969447 5 4

- GALLO, Ján 2014. *Funkčno-sémantická kategória personálnosti v konfrontácii slovenčiny a ruštiny*. IN: *Obraz človeka v jazyku*. (Ed. Vaňko, J.) Nitra: FF UKF, 2014. s. 108–117. ISBN 978 80 558 0560 3
- GECSŐ Tamás 1999. *Poliszémia és homonímia a magyar főnév- és igeragozásban*. IN: *Poliszémia, homonímia. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához II.* (Red. Geecsó T.) Budapest: Tinta Könyvkiadó, 1999. s. 79–84. ISBN 963 86013 1 0
- GYÖRGY, Ladislav 2013. *Vplyv maďarského jazyka na hovorenú podobu slovenčiny v meste Veľký Krtíš*. IN: *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí*. (Ed. Kováčová, A. – Uhrinová, A.) Békešská Čaba: VÚSM, 2013. s. 70–77. ISBN 978 963 88583 9 9
- GLOVNÁ, Juraj 2002. *Pravidlo a výnimka vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka*. IN: *Slovenčina ako cudzí jazyk* (Ed. Pekarovičová, J.). Bratislava: Metodické centrum SAS, 2002. s. 89–94. ISBN 80 88982 60 X
- GLOVNÁ, Juraj 2015. *Gramatická zložka vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka*. IN: *Štúdium a výučba jazykov. Pohľad na stav jazykového vzdelávania menšín*. (Red. Kozmács I. – Vančo I.) Nitra: FF UKF, 2015. s. 77–93. ISBN 978 80 558 0814 7
- HAARMANN, Harald 2007. *Weltgeschichte der Sprachen*. München: C. H. Beck, 2007. ISBN 978 3 406 60802 5
- HÁBOVČÍK, Ondrej 1995. *Morfológia*. IN: *Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva 1. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským*. (Red. Žilka, T.) Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1995. s. 85–96. ISBN 80 8050 021 5
- HÁDKOVÁ, Mária 2011. *Jazykový obraz sveta a lingvodidaktika*. IN: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III.* (Ed. Orgoňová, O.) Bratislava: UK, 2011. s. 389–394. ISBN 978 80 223 2942 2
- HASPELMATH, Martin – D. SIMS, Andrea 2015. *O čem je morfológie*. Praha: Univerzita Karlova – Karolinum, 2015. ISBN 978 80 246 2504 1
- HEGEDŰS József 2000. *„Nyelvi világkép“ – magyar nyelv-idegen nyelv*. In: *Magyar Nyelv* XCVI/2. Budapest, 2000. s. 129–139.
- HEGEDŰS József 2012. *Az idegen nyelv. Nyelvek – nyelvtanulás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2012. ISBN 978 615 5219 31 9
- HEGEDŰS Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004. ISBN 963 937292 7
- HORECKÝ, Ján 1972. *A szlovák-magyar összevető nyelvtanok vizsgálati eljárásaihoz*. IN: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. (Red. Horváth M. – Temesi M.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1972. s. 176–178.
- HORECKÝ, Ján 1977. *Na okraj trpného rodu v slovenčine a v maďarčine*. IN: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. (Red. Sima, F.) Bratislava: SPN, 1977. s. 133–144.
- HORECKÝ, Ján 1978. *Základy jazykovedy*. Bratislava: SPN, 1978. 184 s.
- HORECKÝ, Ján 1979. *Morfemická štruktúra slovenčiny a maďarčiny*. IN: *Materiály I. čl. Celostátného hungaristického sympozia „Aktuální problémy československé hungaristiky a srovnávací studium“* Brno: FF UJEP, 1979. s. 313–316.

HORECKÝ, Ján 1981. K sémantike predponových slovies v slovenčine a v maďarčine. IN: *Philologica XXXI/80. Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: SPN, 1981. s. 105-110.

HUMBOLDT, Wilhelm von 2000. *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu*. (Preložil Ondrejovič, S.) Bratislava: VEDA, 2000. ISBN 80 224 0607 4

HUŤKOVÁ, Anita 2014. Štylistické zákutia prekladu a prekladania. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978 80 7435428 1

CHOMOVÁ, Alexandra 2008. Charakteristika vyjadrenia posesívnosti v slovenčine na pozadí jej protikladných vlastností IN: *Varia XVIII. Zborník príspevkov z XVIII. Kolokvia mladých jazykovedcov*. (Eds.: Ološtiak, M. – Gianitsová – Ološtiaková, L.) Prešov: PU, 2008. s. 234-254. ISBN 978 80 8068 976 6

IVANOVÁ, Martina 2006. *Valencia statických slovies*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis Monographia 67. Prešov: FF PU, 2006. ISBN 80 8068 529 0

IVANOVÁ, Martina 2010. Modálne relátory v slovenčine. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 218-264. ISBN 978 80 224 1159 2

IVANOVÁ, Martina 2011. *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo PU, 2011. ISBN 978 80 555 0435 3

JANDA, Laura 2002a The conceptualization of events and their relationship to time in Russian IN: *Glossos 2002/2 The Slavic and East European Language Resource Center Duke University*. s.1-10. ISSN 1544-404X <http://seelrc.org/glossos/>

JANDA, Laura 2002b. Concepts of case and time in Slavic IN: *Glossos 2002/3 The Slavic and East European Language Resource Center Duke University*. s. 1-22. ISSN 1544-404X <http://seelrc.org/glossos/>

JANOČKOVÁ, Nicol 2010. Diferenciátory predikátu. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 135-166. ISBN 978 80 224 1159 2

JANOČKOVÁ, Nicol 2014. *Sloveso a zmysly – slovotvorba a vidotvorba*. Bratislava: JÚLŠ – VEDA, 2014. ISBN 978 80 224 1383 1

JANUŠKA, Jiří 2013. Čeští lingvisté o maďarštině (přehled témat). IN: *Časopis pro moderní filologii 95*, 2013, č. 1, s. 55-70.

JANUŠKA, Jiří 2017. *Porovnávání středoevropských jazyků: za horizont strukturních rysů a lexikálních přejímek*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav obecné lingvistiky

KAČALA, Ján 1989. *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: VEDA, 1989. ISBN 80 224 0048 3

KAČALA, Ján 2014. *Jazykové kategórie v slovenčine*. Bratislava: UK, 2014. ISBN 978 80 223 2486 0

KÁLMÁN László – NÁDASDY Ádám 1999. *Hárompercesek a nyelvről*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. ISBN 963 379 6482

KARČOVÁ, Agáta 2014. Jazykový obraz sveta – fenomén videnia a zraku a ich axiologický rozmer. IN: *Štefan Peciar a moderná lexikografia*. (Eds. Ondrejovič, S. – Satinská, L. – Vráblová, J.). Bratislava: VEDA, 2014. s. 224-248. ISBN 978 80 224 1416 6

KESZLER, Borbála et al. 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. ISBN 963 19 5880 9

KESSELOVÁ, Jana 2010. Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 326-387. ISBN 978 80 224 1159 2

KIEFER Ferenc et al. 1999. *Új magyar nyelvtan*. (Eds. É. Kiss K. – Kiefer F. – Spitár P.) Budapest: Osiris Kiadó, 1999. ISBN 963 379 327 0

KIEFER Ferenc et al. 2000. *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2000. ISBN 963 05 7737 2

KIEFER Ferenc et al. 2006. *Magyar nyelv*. (Red. Kiefer F. – Spitár P.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. ISBN 963 05 8324 0

KÖVECSÉS Zoltán 2005. *A metafora: gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex Kiadó, 2005. ISBN 963 9548 55 3

KRAJČOVIČ, Rudolf 2009. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: UK, 2009. ISBN 978 80 223 2526 4

KRÁLIK, Aladár 1997. *Slovenské sloveso a jeho používanie*. Budapest: Etnikum Kiadó, 1997. ISBN 963 90 1034 0

KRUPA, Viktor 1980. *Jednota a variabilita jazyka*. Bratislava: VEDA, 1980. ISBN 0012974

KRUPA, Viktor 1990. *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*. Bratislava: Tatran, 1990. ISBN 80 222 0130 8

KUČERA, Ladislav 1977. O zápore v slovenčine a v maďarčine. IN: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. (Red. Sima, F.) Bratislava: SPN, 1977. s. 156-166.

LADÁNYI Mária 2007. *Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és estek*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2007. ISBN 978 963 7094 81 1

LANSTYÁK István 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Pozsony: Kalligram, 2006. ISBN 80 7149 814 9

LEHEČKOVÁ, Helena 2003. Slavonic versus Finno-Ugric languages: On missing categories in grammar and cognition. IN: *Glossos 2003/4. The Slavic and East European Language Resource Center Duke University*. ISSN 1544-404X <http://seelrc.org/glossos/>

LŐRINCZ Julianna 2015. *Morfológia. Szófajtani és alaktani alapismertetek*. Komárno: PF UJS, 2015. ISBN 978 80 8122 131 6

MANDELÍKOVÁ, Lenka 2012. *Analýza a interpretácia odborového textu*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, 2012. ISBN 978 808075518 8

MANDELÍKOVÁ, Lenka 2014. *Sociokultúrne súvislosti jazyka*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, 2014. ISBN 978 80 8075 636 9

MANDELÍKOVÁ, Lenka 2016. *Základy morfológie slovenského jazyka*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, 2016. ISBN 978 80 80757373

MIKO, František 1962. *Rod, číslo a pád podstatných mien*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1962. 256 s.

MISADOVÁ, Katarína 2011. *Kapitoly z morfológie maďarského jazyka. Kontrastívny opis niektorých morfológických javov maďarského jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978 80 223 2984 2

MOŠAŤOVÁ, Michaela 2010. Opozičný homomorfizmus v morfológickom systéme. IN: *Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s.11-65. ISBN 978 80 224 1159 2

NAVRÁTIL, Ladislav 2003. *Neohybné slovné druhy*. Nitra: Enigma, 2003. ISBN 80 85471 83 3

NAVRÁTIL, Ladislav 2009a. *Nominálne slovné druhy*. Nitra: Enigma, 2009. ISBN 80 85471 94 9

NAVRÁTIL, Ladislav 2009b. *Slovesá - kráľovský slovný druh*. Nitra: Enigma, 2009. ISBN 978 80 90132 76 8

ODALOŠ, Pavol 1995. Príspevok k problematike výskumu písaných prejavov zahraničných vysokoškolákov študujúcich slovenčinu IN: *VARIA IV*. Bratislava - Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1995 s.78-82.

OLOŠTIAK, Martin - GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia 2007. *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine*. Prešov: FF PU, 2007. ISBN 978 80 8068 694 9

OLOŠTIAK, Martin 2010: Morfológia vlastných mien. IN: *Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010, s. 97-134.

OLOŠTIAK, Martin - IVANOVÁ, Martina 2013. *Kapitoly z lexikológie. Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania*. Prešov: FF PU, 2013. ISBN 978 80 555 0938 9

ONDREJOVIČ, Slavomír 1989. *Medzi slovesom a vetou*. Bratislava: VEDA, 1989. ISBN 80 224 0059 9

ONDREJOVIČ, Slavomír 1997. Ku kategórii priestoru v jazyku IN: *Štylistika neverbálnej komunikácie*. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 1997. s.157-160. ISBN 80 88868 20 3

ONDREJOVIČ, Slavomír 2000. K otázke dominanty vety. IN: *Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého*. (Ed. Buzássyová, K.). Bratislava: VEDA, 2000, s. 269-274.

ONDRUS, Pavel 1962. Číslovky v slovenčine. IN: *Slovenská reč roč. 27. 1962/4*. s. 223-234.

ONDRUS, Pavel 1969. *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1969. 147 s.

ONDRUS, Pavel 1975. Ku koncepcii slovných druhov v slovenčine. IN: *Studia Academica Slovaca* 4. Bratislava: Alfa, 1975. s. 199-207.

ONDRUŠ, Šimon - SABOL, Ján 1984. *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: SPN, 1984. 344. s.

O'NEILL, Paul 2013. The morpheme and morphosyntactic / semantic features, IN: *The Bourdaires of Pure Morphology*. (Eds. Cruschina, S. - Maiden, M. - Smith, J. Ch.) Oxford: Oxford University Press, 2013. s. 221-246. ISBN 978 0 19 967886 0

ORAVEC, Ján 1967. *Väzba slovies v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967. 392 s.

ORAVEC, Ján - BAJZÍKOVÁ, Eugénia - FURDÍK, Juraj 1988. *Súčasný slovenský jazyk - Morfológia*. Bratislava: SPN, 1988. 232 s.

ORAVEC, Ján - BAJZÍKOVÁ, Eugénia 1986. *Súčasný slovenský jazyk. Syntax*. Bratislava: SPN, 1986. 261 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga - BOHUNICKÁ, Alena 2015. Cudzosť a rodová identita. IN: *Cudzosť - jazyk - spoločnosť*. (Dolník, Juraj et al.) Bratislava: Iris, 2015. s. 229-248 ISBN 9788081530425

ORGOŇOVÁ, Oľga - DOLNÍK, Juraj 2010. *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. ISBN 978 80 223 29255

PÁLEŠ, Emil 1994. *Sapfo. Parafrázovač slovenčiny*. Bratislava: VEDA, 1994. ISBN 80 224 0109 9

PALIGA, Sorin 2013. Aspect in Czech and other Slavic Languages: How Shall We Understand and Define Verbal Action? IN: *Romano - Bohemica II*. București: Editura Universității din București, 2013. s. 273-290. ISSN 2284-7014

PAVLOVIČ, Jozef 2011. *Prednášky zo štylistiky slovenčiny*. Trnava: PF TU, 2011. ISBN 978 80 8082 494 5

PAVLOVIČ, Jozef 2012a. *Syntax slovenského jazyka I*. Trnava: TU, 2012. ISBN 978 80 8082 525 6

PAVLOVIČ, Jozef 2012b. *Syntax slovenského jazyka II*. Trnava: TU, 2012. ISBN 978 80 8082 526 3

PAYNE, Thomas E. 1997. *Describing Morphosyntax: A Guide for Field Linguists*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. ISBN 0521588057

PEKARÍKOVÁ, Katarína 2010. Prototypový význam slovenských gramatikalizovaných modálnych slovies. IN: *Slavica Slovaca, roč. 45, 2010/1*, s. 43-51. ISSN 0037-6787

PEKAROVIČOVÁ, Jana 2011. Rodové stereotypy v interdisciplinárnych a interkultúrnych súvislostiach IN: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*. (Ed. Orgoňová, O.) Bratislava: UK, 2011. s. 215-226. ISBN 978 80 223 2942 2

PILECKY Marcell 2007. *Základy porovnávacej fonológie*. Pilíšska Čaba: PPKE BTK, 2007. ISBN 978 963 9206 40 3

PLÉH Csaba - LUKÁCS Ágnes et al. 2014. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014. ISBN 978 963 05 9499 8

POKORNÝ, Jan 2010. *Lingvistická antropologie. Jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978 80 247 2843 8

RICHARDSON, Kyle R. 2007. *Case and Aspect in Slavic*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978 0 19 929196 0

RUŽIČKA, Jozef 1956. *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*. Bratislava: SAV, 1956. 188 s.

RUŽIČKA, Jozef (Red.) 1966. *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966. 896 s.

SÁROSI Zsófia 2005. Morfématörténet. IN: *Magyar Nyelvtörténet* (Red. Kiss J. – Pusztai F.). Budapest: Osiris Kiadó, 2005. s. 129–172, 352–371. ISBN 963 389 802 1

SÁNDOR Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Baja: Szak Kiadó, 2014. ISBN 978 9639863378

SCHWANZER, Viliam 1966. Prinzipielles zu interlingualen Strukturvergleichen. IN: *Philologica XVIII. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: SPN, 1966. s. 5–17.

SIMA Ferenc 1972. A magyar és a szlovák igekötő-rendszer szótani természetéhez. IN: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. (Red. Horváth M. – Temesi M.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1972. s. 179–183.

SIMON Szabolcs 2012. Slovenčina v školách s vyučovacím jazykom maďarským v Slovenskej republike z niektorých aspektov. IN: *Jazykovo-literárno-historické dotykky slovenčiny a maďarčiny*. Komárno: UJS, 2012. s. 96–101. ISBN 978 80 8122 039 5

ŠIMKOVÁ, Mária et al. 2016. *Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, 2016. ISBN 978 80 88814 91 7

SKALIČKA, Vladimír 1935. *Zur ungarischen Grammatik*. Praha: Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis. *Souborné dílo Vladimíra Skaličky I*. Praha: Karolinum, 2004. s. 37–91. ISBN 802460549X

SKALIČKA, Vladimír 1937. Studie o maďarských výrazech onomatopoeických. IN: *Sborník filologický 11*, s. 75–102. *Souborné dílo Vladimíra Skaličky I*. Praha: Karolinum, 2004. s. 136–167. ISBN 802460549X

SKALIČKA, Vladimír 1957. Vztah morfológie a syntaxe. IN: *Slovo a slovesnost 18/ 2*, s. 65–71 *Souborné dílo Vladimíra Skaličky II*. Praha: Karolinum, 2004. s. 603–611 ISBN 9788024607344

SOKOLOVÁ, Miloslava 1995. *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovakontakt, 1995. ISBN 80 90 141773

SOKOLOVÁ, Miloslava 2002. Morfematický pohľad na slovesný vid v slovenčine ako cudzom jazyku. IN: *Slovenčina ako cudzí jazyk* (Ed. Pekarovičová, J.). Bratislava: Metodické centrum SAS, 2002. s. 75–88. ISBN 80 88982 60 X

SOKOLOVÁ, Miloslava 2007. *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: FF PU, 2007. ISBN 8080685509

SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol 2014. *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava: VEDA, 2014. ISBN 978 80 224 1374 9

T. SOMOGYI Magda, 2000. *Toldalékrendszerezésünk vitás kérdései*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2000. ISBN 963 86013 8 8

SPÁČILOVÁ, Stanislava 2016. K niektorým problémom osvojovania si slovenčiny v Maďarsku. IN: *Jazyky krajín V4 v súčasnej Európe. Jazyk ako prostriedok na vyjadrenie a formovanie identity*. (Eds. Huťková, A. – Šuša, I.) Banská Bystrica: Belianum, 2016. s. 190–201. ISBN 978 80 557 1165 2

SZABÓMIHÁLYOVÁ, Gizela 1989. Konfrontácia slovenských predložiek s maďarskými pádovými príponami a postpozíciami. IN: *Studia Academica Slovaca 18*. Bratislava: Alfa, 1989. s. 479–494. ISBN 80-05-00302-1

SZABÓMIHÁLYOVÁ, Gizela 2010. Variabilita konštrukcií s významom posesívnosti v slovenčine a maďarčine IN: *Slovo – tvorba – dynamickosť* (Ed. Šimková, M.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 287–292. ISBN 978-80-224-1107-3

SZENDE Virág 2007. Spezifische Kategorien der ungarischen Grammatik: Wie kann man sie in nichthomogenen Lerngruppen unterrichten? IN: *Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik*, 2007. ISSN 1609 882X

SZILÁGYI N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács, 1996. 115 rkp. s.

ŠTEFÁNIK, Jozef 2007. Vyučovanie slovenského jazyka a dvojjazyčnosť IN: *Aktuálne problémy slovakistiky*. (Red. Žiláková, M.) Budapest: ELTE, 2007. s. 92–104. ISBN 978 963 436 936 7

ŠTÍCHA, František 2015. *Čeko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978 80 200 2378 0

TIBENSKÁ, Eva 2002. Prepojenosť medzi lexikálnou, morfológickou a syntaktickou rovinou jazykového systému. IN: *Slovenčina ako cudzí jazyk* (Ed. Pekarovičová, J.). Bratislava: Metodické centrum SAS, 2002. s. 49–61. ISBN 80 88982 60 X

TIBENSKÁ, Eva 2012. *Sémantická štruktúra slovenskej vety*. Trnava: FF UCM, 2012. ISBN 978 80 810 5343 6

TÓTH Sándor János 2015a. Jazykový relativizmus pri vyučovaní slovakistických lingvistických disciplín. IN: *Slovenčina v kontexte slovanských a neslovanských jazykov*. Nitra: FF UKF, 2015. s. 337–350. ISBN 978 80 55 80959 5

TÓTH Sándor János 2015b. *Veta – text – štýl*. Komárno: PF UJS, 2015. ISBN 978 80 8122 152 1

TÓTH Sándor János 2015c. Jazykový obraz sveta v učebniciach slovenčiny a maďarčiny ako cudzieho jazyka IN: *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca 8*. (Ed. Wachtarczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S.) Bratislava: VEDA, 2015. s. 161–176. ISBN 978 80 224 1418 0

TÓTH Sándor János 2015d. Relatívne voľný slovosled slovenčiny a maďarčiny IN: *Eruditio – Educatio 10*. 2015/2. UJS, Komárno. s. 64–71. ISSN 1336 8893

TÓTH Sándor János 2016. Internacionalizcia v slovenčine a v maďarčine. IN: *Jazyky krajín V4 v súčasnej Európe. Jazyk ako prostriedok na vyjadrenie a formovanie identity*. (Eds. Huťková, A. – Šuša, I.) Banská Bystrica: Belianum, 2016. s. 250–258. ISBN 978 80 557 1165 2

TÓTH Sándor János 2017. Fixátory dependencie v slovenčine a v maďarčine. IN: *Eruditio – Educatio 12/2*. s. 5–23. ISSN 1336-8893

- TÖRÖKOVÁ, Matilda 1977. K problematike väzby slovíes v slovenčine a v maďarčine. IN: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. (Red. Sima, F.) Bratislava: SPN, 1977. s. 145–155.
- UHRINOVÁ, Alžbeta 2011. *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011. ISBN 978 973107042
- VAŇKO, Juraj 1995a. Ohybné slovné druhy. IN: *Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva 1. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským*. (Red. Žilka, T.) Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1995. s. 97–135. ISBN 80 8050 021 5
- VAŇKO, Juraj 1995b. Syntax. IN: *Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva 1. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským*. (Red. Žilka, T.) Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1995. s. 147–201. ISBN 80 8050 021 5
- VAŇKO, Juraj 2003. Reflexívnosť ako subjektívnosť. IN: *XIII. Medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane. Príspevky slovenských slavistov*. (Ed. Doruľa, J.) Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV, 2003. s. 123–133. ISBN 80 968971 2 8
- VAŇKO, Juraj 2010. Fixátory dependencie. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. ISBN 978 80 224 1159 2 s. 265–325
- VAŇKO, Juraj 2014. Antropocentrizmus v jazyku a jazykovede. IN: *Obráz človeka v jazyku*. Nitra: FF UKF, 2014. s. 10–22. ISBN 978 80 558 0560 3
- VAŇKO, Juraj 2015a. *Syntax slovenského jazyka*. Nitra: FF UKF, 2015. ISBN 978 80 558 0865 9
- VAŇKO, Juraj 2015b. Lingvistické a nelingvistické aspekty vyučovania slovenčiny ako druhého jazyka. IN: *Štúdium a výučba jazykov. Pohľad na stav jazykového vzdelávania menšín*. (Red. Kozmács I. – Vančo I.) Nitra: FF KUF, 2015. s. 73–86. ISBN 978 80 558 0814 7
- VAŇKO, Juraj – AUXOVÁ, Darina 2015. *Morfológia slovenského jazyka*. Nitra: FF UKF, 2015. ISBN 978 85 055 808581
- VAŇKOVÁ, Irena 2010. Úvod: na ceste ke kognitívnej (etno)lingvistice. IN: *Slovo a slovesnosť* 71. 2010/ 4. s. 245–249.
- VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva et al. 2005. *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitívnej lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80 246 0919 3
- WACHA Balázs 1989. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatoságra. IN: *Fejezetek a magyar nyelv léírő nyelvtana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1989. s. 219–282. ISBN 963 18 2044 0
- WHORE, Benjamin Lee 1956. *Language, thought and reality*. Cambridge – Massachusetts: MIT Press, 1956. 278 s.
- WIERZBICKA, Anna 1988. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988. ISBN 9787 90 272 30225
- WIERZBICKA, Anna 1994. Cognitive domains and the structure of the lexicon: the case of emotion. IN: *Mapping the Mind: Domain specificity in cognition and culture* (Ed. Lawrence, L. A. – Gelman, S. A.) Cambridge: Cambridge University Press, 1994. s. 431–452.
- WIERZBICKA, Anna 2014. *Sémantika: elementárni a univerzálni sémantické jednotky*. Praha: Karolinum – Univerzita Karlova, 2014. ISBN 978 80 246 22 897
- ZÁHRADNÍKOVÁ, Marta 2002. Komunikačné bariéry v používaní slovenských slovíes. IN: *Slovenčina ako cudzí jazyk* (Ed. Pekarovičová, J.). Bratislava: Metodické centrum SAS, 2002. s. 331–335. ISBN 80 88982 60 X
- ŽIGO, Pavol 2010. Kategória času. IN: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA, 2010. s. 167–217. ISBN 978 80 224 1159 2
- ŽIGO, Pavol 2014. Topológia deja v registri aspekt – tempus – modus. IN: *Registre jazyka a jazykovedy I. Na počesť Daniely Slančovej*. (Ed. Kesselová, J. – Imrichová, M. – Ološtiak, M.) Prešov: FF PU, 2014. s. 64–79. ISBN 978 80 555 1111 5
- ŽILÁKOVÁ, Mária 2004. Jazykový obraz sveta Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu. IN: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Opera Slavica Budapestinensia. Linque Slavicae. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004. s. 143–152. ISBN 963 463 706 X
- ZSILÁK Mária 2013. The archaic strata of the linguistic image of the world (on the basis of Slovenian and Slovak magic formule) *Studia Slavica Acad. Scient. Hung.* 58/2 Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013. s. 447–487. DOI: 10.1556/SSlav.58.2013.2.23

Zoznam tabuliek

Tabuľka č. 1 Oblasť výskumu morfosyntaxe	19
Tabuľka č. 2 Morfofonologické súvislosti slovenčiny a maďarčiny	21
Tabuľka č. 3 Typologické črty slovenského a maďarského jazyka	25
Tabuľka č. 4 Flektívne pádové prípony v slovenčine	29
Tabuľka č. 5 Triedenie morfém v slovenčine a v maďarčine	30
Tabuľka č. 6 Klasifikácia častíc, spojok a citosloviec	49
Tabuľka č. 7 Kognitívne rodové asociácie	61
Tabuľka č. 8 Pády v maďarčine	75
Tabuľka č. 9 Najdôležitejšie funkcie akuzatívu s maďarskými ekvivalentmi	79
Tabuľka č. 10 Najdôležitejšie funkcie datívu s maďarskými ekvivalentmi	83
Tabuľka č. 11 Najdôležitejšie funkcie genitívu s maďarskými ekvivalentmi	87
Tabuľka č. 12 Najdôležitejšie funkcie lokálu s maďarskými ekvivalentmi	91
Tabuľka č. 13 Interferenčný vplyv a variantnosť pri používaní predložiek	94
Tabuľka č. 14 Ternárne používanie pádových prípon, postpozícií a predložiek	96
Tabuľka č. 15 Porovnanie mennej zhody	105
Tabuľka č. 16 Číslovky v maďarčine a v slovenčine	116
Tabuľka č. 17 Stavba a substitučná úloha zámen v maďarčine a v slovenčine	120
Tabuľka č. 18 Predmetové slovesá prechodné a neprechodné	131
Tabuľka č. 19 Aktívum a pasívum	139
Tabuľka č. 20 Osobný a neosobný tvar sloviess	142
Tabuľka č. 21 Neurčitý podmet a neosobný tvar sloviess	142
Tabuľka č. 22 Valencia slovesa	151
Tabuľka č. 23 Vzťah valencie a intencie	152
Tabuľka č. 24 Korelácie väzieb maďarských a slovenských sloviess	164
Tabuľka č. 25 Reflexívnosť a slovesný rod	170
Tabuľka č. 26 Tvarová stránka reflexívnosti	171
Tabuľka č. 27 Zvratné slovesá s nezvratným pendantom	173
Tabuľka č. 28 Jednorazový a viacrazový dej	187
Tabuľka č. 29 Súvislosť aspektu a času	207
Tabuľka č. 30. Komunikačný zámer vety a spôsob	209
Tabuľka č. 31 Porovnanie predikatívnej zhody	214
Tabuľka č. 32 Systém pomocných sloviess v slovenčine a v maďarčine	217
Tabuľka č. 33 Slovenské ekvivalenty modálneho slovesa <i>tud</i>	224
Tabuľka č. 34 Gramatické kategórie modálnych sloviess	226
Tabuľka č. 35 Sponové sloveso <i>byť</i> v slovesno-mennom prísudku	228
Tabuľka č. 36 Väzba s infinitívom	233
Tabuľka č. 37 Ekvivalencia a frekvencia verboidov v slovenčine a maďarčine	239
Tabuľka č. 38 Slovosled a negácia	254
Tabuľka č. 39 Odkazovanie vo vedľajšej vete	268

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

Sándor János Tóth, PhD.

Aspekty slovensko-maďarskej porovnávej morfosyntaxe

Recenzenti/Recenzensek:

Prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

Mgr. Katarína Dudová, PhD.

PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

Prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.

Jazyková korektúra/Nyelvi lektorok:

Mgr. Erika Szatkovicsová

Preklady citátov/Idézetek fordítása: Sándor János Tóth, PhD.

Tlačová príprava/Nyomdai előkészítés: Mgr. art. Peter Nosál

Tlačiareň/Nyomda: Ulixes Kft.

Rozsah/Terjedelem: 18,5 AH/szerzői ív

Počet výtlačkov/Példányszám: 250 kus/darab

Vydavateľ/Kiadó: Univerzita J. Selyeho - Selye János Egyetem

Rok vydania/Kiadás éve: 2017

Prvé vydanie/Első kiadás

ISBN 978-80-8122-220-7

EAN 9780881222207

Sándor János Tóth, PhD. (toths@ujs.sk, tothsanc@gmail.com) vyštudoval odbor *učiteľstva slovenského a nemeckého jazyka* na Filozofickej fakulte Univerzity P. Pázmánya. Od roku 2003 do 2009 ako vedecký tajomník Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku spolupracoval na sociolingvistických výskumoch. Titul PhD. získal r. 2007 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského s dizertačnou prácou *Germanizmy v slovenčine*. Medzi rokmi 2009 a 2013 pôsobil na pedagogických fakultách a vysokých školách v Sarvaši, v Segedíne a v Ružomberku. Od roku 2013 je vedúcim Katedry slovenského jazyka a literatúry PF Univerzity J. Selyeho. Venuje sa kontaktovej a porovnávej lingvistike. Doteraz publikoval knihy: *Német-szlovák-magyar nyelvi összefüggések* (2012), *Z funkčno-pragmatických aspektov kontaktovej a areálovej lingvistiky* (2013) a univerzitné učebnice: *Veta - text - štýl* (2015), *Jazykovedné pojmoslovie slovensko-maďarské* (2015).

„Sympatickou zložkou tohto odborného textu je i to, že sa nesústreďuje iba na prinášanie hotových právd, ale sa ambiciózne priklonil k postupom vnášania slobodného myslenia do vedeckého textu. [...] ...treba oceniť i záverečný pokus o čitateľské ukotvenie rukopisu v aplikačnej rovine: v typologickej, v translatickej a v lingvodidactickej sfére“

Prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

„Monografia svedčí nielen o dobrej orientácii autora v oblasti morfológie a syntaxe slovenčiny a maďarčiny ale aj o jeho schopnosti využiť poznatky súčasnej európskej a svetovej lingvistiky pri skúmaní tradičných javov systémovej jazykovedy.“

Prof. PhDr. Juraj Vaňko CSc.

„V súvislosti s komparatívnym výkladom morfológických javov poukazuje na prepojenie jazykového obrazu sveta týchto jazykov na morfosyntactickej rovine. Manifestáciou jazykového obrazu sveta autor poukázal na to, čo je v gramatickej stavbe dvoch typologicky odlišných, ale areálovo blízky jazykov spoločné.“

PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

„V prípade maďarčiny a slovenčiny ide o dva uhly pohľadov vo vnímaní reality, ktoré publikácia odкрýva na báze bohatého zdroja, akým je gramatická štruktúra jazyka. Je to relevantný aspekt predkladanej knižnej publikácie, pretože v kognitívne i etnolingvisticky orientovaných výskumoch je práve tento jazykový subsystém stále nedostatočne doceneným fenoménom, kým v popredí záujmu je prevažne lexika jazykov, ktorá je najzjavnejším, ale aj najdynamickejším nositeľom JOS.“

Katarína Dudová, PhD.

